

מסילת ישרים

ספר

מסילת ישרים

כולל כל ענייני מוסר ויראת ה'

חברו החכם הנעלם כמוהר"ר

משה חיים לוצאטו

נר"ו

(נוסח דפוס ראשון שנת ה'תק)

מסילת ישרים

3	הקדמת המחבר	
8	חובת אדם בעולם	א
20	ביאור מדת הזהירות	ב
23	ביאור חלקי הזהירות	ג
28	בדרך קניית הזהירות	ד
34	בביאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם	ה
38	ביאור מדת הזריזות	ו
42	ביאור חלקי הזריזות	ז
45	בדרך קניית הזריזות	ח
46	בביאור מפסידי הזריזות וההרחקה מהם	ט
49	בביאור מידת הנקיות	י
51	בפרטי מידת הנקיות	יא
	גזל – 51, עריות – 53, מאכלות אסורות – 55, הונאת דברים – 56, נתינת עצה לעור – 56, רכילות ולשון הרע – 56, שנאה ונקמה – 57, שבועות – 57, שקר – 57, הלול השם – 59, שמירת שבת ויו"ט – 59, גאווה – 60, כעס – 61, קנאה – 62, חמדה – 63	
65	בדרך קניית הנקיות	יב
65	ביאור מדת הפרישות	יג
69	בחלקי הפרישות	יד
70	בדרכי קניית הפרישות	טו
71	בביאור מדת הטהרה	טז
74	בדרכי קניית הטהרה	יז
75	ביאור מידת החסידות	יח
78	ביאור חלקי החסידות	יט
	בין אדם למקום – 78, בין אדם לחבירו – 78, אופן העשיה – 80, יראה – 80, כבוד – 81, כבוד השבת – 82, כבוד התורה ולומדיה – 83, אהבה – 83, דבקות – 85, שמחה – 85, קנאה – 86, כוונה – 87	
89	במשקל החסידות	כ
91	בדרכי קניית החסידות	כא
93	ביאור מדת הענוה	כב
97	בדרכי קניית הענוה	כג
99	ביאור יראת המא	כד
103	בדרכי קניית היראה	כה
103	ביאור מדת הקדושה	כו
109	אגרת המוסר להגרי"ם	נספח
	צרת הדמיון – 109, יסוד העבודה: צדיק באמונתו יחיה – 110, א"א להפנים האמונה בלי מוסר – 111, גודל טמטום הלב המונע התבוננות – 112, סוג ראשון של עבירות: טבעי, אהבת הערב, והמוסר תרופה לו – 113, סוג שני של עבירות: רוחני, ההימנעות מהתבוננות – 114, שתי השיטות בעניין מהות היצר, והקושי שיש על שתיהן – 115, שיטת רבינו, ששתי השיטות נכונות כאחד – 116, הרפואה המיוחדת לזה: לימוד בעיון דיני התורה הנוגעים לכל פגם – 117, אנו נכשלים בגזל יותר מאשר בטרפות, הסיבה לזה – 118, תועלת רוב ההרגל על היצר הנשמי על ידי הלימוד של הפגמים עצמם – 119, השפעת לימוד התורה בסתמא היא על היצר הרוחני – 120, חשיבות ההתעוררות למוסר – 122.	

מסילת ישרים

הקדמת הרב המחבר זצ"ל

אמר המחבר, החיבור הזה לא חברתיו ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פירסום גדול. כי לא תמצא ברוב דברי, אלא דברים שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל, אלא שכפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה! על כן אין התועלת הנלקט מזה הספר יוצא מן הקריאה בו פעם אחת, כי כבר אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו הדושים אחר קריאתו שלא היו בו לפני קריאתו אלא מעט, אבל התועלת יוצא מן החזרה עליו וההתמדה². כי יזכרו לו הדברים האלה הנשכחים מבני האדם בטבע³, וישים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה.

ותראה, אם תתבונן בהוה ברוב העולם, כי רוב אנשי השכל המהיר והפקחים החריפים ישימו רוב התבוננם והסתכלותם בדרקות החכמות ועומק העיונים, איש איש כפי נטית שכלו וחשקו הטבעי. כי יש שיטרחו מאד במחקר הבריאה והטבע, ואחרים יתנו כל עיונם לתכונה ולהנדסה, ואחרים למלאכות. ואחרים יכנסו יותר אל הקדש, דהיינו, למוד התורה הקדושה. מהם בפלפולי ההלכות, מהם במדרשים, מהם בפסקי הדינים. אך מעטים יהיו מן המין הזה אשר יקבעו עיון ולמוד על עניני שלמות העבודה, על האהבה, על היראה, על הדבקות⁴, ועל כל שאר חלקי החסידות⁵. ולא מפני שאין דברים אלה עקרים אצלם, כי

מאיר המסילה

¹ הנה ידיעות מפורסמות, כפי מדת פרסומן חסרה ההתבוננות בהן, ולכן אינן עוד בגדר אור אלא בגדר חכמה, והשפעה אינה נודעת להן עוד והשכחה רבה. וזה בנוי על דברי הדרך עץ חיים וז"ל: וזה תראה, כי שנים הם בתכונה אחת נבראו. שכל האדם, והתורה המשכלת אותו וכו', והוא דבר החכם (משלי ו כג) ותורה אור - אור ממש, ולא חכמה לבד וכו', ואף גם זאת, הנה בדקדוק גדול נמשלה לאש וכו', כי כל מלותיה ואותיותיה כמו גחלת הן, אשר בהנית אותן כן כאשר הן, לא ייראו כי אם גחלים וגם כמעט עמומות. ומי שישתדל לעסוק בה, אז תתלהב וכו' וכנגדה שכל האדם עשוי כן, כי גם כן יש לו כח השגה רבה, אך כאשר יתלהב בכח התבוננות וכו', הנה על כן חוב הוא מוטל על האדם לשים עצמו להתבונן וכו', ואם היתה הידיעה רחבה ועומדת על לב בני האדם לא היו חוטאים לעולם, אך לא היה אפילו היצר קרוב אליהם ושולט עליהם וכו', ולהיות שהקדוש ברוך הוא רצה שהאדם יהיה בעל יצר, שיוכל להיות מנוצח או נוצח בשיקול אחד, לכן שם בהם הידיעה, אך סגורה כגחלת, ושתוכל להתפשט כשלהבת, והבחירה ביד האדם (עלי שור ח"א עמוד פט).

² עיקר יסוד הלימוד הוא להפנים הדברים תוככי הלב, שהלב לא יתכחש למציאת של ידיעותיו (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב תקמה).

³ הטבע שהם המידות הרעות של האדם, הם משכיחים ממנו הדברים המפורסמים מלבו (שם).

⁴ היינו ג' המדות השקשיות חסד הוא אהבה (תיקו"ז ו ע"א), גבורה היא יראה (שם ו ע"ב), ודבקות היא ת"ת (עי' זהר ח"א קיב ע"ב).

⁵ עי' שערי קדושה (ח"א ט"ג): כל זמן שלל קיים תרי"ג מצות נקרא לדיק שאינו גמור, וכו' וכאשר יקיים כולם אללל שעדיין לא נקנו בו גם כן כל המדות טובות בטבע גמור עד שקיים התרי"ג מצות בשמחה מאהבה בלי גרוי יצר הרע כלל יען נזדכך החומר לגמרי, וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קט כא) ולבי חלל בקרבי, גם אמר (שם קלא א) ה' לא גבה לבי וגו' נפשי כגמול עלי אמו, יראה כאלו הוטבעו בו כל המדות משילל מרחס אמו. הנה זה נקרא חסיד גמור, כי כן דוד המלך ע"ה להיותו מוטבע בטבע במדות טובות, ובקיום המצות קרא עצמו חסיד כמו שאמר (שם פו ב) שמרה נפשי כי חסיד אני.

עי' זהר ח"ג קמה ע"א: תאנא כל אדם שיש בו חסידות נקרא מלאך יי' צבאות ה' כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך יי' צבאות הוא מפני מה זכה כהן להקרא מלאך יי' צבאות אמר ר' יהודה מה מלאך יי' צבאות כהן למעלה אף כהן מלאך יי' צבאות למטה ומאן הוא

מסילת ישרים

אם תשאל להם, כל אחד יאמר שזהו העיקר הגדול. ושלא ידומה חכם, שיהיה חכם באמת, שלא יתבררו אצלו כל הדברים האלה. אך מה שלא ירבו לעיין עליו הוא מפני רוב פרסום הדברים ופשיטותם אצלם שלא יראה להם צורך להוציא בעיונם זמן רב. ולא ישאר לימוד הדברים האלה וקריאת הספרים מזה המין, כי אם אצל אותם שאין שכלם כל כך דק וקרוב להיות גם⁶, שאלה תראה אותם שוקדים על כל זה ולא יזונו ממנו, עד שלפי המנהג הנוהג בעולם כשתראה אחד מתחסד לא תוכל לימנע מלחשוך אותו לגם השכל.

ואולם תולדות המנהג הזה רעות מאד לחכמים ולבלתי חכמים, כי גורם שמאלה ומאלה יחסר החסידות האמיתי ויהיה יקר מאד למצוא אותו בעולם. כי יחסר מן החכמים למיעוט עיונם בו, ויחסר מן הבלתי חכמים למיעוט השגתם אותו, עד שידמו רוב בני האדם שהחסידות תלוי באמירת מזמורים הרבה ווידויים ארוכים מאד, צומות קשים, וטבילות קרה ושלג, כולם דברים אשר אין השכל נח בהם ואין הדעת שוקמה.

והחסידות האמיתי הנרצה והנחמד, רחוק מציור שכלנו. כי זה דבר פשוט, מילתא דלא רמיא עליה דאינש, לאו אדעתיה (שבועות מב ע"א)⁷, ואף על פי שכבר קבועים בלב כל האדם הישר התחלותיו ויסודותיו, אם לא יעסוק בהם, יראה פרטיו ולא יכירם, יעבור עליהם ולא ירגיש בהם. ראה כי אין דברי החסידות ועניני היראה והאהבה וטהרת הלב דברים מוטבעים באדם עד שלא יצטרכו אמצעים לקנותם, אלא ימצאו אותם בני האדם בעצמם כמו שימצאו כל תנועותיהם הטבעיות, כשינה והקיצה, הרעב והשבע, וכל שאר התנועות החקוקות בטבענו, אלא ודאי שצריכים הם לאמצעים ולתחבולות לקנות אותם, ולא יבצרו גם כן מפסידים להם שירחיקום מן האדם, ולא יחסרו דרכים להרחיק מפסידיהם. אם כן אפוא, איך לא יצטרך להוציא זמן על העיון הזה לדעת אמיתת הדברים ולדעת הדרך לקנותם ולקימם. מאין תבוא החכמה הזאת בלב האדם אם לא יבקשנה⁸.

סמל מאיר המסילה

מלאך יי' צבאות למעלה זה מיכאל השר הגדול דלתי מחסד של מעלה והוא כהן גדול של מעלה כביכול כהן גדול לכתתא אקרי מלאך יי' צבאות משום דלתי מסטרא לחסד.

תרגום: למדנו כל אדם שיש בו חסידות נקרא מלאך ה' צבאות, זהו שכתוב "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא". למה זכה כהן להקרא מלאך ה' צבאות, אמר רבי יהודה, מה מלאך ה' צבאות כהן למעלה, אף כהן מלאך ה' צבאות למטה, ומיהו מלאך ה' צבאות למעלה, זה מיכאל השר הגדול שצא מחסד של מעלה, והוא כהן גדול של מעלה. כביכול כהן גדול שלמעלה נקרא מלאך ה' צבאות, משום שצא מלד החסד. וכידוע חסד פורק לכל המידות.

⁶ עי' דרך חיים למהר"ל (אבות פ"ב מ"ה): מי שאין בו השכל שהיא התורה אין בו יראת שמים מלד שהוא חסר השכל שהיא התורה, שעל ידי השכל יש בו יראת שמים, ואם אין בו השכל אין כאן יראה כמו שאמרו אם אין חכמה אין יראה, ומלד שאין אל האדם מעלת השכל הוא צעל חומר גם לכך אינו חסיד לעשות הטוב שהוא לפניו משורת הדין רק מלד הפשיטות מן החומר, וכל אשר הוא נוטה אל החמרי יותר אין בו טוב.

⁷ תרגום: דבר שלא מוטל על אדם לא חושב עליו.

⁸ עי' משלי (ב ד-ה): אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תצין יראת ידוד ודעת אלהים תמלא. בהגר"א: דעת אלהים תמלא, הדעת של מלאכים, כלומר השגת המלאכים, והוא סוד הנהגת עוה"ז צוד אלקים הסתר דבר, כבוד מלכים חקור דבר, והוא מעשה צראשית ומעשה מרכזה.

מסילת ישרים

וכיון שכבר התאמת אצל כל חכם צורך תמימות העבודה וחובת שהרתה ונקיונה¹⁰⁹, שזולת אלה אינה נרצית ודאי כלל, אלא נמאסת ומתועבת, כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות הוא מבין (דה"י א' כח ט)¹²¹¹, מה נענה ביום תוכחה אם התרשלנו מן העיון הזה, והנחנו דבר שהוא כל כך מוטל עלינו שהוא עיקר מה ה' אלהינו שואל מעמנו¹⁴¹³. היתכן שייגע ויעמול שכלנו בחקירות אשר לא נתחייבנו בהם, בפלפולים אשר לא יצא לנו שום פרי מהם ודינים אשר אינם שייכים לנו, ומה שחייבים אנו לבוראנו חובה רבה, נעזבהו להרגל ונניחהו למצות אנשים מלומדה¹⁵.

אם לא נסתכלנו ולא עיינונו מה היא היראה האמיתית ומה ענפיה, איך נקנה אותה ואיך נמלט מן ההבל העולמי המשכה אותה מלבנו¹⁶. הלא תשכה ותלך אע"פ שידענו חובתה.

האהבה, כמו כן, אם לא נשתדל לקבוע אותה בלבבנו בכח כל האמצעים המגיעים אותנו לזה, איך נמצאה בנו.

מאין יבוא הדבקות וההתלהטות בנפשותינו עמו יתברך ועם תורתו אם לא נשעה אל גדולתו ואל רוממותו אשר יוליד בלבנו הדביקות הזה.

איך תטהר מחשבותינו אם לא נשתדל לנקותה מן המומין שמטיל בה הטבע הגופני.

סממאיר המסילה

⁹ היינו ה"לשמה" שבה (עלי שור ח"ב עמוד תרפה).

¹⁰ עי' זהר חדש (יט ע"א): א"ר אבא אר"י זקס רב הונא, לפני ולפנים הוא דוגמתו של ג"ע. וכשנכנס הכהן לזקס, נכנס זקסמה, ולא בגוף. באימה, ביראה, ברתת, בזיע, בנקיות, בטהרה.

¹¹ ז"ל הפסוק: ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזניחך לעד.

¹² עי' שער קדושה (ח"א ט"ו): בני יהיו רעיוניך נכונים בתכלית הכונה וזקמחה צעת שתתפלל להקימה ולגמול חסד עם קונך, ולא ללורך שאלותיך כי הלל אינס רק להראות לפניו כעזד שאין לו חיים אלא מאדונו, ואם תקראנו באמת יהיה קרוב גם הוא אליך כמו שכתוב (תהילים קמ"ה י"א) קרוב ה' לכל קוראיו וגו'. וכתוב (דברי הימים א' כ"ח ט') כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות הוא מבין ויודע חוסי בו אם תדרשנו ימצא לך.

¹³ כל פעם שאני מזכיר דבריו כאן חוששני מאוד מחומרת הדברים, ולכן הנני מוסיף ומתקן מעט, שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, אך טוב לראות דברי בעל המס"י, שכל דבריו הם רוח הקודש ודבריו ברור מללו, וחייבים הם לקרוע כל לב, דכל עבודה שאינה תמימה וטהורה ונקיה אינה רצויה כלל לפי ה' ית' אלא להיפך נמאסת ומתועבת וכו' (אור יחזקאל, אלול עמוד מב).

¹⁴ מלה"פ (דברים י יז): ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולא הצדה אהו ולעזד את ידוד אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. עי' שער קדושה (חלק א שער ב): והנה ענין המדות הן מוטבעות באלם בנפש השפלה הנקראת יסודית הכלולה מארבע בחינות, הדומם והלומחת והצהמית והמדברת. כי גם הן מורכבות מטוב ורע, והנה בנפש הזה תלויות המדות הטובות והרעות והן כסא ויסוד ושורש אל הנפש העליונה השכלית אשר זה תלוין תרי"ג מלות התורה כנזכר לעיל בשער ראשון. ולפיכך אין המדות מכלל התרי"ג מלות, ואמנם הן הכנות עקריות אל תרי"ג המלות בקיומן או בציטולם, יען כי אין כח בנפש השכלית לקיים המלות על ידי תרי"ג איברי הגוף אלא באמצעות נפש היסודית המחוברת אל הגוף עצמו בסוד (ויקרא יז כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא, ולפיכך ענין המדות הרעות הקיים מן העצרות עצמן מאד מאד.

¹⁵ מלה"פ: ישעיה (כט יג) ויאמר אדני יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחוק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה.

¹⁶ היראה היא השגה רוחנית והרוחניות הם הרגשים דקים שאין בהם ממשות ולכן מטבעם יכולים לחלוף כשם שבאו אם לא ילחם תמיד למען ישארו הרגשים אלה בלבבו (שם סב).

מסילת ישרים

והמדות כולם הצריכות כמו כן תיקון והישרה. מי יישרם ומי יתקנם אם לא נשים לב עליהם ולא נדקדק בדבר דקדוק גדול.

הלא אם עיינו¹⁷ על הדבר עיון אמיתי, היינו מוצאים אותו על אמיתו ומטיבים לעצמנו, ומלמדים אותו לאחרים ומטיבים להם גם כן. הוא מה שאמר שלמה (משלי ב ד) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה'¹⁹¹⁸. אינו אומר אז תבין פילוסופיה, אז תבין תכונה, אז תבין רפואה, אז תבין דינים, אז תבין הלכות, אלא אז תבין יראת ה'. הרי לך, שלהבין היראה צריך לבקש אותה ככסף ולחפש אותה כמטמונים. הרי איפוא במה שמלומד לנו מאבותינו ובמה שמפורסם אצל כל בן (דעת) [דת] דרך כלל, או, הנמצא זמן לכל שאר חלקי העיון ולעיון הזה לא יהיה זמן. למה לא יקבע אדם לעצמו עתים לפחות להסתכלות הזו, אם מוכרח הוא בשארית זמנו לפנות אל עיונים או אל עסקים אחרים.

והנה הכתוב אומר (איוב כח כח) הן יראת ארנ"י היא חכמה²⁰, ואמרו רבותינו ז"ל (שבת לא ע"ב) "הן" אחת, שכן בלשון יוני קורין ל"אחת" הן²¹. הרי שהיראה היא חכמה,

מאיר המסילה

17 נון א'?'@

18 עי' מדרש משלי (פרשה ב): אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה. אמר ריש לקיש, אם אין אדם הולך אחר ד"ת, הם אינן הולכין אחריו. משל לאדם שיש לו פרקמטיאות, אם אין אדם הולך אחריהן אינן באים אחריו. לפיכך אמר שלמה, אם תבקשנה ככסף וגו', אלו דברי תורה שהן מחפשיין ויורדין עד התהום. כך, אם אדם מחפש אחריהן ימצאם, שלכך נאמר, ודעת אלהים תמצא. דאמר ר' ירמיה, והלא כבר נאמר (דניאל ד, כב) ולמן די יצבא יתננה. אם צבא בדברי תורה, הקב"ה נותנה לו. דכתיב, כי ה' יתן חכמה וגו'.

19 להשיג יראת שמים צריך עבודה מתמדת ורצופה (אור יחזקאל, דרכי העבודה עמוד נב). כל שאינו מעמיק בבקשת יראת שמים אלא ניגש ליראה בהבנה פשוטה לא ישיגנה, וכולנו עמי הארצות בעינינו אלו (שם מב). רק אחר שיטרח בזה כשם שטורחים מבקשי הממון והכסף יוכל להבין ולהכיר יראת ה', וזה מעיקרי עבודת האדם להשיג הרגש ביראת שמים, ואין זה מן הקלות, וחייב כל א' לטכס עצות היאך יוכל להגיע למדריגה שיהיה לו המשכה ליראת שמים (אור יחזקאל, אמונה עמוד קנג). כל החכמות שבעולם אפשר לרכוש בדרך אחרת, אבל יראת שמים היא הדבר היחיד שדרוש לכך יגיעה מרובה וחיפוש מעמיק כהשגת מטמונים וכסף (אור יחזקאל, יראה עמוד כ).

20 עיקר החכמה נקראת על צורת החכמה כי החכמה יוצאת ע"ד השכל וע"י המשכיל והמושכל הוא צורת החכמה והמושכל של יראה הוא באמת החכמה האמיתית, כי עיקר הכל אשר ה' שואל מהאדם הוא היראה (אור יחזקאל, מכתבים עמוד שכג).

21 עי' זו"ר יז ע"ב: לא"ר יוסי לא"ר חייא כל זכא קב"ה לזכר נס אסקיה קמיה דדיוקניה והוא יתיב ואתרי ציה וא"ל אנא עביד לך צגיני למהוי את שולטנא ומלכא על כולא צגיני אנא לעילא ולאת לתתא.

ועוד אנא יהיב צך נשמתא למנדע סוכלתנו וחכמתא מה דלית כן לשאר צריין הוי זהיר לאסתכלא ציקרי הוי זהיר למעבד פיקודי וזכר מני לא יהוא שולטנא יקירא כוותך.

ומנ"ל דאתריה ציה ואזהיר ליה ע"ד ה"ד ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע צינה כלומר כשתחול יראתי עליך אז תשיג חכמה שהיא למעלה על הכל כד חמא אדם דהוא שולטנא יקירא על כולא אינשי פיקודא דמאריה ולא עבד מה דאתפקד.

תרגום: שאמר רבי יוסי אמר רבי חייא כשצרא הקדוש צרוך הוא את האדם העלה אותו לפניו בדמותו והוא יסב והתרה בו ואמר לו אני עושה אותך בשבילי שתהיה אתה שליט ומלך על הכל בשבילי אני למעלה ואתה למטה

ועוד אני נותן צך נשמה לדעת השכל וחכמה מה שאין כן לשאר הצרייות תהיה זהיר להסתכל כצבדי תהיה זהיר לעשות מצוותי וחזק ממני לא יהיה שליט ונכבד כמותך

ומנין לנו שהזהיר אותו והזהיר אותו על כך זהו נאמר (איוב כח) ויאמר לאדם הן יראת ה' היא

מסילת ישרים

והיא לברכה חכמה²². וודאי שאין נקרא חכמה מה שאין בו עיון. אך האמת היא, כי עיון גדול צריך על כל הדברים האלה לדעת אותם באמת, ולא על צד הדמיון והסברה הכוזבת²³, כל שכן לקנות אותם ולהשיגם²⁴.

ומי שיתבונן בם יראה שאין החסידות תלוי באותם הדברים שיחשבו המתחסדים הטפשים, אלא בדברי שלמות אמיתי וחכמה רבה, הוא מה שמשנה רבנו עליו השלום מלמדנו באמרו (דברים י יב), ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך, כי אם ליראה את ה' אלקיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך, לשמור את מצות ה' ואת חקתיו. כאן כלל כל חלקי שלמות העבודה²⁵ הנרצית לשמו יתברך, והם: היראה, ההליכה בדרכיו, האהבה, שלמות הלב, ושמירת כל המצות. היראה, היא יראת רוממותו יתברך שיירא מלפניו [כמו] [כמי] שיירא מלפני מלך גדול ונורא, ויבוש מגדולתו על כל תנועה שהוא בא להתנועע, כל שכן בדברו לפניו בתפלה או בעסקו בתורתו.

ההליכה בדרכיו כולל כל ענין יושר המדות ותקונם. והוא מה שביארו ז"ל (שבת קלג ע"ב), מה הוא רחום אף אתה רחום וכו'. וכלל כל זה שינהג האדם כל מדותיו וכל מיני פעולותיו על פי היושר והמוסר. וכללו חכמינו ז"ל (אבות פ"ב מ"א), כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם, דהיינו כל ההולך אל תכלית ההטבה האמיתית, דהיינו, שתולדתה חזוק התורה ותקון אהוות המדינות.

האהבה, שיהיה נקבע בלב האדם אהבה אליו יתברך עד שתתעורר נפשו לעשות נחת רוח לפניו, כמו שלבו מתעורר לעשות נחת רוח לאביו ולאמו, ויצטער אם חסר זה מצדו או מאחרים, ויקנא על זה וישמח שמחה רבה בעשותו דבר מזה. שלמות הלב, הוא שתהיה העבודה לפניו יתברך בטוהר הכוונה, דהיינו, לתכלית עבודתו בלבד ולא לשום פנייה אחרת. ונכלל בזה שיהיה (לבו) שלם בעבודה ולא כפוסח על שתי הסעיפים או כעושה מצות אנשים מלומדה, אלא שיהיה כל לבו נתון לזה. שמירת כל המצות, כמשמעו, דהיינו שמירת כל המצות כלן בכל דקדוקיהן ותנאיהן.

והנה כל אלה כללים צריכים פירוש גדול, ומצאתי לחכמינו ז"ל שכללו החלקים האלה בסדר וחילוק אחר יותר פרטי ומסודר לפי ההדרגה המצטרפת בהם לקנות אותם

סמל מאיר המסילה

חכמה וסוד מרע בינה כלומר כשתחול יראתי עליך אז תשיג חכמה שהיא למעלה מן הכל כשראה אדם שהוא שליט ונכבד על הכל שכה את מלכות רבונו ולא עשה מה שנקטוה

²² בגלל שמטרת כל החכמות היא להביא את האדם ליראת שמים חשיבות כל חכמה נמדדת לפי מדרגת היראה שמים שהיא מביאה את האדם, וכל חכמה שאינה מביאה לשלימות וליראת שמים אינה נכללת בגדר של חכמה (שפתי חיים, מועדים ח"ב עמוד סח).

²³ לפי זה מובן למה איננו מבינים מוסר ויראת שמים כי ללא עיון גדול כל מושגינו והבנתנו רק בגדרי דמיון וסברא כוזבת (אור יחזקאל, יראה עמוד כ).

²⁴ עי' אור תורה (להגריא"ח אות מ): וכן מי שאינו עוסק בתורה נח לו להתפתות בעצת יצרו, שמראה לו על טוב רע ועל רע טוב שאין ידוע לו כל דבר מצוה בכל פרטיו, וכן בעונות, שבאמת הוא חכמה עמוקה כמו שנאמר, הן יראת ה' היא חכמה (איוב כח, כח), כמו שהאריך בזה החסיד בספר מסילת ישרים בדברים נפלאים, שבלתי אפשר לו לעמוד על עומק תחבולות רמיה של היצר הרע, אם לא על ידי התורה לכוון כל תנועותיו וכל דבוריו, ולשקול הכל בכל עת ובכל רגע על פי התורה.

²⁵ יש לשים לב שראש לכולם הוא יראת שמים כי מהיראה חייב לנבוע כל שלימות העבודה (אור יחזקאל, אלול עמוד קנא).

מסילת ישרים

על נכון²⁶, והוא מה שאמרו בברייתא, הובאה במקומות שונים בש"ס ואחד מהם בפרק לפני אידיהן (ע"ז דף כ ע"ב), זה לשונו, מכאן אמר רבי פינחס בן יאיר, תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת השם, יראת השם מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי רוח הקדש, רוח הקדש מביאה לידי תחית המתים.

והנה על פי הברייתא הזאת הסכמתי לחבר חבורי זה ללמד לעצמי ולהזכיר לאחרים תנאי העבודה השלמה למדרגותיהם. ואבאר בכל אחד מהם עניניו וחלקיו או פרטיו, הדרך לקנות אותו ומה הם מפסידיו, והדרך לישמר מהם. כי אקרא בו אני וכל מי שימצא בו נחת, למען נלמד ליראה את ה' אלקינו ולא תשכח ממונו חובתנו לפניו, ואשר חמירות הטבע משתדל להסיר מלבנו, הקריאה וההסתכלות יעלה על זכרוננו ויעירנו אל המצוה עלינו, והי' יהיה בכסלנו וישמור רגלנו מלכוד. ותתקיים בנו בקשת המשורר האהוב לאלקינו (תהלים פו יא), הורני ה' דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך, אמן כן יהי רצון.

פרק א – בבאור כלל חובת האדם בעולמו

סמ"א מאיר המסילה

²⁶ בספר מס"י שמבאר להברייתא דר' פנחס בן יאיר מפרק הזהירות עד פרק הקדושה הוא טובב הולך על יסוד זה, רק על נקודה הלזו להשמר מן היצר שלא יפגע ולא יתערב במעשינו וכו' עד ענין הקדושה שיהיה האסד נבדל ונעתק מן החומרות לגמרי (דעת חכמה ומוסר ח"א עמוד קיז).

מסילת ישרים

יסוד החסידות²⁷ וישרש העבודה²⁸ התמימה הוא שיתברר ויתאמת²⁹ אצל האדם מה חובתו בעולמו³⁰ ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו³¹.

מאיר המסילה

²⁷ על אף שחסידות היא קרוב לסוף המדריגות של סולם ר' פנחס בן יאיר, עכ"ז בהתחלה צריך להציב בראש את המטרה לדעת ולהבהיר כי דרכי העבודה מגיעים אל החסידות והעבודה התמימה (שפתי חיים, אמונה ובחירה ח"ב עמוד רלב).

²⁸ אם לא נדע מה הם היסוד והשורש של עבודתנו ברור שלא התעסקנו בהם וממילא אינם בלבנו כלל (מכתב מאליהו ח"א עמוד 78). שיש כאן ב' מהלכים בבנין האדם: א', יסוד החסידות, והוא שהחסידות הוא מהקומות העליונות בבנין האדם, וזה מושתת על יסוד חזק הנושא כל בנין. אבל העבודה התמימה יש לה שורש, שממנו יצמיחה אורגנית, אך מכוונת ברוחניותו של האדם, וכל צמיחה מתחילה עם שורש, כי רק מהשורש יונק הצמח את חיותו עד כדי הבשלת הפרי, הרי עבודה היא תהליך של צמיחה איטית ואורגנית באדם וקנין מעלות הוא ענין של לימוד וקנין הנהגות קבועות. וקניית מעלות הוא גדר של בנין לפי תכנית. ולהבין שהעבודה תהיה בגדר צמיחה עי' רמב"ן דברים ו יג, ויהיה פירוש "ואותו תעבוד" לדעתם, שתהיה לו בכל עת כעבד הקנוי המשרת לפני אדוניו תמיד שעושה מלאכת רבו עיקר וצרכי עצמו עראי, עד שיבא מזה מה שאמרו (אבות ב יב) וכל מעשיך יהיו לשם שמים, שאפילו צרכי גופו לשם עבודת האל יהיו, יאכל וישן ויעשה צרכיו כדי קיום הגוף לעבוד ה' כענין שאמרו (בראשית רבה ט ו), והנה טוב מאד, זו שינה, וכי שינה טובה היא, מתוך שהוא ישן קמעא הוא עומד ועוסק בתורה ויתכוין בכל צרכי הגוף למקרא שכתוב (תהלים קמו ב) אהללה ה' בחיי אזמרה לאלהי וגו'. היינו שהעבודה היא תהליך פנימי המתחיל בעבודת כעבד הקנוי ומגיע במשך הזמן להצמיחה עד לשם שמים. ומרמז הרמב"ן שאת העבודה צריך להתפיס בעצם החיות בגדר אהללה ה' בחיי ותצמח העבודה ביחד עם החיים וכחלק אורגני מהחיים (עלי שור ח"ב עמוד שלח). ללא היסוד והשורש הנכונים כל תורתו פורחת באויר וכל מעשיו בגדר מלומדה ולכן סופו לריק ולבהלה (אור יחזקאל, אמונה עמוד קצד).

²⁹ ידיעה גרידא עדיין איננה מספקת לבנות עליה את עבודתו, על אף שהידיעה עצמה אינה נקנית בנקל, עכ"ז לא נשמת חובת עבודת ללא הוספה בירור ואימות, והוא לקרב הדברים בקרב לבו שיהיה פיו ולבו שוין וללא עמל וטורח השגת הבירור והאימות אין תקוה לאדם שיזכה להשיג הצלחתו בדרכי העבודה (אור יחזקאל, אמונה עמוד מו). שירגיש בעצמותו את יסודות חיוב עבודתו, ובירור זה דרוש שיהיה במנוחה אמיתית ויתבונן ויחזור ויתבונן ביסודות אלוורק כך יוכל לרכוש עצמו את יסודות האמונה (שם עמוד נב).

³⁰ כל אדם יודע שיש לו עולם ותכלית היותו בו ושמוחייב למלאות כל תכליתו (מכתב מאליהו ח"א עמוד 316). עי' שבת דף קנב ע"א, כי הלך האדם אל בית עלמו, אמר רבי יצחק מלמד שכל צדיק וצדיק נותנין לו מדור לפי כבודו.

ההכרה ביסוד זה היא תחילת עבודתו הרוחנית של האדם שכל מי שאניו מבורר ומאומת אצלו מה חובתו בעולמו נמצא תחת אחיזת עיניים של העולם הזה, וענין זו מטעה את עיניו (אור יחזקאל, אלול עמוד קנט). שלזכות לעולם הבא לא יזכו אלא לאחר הבירור והאימות ומבלעדי זאת לא תתיכן זכיה בעולם הבא (שם עמוד רצא).

כדי לעקור את ההשרשה הראשונה לא מספיק לאדם שיעסוק בתורה ובמצוות אלא חייב לעשות פעולות מיוחדות לעקור את ההשרשות הקדומות וליצור בקרבו השרשות חדשות המנוגדות להבנות הקודמות, שחייב ליצור ידיעות ושרשים חדשים שכל תכלית חייו הם רק למען עולם הבא, וללא הכרה עמוקה זו אין מקום כלל שיזכה לחיי העולם הבא (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד קכה).

רק על ידי הכרה, שהאדם נברא למען עולם הבא, יוכל להתגבר על תאות העולם הזה ומבלעדיה לא יוותר האדם בשום אופן על משיכתו ותאותו לעולם הזה (שם עמוד קפז).

אף לאחר שהבין שכל מהותו חיי עולם הבא, עדיין לא תושלם עבודתו שכיון שאין לו מושגים והבנות בחיי עולם הבא אף שיודע שזו עיקר מטרתו לא יטרח כ"כ להשיגה כי אינו יודע במה יזכה ומה יאבד כאשר לא ישיגנה וכדוגמת בן הכפר שלא הכיר בהנאות הנמצאות בכרכים אף שיאמרו לו שעיקר העונג נמצא בכרך אך כיון שלא הבינם והכירם לא ידאג שמא לא ישיגם ולכן צריך לצייר לעצמו חושית מה הם הנאות העולם הבא (שם עמוד רט).

הדרך הראשית לזכות לחסידות ושלימות היא בירור ואימות יסודות העולם הבא וההרחקה מחשיבות עולם הזה כל זמן שתאות ורצון עולם הזה מושרשת בו יתכן ויעשה פעולות ויחשוב שמעשיו טובים ומביאים אותו לשלימות וחסידות ובאמת רק תאות עולם הזה מדריכה אותו בכל מעשיו (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד צה).

עיקר החסידות הנתבעת מאתנו היא שיושרשו החסידות בקרבנו עי"ש (שם עמוד קסו). זה לא רק למתחילים אלא אף העוסקים בחסידות ובעבודה השלימה מחויבים תמיד להשריש הכרה זו ולפעול על פיה, וכל זמן שלא מושרש בקרבו יסודות אלו הוא חי על פי טבעו וטבע של האדם מבקש רק חיי עולם הזה (שם עמוד רצא).

מסילת ישרים

והנה מה שהורונו חכמינו זכרונם לברכה הוא, שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה'³² ולהנות מזיו שכינתו³⁴³³, שזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים

סממאיר המסילה

³¹ שעובד צריך שיהיה מבטו תיכף עם הפסיעה הראשונה לתכלית השלימות (דעת תורה ח"ב עמוד ג). שמשמע שאם מבטו כך אפילו אם לא יבא לידי כל מעשה גם כן מקבל שכר כאילו הכל נעשה כי מבטו ומגמתו של האדם היא עיקר הכל (שם עמוד ריח). אם שלט כזה תשים לפניך כי אז הדרך תהיה סלולה לפניך לטוב כל הימים ודאי (שם ח"ה ב' עמוד לח). כאשר נרגיל עצמו בעבודת החונך באמונה נזכה להתקרב אל ה' ית' (אור יחזקאל, אמונה עמוד קפ).

³² מלה"פ ישעיה נח יד. ועי' זהר ח"א כו ע"א: ומיד ליפקון ישראל מן גלותא עמא קדישא לחוד מיד נהר דהוה חרב ויבש אמתר ביה (בראשית ב ז) ונהר יולא מעדן דא ו' להשקות את הגן ונהר דא עמודא דאמלעיתא יולא מעדן דא אמא עלאה להשקות את הגן דא שכינתא תתאה דזההוא זמנא אמתר במשה ובישראל (סם נח יד) אז תתענג על יהוה צענג לחיהו ע' עדן נ' נהר ג' גן ואתקיים קרא (שמות טו א) אז ישיר משה וגו' שר לא נאמר אלף ישיר ואתהפך לערב רב ענ"ג לנג"ע ולחומין דעלמא עעכו"ס כגוונא דפרעה ומלראי דפרח בהון שחין אצבעעות אכל לישראל יהא ענ"ג.

תרגום: ומיד כשיאלו ישראל מהגלות, העם הקדוש לחוד, מיד נהר שהיה חרב ויבש נאמר בו "ונהר יולא מעדן", זה ו', "להשקות את הגן". "ונהר" זה העמוד האמלעי. "יולא מעדן" זו אמא העליונה. "להשקות את הגן" זו שכינה תחתונה, שבראותו זמן נאמר במשה ובישראל "אז תתענג על ה'", צענג, שהוא ע' עדן, נ' נהר, ג' גן. ויתקיים הכתוב "אז ישיר משה וגו'", שר לא נאמר אלף "ישיר", ויתהפך לערב רב ענ"ג לנג"ע ולחומות העולם עובדי עכו"ס, כמו שפרעה והמלכים שפרח בהם שחין אצבעעות, אכל לישראל יהיה ענ"ג.

³³ עי' ע"ח שער הכללים פרק ראשון: כשעלה בראונו יתברך שמו לברוא את העולם כדי להטיב לברואיו, ויכירו גדולתו ויזכו להיות מרכבה למעלה להדבק בו ית'.

עי' ע"ח שער ו פרק ח: מטבע החסד והרחמים הוא להיות מטיבים בעולם. ועי' ביאורים של הלש"ו שלומד את הע"ח ש"א פ"א שתכלית בריאת העולם היא גילוי שמתיו, וזה מתקיים על ידי השפע של תענוג ללדיקים.

עי' ברכות יז ע"א: מרגלך צפומיה דרב [לא כעולם הזה העולם הבא] העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא לדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהגים מזיו השכינה שנאמר ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. ועי' שבת ל ע"א: שמחים [חזרו מקבלת התורה] שנהנו מזיו השכינה.

עי' זהר ח"א קלז ע"א: החזרת הנשמה לגוף בשנת הארבעים שהמתנה לו בארץ ישראל הדא הוא דכתיב ויהי ירחק בן ארבעים שנה (בראשית כה כ) שהמתין לגוף בקחתו את רבקה בהכנסתה בגוף המזומן לו באותה שעה בהכנסתה בו אין תאותם וכסופם אלא ליהנות מזיו השכינה ולזון מזויה הדא הוא דכתיב (שיר א ב) ישקני מנשיקות פיהו אמר רבי אבא ישקני יפרנסני שאין פרנסתן אלא ליהנות ולזון מזויה של מעלה אמר רבי יוסי סופיה דקרא מוכח דכתיב (סם) כי טובים דודיק מיין.

תרגום: החזרת הנשמה לגוף בשנת הארבעים שהמתנה לו בארץ ישראל. זהו שכתוב "ויהי ירחק בן ארבעים שנה", שהמתין לגוף. "בקחתו את רבקה", בהכנסתה בגוף המזומן לו, באותה שעה בהכנסתה בו, אין תאותם וכסופם אלא ליהנות מזיו השכינה ולזון מזויה. זהו שכתוב "ישקני מנשיקות פיהו". אמר רבי אבא, "ישקני", יפרנסני. שאין פרנסתם אלא ליהנות ולזון מזויה של מעלה. אמר רבי יוסי, סוף הפסוק מוכיח, שכתוב "כי טובים דודיק מיין".

³⁴ יסוד וראשית העבודה ליצור בקרבו הרגשים של עולם הבא והנאה מזיו השכינה וכל זמן שלא יצר בקרבו הרגשים וטעם בעולם הבא ממילא תאותו היא רק חיי העולם הזה והרי נחשב בכלל מתיצב על דרך לא טוב ואינו בכלל המרוצים אליו ית' ואין לו כל תקוה לזכות לשלימות,

מסילת ישרים

להמצא. ומקום העידון הזה באמת הוא העולם הבא³⁵, כי הוא הנברא בהכנה המצטרפת

סמל מאיר המסילה

ומשום הכי הכרחית היא השרשת תאות העולם הבא כדי שתשכח מאתו תאות העולם הזה כי אין נמצא אצל האדם ב' תאוות נפרדות ומשום הכי בשעה שהכניס תאות העולם הבא בלבו אבד תאות העולם הזה וכל עת שלא ירשי זאת בקרבו ממילא תפעל תאות העולם הזה, ותאווה זו כאשר תתמיד ללא תאווה מנוגדת לה כל מעשיו ינבעו מכח תאות העולם הזה כי הרי הולך בעולמו וחשיב דיליה הוא לדור דור (אור יחזקאל, אלול עמוד רפא). ידיעה בעלמא לא מספיקא אלא דרוש לכך בירור ואימות ובירור ביאורו שמנתח את הדברים זה כנגד זה ומברר אצלו את האמת, ואף בירור אין בו די אלא חייב לאמת את הדברים עד שיהיו פיו ולבו שוין (אור יחזקאל, אלול עמוד רמה). כל מבטו ומגמתו חייבת לזכות לרצון ה' ית' (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד רו). כפי שיש לו לאדם קשר להתקרבות אל ה' ית' כן יזכה בעולם הבא (שם עמוד רנא). כאשר יכיר האדם שכל חייו עבור עולם הבא אזי כל מדות הקנאה ותאווה וכבוד הממלאים את כל שאיפותיו ותקוותיו יתמעטו, שהסיבה לכל המדות נובעת מחמת שאיפת העולם הזה הממלא את חיינו (שם מדות עמוד נב). הדרך לעקירת המדות הרעות היא על ידי השרשת אהבת העולם הבא בקרבו ומאיסותו בחיי העולם הזה (שם עמוד עו). ההנאה מזיו השכינה אינה רק בולם הבא שצדיקים זוכים ליהנות מזיו השכינה אף בעולם הזה שבשעה שזכויים הצדיקים למדת החסד בשלימותה שהיא מדה ממידותיו של הקב"ה הרי הם נהנים מזיו השכינה בעולם הזהבזה שזכויים למדותיו של הקב"ה (שם עמוד קנה). להגיע ליסוד העל ידי עשיית המצות צריך לירד לעומק עשיית הצוות ושיהיה לו שייכות לפנימיות הדברים (שם עמוד רנב).

רבותינו בעלי המוסר מצאו כי כל שאיפת האדם מיומו הראשון ממש היא ליהנות בראשיתו הוא מתענג על דברים גופניים במשך התפתחותו מתרחבת השגתו בתענוגים. משחקים כבוד, רכוש, ואם בן עליה הוא הוא שואף יותר ויותר לתענוגים רוחניים עד המטרה האחרונה להתענג על ה' (עלי שור ח"א עמוד קנד). שמקשה שהרי כתוב לקמן בפרק יט אמנם ודאי שמי שמתכוון בעבודתו לטהר נפשו לפני בוראו למען תזכה לשבת את פניו בכלל הישרים והחסידיים לחזות בנועם ה' לבקר בהיכלו ולקבל הגמול אשר בעולם הבא לא נוכל לומר שתהיה כונה זו רעה, אכן לא נוכל לומר גם כן שתהיה היותר טובה, כי עד שהאדם מתכוין לטובת עצמו, סוף סוף עבודתו לצורך עצמו. אך הכונה האמתית המצויה בחסידיים אשר טרחו והשתדלו להשיגה, הוא שיהיה האדם עובד רק למען אשר כבודו של האדון ב"ה יגדל וירבה, ע"כ.ואם דווקא זוהי הכוונה הנכונה למה הציב הרמח"ל בתחילת הספר את היסוד שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' וכי מקום העדין הזה הוא העוה"ב והלא זוהי הכוונה שלא לשמה? אלא הרמח"ל לא נכנס כלל לענין הלשמה ושלא לשמה בתחילת הספר רק הוא קובע כי תכלית יצירת האדם הוא לעולם הבא וזאת עלינו לדעת מיד עם התחלת העבודה. ואם האדם היה בונה כל עבודתו על שלימותו בעולם הזה היתה נעלמת ממנו כליל נצחיות האדם והעבודה וזה העיקר הגדול. הגע בעצמך כל מחשבה דיבור ומעשה שלך נצחיים הם, הכל קיים לחסד או לשבט לעולם הבא. חלקו של אדם בעולם הבא נבנה מכל מה שחשב דיבר ועשה בעולם הזה (שם ח"ב שב).

אדם שהכין את עצמו לקבלת אותו השפע שואף מאו דלקבלו בהשתוקקות והנאה ללא גבול. השתוקקות זו מצויה רק באדם שאכן מבין את ערך הקדושה וסגולותיה הגדולות ועושה פעולות בימי חייו כדי לזכות בה, ובעולם הבא תצמיח שאיפתו זו את התוצאה בדיוק על פי מידת ההתוקקות שהרגיל את עצמו בה (שפתי חיים, מועדים ח"ב עמוד קסט). קשה איך זה חובתו אלא זכותו, אלא קמ"ל שכל תכלית חובת האדם היא להגיע לשכר ותענוג (שם, אמונה ובחירה ח"ב עו).

³⁵ מקום של התענוג על ה' הוא העולם הזה. כל מערכת האמת בנוי על היסוד כי תכלית האדם היא להיות איש אמת אף שמצד טבעו הוא כולו שקרים איפה נעוץ השקר שלו הוי אומר בגוף הנמשך להנאות גשמיות ועיקר שאיפת האדם בחייו הוא ליהנות ככל האפשר אם כן מבינים כי הפיכת ה"כולו שקרים" לאיש אמת מתחיל בזה שיתלמד בתענוגים להבחין איזה תענוג הוא אמיתי ואיזהו אינו אמיתי, וכנ"ל רק התענוג על ה' הוא התענוג האמיתי. וזה העבודה לעולם הזה לבחין בתענוגים להתאוות להתענג על ה'.

והוא מקשר לזה ב' דברים מהרמב"ם: א', הלכות תשובה (פ"י ה"ב) העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והיא המעלה שצונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצות מאהבה.

ב', ספר המצות להרמב"ם (מצות עשה מצוה ג): היא שצונו לאהבו יתעלה וזה שנתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג וזאת היא האהבה המחוייבת. [המשך לשון הרמב"ם. ולשון ספרי לפי שנאמר ואהבת את ה' אלהיך איני יודע כיצד אוהב את המקום תלמוד לומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם כבר בארו לך כי בהשתכלות תתאמת לך ההשגה ויגיע התענוג ותבא

מסילת ישרים

לדבר הזה³⁶. אך הדרך כדי להגיע אל מחוזי הפצנו זה, הוא זה העולם³⁷. והוא מה שאמרו זכרונם לברכה (אבות פ"ד מט"ז) העולם הזה דומה לפרוודור בפני העולם הבא³⁸. והאמצעים המגיעים את האדם לתכלית הזה, הם המצוות אשר צונו עליהן האל יתברך שמו. ומקום עשיית המצוות הוא רק העולם הזה. על כן הושם האדם בזה העולם בתחלה כדי שעל ידי האמצעים האלה המזדמנים לו כאן יוכל להגיע אל המקום אשר הוכן לו³⁹, שהוא העולם הבא, לרוות שם בטוב אשר קנה לו⁴⁰ על ידי אמצעים אלה. והוא מה שאמרו, זכרונם לברכה (עירובין כב ע"א), היום לעשותם ומחר לקבל שכרם. וכשתסתכל בדבר תראה כי השלמות האמיתי הוא רק הדביקות בו יתברך⁴²⁴¹, והוא מה שהיה דוד המלך אומר (תהלים עג כח) ואני קרבת אלקים לי טוב⁴⁴⁴³. ואומר (שם

סמל מאיר המסילה

האהבה בהכרח וכבר אמרו שמצוה זו כוללת גם כן שנדרש ונקרא האנשים כלם לעבודתו ית' ולהאמין בו וזה כשתאהב אדם תשים לבך עליו ותשבחהו ותבקש האנשים לאהב אותו וזה על צד המשל כן כשתאהב האל באמת כמה שהגיעה לך מהשגת אמיתתו הנה אתה בלי ספק תדרש ותקרא הכופרים והסכלים לידיעת האמת אשר ידעת אותה ולשון ספרי ואהבת את ה' אהבהו על הבריות כאברהם אביך שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן ר"ל כמו שאברהם בעבור שהיה אוהב השם כמו שהעיד הכתוב אברהם אוהבי שהיה גם כן לגודל השגתו דרש האנשים אל האמונה מחוזק אהבתו כן אתה אהוב אותו עד שתדרש האנשים אליו] (עלי שור ח"ב עמוד תקסו). שכר עולם הבא הוא תוצאה מעצם עבודת האדם והמשך עבודתו שהעבודה עצמה היא השכר והעבודה מסלק את המונעים והמפריעים לדביקות בה' ית' (שפתי חיים, אמונה ובחירה ח"ב עמוד רלג).

³⁶ כוונתו כי העולם הזה הוא חוצץ ומפסקת לאדם להרגיש את נועם מעשיו ליהנות מזיו שכינתו ית', אבל העולם הבא מוכנת בלי שום מפסיק לקבל הארת פניו ית' (אור יחזקאל, מכתבים עמוד רכא).

³⁷ השלימות הוא הדביקות והוא להנאות מזיו שכינתו (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד נח).

³⁸ כל הנסיונות הם איך שהוא מכוון כמדת הדפוס אשר ברא ה' בשבילו (דעת חכמה ומוסר ח"ג עמוד ט). כל סוד עולם הזה כולו נסיון היינו שכולו בנוי על חלות הטעות של שליטת הטבע (שם קמה).

³⁹ כל א' צריך להסתכל על כל מה שקורה לו בעולם הזה איך זה מתייחס לעבודת ה' ית' (שפתי חיים, אמונה ובחירה ח"א עמוד תמה).

⁴⁰ עי' פירוש הרמ"ק לספר יצירה (פרק ו משנה ה), ומשתי כחות אלו שהם טוב ורע מורכב האדם שמשם יצר הרע ויצר הטוב. והנה המלאכים הם יצר הטוב כולם ואין להם בחינת הרע כלל, ולכך אין להם שכר בעמלם. והבהמות כולם יצר הרע ולהם אין בחינת הטוב, וכו'. אמנם בני אדם יש להם יצר הרע ויצ"ט שהם נשכרים ונענשים. וזה טעם אל זריאת הרע, כי טוב מבחין את הרע, כי על ידי היות באדם טוב ורע והוא עוזב הטוב ורודף אחר הרע הוא צעל עונש. וכן הצדיק, רע מבחין את הטוב, שיש בו יצר הרע ויצ"ט ועוזב הרע ורודף אחר הטוב הוא צעל שכר, וגדולה מעלתו ממלאכי השרת. אם כן זהו טעם שצדק הקב"ה הרע שהוא משלים הטוב ומעלהו למעלה מהמלאכים, וכו'. וע' עוד פרדס רמונים (שער כה פרק ג). ועי' ליקוטי תורה (פרשת האזינו): ראה הקב"ה לצדק אלה"ר צינה"ר כדי שיאכל שכו וזמה שייגע ויכניע היצה"ר, כי כל דרכיו משפט ואינו רוצה שיתענג ויתהנה האדם בג"ע צחנס כאשר הנשמה הית' אוכלת תחלה קודם בואה לעה"ז משולחן אבי' דרך לדקה ומתנה אלל ראה הקב"ה שצדק צעה"ז ותסגל מצות ומעש"ט ואז תתענג על ה' ששכר מעשיה ולא צחנס, נמצא להיות כי כל דרכיו משפט הוצרך להיות באדם שני יצרים יצה"ר ויצ"ט ואם יחטא צינה"ר הוצרך להיות צשמו דין ורחמים שהוא הנגלה והנסתר כדי להפרע ממנו ברשעתו.

⁴¹ עי' שערי קדושה (חלק א שער א): וכמו שלבוש גוף האדם יעשהו האומן בתבנית איברי הגוף כן עשה הוא יתברך את הגוף שהוא לבוש הנפש בתבנית דיוקן הנפש צרמ"ח אצרים ולהם שס"ה גידים המקשרים את האצרים, ולהמשיך על ידם הדם והחיות מאבר אל אבר כדמיון כנורות, ואחר

מסילת ישרים

סג מאיר המסילה

יצירת הגוף נפח בו נפש חיה כלולה מרמ"ח איברים רוחניים וסס"ה גידים, ויתלכזו תוך רמ"ח איברים וסס"ה גידים, של הגוף ואז פועלים איברי הנפש פעולתן על ידי הכלים שהם איברי הגוף כגרזן ביד החוצב בו, והראיה לזה כי לא יפעלו איברי הגוף פעולתם אלא בעוד הנפש בהם עין רואה ואוזן שומעת וכו', ובהסתלק הנפש חשכו הרואות בארצות ונתבטלו כל החושים מרמ"ח איברים, ע"כ. היינו שהמקיים מורה משלים האיבר הרוחני, והמבטל מורה יחסר לו איבר הרוחני והוא בעל מוס, היינו שקיום התורה והמלוות משלימים את נשמתו של האדם ועי"כ דבק בהקב"ה.

⁴² הדבקות הגמורה הרי היא ה"לשמה" השלם שאינה אלא ראיית האמת בפנים הלב ללא כל פנייות חיצוניות (מכתב מאליהו ח"ג עמוד 144).

כל המצוות כולם הם עצות כדי להתחזק באמונן הולגיית לשלימות (אור יחזקאל, אמונה עמוד קכא). היינו התענוג על ה' וליהנות מזיו שכינתו (שם עמוד רלג). עיקר ההנאה הוא רק הנאה הרוחנית וכמ"ש החובות הלבבות שלנביאים גילה ה' שכל עולם הבא שכיון שיש להם טעם בחכמה יודעים ומבינים עונג רוחני (שם עמוד רלט). מחשבת הדביקות בו ית' חייבת להיות המניע ללכ פעולות המצוות ולזה ודאי שנדרשת הכנה מיוחדת ומבלעדיה אינו חושב כלל אודות הדביקות וכל מצוותיו הם בגדר מלומדה (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד קה). חייבים לעשות מעשים שתכליתן יהיו הדביקות וכל שמעשיו אינם מביאים לדביקות הרי הם מביאים אותו ל"ל להתרחקות מהקב"ה (שם עמוד רנ).

רק אם יודעים את המטרה אפילו בתחילת הדרך אפשר להגיע לזה (שפתי חיים, מועדים ח"א עמוד צ). קיום התורה והמצוות משלים את נשמתו של האדם ועי"כ דבק בהקב"ה נמצא כי מי שחסרה לו מצוה נחסר הוא מהדביקות בה', ועי' שערי קדושה (ח"א ש"א) וכמו שלבוש גוף האדם יעשהו האומן בתבנית איברי הגוף כן עשה הוא יתברך את הגוף שהוא לבוש הנפש בתבנית דיוקן הנפש ברמ"ח אברים ולהם סס"ה גידים המקשרים את האברים, ולהמשיך על ידם הדם והחיות מאבר אל אבר כדמיון צנורות, ואחר יצירת הגוף נפח בו נפש חיה כלולה מרמ"ח איברים רוחניים וסס"ה גידים, ויתלכזו תוך רמ"ח איברים וסס"ה גידים, של הגוף ואז פועלים איברי הנפש פעולתן על ידי הכלים שהם איברי הגוף כגרזן ביד החוצב בו, והראיה לזה כי לא יפעלו איברי הגוף פעולתם אלא בעוד הנפש בהם עין רואה ואוזן שומעת וכו', ובהסתלק הנפש חשכו הרואות בארצות ונתבטלו כל החושים מרמ"ח אברים (שם עמוד שז). תחילה דיבר על חובת האדם בעולמו שהוא התכלית שהוא עולם הבא, ואח"כ מוסיף עוד נקודה בחובת האדם חוץ מהנ"ל והוא להגיע אל מדרגת השלימות, והיא הדיקות בו ית' שעד כמה שהוא קרוב יותר אל ה' ית' באותה המדה הוא זוכה בשלימות וממלא בכך את חובתו בעולמו (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד נח). הדביקות הוא השלימות מכיון שכמידת הדביקות והפנייה אל ה' ית' כך מידת הארת פניו ית' אליו אשר משפיעה בו את שפעו ויוצרת בקרבו את השלימות (שם עמוד תנב).

⁴³ אין המצוות והמעשים עיקר עבודתנו כי אלו מוגבלים בזמן ובמקום אבל האמת כי עבודתנו היא הדביקות בה' ית' וזו עבודת הלב ואינה מוגבלת כלל ולכן לעולם אסור לו להרפות מעבודתו (אור יחזקאל, דרכי עבודה עמוד רפא). אמת אין הקב"ה מקפח שכר כל מצוה ומצוה אך הפעולות והמעשים שמביאים קורבה לקיום רצונו ית' הם העיקר (שם עמוד רעח). ככל שנזכה בזמנים הקדושים (שבת ימים טובים ובעת התפילות שבכל יום) האלו להרגיש שאנו מתקרבים אל ה' ית' ודבקים בו כך יהיה לנו מושג גדול יותר בצורך ובחשיבות של העמל התמידי להתקרב אל ה' על ידי כל מעשה מצוה כי רק זהו הטוב האמיתי (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד תפז).

⁴⁴ עי' ז"ח (כט ע"א): פתח ההוא יודאי ואמר ואני קרבת אלך לי טוב וגו' ת"ח כד ז"נ אתקריב לאורייתא דאתקריב טוב דכתיב טוב לי תורת פיך כדין אתקריב לקב"ה דאתקריב טוב דכתיב טוב ה' לכל וכדין אתקריב למהוי זכאה כמד"א אמרו לדיק כי טוב וכד איהו זכאה שכינתא שריא עליה ואוליפת ליה רזין עילאין באורייתא בגין דשכינתא לא אזדווגא אלא בטוב דהא לדיק ולדק כחדא אזלין

תרגום: פתח אותו יהודי ואמר (שם עג) ואני קרבת אלהים לי טוב וגו' בא וראה כשזן אדם מתקרב לתורה שנקראת טוב נאמר (שם קיט) טוב לי תורת פיך אזי מתקרב לקדוש ברוך הוא שנקרא טוב נאמר (שם קמה) טוב ה' לכל ואז מתקרב להיות לדיק כמו שנאמר (ישעיה ג) אמרו לדיק כי טוב וכשהוא לדיק שכינה שורה עליו ומלמדת אותו סודות עליונים בתורה משום שאין מתחברת שכינה אלא עם טוב שהרי לדיק ולדק הולכים יחד

מסילת ישרים

כז ד), אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתני בבית ה' כל ימי חיי וגו'⁴⁵, כי רק זה הוא הטוב, וכל זולת זה שיחשבוהו בני האדם לטוב, אינו אלא הבל ושוא נתעה. אמנם לכשיזכה האדם לטובה הזאת, ראוי שיעמול ראשונה וישתדל ביגיעו לקנותה, והיינו שישתדל לידבק בו יתברך בכח מעשים שתולדתם זה הענין והם הם המצוות⁴⁷⁴⁶.

והנה שָׁמוּ הקדוש ברוך הוא לאדם במקום שרבים בו המרחיקים אותו ממנו יתברך⁴⁸, והם הם התאוות החמריות אשר אם ימשך אחריהן, הנה הוא מתרחק והולך מן הטוב האמיתי. ונמצא שהוא מושם באמת בתוך המלחמה החזקה⁴⁹, כי כל עניני העולם בין לטוב בין למוטב הנה הם נסיונות לאדם⁵⁰, העוני מצד אחד והעושר מצד אחד כענין

סג מאיר המסילה

⁴⁵ עי' פער הגלגולים (הקדמה כז): והנה הצדיקים גמורים כדוד המלך ע"ה ודניאל, הולכנו להתצער מאתו יתברך, קינחו צעה"צ ולא ילכנו לעונשים ולגלגולים האלה, וכמ"ס דוד המלך ע"ה לולי האמנתי לראות בטוב ה' בלחץ החיים וגו'. וכתיב אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שצתי צדית ה' כל ימי חיי וגו'. ונתצער ע"י אביגיל הנצורה. באמרה והיתה נפש אדוני לזכרה בצרכי החיים וגו'.

⁴⁶ עי' לעיל הערה 40.

⁴⁷ כל מצוה שאדם עושה היא בחינה שונה ונוספת של פנייה אל ה' ית' שעל ידה זוכה להתקרבות מסוימת ומיוחדת אל ה' ית' ולדביקות בו (שם עמוד תקעג).

⁴⁸ דווקא מהרע יצא הטוב, ודווקא מתוך הנסיון יבא השכר (דח"מ ח"ג עמוד ריט). עי' מעלות התורה: וזה מרומז בפסוק ודברת במ בשבתך בביתך ובלכתך בדרך דלכאורה נראה מיותר שהיה לו לומר ודברת במ בכל עת אלא שקאי על כל פרטי המניעות שיש לו לאדם כמ"ס בספר מסילת ישרים, יראה בכולם לעסוק בתורה ככל מה דאפשר. המקום להתהוות גדול, המקום להתפשט, הנה זה רק על רפסודת[כך כתוב ולא הבנתי המילה] הרע, אם זה מקום להתגדל בו ולולא מציאות הרע לא היה לאדם מקום להתהוות גדול (דע"ת ח"ג עמוד צב).

⁴⁹ שזה מאבק תמידי הנמשך כל ימי חיי האדם עד יומו האחרון ובכל שעות היממה (שפתי חיים, מועדים ח"ג עמוד קכ).

⁵⁰ רק דרך הנסיונות שהוא מידת הדין אפשר לזכות לעולם הבא, ואם רוצים לזכות בכל סוד עולם הבא בכל השלימות מוכרחים לעבור דרך כל סוד עולם הזה שהוא בכל סוד מדת הדין הגמור כולו רק יסורין קושי ועמל בתכלית ומזה זוכה לכל סוד העולם הבא (דח"מ ח"ב עמוד קכה). כל בחינה וניסון הוא אם הוא מהמציאות האמיתית והראיה ע"ז אם עומד בפני הנסיונות (שם עמוד רא).

כתוב (מלאכי ג ו) אני ה' לא שניתי טמון בו שה' הוא המצוי הראשון והמצאיות באמת, ואנו צריכים להדבק במציאות האמיתית וצריכים הרבה סממנים לתקנו, ועל זה נתנו תורה ומצוות שכולם הם דרכים כיצד להכנס ולהתהוות מציאות מסוד המציאות האמיתית, והוא הכתוב כאן שכל העולם כולו נסיונות לאדם, ואם יעמוד על עמדו ולא יזוז ממקומו אז הוא בחינת אדם הוא אדם הקשור למציאות, ואז אין שום דבר בעולם הזה יכול לשלוט עליו וזה בן עולם הבא (דעת תורה ח"א עמוד קמה). שמביא פירוש היעב"ץ לאבות (פרק ג משנה כג) שדרך ארץ בכאן כפשוטו מנהגו של עולם, זריעה קצירה שכיבה קימה בנין בתים אכילה שתיה ויתר מנהגו של עולם, יאמר כי לא ברא הש"י אלה הדברים כולם על מה שהם עליו, זולתי שיהיו נושאי התורה כי היא קדמה לעולם, כאומרו (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו. ואמרו במס' שבת (פט ע"א) במשה רבינו ע"ה שאמר למלאכים כתיב בתורה (שמות כ) כבד את אביך, כלום אב יש לכם תורה מה לכם. והוא מאמר התנא אם אין דרך ארץ אין תורה. המצות לא באו לסדר מנהגו של עולם אלא כל הבריאה כולה נבראה בעיקר לשאת את התורה, היינו אחרי שיש מצות של כבוד אב ואם נחקק בבריאה מציאות של אב ואם כדי לקיים התורה, וכל הבריאה הטפלה לתורה ומצוות. ועי' במן שנאמר (שמות טז ד) למען אנסנו הילך בתורתך אם לא, ופי' רש"י אם ישמרו מצות התלויות בו של איותירו ממנו ולא יצאו בשבט ללקוט. היינו שתכלית המצוות הוא ענין הנסיון שיש בקיום המצוות. לפני היעב"ץ מובנים שכל הבריאה היא נסיונות שמתנסה האדם תמיד בשמירת המצוות, ולכן אפשר לקרא לעולם הזה עולם הנסיונות. ועי' מדרש (שמות רבה לא ג) אשרי אדם שהוא עומד בנסיונו שאין בריה שאין הקב"ה מנסה אותה העשיר מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים ומנסה העני אם יכול לקבל יסורין ואינו כועס (שם ח"ב עמוד קיא). סוד כל הבריאה הכולה היא רק כדי לעמוד בנסיון (שם ח"ה א' עמוד רי). היינו שכל עניני העולם טעות וכולם בגדר הסתר פנים (שם ח"ה ב' עמוד קיא).

מסילת ישרים

שאמר שלמה (משלי ל ט), פן אשבע וכחשתי ואמרת מי ה', ופן אורש וגנבתי וכו'. השלוח מצד אחד והיסורין מצד אחד, עד שנמצאת המלחמה אליו פנים ואחור⁵¹. ואם יהיה לבן חיל וינצח⁵² המלחמה מכל הצדדין⁵³, הוא יהיה האדם השלם אשר יזכה לידבק בבוראו⁵⁴, ויצא מן הפרוודור הזה ויכנס בטרקלין לאור באור החיים. וכפי השיעור אשר כבש את יצרו ותאוותיו ונתרחק מן המרחקים אותו מהטוב ונשתדל לדבק בו, כן ישיגהו וישמח בו⁵⁵.

ואם תעמיק עוד בענין תראה כי העולם נברא לשימוש האדם⁵⁶. אמנם הנה הוא עומד בשיקול גדול, כי אם האדם נמשך אחר העולם ומתרחק מבוראו, הנה הוא מתקלקל, ומקלקל העולם עמו⁵⁷. ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבודת בוראו, הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו⁵⁸. כי הנה עילוי גדול הוא לבריות⁵⁹ כולם בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך, והוא כענין מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה בענין האור שגנזו הקדוש ברוך הוא לצדיקים וזה לשונם (חגיגה יב ע"א), כיון שראה הקדוש ברוך הוא אור שגנזו לצדיקים, שמח⁶⁰, שנאמר (משלי

סמל מאיר המסילה

⁵¹ רק אפשר לזכות להנאות מזיו שכינתו כאשר הוא עומד בנסיגות (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד קמג).

⁵² השגת ה' והדביקות בו היא רק כפי יכולתו להתגבר על הנסיגות (שם דרכי העבודה עמוד קלד).

⁵³ עי' ר' יונה על אבות פ"ד מכ"ד: בנפול אויביך אל תשמח שגם לצד השני הסכנה להכשל בפח החנופה (אור יחזקאל, מכתבים עמוד מה). היינו כאשר אדם מברך ברכה בפני חילונים הוא מתבייש ולכן אומר בשקט, וכאשר מברך בפני צדיקים מברך בקול רם כדי שיחשיבוהו לצדיק (עלי שור ח"ב עמוד רלד).

⁵⁴ שמביא מדעת תבונות שכל זה אפשר לתקן הכל על ידי חכמה, אפילו אדה"ר היה יחודו ית' מתגלה עליהם מצד עצמם (דע"ת ח"ב עמוד קצג). תמימות בהתמסרות לתורה ומצוות כלי מלא ביראה ועמידה בנסיגות זוהי שלימות (עלי שור ח"ב עמוד נח).

⁵⁵ סוברים אנחנו בענין עולם הבא ועולם הזה כשני דברים לעצמם וכו' טעות גדול הוא מחשבה זו. סוד הדבר היא כי כל יתרון עולם הבא ותקונו הוא דווקא מן העולם הזה כיתרון האור מן החושך הנאת האור הנהו דווקא מן החושך (דעת תורה ח"ד עמוד קע). עיקר הגדלות תלויה רק במדת עמידתו בנסיגות ואין הגדלות קשורה וכרוכה בכמות המעשים ואיכותם (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד קעג). יסוד עבודת האדם להיות תמיד במצב מלחמה עם יצו כי זו כל הצלחתנו בעולמנו לעמוד במלחמה (שם מדות עמוד כד).

⁵⁶ מוסכם בפי כל שהוא ענין של קבלה אמנם כן הוא שכל הקבלה בנויה על יסוד זה, אבל מי לא יראה סוד גדול זה בחוש אם רק יתבונן בעינא פקיא בהטבעת הבריאה כיך שכלה משועבדת לאדם (דעת חכמה ומוסר ח"ד עמוד ש). היינו כאשר האדם מתבונן בבריאה וממנה לודם להכיר את בוראו, הרי הבריאה משמשת אמצעי לאדם להתעלות ועי"ז אף כל העולם כולו מתעלה (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד רד).

⁵⁷ כל אדם ואדם אחראי בעד חרבן כל העולם כולו (מכתב מאליהו, ח"ג עמוד 313). האדם הוא המניע והמנהיג את כל הבריאה כולה משום שזהו הסוד הגדול של עצלם אלקים (דחו"מ ח"ב עמוד לז).

⁵⁸ היינו מאחר שעולם הזה הוא בריאה רוחנית ורק נתון תחת מלוש גשמי ולכן שייך להתעלות רוחנית בו (אור יחזקאל, דרכי העבודה עמוד רעג).

⁵⁹ כשם שזה עילוי גדול לנברא כשאדם מגלה כבוד שמים על ידו כך חסרון הוא לנברא כשנגרם על ידו תרעומת והסתר פנים (מכתב מאליהו ח"ד עמוד 206).

⁶⁰ ז"ל הגמרא: רבי אלעזר אור שברא הקדוש ברוך הוא ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו כיון שנסתכל הקדוש ברוך הוא בדור המבול ובדור הפלגה וראה שמעשיהם מקולקלים עמד וגנזו מהן שנאמר וימנע מרשעים אורם ולמי גנזו לצדיקים לעתיד לבא שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב ואין טוב אלא צדיק שנאמר אמרו צדיק כי טוב כיון שראה אור שגנזו לצדיקים שמח שנאמר אור צדיקים ישמח.

מסילת ישרים

יג ט) אור צדיקים ישמה⁶¹. ובענין אבני המקום שלקח יעקב ושם מראשותיו אמרו (חולין צא ע"ב) אמר רבי יצחק, מלמד שנתקבצו כולן למקום אחד והיתה כל אחת אומרת, עלי יניח צדיק ראשו⁶³⁶².

והנה על העיקר הזה העירונו זכרונם לברכה במדרש קהלת (קהלת רבה פ"ז סי' יט) שאמרו, זה לשונם, ראה את מעשה האלהים וגו' (קהלת ז יג), בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו, ראה מעשי כמה נאים ומשובחים הן, וכל מה שבראתי בשבילך בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי.

בללו של דבר, האדם לא נברא בעבור מצבו בעולם הזה, אלא בעבור מצבו בעולם הבא, אלא שמצבו בעולם הזה הוא אמצעי למצבו בעולם הבא, שהוא תכליתו. על

סממאיר המסילה

⁶¹ עי' עמק המלך (ש"א פ"ג): הדין הראשון בא מן כח גבול האותיות. שנעשו מהרוקם שהיה א"ס ב"ה מקמץ ומצמס לנקודות, ומהנקודות נעשו האותיות, וזהו סוד הפסוק, 'אור צדיקים ישמה' ומשלי י"ג ט', ונאמר, 'יהי כבוד ה' לעולם' (תהילים ק"ד ל"א), שיכירו גדולתו וכבודו, ישמה ה' במעשיו.

⁶² עי' חדושי אגדות למהר"ל (ח"ד עמוד קו) דבר זה דבר מופלא בענין האצנים, מלד שיעקב הוא מאחד את כל ישראל ועל ידו הם גוי אחד בארץ, שעל ידו נקראו ישראל והם עם אחד, וזה מורה כי יעקב ראוי לאחדות. ודבר זה מלד מעלת יעקב אשר היה נבדל מן הגשמי, וכל דבר שהוא נבדל הוא אחד. ולפיכך ישראל שהם עם אחד בלתי מחולקים אינם אחדים רק מלד שילאו מן יעקב, ולפיכך נקראו על שמו שהוא אחד. ועוד מלד כי יעקב צפרט [מיוחד] לאחד ולקשר הכל, כי אברהם הוא האב הראשון ויצחק הוא האב השני ויעקב השלישי, ואין הראשון גם השני מיוחד לאחד ולקשר הכל רק השלישי, כי הוא מכריע בין השנים המחולקים והוא מכריע ביניהם ומאחד את המחולקים. לכך יעקב צפרט הוא מאחד ישראל לעם אחד, לכך נקראו על שמו ישראל. וכאשר בליה ההוא הגיע יעקב אל מעלתו הגדולה הזאת, ולפיכך אמר כל אחד עלי יניח צדיק את ראשו, כי כל אחד מצורף אל אותו שהוא אחד שהרי הוא מאחד הכל אליו ולכך אמר כל אחד [עליו] יניח צדיק את ראשו, ולכך כולם נעשו אחד. וכמו שכל ישראל מצטרפים אל יעקב שנקרא ראשית כאשר כולם אחד לגמרי, היה מריבה [ביניהם] שכל אחד אמר עלי יניח צדיק את ראשו, כי מלד שכלם שייכים אליו ולא היחיד בלבד היה אומר כל אחד עלי יניח צדיק את ראשו, ולפיכך מסיק רבי יצחק שכולם נבלעו באחד שהם מצטרפים אל הדבר שהוא אחד, כי ישראל הם אחד ומלד הזה מצטרפים כולם אל יעקב מלד כי ישראל הם עם אחד לכך נבלעו באחד ובכל הזה מצטרפים אליו.

כלל הדבר כי יעקב היה מעלתו ומדריגתו שהוא נבדל מן הגשמי, ודבר כזה לא יתואר אליו שום חלוקה כי הנבדל לא יתכן בו חלוקה והחלוקה הוא לגשם. ולפיכך לא יצטרף ולא יתקשר בו דבר רבוי שאיך יתקשר רבוי באחדות אם לא שהם אחד מלד עצמם, ולפיכך אמר כאשר היו האצנים תחת מראשותיו כל אחד אמר עלי יניח צדיק ראשו בעבור כי הכל מצטרף אל יעקב אציהם והם הכל מצטרף אליו, לכך כל אחד אמר עלי יניח צדיק את ראשו, כי הראש שבו השכל הוא אחד. וראוי שיהיה הראש אחד, כי הוא נושא אל הנשמה שהוא אחת בלתי מחולק. וכל אחד אמר עלי יניח צדיק את ראשו, ולפיכך היה כאן מריבה עד שנבלעו כולם באחד ואז היה מצטרפים אליו מלד שהם אחד, ולפיכך האצנים נבלעו באחד ובמה שהם אחד הם שייכים ליעקב כמו שביארנו זה במקום אחר. וזה שאמר שהיו אחד תחת ראשו כי בראש דוקא הנשמה הקדושה הנבדלת ושם נעשה הכל אחד והדברים גדולים מאוד:

⁶³ אחרי שנתבאר שהאדם הוא מרכבה עליונה חביב האדם שנברא בצלם אז הרי כל הבריאה הוא כסא הכבוד (דח"מ ח"א עמוד שא).

מסילת ישרים

בן תמצא מאמרי חכמינו ז"ל, רבים כולם בסגנון אחד מדמים העולם הזה למקום וזמן ההכנה, והעולם הבא למקום המנוחה ואכילת המוכן כבר. והוא מה שאמרו, העולם הזה דומה לפרוזדור, כמו שאמרו ז"ל, היום לעשותם ומחר לקבל שכרם (עירובין כב ע"א), מי שמרע בערב שבת, יאכל בשבת (ע"ז ג ע"א). העולם הזה דומה ליבשה, והעולם הבא לים וכו' (קה"ר פ"א סי' לד⁶⁴), וכאלה רבים על זה הדרך.

ותראה באמת שכבר לא יוכל שום בעל שכל להאמין שתכלית בריאת האדם הוא למצבו בעולם הזה⁶⁵, כי מה הם חיי האדם בעולם הזה⁶⁶, או מי הוא ששמה ושליו ממש בעולם הזה. ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בנבורות שמונים שנה ורהבם עמל ואון (תהלים צ י). בכמה מיני צער וחלאים ומכאובים וטרדות, ואחר כל זאת המות. אחד מיני אלף לא ימצא שירבה העולם לו הנאות ושלחה אמיתית, וגם הוא אילו יגיע למאה שנה כבר עבר ובטל מן העולם.

ולא עוד אלא שאם תכלית בריאת האדם היה לצורך העולם הזה, לא היה צריך מפני זה שתנופה בו נשמה כל כך חשובה ועליונה⁶⁷, שתהיה גדולה יותר מן המלאכים עצמם, כל שכן שהיא אינה מוצאה שום נחת רוח בכל עינוגי זה העולם⁶⁸. והוא מה שלמדונו זכרונם לברכה במדרש קהלת זו לשונם (קהלת רבה פ"ו סי' ו) וגם הנפש לא תמלא⁶⁹ משל למה הרבר דומה לעירוני שנשא בת מלך אם יביא לה כל מה שבעולם אינם חשובים לה כלום, שהיא בת מלך. כך הנפש אילו הבאת לה כל מעדני עולם, אינם כלום לה. למה שהיא מן העליונים⁷¹⁷⁰.

סמל מאיר המסילה

⁶⁴ ז"ל: העולם שבאת ממנו דומה ליבשה והעוה"ז דומה לים ואם אין אדם מתקן לו ביבשה מה יאכל בים.

⁶⁵ אפילו לאחר שנתברר אצלו ביקום העולם הבא לא נשלמה עדיין עבודתו שחייב להוסיף לצייר לעצמו מהותו לש עולם הבא ולרכוש לעצמו הבנות היאך יהיה גודל השכר בעולם הבא, וישיגה רק על ידי שישמש בכח המחשבה והציור שיש באדם, והוא החשבון הפסד מצוה כנגד שכרה וכו' (אור יחזקאל, אמונה עמוד מז).

⁶⁶ חוץ מההכרה בתכלית העולם הבא ובגודל הענוש והעידון הנמצאים בעולם הבא מ"מ צריך לחשוב לבטל את הרע וכן בכל עבודת ה' צריך להשביח את המידות טובות, ולהשפיל הרעות (שם עמוד קסו).

⁶⁷ ע"י זהר חדש (ו ע"ד): שאל ר' יהודה לר' דוסתאי, הנפש אשר באלה הנקראת שכלית, איזהו נפש היא, ואיזהו מקומה. א"ל, הלל ידעת כי האדם ברא אותו המקום יתצרך צמון, וכאשר הוא גדל ורואה עניני העולם. ומציט בלבו, הוא מעצמו מריח הנפש הזאת, כי הואיל והוא מציט ורואה נפלאות הזכרה, וחידוש העולם, וזרחה המאורות ערב וצקר, וכי כל העולם כלו תלוי יתצרך, הוא משתדל בעצמו לחקור ולהשיג הסגה קדושה וזרה, ואז יס לו נפש השכלית, מפני שהוא משכיל לדעת לחקור בחכמה.

⁶⁸ היינו מעצם מציאותו של אדם הוא רואה באמת תכליתו כי עצם מציאות האדם מחייב לתפקידו לעבדה ולשמרה (דע"ת ח"ד פז).

⁶⁹ כאשר הנפש מתאכזבת וחשבה ריקנות שהרי לא קבלה משהו רוחני שוב מפתה היצר הרע שיוסיף כבוד גאווה תאוה ממון ובזה תתרצה הנפש ואילו הנפש מרגישה שלא קבלה כלום, אבל ברוחניות כל הישג רוחני הוא קנין לנפש המביא לסיפוק ולאוויר שעליו יבנה המשך עלייתו והתקדמותו הרוחנית (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד ל).

⁷⁰ כל עיקר מה שאדם מתאוה לכל מיני תענוגי עולם הזה הוא רק משום שהוא רוצה להשתיק בדרך תחילת ודמיון הרגשת החסרון שהוא מוצא בעצמו אשר באמת אינה אלא רעב רוחני געגועי הנשמה למצב שלימותה (מכתב מאליהו ח"א עמוד 100). כיון שהנשמה גזורה מכסא הכבוד ותפקידה שהוא לשוב למקורה ע"י מעשיה הטובים, לכן הוטבע בנשמה הכח של השאיפה לעליה והתקרבות לה' ית', אלא שהיצר הרע מטעה את האדם ומפנה את כח השאיפה לדרך לא נכונה לתאוות העולם הזה ותשוקותיו (שפתי חיים, מועדים ח"א עמוד רנח).

מסילת ישרים

וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות פ"ד מכ"ב) על כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד⁷², כי אין הנשמה אוהבת העולם הזה כלל, אלא אדרבא מואסת בו. אם כן ודאי לא היה בורא הבורא יתברך בריאה לתכלית שהוא נגד חוקה ונמאס ממנה, אלא בריאתו של האדם למצבו בעולם הבא היא, ועל כן ניתנה בו נשמה זאת, כי לה ראוי לעבוד ובה יוכל האדם לקבל השכר במקומו וזמנו, שלא יהיה דבר נמאס אל נשמתו בעולם הזה, אלא אדרבא נאהב ונחמד ממנה וזה פשוט.

והנה אחר שידענו זה נבין מיד חומר המצוות אשר עלינו ויקר העבודה אשר בדינו. כי הנה אלה הם האמצעים המביאים אותנו אל השלמות האמיתי, אשר בלעדם לא יושג כלל. ואולם ידוע כי אין התכלית מגיע אלא מכה קיבוץ כל האמצעים אשר נמצאו ואשר שימשו להגיעו⁷³, וכפי כח האמצעים ושימושם, כן יהיה התכלית הנולד מהם, וכל הפרש קטן שימצא באמצעים תבחן תולדתו בבירור ודאי, בהגיע זמן התכלית הנולד מקיבוץ כולם כמו שכתבתי, וזה ברור. מעתה ודאי הוא שהדקדוק שידקדק על ענין המצות והעבודה מוכרח שיהיה בתכלית הדקדוק, כאשר ידקדקו שוקלי הזהב והפנינים לרוב יקרים, כי תולדתם נולדת בשלמות האמיתי והיקר הנצחי שאין יקר למעלה ממנו.

נמצינו למדים כי עיקר מציאות האדם בעולם הזה הוא רק לקיים מצוות ולעבוד ולעמוד בנסיון⁷⁴. והנאות העולם אין ראוי שיהיו לו אלא לעזר ולסיוע בלבד⁷⁵, לשיהיה לו

סמל מאיר המסילה

⁷¹ ז"ל המדרש: וגם הנפש לא תמלא שנהפך יודעת כל מה שהיא עמלה לעמלה היא עמלה לכך אינה שצעה לא תורה ולא מעשים טובים משל למה"ד לעירוני שנסא צת מלכים אם יביא לה כל מה שבעולם אינו חשובין לה כלום למה שהיא צת מלך כך הנפש אינו הבחא לה כל מעדני עולם אינם כלום לה למה שהיא מן העליונים, ע"כ. משמע שמלות ומעשים טובים אף פעם לא שצעה, ולא עולם הזה.

ועי' דרך חיים (פ"א מי"ד): מביא רבי לוי משל זה לעירני שהוא בן כפר שהיה נסוי צת מלכים שאי אפשר להעירני הזה שיואל ידי חובתו עם צת מלכים, כך הנשמה שהיא מלמעלה והיא נשאת לאדם בעל גוף ואף אם האדם עושה כמה מצוות ומעשים טובים והם השלמה לנפש, מ"מ לא תמלא הנפש שחאה מושלמת בשלימות לגמרי, שהיא בעמלה מן הש"י כפי מה שראוי אל הנפש ומפני כך אינה שציעה ממה שעושה האדם בגופו תורה ומצוות ומעשים טובים, לפי חשיבת ומעלת הנפש שהיא מן למעלה והאדם היא מלמטה בעל גוף אין הנפש שהיא מלמעלה שציעה מזה לגמרי כאשר ראוי לנפש שהיא מן השמים.

⁷² ספר הפליאה (&): העטרה משלחת הנפשות אלינו ע"י דין שדן אותה לשלוח זהו על כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת.

⁷³ כל תר"ג המצוות מצוה אחת הן, כי הם חיינו והחיים אינם מתחלקים לאברים, אלא כל הגוף הוא אורגניזם אחד הנושא את החיים, כך כל המצוות ביחד הן חיינו. אם ישאלו אדם מה כואב לו יותר כשירידו לו צפורן או כשיוציאו לו עין או כשיתחווהו בבטנו, לא ירצה בשום אופן לשער איזה כואב יותר נוח לו. הנה העין אינו אבר שהנשמה תלוי בה, וכ"ש לא הצפורן, ובכ"ז כאב נטילת גדול מנשוא, כי הגוף חי מרגיש כאב, לא ישוער בהעדר ממנו אפשר דבר טפל. כך התורה אינה מבדילה בין המצוות קלות וחמורות, ובין סוגי המצוות השונות כל המצוות ביחד הם אורגניזם רוחני חי, ובהעדר מצוה קלה אחת חסרון ומום הוא בצורתו הרוחנית של האדם (עלי שור ח"א עמוד פ).

⁷⁴ אין גבול לגודל הנסיונות בו אנו מחויבים לעמוד (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד קלז). מטרת הנסיון להוציא את הכח אל הפועל וכמ"ש הרמב"ן (בראשית כד א) לגבי אברהם אבינו ע"ה שהיו הכוחות בפועל ורצה הקב"ה להוציאם אל הפועל כי האדם דומה לבאר עמוק וריך להוציא ת המים וע"י הנסיון יוציא וישאב את המים (שם, דרכי העבודה עמוד רפג). כן אף עיקר ותכלית כל הבריאה כולה להעמיד את האדם בנסיון ולראות האם יתחזק מזה באמונתו או להיפך יכשל בה, ודרך העליה וההצלחה היא כשיראה את הקשיים שלכאורה ניצבים בפניו ומ"מ יתחזק ולא יפול בפח הטמון לרגלו (שם, אמונה עמוד רצה). לא כהבנת העולם כי הנסיונות הוא רק לצדיקים, יכ

מסילת ישרים

נחת רוח וישוב דעת למען יוכל לפנות לבו אל העבודה הזאת המושלת עליו⁷⁶. ואמנם ראוי לו שתהיה כל פנייתו רק לבורא יתברך⁷⁷, ושלא יהיה לו שום תכלית אחר בכל מעשה שיעשה אם קטן ואם גדול, אלא להתקרב אליו יתברך⁷⁸, ולשבור כל המחיצות המפסיקות בינו לבין קונו, הן הנה כל עניני החומריות והתלוי בהם, עד שימשך אחריו יתברך ממש כברזל אחר אבן השואבת⁷⁹. וכל מה שיוכל לחשוב שהוא אמצעי לקורבה הזאת, ירדוף

סג מאיר המסילה

כל עניני העולם הם רק נסיונות, וכל עבודתו והצלחתו הוא להיות מושל על חומרו (שם, מכתבים עמוד ריא). הנהגת ה' ית' שיתכן שאף במעשיו הטובים יש מקום ליצר הרע (שם, מדות עמוד רצט). העמידה בנסיונות הכרחית לבנין האדם ותחילת בנינו של עם ישראל היה ע"י נסיונות העשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו, וכיון שעמד בכולם נוצר כלל ישראל, וזה מקיל עלינו להתגבר על עיכובים המונעים מאתנו עבודתנו ע"י ביודענו שזהו מטרת הבריאה (שם תורה ודעת עמוד שכ).

⁷⁵ שהרי כל מציאות עולם הזה היא בכלל אך ורק היום לעשותם, ואין שום למחר לקבל שכרם כאן (דח"מ ח"ב עמוד קכז).

⁷⁶ ע"י שו"ע אורח חיים (סימן רלא): אם אי אפשר לו ללמוד בלא שינת צהרים יישן ובלבד שלא יאריך בה שאסור לישן ביום יותר משינת הסוס שהוא שתין נשמי ואף בזה המעט לא תהא כוונתו להנאת גופו אלא להחזיק גופו לעבודת השי"ת וכן בכל מה שיהנה בעולם הזה לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא יתברך כדכתיב בכל דרכיך דעהו ואמרו חכמים כל מעשיך יהיו לשם שמים שאפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתיה וההליכה והשיבה והקימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו שאפילו היה צמא ורעב אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח אלא יתכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו וכן אפילו לישוב בסוד ישרים ולעמוד במקום צדיקים ולילך בעצת תמימים אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאותו אינו משובח אלא א"כ עשה לשם שמים. וכן בשכיבה א"צ לומר שבזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצות לא יתגרה בשינה לענג עצמו אלא אפילו בזמן שהוא יגע וצריך לישן כדי לנוח מיגיעתו אם עשה להנאת גופו אינו משובח אלא יתכוין לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך הבריאות שלא תטרף דעתו בתורה מחמת מניעת השינה וכן בתשמיש אפי' בעונה האמורה בתורה אם עשה להשלים תאותו או להנאת גופו ה"ז מגונה ואפילו אם נתכוין כדי שיהיו לו בנים שישמשו אותו וימלאו מקומו אינו משובח אלא יתכוין שיהיו לו בנים לעבודת בוראו או שיתכוין לקיים מצות עונה כאדם הפורע חובו וכן בשיחה אפילו לספר בדברי חכמה צריך שתהיה כונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו. כללו של דבר חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו וכשרואה דבר שיביא לידי עבודת הבורא יתברך יעשהו ואם לאו לא יעשהו ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד.

⁷⁷ חובתנו אינה מסתכמת בעשיית מצוות בעלמא אלא מחובתו לבקש דרכים המקרבים אותו להקב"ה וכל אשר יראה שמקרב אותו להקב"ה יחפש וירדוף אחריו והדברים אשר מונעים אותו מהשגת רוחנית יברח מהם (אור יחזקאל, דרכי העבודה עמוד שכא). הכנתנו לראש השנה הן כדי חזק כל ערך של עבודת ה' ולגנות ולמאוס כל ערך שאינו דרוש לכלל עבודת ה' (שפתי חיים, מועדים ח"א עמוד קנג).

⁷⁸ שהביא דברי הדרך ה' ח"א פרק ד אות ו': והנה שורש כל ענין העבודה הוא היות האדם פונה תמיד לבוראו, והוא שידע ויבין שהוא לא נברא אלא להיות מתדבק בבוראו, ולא הושם בזה העולם אלא להיות כובש את יצרו, ומשעבד עצמו לבוראו בכח השכל, הפך תאות החומר ונטיותו, ויהיה מנהיג את כל פעולותיו להשגת התכלית הזו, ולא יטה ממנו (שם, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד תנ).

⁷⁹ ההבדל בין מצוה ועבירה במצוה יש תענוג של ממש ומי שטעם טעמו נמשך אחיו כברזל אחרי מגנט אבל כח המשיכה של הדמיון (לעבירות) הפקיע הקב"ה ממנו. לעבירה יש משיכה חזקה מצד הדמיון אבל תענוג של ממש אין בה וכו' בצד הקדושה יש תענוגים של ממש ומילוי אמיתי תענוג אמיתי ועדן גדול בצד הטוואמה אין כל אלה והנה מי שהתחיל לטעום טעמה של קדושה נמשך באמת אחריה כברזל אחרי מגנט, אבל לפני שטעם אותו אין דמיון קוסם לו ואין משיכ המגנטית אל הקדושה מורגשת (עלי שור ח"ב עמוד מד). ע"י חוה"ל (שער הפרישות ב) כוונת התורה להמשיך את השכל בכל תאוות הנפש ולהגבירו עליהן. וצ"ע האם כוונת התורה והמצוות כולן להביאנו למלחמה תמידית נגד התאוות עד שננצח אותן? יש לנשמה ולכן יש משיכה אבל היא אינה מגיעה בעצמתה לזו של הצד שכנגד. כל רצון הנובע מאיזו מידה או תאוה דורש את שלו בתקיפות כזאת עד שנדמה לנו כאילו אנחנו מוכרחים למלאותו אולם תקיפות זאת מורגשת רק כל עוד שאנחנו נמצאים בתוך השטח המגנטי של הרצונות. כשאנו מתרחקים מהשטח הזה אין המשיכה המגנטית פועלת עוד. בזה און עומדים על המשמעות העמוקה של ההליכה נגד רצונות, כל עוד שהרצונות שולטים בנו אנו נמצאים בתוך השטח המגנטי שלהם והם מושכים אותנו בעוז.

מסילת ישרים

אחריו ויאחזו בו ולא ירפהו, וכל מה שיוכל לחשוב שהוא מניעה לזה, יברח ממנו כבורח מן האש. ובענין שנאמר (תהלים סג ט) דבקה נפשי אחריך בי תמכה ימינך⁸⁰. כיון שביאתו לעולם אינה אלא לתכלית הזה, דהיינו להשיג את הקירבה הזאת במלטו נפשו מכל מונעיה ומפסידיה.

והנה אחר שידענו והתברר אצלנו אמיתת הכלל הזה, יש לנו לחקור על פרטיו לפי מדרגותיהם מתחלת הדבר ועד סופו, כמו שסדרם רבי פינחס בן יאיר במאמר שלו שהבאנו כבר בהקדמתנו, והם: הזהירות הזרירות הנקיות הפרישות הטהרה החסידות הענוה יראת החטא והקדושה, ועתה נבארם אחד אחד בסיעתא דשמיא.

פרק ב – בביאור מדת הזהירות

הנה ענין הזהירות הוא שיהיה האדם נזהר במעשיו ובעניניו, כלומר מתבונן ומפקח⁸¹ על מעשיו ודרכיו⁸² הטובים הם אם לא, לבלתי עזוב נפשו לסכנת האבדון חס וחלילה⁸⁴, ולא ילך במהלך הרגלו כעור באפלה⁸⁵. והנה זה דבר שהשכל יחייבהו ודאי, כי

מאיר המסילה

כשאנו מתלמדים לעשות מעשים נגד הרצונות אנו יוצאים מהשטח ההוא. אז נפתח לנפשו השער להיכנס לשטח המגנטי של הקדושה הנשמה והשכל עליו נאמר משכני אחריך נרוצה נגילה ונמשחה בך נזכירה דודך מיין מישרים אהבוך. כשאר משכיה זאת מחתחילה לפעול באדם אין עוד צורך להמשוך אותו לעבודת ה' בשלשלאות של ברזל הוא בעצמו משתוקק אליה כי מעתה הוא טועם טעמה של העבודה (שם עמוד רג).

⁸⁰ עי' זהר ח"א קסג ע"ב: רבי חייא פתח ואמר (תהלים סג ט) דבקה נפשי אחריך בי תמכה ימינך האי קרא אית לאסתכלא ביה דבקה נפשי אחריך בגין דדוד מלכא הוה מתדבק נפשיה תדיר אצתריה דקב"ה ולא חייש למלין [אחרנין] דעלמא אלכא לאתדבקה נפשיה ורעותיה ביה וכיון דאיהו הוה מתדבק בקב"ה הוה תמיד ביה ולא שצקיה מכאן לכך נש כד אתא לאתדבקה בקב"ה קב"ה אחיד ביה ולא שציק ליה.

תרגום: רבי חייא פתח ואמר, "דבקה נפשי אחריך בי תמכה ימינך", צפסוק הזה יש להסתכל, "דבקה נפשי אחריך", משום שדוד המלך היה מדציק תמיד את נפשו אחרי הקדוש ברוך הוא, ולא חשש לדברים אחרים של העולם, אלכא להדציק נפשו ורלונו זו. וכיון שהוא היה נדבק בקדוש ברוך הוא, היה תומך בו ולא עוזב אותו. מכאן שכל אשר אלס כל להידבק בקדוש ברוך הוא, הקדוש ברוך הוא אוחז בו ולא עוזב אותו.

⁸¹ הזהירות הוא להיות מושל ב"דעה", ואם אינו זהיר היינו אינו מושל על עצמו, היינו אין בו דעה (דע"ת ח"ג עמוד יא). יש לחלק בין התבוננות לפיקוח, וצריך לברר לעצמו מה ההבדל ביניהם (עלי שור ח"א עמוד צ). עי' הערה 89.

⁸² עי' דברים (כח ט): יקימך ה' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך, כי תשמר את מצות ה' אלהיך והלכת בדרכיו. ועי' תנא דבי אליהו רבה פרשה כד: והלכת בדרכיו (דברים כח ט), בדרכי שמים, מה דרכי שמים רחום ורחמן על הרשעים ומקבלן בתשובה, כך אתם תהיו רחמנים זה על זה. דבר אחר מה דרכי שמים חנון, נותן מתנות חנם ליודעין אתו ולשאיין יודעין אותו, כך אתם תנו מתנות זה לזה. ד"א מה דרכי שמים ארך אפים, מאריך רוחו עם הרשעים ומקבלן בתשובה, כך תהיו אתם מאריכין פנים זה לזה לטובה, ואל תהיו מאריכין פנים זה לזה לפורענות. דבר אחר מה דרכי שמים רב חסד, מטה כלפי חסד, כך אתם תהיו נושאים פנים כלפי טובה לעשותה יותר מן הרעה.

⁸³ מעשים שהם פרטים לדרכים שהם מידות (עלי שור ח"א עמוד צ).

⁸⁴ אפילו מעשה א' של כשלון יכול להביאו עד שאול תחתית (אור יחזקאל, מדות עמוד פה).

⁸⁵ לא לחטט בעבר ולא לחפש חוויות קדומות שאפשר לתלות בהם את התהוות המידה או ההרגל אל מבט אחורנית יתקן את האדם אלא המטב קדימה, שאין דבר בנפש שאין לו תקנה. גם לימוד מוסר לבד רב כחו לשנות הרגלים ומידות, ומידות הם ציורים כיצד לפעול או להגיב במצב מסוים ציורים אלה נתנו להחליפם לציורים אחרים יותר מתאימים במערת העבודה. מלימוד הזהירות למיין כל ההרגלים שלנו לחזק את הטובים ולבטל הרעים שבהם (עלי שור ח"ב עמוד קסט).

מסילת ישרים

אחרי שיש לאדם דעה והשכל להציל את עצמו ולברוח מאבדון נשמתו, איך יתכן שירצה להעלים עיניו מהצלתו, אין לך פחיתות והוללות רע מזה ודאי. והעושה כן הנה הוא פחות מהבהמות ומהחיות אשר בטבעם לשמור את עצמם, ועל כן יברחו וינסו מכל מה שיראה להם היותו מזיק להם.

וההולך בעולמו בלי התבוננות אם טובה דרכו או רעה, הנה הוא כסומא ההולך על שפת הנהר⁸⁶, אשר סכנתו ודאי עצומה ורעתו קרובה מהצלתו, כי אולם חסרון השמירה מפני העורון הטבעי או מפני העורון הרצוני, דהיינו סתימת העינים בבחירה וחפץ אחד הוא.

והנה ירמיהו היה מתאונן על רוע בני דורו מפני היותם נגועים בנגע המדה הזאת, שהיו מעלימים עיניהם ממעשיהם בלי שישמרו לב לראות מה הם הלהעשות אם להעזוב. ואמר עליהם (ירמיהו ח' ו) אין איש נחם על רעתו לאמר וגו', כלה שב במרוצתם כסוס שוטף במלחמה⁸⁷. והיינו שהיו רודפים והולכים במרוצת הרגלם ודרכיהם⁸⁸, מבלי שיניחו זמן לעצמם לדקדק על המעשים והדרכים, ונמצא שהם נופלים ברעה בלי ראות אותה⁸⁹.

ואולם הנה זאת באמת אחת מתחבולות היצר הרע וערמתו להכביד עבודתו בתמידות על לבות בני האדם⁹⁰, עד שלא ישאר להם ריוח להתבונן ולהסתכל באיזה דרך הם הולכים, כי יודע הוא שאלולי היו שמים לבם כמעט קט על דרכיהם⁹¹, ודאי שמיד היו מתחילים להנחם ממעשיהם, והיתה החרטה הולכת ומתגברת בהם עד שהיו עוזבים החטא לגמרי⁹². והרי זו מעין עצת פרעה הרשע, שאמר (שמות ה ט) תכבד העבודה על האנשים

סמל מאיר המסילה

⁸⁶ כל החיים בעולם הזה הוא על שפת הנהר, וכל התורה היא מהות של על שפת הנהר שאין בין גהנם לג'ע אלא כחוט השערה (דח"מ ח"א עמוד רמב).

⁸⁷ הסיבה העיקרית לחטאת בני אדם אינה תלוי בחסרון אמונה אלא מחמת אי התבוננות (אור יחזקאל, דרכי העבודה עמוד קכח). רק הבלבול וההרגל מונע אותנו מלחשוב ולבחון דרכינו (שם עמוד רלב). שאף העוסקים בתורה מתוך עיון ויגיעה מכל מקום כ"ז רק במה שהורגלו בתורתם אבל בעינים הקשורים לידיעת ה' ית' אף הם שרוים בתרדימה. הכלל הוא כולם שרוים בתרדימה ויש שתרדימתם כללית ואין להם קשר לרוחניות, ויש שתרדימתם חלקית ורק עיני אמונה או תקון מדותיהם הרעות רחוקים מהם (שם עמוד שמה).

⁸⁸ בשעה שאדם מבולבל ומוטרד בעיניו עולמו לא גייע אדם להכרת עצמו ומצבו כי המבולבל אינו בגדר אדם כלל, שהרי יסודו של אדם היא מעלת המחשבה ובעת הבלבול והטרדה אין לו אפשרות למחשבה והתבוננות ולכן אינו אדם כלל ובעת טרדה והבלבול יתכן שאדם רץ ועושה פעולות שונות ואינו יודע לאן רץ ומה מטרידו ודוחקו ואין לו זמן לחשוב כלל אודות סיבת מרוצתו (אור יחזקאל, אלול עמוד קפט). ההרגלים והטבעים שבהם שקוע האדם ומעסיקים את לבו מונעים ממנו מנוחת והתבוננות והרגליו וטבעיו הם תאוות העולם הזה (שם, אמונה עמוד נא). אלה שחסרי מנוחת הנפש נשארים עם חסרונותיהם וכל זמן שלא עמלים לתקנם הם רק גדלים והולכים (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד לו).

⁸⁹ הזהירות לא יתכן להיות כי אם ע"י מושלים ביצרם וזה למעלה מן הטבע אם כן מאחר שזה התחלת הסולם זה התחלת האדם וזה להיות למעלה מן הטבע. ומש"כ כאן שהיו נגועים מידה הזאת היינו זה לא סתם עבירה בעלמא של אי שימת לב הגורם למכשולים אלא אי שימת לב הוא מדה כזאת (דעת תורה ח"ג עמוד קנז).

⁹⁰ ע"י לקמן פרק כא: כי בהיות השכל טרוד ונחפז בדאגותיו ובעסקיו אי אפשר לו לפנות אל ההתבוננות הזה (שפתי חיים, מועדים ח"ג עמוד יג).

⁹¹ קשה שהרי כל א' לפעמים לומד מוסר מתוך התבוננות ומ"מ אין הדברים משפיעים עלינו לעזוב החטא לגמרי ומיד בעוזבנו את לימוד המוסר שוב אנו חוזרים לדרכינו הרעה, וכאן אומר שבהתבוננות מועטת יעזוב החטא אלא נראה שבעת שמצב האדם ששואף להשיג עולם הזה אף בעת שישים לבו על דרכיו לא יעזרהו כי הבלבול וחוסר המנוחה יטרידוהו עד אין סוף, וכל דברי הרמח"ל הם בעת שאינו שרוי בבלבול אזי יועילו המחשבה והתבוננות (אור יחזקאל, אמונה עמוד רעב).

⁹² היינו שבעת שאדם נחם על הרעה כבר עזב דרך הרעה ועבר לדרך הטוב (אור יחזקאל, אלול עמוד קצד).

מסילת ישרים

וגו'⁹³, שהיה מתכוין שלא להניח להם ריוח כלל לבלתי יתנו לב או ישימו עצה נגדו, אלא היה משתדל להפריע לבם מכל התבוננות בכח התמדת העבודה הבלתי מפסקת, כן היא עצת היצר הרע ממש על בני האדם, כי איש מלחמה הוא ומלומד בערמימות, ואי אפשר למלט ממנו אלא בחכמה רבה והשקפה גדולה.

הוא מה שהנביא צווח ואומר (חגי א ה, ז) שימו לבבכם על דרכיכם, ושלמה אמר בחכמתו (משלי ו ה) אל תתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך הנצל כצבי מיד וגו'. וחכמינו ז"ל אמרו (מועד קטן ה ע"א) כל השם ארחותיו בעולם הזה זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא⁹⁴. ופשוט הוא, שאפילו אם יפקח האדם על עצמו, אין בכחו לינצל אלולי הקדוש ברוך הוא עוזרו⁹⁵, כי היצר הרע תקיף מאד, וכמאמר הכתוב (תהלים לו לב) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ה' לא יעזבנו וגו'⁹⁶. אך אם האדם מפקח על עצמו, אז הקדוש

סמ מאיר המסילה

⁹³ עי' תיקו"ז נו ע"א: ועוד מרה טחול כבד אינון גלותא לנשמתא ורוחא ונפשא דאיהי שכינתא כד גלת ככבד אתמר באצרים דאינון עמא קדישא חילהא דילה (שמות ה ט) תכבד העבודה על האנשים כד גלת במרה אתמר בה (שם א יד) וימרו את חייהם כד גלת בטחול אתמר בה (שם ו ט) ולא שמעו אל משה מקלר רוח (דהוה בצטנה ומעבודה קשה דהוה בטחול) והוה לווחין לקודשא בריך הוא מנה הה"ד (יונה ב ג) מצטן שאול שועתי שמעת קולי ואתמר בהו (שמות ב כג) ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה ונשמתא בגלותא בתראה [נ ע"א] אתמר בה (רות ג ז) ותגל מרגלותיו ותשכב שכיבת לעפרא ווי ליה לבר נש לנשמתיה נחיתת תחת רגליו דבהוה זמנא אתמר במזליה (עמוס ה ב) נפלה לא תוסיף קום ולית ליה עילוי וסלוק אללא בידא דקודשא בריך הוא דאזיל שמא קדישא לימינא ואוקים לה.

תרגום: ועוד מרה טחול וכבד, הן גלות לנשמה ורוח ונפש, שהיא שכינה כשגלתה ככבד, נאמר באצרים שהן העם הקדוש, החיל שלה "תכבד העבודה על האנשים". כשגולה במרה, נאמר בה "וימרו את חייהם". כשגולה בטחול, נאמר בה "ולא שמעו אל משה מקולר רוח" (שהיה בצטנה, ומעבודה קשה שהיתה בטחול). והיו לוועקים לקדוש ברוך הוא ממנה, זהו שכתוב "מצטן שאול שועתי שמעת קולי", ונאמר בהם "ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה". והנשמה בגלות האחרונה נאמר בה "ותגל מרגלותיו ותשכב", שוכבת לעפר. אוי לאדם שנשמתו יורדת תחת רגליו, שבאותו זמן נאמר במזלו "נפלה לא תוסיף קום", ואין לו עליו והתעלות אללא ביד הקדוש ברוך הוא, שהולך השם הקדוש לימין ומקים אותה.

⁹⁴ ז"ל הגמרא בשלימות: אמר רבי יהושע בן לוי כל השם ארחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא שנאמר וְשָׂם דרך אל תקרי ושם אללא וְשָׂם דרך אראנו בישע אלהים. פי' רש"י: ושם דרך – שעושין סימן באיזה דרך ילכו: אראנו בישע אלהים – זה השם ארחותיו, המחשב הפסד מלוא כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה, ושם כמו שמיין.

ועי' דרשות המהר"ל (דרוש לשבת תשועה): והנה ושם דרך נאמר בין על השוגג ובין על המזיד, ומזה תדע כי המתבונן ומחשב בדרכיו אינו חוטא בין במזיד ובין בשוגג, בין במזיד שידע הפסד מלוא, וגם לא יחטא בנעלם ובשגגה, לכן יש תקון כאשר עושה כל דבריו במחשבה ומתבונן במעשיו שלא יבא לידי חטא.

⁹⁵ בפשטות זו נובעת מגודל כח היצר (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד רסז).

⁹⁶ עי' סוכה נב ע"ב: אמר רבי שמעון בן לקיש יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו שנאמר צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקדוש ברוך הוא שעוזר לו אינו יכול לו שנאמר ה' לא יעזבנו בידו.

מסילת ישרים

ברוך הוא עוזרו וניצול מן היצר הרע⁹⁷, אבל אם אינו מפקח הוא על עצמו, ודאי שהקדוש ברוך הוא לא יפקח עליו. כי אם הוא אינו חס, מי יחוס עליו. והוא בענין מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות לג ע"א) כל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו⁹⁹⁸, והוא מה שאמרו (אבות פ"ג מי"ד) אם אין אני לי מי לי.

פרק ג – בבאור חלקי הזהירות

הנה הרוצה לפקח על עצמו שתים הנה ההשקפות הצריכות לו: האחת, שיתבונן מהו הטוב האמיתי שיבחר בו האדם והרע האמיתי שינוס ממנו. והשניה, על המעשים אשר הוא עושה לראות אם הם מכלל הטוב או מכלל הרע¹⁰⁰. וזה בשעת מעשה ושלא בשעת מעשה¹⁰¹. בשעת מעשה, שלא יעשה שום מעשה מבלי שישקול אותו במאזני זאת הידיעה. ושלא בשעת מעשה, שיעלה לפניו זכרון כלל מעשיו, וישקול אותם כמו כן במאזני המשקל הזה, לראות מה יש בהם מהרע למען ידחה אותו, ומה מן הטוב להתמיד בו.

סמל מאיר המסילה

⁹⁷ מכיון שאדם מכל חלקיו שרוי בתוך הרע לכן להנצל ממנו מוכרח לעזר ה' ומבלעדיה אין לו שום תקוה, אמנם אין לו לבטוח על סיעתא דשמיא אלא צריך לעשות השתדלות (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד קט).

⁹⁸ עי' ע"ח שער הקלי' פרק ב: נמצא כי ישראל יש להן נר"ן מהקדושה, נפש מן המלכות עלמה ורוח ונשמה מן הזכר שיש בו בחי' הדעת, אמנם עכו"ם אין בהם רק בחי' נפש לזד מלד הנוקבא של הקליפות, אך ר"נ הבאים מן הזכר אין בהם, לפי שהזכר דקלי' אסתרם שאין בו מוח הנקרא דעת כדי להמשיך ע"י זוגו עם הנוקבא בחי' ר"נ, אשר זה סוד אל אחר אסתרם ולא עבד פירו, שהם הר"נ של הזכר. אבל הנפשו הם פירי הנוקבא יש לעכו"ם, נפש מהנוק' דקליפה, וז"ה (משלי יט ב) גם בלא דעת נפש לא טוב, כי הנפשות של האומות הבאים מהקליפות הנקרא רע ולא טוב הם נעשין בלא דעת, לכן אין בהם רוחין ונשמתין ג"כ. גם זה סוד מה שאמרו רז"ל (ברכות לג ע"א) מי שאין בו דעת אסור לרחם עליו, כי הנה מי שאין בו דעת הוא נמשך מהקלי' שאין בו דעת, והמרחם עליו גורם שיתפשטו הרחמים העליונים ג"כ בקליפות אשר גם בהם אין דעת.

עי' מהר"ל חידושי אגרות סנהדרין לב ע"א: אסור לרחם עליו. פי' כי הרחמנות הוא צביל שיש לו חבור ודביקות אל מי שמרחם עליו ומלד זה בא הרחמנות, כמו שמרחם האב על הבן והאם על פרי בטנה מפני שהבן כרעיה לאביו. ומפני זה ישראל יש להם לרחם האחד על האחר כי ישראל יש להם חבור אחד שהם נקראים אחים ביחד ומלד זה בא הרחמנות. ולפיכך אסור לרחם על מי שאין בו דעת כי מי שאין בו דעת. אין לו חבור וקשור כלל, כי הוא גשמי ומלד הגשם הנבדלים מחולקים, ובמה הם מתאחדים ומתאחדים כמה שיש להם דעת אחד ומושכל אחד וזכר זה הם מתאחדים וזכר זה הרחמנות, וכאשר אין בו דעת אין לו חבור וקשור עמו כלל והוא מרחם על מי שאין ראוי למדה זאת וזכר זה אסור.

⁹⁹ השואל מה ענין שאין בו דעה לזהירות. אלא ענין הזהירות היא להיות מושל על עצמו להיות עומד למעלה מהרגליו וטבעיו וזהו סוד הדעת שהו אלמעלה מכל המדות סוד הקדושה ודאי וזהו אשר העמיד המס"י ענין הדעה במדת הזהירות, והוא מאמר חז"ל כל ת"ח שאין בו דעה נבילה טובה הימנו כי לו לא היה עוצר רוחו להכנס ללא קריאה שאין בו דעה להיות מושל ברוחו אז כל ריבוי מעלותיו היו בטלים כי סוד כל עצמות האדם הוא המושלל וזה סוד הדעת (דעת תורה ח"ג עמוד א).

¹⁰⁰ החשבון הראשון קלה שהרי זה לא נוגע לנו אישי, אבל החשבון השני היא מלא נגיעות, וקשה ביותר (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד פה).

¹⁰¹ וכן לאחר עשיית המעשים יוסיף עוד לבדוק את המעשה שנעשה מאין נבע, וכ"ז נכלל בגדר יראת שמים (אור יחזקאל, דרכי העבודה עמוד רסז).

מסילת ישרים

ולתחוק בו. ואם ימצא בהם מן הרע, אז יתבונן ויחקור בשכלו איזה תחבולה יעשה לסור מן הרע ההוא וליטהר ממנו.

ודבר זה הודיעונו חכמינו זכרונם לברכה באמרם (עירובין יג ע"ב) נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואיכא דאמרי ימשמש במעשיו¹⁰². ותראה ששני הלשונות הם שתי אזהרות טובות ומועילות מאד, כי הנה הפשפוש במעשים¹⁰⁴ הוא לחקור על כלל המעשים ולהתבונן בו¹⁰⁵, הנמצא בהם מעשים אשר לא יעשו אשר אינם הולכים על פי מצות ה' וחקיו, כי כל אשר ימצא מאלה יבערם מן העולם. אך המשמוש היא החקירה אפילו במעשים הטובים עצמם, לחקור ולראות היש בענינם איזה פניה אשר לא טובה או איזה חלק רע שיצטרך להסירו ולבערו, והרי זה כמשמש בבגד לבחון הטוב וחזק הוא או חלש ובלוי, כן ימשמש במעשיו לבחון תכונתם בתכלית ההבחנה, עד שישאר זך ונקי. כלל הדבר יהיה האדם מעיין על מעשיו כולם ומפקח על כל דרכיו שלא להניח לעצמו הרגל רע ומדה רעה¹⁰⁶, כל שכן עבירה ופשע.

והנני רואה צורך לאדם שיהיה מדקדק ושוקל דרכיו דבר יום ביומו¹⁰⁷, בסוחרים הגדולים אשר יפלוסו תמיד כל עסקיהם למען לא יתקלקלו, ויקבע עתים ושעות לזה, שלא יהיה משקלו עראי אלא בקביעות גדול, כי רב התולדה הוא. וחכמים זכרונם לברכה הורונו בפירושו צורך החשבון הזה, והוא מה שאמרו ז"ל (בבא בתרא עה ע"ב) על כן יאמרו

סמל מאיר המסילה

¹⁰² עשה טוב יתכן ויעשה אף ללא לימדו מוסר אמנם סור מרע לא יתכן ללא מוסר כי ללא מוסר ועול יראת שמים אינו מבחין כלל במהות הרע ויכול לחשוב על מעשים ופעולות רעות כאילו וצדקות הם (אור יחזקאל יראה ומוסר עמוד פה). בכל פעולה טמונה סכנה רבה לאין שיעור כי בקטנות יכול אדם ליפול עד לשאול תחתית וכמאמר חז"ל אין בין גיהנם לגן עדן אלא כחוט השערה, ועיי"ש (דף מח): שאף במעשיו הטובים לא יתערב מחשבה רעה (שם מדות עמוד כה).

¹⁰³ עי' עבודת הקודש (חלק ב פרק כ): תורה תכלין והיא תיעלהו לשמור זריאותו לזלתי יחלה ותדריכהו בדרך הישרה למלא דברי חפץ להשלים התכלית המכוון בו שהוא הייחוד ושלמות הכבוד, נמנו וגמרו נוח לו שלא נברא, לפי שאפשרות נטותו מן הדרך קרוב מאד מאלד חמרו וילכו הרע, ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ידוק עצמו מעצרות שעשה כבר ויצערס, כלומר יתודה וישוב בתשובה וזזה יתוקן, והתורה והמלות יסייבנהו אל הזריאות אחר שסר מעליו וחלה, ואמרי לה ימשמש במעשיו שיתן עיניו על דרכיו ולא יסיח דעתו כלל, ויזהר במעשיו ויזכיר ויתן אל לבו הכוונה זכריאותו שהוא הייחוד והעבודה ושלמינה. ומזה הענין אמרם חייב אדם למשמש בתפלו ככל שעה והטעם שלא יסיח דעתו מהם כלל כדי שיתן אל לבו שהוא כסא כבוד ומעון לשכינה ויחקק במעשיו ויטהר במחשבו, והוא אמרם ימשמש במעשיו, ומלד משמושו במעשיו ילדק בו נוח לו שנברא:

ועי' ברכות ה ע"א: אמר רבא ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שיסוכין זאין עליו יפשפש במעשיו שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונסובה על ה'.

¹⁰⁴ זה הוצאת יצר הרע, ואז נעשה חלק של הקב"ה ושזה ענין גילוי יחודו (דח"מ, ח"ג עמוד קמד).

¹⁰⁵ זהירות היא יבטול הרע וזה דרגא להיות מושלים ביצרם, שכל יסוד ספר זו היא ביעור הרע (שם, ח"א עמוד רנד).

¹⁰⁶ בעת שאדם לא תיקן מודה אחת וטמונה בו הרי הוא בסכנה גדולה שכאשר המדה בו אינה רועת אלא פועלת בהתמדה כי עלינו להבין שכל מדה וחסרון הנמצאת באדם אין המדה מסתפקת באיזה פרט אלא מקפת המדה כל חיי האדם (אור יחזקאל, אמונה עמוד קעח). בעת שנמצא בו הרגל ומדה רעה כל מעשיו מודרכים לא ע"י מחשבתו אלא הרגליו הם המנחים אותו (שם תורה ודעת עמוד שא).

¹⁰⁷ כאן רואים חיוב לצפר ולחזור ולצרף את כל מעשה ומעשה (דח"מ ח"ב עמוד עז).

מסילת ישרים

המושלים בואו חשבון¹⁰⁸, על כן יאמרו המושלים ביצורם בואו ונחשב חשבוננו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה וכו'¹⁰⁹. וזה כי העצה האמיתית הזאת לא יוכלו לתת אותה ולא לראות אמיתה אלא אותם שכבר יצאו מתחת יד יצורם ומשלו בו¹¹⁰, כי מי שהוא עדיין חבוש במאסר יצרו, אין עיניו רואות האמת הזאת, ואינו יכול להכירה, כי היצר מסמא את עיניו ממש¹¹¹. והנה הוא כהולך בחושך, שיש לפניו מכשולות ואין עיניו רואות אותם, והוא מה שאמרו ז"ל (בבא מציעא פג ע"ב) תשת חושך ויהי לילה זה העולם הזה שדומה ללילה¹¹².

סממאיר המסילה

¹⁰⁸ עי' שער הפסוקים וירא: ואלו הם הנחלים היורדים מארנון אל מואב, וז"ס על כן יאמרו המושלים, הם או"א, הקרים השולטים והמושלים העליונים.

והוא צל להסביר לשון הזהר ח"צ נו ע"א: מאן והב חלח כל אינון חילין וכל אינון גבוראן לעבדי קודשא בריך הוא בזהו ספר תליין (נ"א ומתמן נפקן את והב בסופה וביה) וכד אגח קודשא בריך הוא קרבוי בחד אתר דליהו בסופה דרגין ואקרי והב כמה דאת אמר (משלי ל טו) לעלוקה שתי בנות הב הב בסופה בסוף דרגין אשתכח בסופה ים סוף אתקרי ים דליהו סוף לכל דרגין ואת הנחלים ארנון ועם נחלייא דאשתכחו ואתנגידו לגביה מההוא אתר עלאה דאקרי ארנון מאי ארנון זוגא עלאה דחביבותא דלא מתפרשאן לעלמין כמה דאת אמר (בראשית ז י) ונהר יוצא מעדן ודלא משתרשן שרשוי ואתרביאו ענפיה לאושטא קרבוי בכל אתר לאושטא חילין וגבוראן ולאחזאה שולטנא רבא ויקירא דכלא.

תרגום: מיהו והב חלח כל חלה כחות וכל אותם גבורות שהקב"ה עשה תלויים באותו ספר (ומס' יולאים את והב בסופה וכו') וכשהקדוש ברוך הוא לוחם את קרבותיו במקום אחד שהוא בסוף הדרגות ונקרא והב כמו שנאמר לעלוקה שתי בנות הב הב בסופה נמלא בסוף הדרגות בסופה נקראת ים סוף ים שהוא סוף הדרגות. ואת הנחלים ארנון ועם הנחלים שנמלאו ונמשכו לו מאותו מקום עליון שנקרא ארנון מהו ארנון זוג עליון של חביבות של נפרדים לעולמים כמו שנאמר ונהר יא לא מעדן וזזה נשרשים שרשוי ומתרבים ענפיו להושיט קרבותיו בכל מקום להושיט כחות וגבורות ולהראות שלטון גדול ונכבד של הכל.

¹⁰⁹ וקשה למה צריכים המושלים ביצורם להורות לנו את זה וזה לא דבר פשוט. אלא החשבון המעשים אין זה רק ענין של יתרון רווחים אשר יגיעו לו על ידי חשבון עסקיו, אלא הענין האמיתי הוא שעכשיו שנברא יפשפש וימשמש, זה נחיצות, והוא גופי תורה, וללא זה יכלו מטעם הכח שלהם כח גולם אוטומטי ללא כל מעצור (דעת תורה ח"ג עמוד ג).

¹¹⁰ אלו המושלים ביצורם יכולים לתת עצה כיצד הם עצמם הגיעו למדרגתם והצליחו להיות מושלים ביצורם (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד פב).

¹¹¹ התורה הראה לנו בהתחלת התורה הזאת כי חטא של אדם הראשון היה על דרך זה כי חשב כי מצוה הוא עושה כי אמר האשה אשר נתתה לי עלזר היא נתנה לי וכו' (אור יחזקאל, מכתבים עמוד שלג).

¹¹² עולם הבא היא בעצם אור (דח"מ ח"ג עמוד קסא).

רק החכמה והריאה מאירה את עיני האדם לראות בחושך כי בחשיכה אינו מבחין כלל במהות החטא (אור יחזקאל, תורה והדעת עמוד נב).

על זה בא התורה להאיר את העולם והגוף ולהורות אורח חיים ברור בכל מצבי העולם והגוף (עלי שור ח"ב עמוד פו). שטעויות כאלו מצויות בכל שטחי המחשבה והעצה להימלט מטעויות היא רק שהאדם לא יסמוך על חכמתו ויציע מסקנותיו לחכמים וישמח על כל ביקורת, והחז"א כתב כי חכם אמיתי יהנה ממתבי יותר מתנא דמסייע, כי ע"י הקושיא הוא עומד יותר על האמת וניצול משקר (שם עמוד תקלז).

¹¹³ עי' ספר הפליאה (&): ואת נפש החיה הוא יסוד עולם הרומשת שהאציל הלילה ומלת רומשת לילה, וזהו שצא בלשון חז"ל רמשא, הלא תראה שכתוב תשת חשך ויהי לילה זו תרמוש כל חיתו יער.

מסילת ישרים

והבן כמה נפלא המאמר האמיתי הזה למי שמעמיק להבין בו, כי הנה הושך הלילה שני מיני טעויות אפשר לו שיגרום לעין האדם, או יכסה את העין עד שלא יראה מה שלפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה עמוד כאילו הוא אדם ואדם כאילו הוא עמוד¹¹⁴. בן חומריות וגשמיות העולם הזה, הנה הוא הושך הלילה לעין השכל, וגורם לו שתי טעויות: האחת, אינו מניח לו שיראה המכשולות שבדרכי העולם, ונמצאים הפתאים הולכים לבטח ונופלים ואובדים מבלי שהגיעם פחד תחלה. והוא מה שאמר הכתוב (משלי ד יט) דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו¹¹⁶, ואומר (שם כב ג) ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו¹¹⁷, ואומר (שם יד טז) וכסיל מתעבר ובוטח, כי לבם בריא להם כאולם¹¹⁸, ונופלים טרם ידעו מהמכשול כלל.

ס מאיר המסילה

¹¹⁴ עי' מדרש תהלים כז: ואם תמה אתה על הדבר. כבר הראה הקב"ה דוגמא לישראל, שנאמר (שמות יד כ) ויהי הענן והחשך. אם ענן למה חשך, ואם חשך למה ענן. אמר רבי הושעיא, דו פרצופין היו, היה אור לישראל וחשך למצרים. אמר דוד, אני מזמר על אותו האור, שנאמר, ה' אורי וישעי. זה שאמר הכתוב (תהלים קיט קה) נר לרגלי דבריך. למה הרשעים דומים. למי שהיה מהלך באישון לילה ואפלה, הגיע לאבן ונכשל בה, הגיע לגומץ ונפל לתוכו. וכן הוא אומר (משלי ד יט) דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו. ולמה הצדיקים דומין. למי שמהלך ואבוקה בידו, הגיע לאבן משמר את נפשו שלא יכשל. הגיע לגומץ משמר את עצמו שלא יפול בתוכו. כך אמר דוד, באתי לחלל את השבת, האירה לי (את) התורה. שנאמר (דברים ה, יב) שמור את יום השבת. באתי לנאוף, האירה לי (את) התורה. שנאמר (ויקרא כ, י) מות יומת הנואף והנואפת. הדא הוא דכתיב, (תהלים קיט, קה) נר לרגלי דבריך. דבר אחר, אם נאמר נר למה נאמר אור, ואם נאמר אור למה נאמר נר. אמר דוד, כשאני מתחיל בדברי תורה, מעט אני מתחיל בהם והם נובעים. וכשאני נכנס לתוכו, נפתחים לי שערים הרבה. לכך נאמר, נר לרגלי דבריך. ואחר כך, אור לנתיבותי.

¹¹⁵ אם מסתכלים על עולם הזה ממבט האמת אפשר לראות גם עכשיו את השקר בממשלת זדון אפשר להיווכח שהיא רק כעשן מעט מן האמת דוחה הרבה מן השקר כפי שמעט מהאור דוחה הרבה מהחושך (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד קא). השבילים נראים ישרים וכולם שוים אין הפרש ביניהם לעין הרואה (אור יחזקאל, מדות עמוד רמח).

¹¹⁶ עי' זהר ח"א נט ע"א: אצל צחיציא מה כתיב (שם יט) דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו לא ידעו וכי לא ידעין אלא חייציא אזלי בעקמו דלרחא צהאי עלמא ולא זעאן לאסתכלא דזמין (לזון) קצ"ה למידן להו צההוא עלמא ולאעללה לון דזינא דגיהנס ואינון לוחין ואמריין ווי לן דלא אוריכנא לודנין ולא אציננא צההוא עלמא ובכל יומא אמרי ווי (לא) [זה].

תרגום: אצל ברשעים מה כתוב, "דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו", וכי לא יודעים, אלא רשעים שהולכים בדרך עקומה בעולם הזה ולא רואים להסתכל (להם) שעתיד הקדוש ברוך הוא לדון אותם באותו עולם ולהכניסם לדין גיהנס, והם לוחים ואומרים, אוי לנו שלא הרכנו אזנים ולא הקשבנו באותו עולם. ובכל יום אומרים, וי זה.

¹¹⁷ עי' זהר ח"א סט ע"א: רבי יוסי אמר ערום ראה רעה ונסתר ויסתר לא כתיב אהדר על מה דאתמר בזמנא דמותא קריא בעלמא בר נש חכים יסתר ולא יקום לצר ולא יתחזי קמי מחבלא בגין דכיון דאתייהיב ליה רשו יחבל כל אינון דיסתכחון קמיה ויעברון קמיה דאתגלייא וסופא דקרא ופתאים עברו ונענשו עברין קמיה ואתחזיין קמיה ונענשו דבר אחר עברו עברו פקודא לא ונענשו [נ"א פקודא דמאריהון] דבר אחר ערום ראה רעה ונסתר לא נח ופתאים עברו ונענשו אלזין בני דריה (ונענשו).

תרגום: רבי יוסי אמר, "ערום ראה רעה ונסתר" (לא כתוב ויסתר), חזר על מה שנאמר, בזמן שהמות שרוי בעולם, אדם חכם יסתתר ולא יעמוד בחוץ ולא יתראה לפני המשחית, משום שכיון שנתנה לו הרשות, הוא יסחית את כל אותם שנמנאים לפניו ועוזרים לפניו בגלוי. וסוף הפסוק "ופתאים עברו ונענשו", עברו לפניו והתראו לפניו, ונענשו. דבר אחר, "עברו", עברו על מלואו (זו

מסילת ישרים

והטעות השניה והיא קשה מן הראשונה, היא שמטעה ראיתם עד שרואים הרע כאלו הוא ממש טוב, והטוב כאילו הוא רע, ומתוך כך מתחזקים ומחזיקים מעשיהם הרעים, כי אין די שחסרה מהם ראית האמת לראות הרעה אשר נגד פניהם, אלא שנראה להם למצוא ראיות גדולות ונסיונות מוכיחים לסברותיהם הרעות ולדעותיהם הכוזבות, וזאת היא הרעה הגדולה המלפפתם ומביאתם אל באר שחת, והוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ו י) השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן וגו'. וכל זה מפני היותם תחת החושך וכבושים המה תחת ממשלת יצרם. אך אותם שכבר יצאו מן המאסר הזה, הם רואים האמת לאמיתו ויכולים ליעץ שאר בני אדם עליו.

הא למה זה דומה, לגן המבוכה הוא הגן הנטוע לצחוק הידוע אצל השרים, שהנטיעות עשויות כתלים כתלים, וביניהם שבילים רבים נבוכים ומעורבים, כולם דומים זה לזה, והתכלית בם הוא להגיע אל אכסדרה אחת שבאמצעם. ואמנם השבילים האלה מהם ישרים ומגיעים באמת אל האכסדרה, ומהם משגים את האדם ומרחיקים אותו ממנה. ואמנם ההולך בין השבילים הוא לא יוכל לראות ולדעת כלל אם הוא בשביל האמיתי או בכוזב, כי כולם שווים, ואין הפרש ביניהם לעין הרואה אותם, אם לא שידע הדרך בבקיאות וטביעות עין, שכבר נכנס בם והגיע אל התכלית שהוא האכסדרה. והנה העומד כבר על האכסדרה, הוא רואה כל הדרכים לפניו, ומבחין בין האמיתיים והכוזבים, והוא יוכל להזהיר את ההולכים בם לומר זה הדרך לכו בו. והנה מי שירצה להאמין לו, יגיע למקום המיועד, ומי שלא ירצה להאמין וירצה ללכת אחר עיניו, ודאי שישאר אובד ולא יגיע אליו.

בן הדבר הזה, מי שעדיין לא משל ביצרו, הוא בתוך השבילים, לא יוכל להבחין ביניהם. אך המושלים ביצרם, שכבר הגיעו אל האכסדרה, שכבר יצאו מן השבילים וראו כל הדרכים לעיניהם בברור, הם יכולים ליעץ למי שירצה לשמוע, ואליהם צריכים אנו להאמין. ואמנם מה היא העצה שהם נותנים לנו, בואו השבון, בואו ונחשב השבוננו של עולם. כי כבר הם ניסו וראו וידעו שזה לבדו הוא הדרך האמיתי להגיע האדם אל הטובה אשר הוא מבקש ולא זולת זה.

כללו של דבר צריך האדם להיות מתבונן בשכלו תמיד בכל זמן ובזמן קבוע לו בהתבודדו, מה הוא הדרך האמיתי לפי חק התורה שהאדם צריך לילך בו. ואחר כך יבוא להתבונן על מעשיו אם הם על הדרך הזה אם לא. כי על ידי זה, ודאי שיהיה לו נקל לטהר מכל רע וליישר כל דרכיו, וכמו שהכתוב אומר (משלי ד כו) פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכוננו¹¹⁹, ואומר (איכה ג מ) נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'¹²⁰.

סמל מאיר המסילה

נ"א סל רבונס) ונענסו. לזכר אחר, "ערוס ראה רעה ונסתר", זה נח. "ופתאים עזרו ונענסו", אלו בני לורו (ונענסו).

¹¹⁸ עי' שבת לא ע"ב: דרש רבא בר רב עולא מאי דכתיב כי אין חרצובות למותם ובריא אולם אמר הקדוש ברוך הוא לא דיין לרשעים שאינן חרדין ועצבין מיום המיתה אלא שלבם בריא להן כאולם. וביאר המהר"ל: ודבר זה בעבור שיש להם כח גשמי יותר, שכל ענין הרשעים בעלי גוף ובעלי חומר ולכן לבם בריא כאולם.

¹¹⁹ עי' זהר ח"א קלא ע"א: א"ר יוסי צגין דא אלטריך ליה לזכר נס <לאסתמרא> (לאסתמרא) מחוצווי ולא יסטי לימינא ולשמאלא ועס כל דא צעי ליה לזכר נס למזדק בחוצווי צכל יומא ויומא דהא כד צר נס קאים מערסיה תרין סהדין קיימין קמיה ואזלי בהדיה כל יומא צעי צר נס למיקס אינון סהדי אמרין ליה צעטא לאפתח עינוי (משלי ד כה) עיניך לנכח יציטו ועפעפיך יישירו נגדך קס ואתקין רגלוי למהך אינון סהדין אמרין ליה (סס כו) פלס מעגל רגלך וגו' ועל דא כד אזיל צר נס צכל יומא צעי ליה לאסתמרא מחוצווי צכל יומא ויומא כד אחי ליליא צעי לאסתכלא ולמזדק

מסילת ישרים

פרק ד – בדרך קניית הזהירות

הנה מה שמביא את האדם על דרך כלל אל הזהירות הוא לימוד התורה¹²²,¹²¹ והוא מה שאמר רבי פינחס בתחלת הברייתא, תורה מביאה לידי זהירות¹²³. אמנם על דרך פרט המביא לזה הוא ההתבוננות על חומר העבודה אשר חייב בה האדם, ועומק הדין עליה. ויצא לו זה מן העיון במעשים הכתובים בספרי הקודש, ומן הלימוד במאמרי החכמים זכרונם לברכה המעוררים על זה.

והנה יש בהתבוננות הזו הערות הערות בהדרגה לשלמי הדעת ולפחותים מהם ולכלל ההמון כולו. לשלמי הדעת, תהיה להם ההערה במה שיתברר להם כי רק השלימות הוא הדבר הראוי שיחמד מהם ולא זולת זה, ושאינן רע גדול מחסרון השלמות וההרחקה ממנו¹²⁴. כי הנה אחר שיתבאר זה אצלם ויתבאר להם, כמו כן היות האמצעים אליו המעשים הטובים והמדות הטובות, ודאי הוא שלא יתרצו מעולם להמעיט מאלה האמצעים

סממאיר המסילה

בכל מה לעבד כל ההוא יומא בגין דייחוב מנייהו ויסתכל בהו תדיר בגין דייחוב קמי מאריה כד"ה (תהלים נ"ה) וחטאתי נגדי תמיד בגין דייחוב מנייהו.

תרגום: אמר רבי יוסי, מקום זה כריך לאדם להשמר מחטאיו ולא יסטה לימין ולשמאל, ועם כל זה כריך לאדם לבדוק בחטאיו בכל יום ויום, שהרי כשאדם עומד ממטתו, שני עדים עומדים לפניו והולכים עמו כל היום. [כאשר] האדם רואה לקום, אותם העדים אומרים לו בשעה שפותח עיניו, "עיניך לנוכח יציטו ועפעפיך ייסקירו נגדך". קם ומסדר רגליו ללכת, אותם העדים אומרים לו, "פלס מעגל רגלך" וגו'. ועל כן, כשהולך האדם בכל יום, כריך להשמר מחטאיו. בכל יום ויום, כשבא הלילה, כריך להסתכל ולבדוק בכל מה שעשה כל היום ההוא כדי שישב מהם ויסתכל בהם תמיד, כדי שישב לפני רבונו, כמו שנאמר "וחטאתי נגדי תמיד", כדי שישב מהם.

¹²⁰ עי' זהר ח"א רכח ע"ב: כתיב (ישעיה לח ב) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר אוליפנא דשוי רעיונוי וכוון אנפיהי למיסב אחתא בגין דתשרי עלוי שכינתא רזא דקיר ובגין כך כתיב לבתר ויתפלל אל יהו"ה מכאן אוליפנא למאן דאית ביה חובא ובעי למבעי רחמי עלוי יכוין אנפוי ורעיונוי לבתקנא גרמיה מההוא חובא ולבתר יבעי כלותיה כמה דאת אמר (איכה ג כו) נחפשה דרכינו ונחקרה בקלמיתא ולבתר ונשובה.

כתוב "ויסב חזקיהו פניו אל הקיר". למדנו ששם רעיונותיו וכוון את פניו לשאת אשה, כדי שתשקרה עליו השכינה, סוד של הקיר. ולכן כתוב אחר כך "ויתפלל אל ה'". מכאן למדנו, שמי שיש בו חטא וכריך לבקש רחמים עליו, יכוון פניו ורעיונותיו לתקן עצמו מאותו חטא, ואחר כך יבקש להתפלל, כמו שנאמר "נחפשה דרכינו ונחקרה" בתחלה, ואחר כך "ונשובה".

¹²¹ עי' לקמן הערה 143.

¹²² שהלומד תורה הוראה חורמ הדין בא מזה לידי זהירות (דח"מ ח"א עמוד רמ). בלתי לימוד תורה לא יתכן בשום אופן להגיע אל הזהירות שכשהוא לומד תורה בראותו שעל מעשה אחת יש מסכתות שלמות ועיונים בלתי סוף ואף בכמות ר"ל ברבוי יתחיל להתבונן מהו מעשה עד היכל מגיעה ההסתעפות (דעת תורה ח"ד עמוד סד).

¹²³ התוצאות של תורה הצריכה להיות זהירות (דח"מ ח"א עמוד קנה), מהותה ומציאות של תורה שכל דבר הלכה שלומד מוכרח שיבוא לידי יראה וזהירות, ואם לאו אין זה לימוד התורה (דח"מ ח"א עמוד רמד).

¹²⁴ לו היה יסוד זה ברור לנו לא היה שייך כלל למצוא אצלנו מדת ההסתפקות ברוחניות, כי הסיבה להסתפקות הי אמשום שאינו מרגיש את ההבדל בין חלק רב למועט ודומה בעיניו שכל החלקים שוים (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד קסא).

מסילת ישרים

או להקל בהם, כי כבר נתבאר אצלם שאם אמצעים אלה ימעטו להם¹²⁵, או אם האמצעים יהיו חלשים¹²⁶ ולא בכל החוץ המצטרך בהם, הנה לא ישיגו בהם שלמות אמיתי, אלא יגרע מהם כפי מה שגרעו הם בהשתדלותם. ונמצאים חסרי השלימות מה שהוא להם צרה גדולה ורעה רבה, על כן לא יבחרו אלא להרבות בהם ולהחמיר בכל תנאיהם, ולא ינוחו ולא ישקטו מדאגה מדבר, פן יחסר מהם מה ששיגיע אותם אל השלימות אשר הם חפצים. והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כה יד) אשרי אדם מפחד תמיד, ופירשו זכרונם לברכה (ברכות ס ע"א) שהוא בדברי תורה כתיב.

והנה סוף זאת המדרגה היא הנקראת יראת חטא, שהיא מן המשובחות שבמדרגות. והוא שיהיה האדם ירא תמיד ודואג פן ימצא בידו איזה שמץ חטא שיעכבהו מן השלימות, אשר הוא חייב להשתדל בעבורו. ועל זה אמרו ז"ל (ב"ב עה ע"א) על דרך המשל מלמד שכל אחד נכוח מחופתו של חבירו¹²⁷, כי אין זה מטעם הקנאה אשר תפול רק בחסרי הדעת כמו שאכתוב עוד בסיעתא דשמיא, אלא מפני ראותו עצמו חסר מן השלימות מדרגה שהיה יכול להשיגה כמו שהשיגה חבירו. והנה על פי ההתבוננות הזו, ודאי שלא ימנע השלם בדעתו להיות זהיר במעשיו.

אך לפחותים מאלה, תהיה ההערה לפי הבחנתם. והוא לפי ענין הכבוד אשר הם מתאווים לו. וזה, כי זה פשוט אצל כל בעל דעת, שאין המדרגות מתחלקות בעולם האמיתי שהוא העולם הבא אלא לפי המעשים, ושלא יתרומם שם אלא מי שהוא רב המעשים מחבירו, ואשר הוא מעט המעשים הוא יהיה השפל. אם כן איפוא איך יוכל האדם להעלים עיניו ממעשיו או למעט השתדלותו בזה, אם אחר כך ודאי יצר לו בזמן שלא יוכל לתקן את אשר עוותו.

והנה יש מהפתאים¹²⁸ המבקשים רק להקל מעליהם, שיאמרו למה נייגע עצמנו בכל כך חסידות ופרישות, הלא די לנו שלא נהיה מהרשעים הנידונים בגיהנם, אנחנו לא

ס מאיר המסילה

¹²⁵ היינו בכמות (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד נט).

¹²⁶ באיכות (שם).

¹²⁷ ז"ל: ואמר רבה א"ר יוחנן עתיד הקצ"ה לעשות שבע חופות לכל לדיק ולדיק, שנאמר וזכר ה' על כל מכוון הר ליון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונוגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה, מלמד שכל אחד ואחד עושה לו הקדוש ברוך הוא חופה לפי כבודו וכו', ואש בחופה למה אמר רבי חנינא מלמד שכל אחד ואחד נכוח מחופתו של חבירו, אוי לה לאותה בוסה אוי לה לאותה כלימה. ועי' ספר הליקוטים (ישעיה ס): ארז"ל כי כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב. וגם יש לכל א' וא', חלק בג"ע וחלק בגהינם. ואמר זכה אדם נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע, לא זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגהינם. תינח כשיש לדיקים ויש רשעים, אבל אם יהיו כולם לדיקים, האידן יתקיים הדבר הזה. לכך למדנו הכתוב ועמד, אעפ"י שיהיו כולם לדיקים, לעולם ירשו ארץ. פירוש, שלעולם ימלא שירשו ארץ, שאפשר שלדיק א' יירש חלק חבירו, והוא כך, שהלדיקים אינם שוים בשלימות, יש לדיק גמור ויש לדיק שאינו גמור, זה עובד מאהבה וזה מיראה. אעפ"י שכולם נקראים לדיקים, הגדול מחבירו בענוה ויראת חטא, ועובד את השם מאהבה. הוא נוטל חלק שנשאר לאותו לדיק שאינו גדול כמוהו. וזהו מ"ש ז"ל עשן בחופה למה. אללא מלמד שכל א' נכוח מחופתו של חבירו. פירוש, שהלדיק שיראה חבירו במעלה גדולה, ופניו מאירים יותר, הוא מתבייש ונכלם. וזהו נכוח מחופת חבירו. הכי לך שקראו לדיק כמוהו, ועכ"ז להיות חבירו גדול ממנו, יש לו יותר מעלה וזהו פנים, ממה שזכה לחלקו וחלק חבירו הקטן ממנו.

¹²⁸ טעותם נובעת מכח שלא ציירו לעצמם מהות עולם הבא דהמצייר עולם הבא מה הוא לא יסתפק בחלק קטן אלא ישאף להגביר חלקו בכל מה שיוכל להשיג (אור יחזקאל, אמונה עמוד מז).

מסילת ישרים

נרחוק עצמנו ליכנס בגן עדן לפני ולפנים, אם לא יהיה לנו חלק גדול יהיה לנו חלק קטן, אנו די לנו בזה, ולא נכביד על משאנו בעבור זאת¹²⁹.

אמנם שאלה אחת נשאל מהם, היוכלו כל כך על נקלה לסבול בעולם הזה החולף לראות אחד מחבריהם מכובד ומנושא יותר מהם ומושל עליהם, וכל שכן אחד מעבדיהם או מן העניים הנבזים ושפלים בעיניהם, ולא יצטערו ולא יהיה דמם רותח בקרבם, לא ודאי. כי הנה עינינו הרואות כל עמל האדם להנשא על כל מי שיוכל, ולשים מקומו בין הרמים יותר, כי היא קנאת איש מרעהו. ואם יראה חברו מתרומם והוא נשאר שפל, ודאי שמה שיסבול הוא מה שיוכרח לסבלו, כי לא יוכל למנוע ולבבו יתעשש בקרבו.

מעשה אם כך קשה עליהם להיות שפלים מזולתם במעלות המדומות והכוזבות, שאין השפלות בהם אלא לפנים ולא ההנשא אלא שוא ושקר, איך יוכלו לסבול שיראו עצמם שפלים יותר מאותם האנשים עצמם אשר הם עתה שפלים מהם, וזה במקום המעלה האמיתית והיקר הנצחי, שאף על פי שעבשו אין מכירים אותו ואת ערכו, על כן לא יחושו אליו, אבל בזמנו ודאי שיכירוהו לאמיתו לצערם ולבשתם, ודאי שלא יהיה להם זה אלא צער גדול ונצחי.

הרי לך שאין הסבלנות הזה, אשר הם דורשים לעצמם להקל מהם חומר העבודה, אלא פיתוי כוזב שמפתה יצרם אותם ולא דבר אמיתי כלל. וכבר לא היה מקום לפיתוי זה להם לולי היו רואים אמיתת הענין. אבל לפי שאין מבקשים אותו והולכים ושונים לרצונם, הנה לא יוסר מהם פתויים עד הזמן אשר לא יועיל להם, כי לא יהיה עוד בידם לתקן את אשר שחתו.

והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ט י) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה¹³⁰. והיינו כי

ס מאיר המסילה

¹²⁹ בהתבונן האדם יראה בעצמו כי מקנא הוא לגוים ומהחילונים שהם פטורים מכל, אמנם כאשר רואים סוס וכל בהמה גם כן יקנא בהם על חפשיותם באמת כי אין להם שום עול (דעת תורה ח"א עמוד קסט).

¹³⁰ עי' זהר ח"א ק"ו ע"ב: מה כתיב בתריה (סס י) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה האי קרא אית לאסתכלא ביה כל אשר תמצא ידך לעשות וכי הותרה רצועה למעבד בר נש כל מה דיכיל אללא לעשות בכחך כתיב מאי בכחך לא נשמתיה דבר נש דאיהו חילא דבר נש למזכי בה לעלמא דין ולעלמא דאתי.

דבר אחר בכחך לא היא אשה דקאמרן דאיהו חילא לאסתקפא בה בעלמא דין ובעלמא דאתי ובעי בר נש למזכי בה בהאי עלמא <בהאי חילא> בגין דיתתקף <בה> בהוא עלמא מאי טעמא בגין לבתר דיפוק בר נש מהאי עלמא לית ביה חילא למעבד (מיד) <מדי> ולומר השתא מכאן ולהלאה לעבד <עובדין טבין דולאי> (ודאי) אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר וגו' אי לא זכי בר נש בהאי עלמא לא יזכי ביה לבתר בהוא עלמא ואוקמוה מאן דלא אתקין זודין למיהך מהאי עלמא לא ייכול בהוא עלמא ואית עובדין טבין לעבד בר נש בהאי עלמא דייכול מנייהו הכא וכלא אשתאר לעלמא דאתי ולאחזנא מנייהו

תרגום: מה כתוב אחריו, "כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה". הפסוק הזה יש להתבונן בו. "כל אשר תמצא ידך לעשות", וכי הותרה הרצועה שאדם יעשה כל מה שיכול. אללא כתוב "לעשות בכחך", מה זה "בכחך", זו נשמתו של האדם, שהיא הכח של האדם, לזכות בה לעולם הזה ולעולם הבא.

דבר אחר, "בכחך" זו האשה שאמרנו, שהיא הכח להתחזק בה בעולם הזה ובעולם הבא. ואריך אדם לזכות בה בזה העולם בכח זה, כדי שיתגבר בה לעולם ההוא. למה, משום שאחר שיצא האדם מן העולם הזה, אין בו כח לעשות דבר ולומר, עכשיו מכאן והלאה אעשה מעשים טובים. שודאי

מסילת ישרים

מה שאין האדם עושה עד שהכח מסור בידו מבוראו, הוא הכח הבחירי המסור לו כל ימי חייו שהוא בהם בחירי ומצוה לעשות, הנה לא יוכל לעשותו עוד בקבר ובשואל, שאין הכח הזה עוד בידו, כי מי שלא הרבה מעשים טובים בחייו, אי אפשר לו לעשותם אחרי כן. ומי שלא חשב חשבון מעשיו, לא יהיה לו זמן לחשבו או. ומי שלא התחכם בעולם הזה לא יתחכם בקבר, וזהו שאמר, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשואל אשר אתה הולך שמה.

אך ההערה לכל ההמון הנה הוא בענין השכר ועונש עצמם, בראות עומק הדין עד היכן מגיע, אשר באמת ראוי להודיע ולהתחרד תמיד, כי מי יעמוד ביום הדין ומי יצדק לפני בוראו באשר השקפתו מדקדקת על כל דבר קטן או גדול¹³¹. וכן אמרו רבותינו ז"ל (חגיגה ה' ע"ב) ומגיד לאדם מה שיחן, אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת הדין. עוד אמרו (יבמות קכ"א ע"ב) וסביביו נשערה מאד, מלמד שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם הסידיו כחוט השערה.

אברהם הוא אברהם האהוב לקונו, עד שהכתוב אמר עליו (ישעיה מא ח) אברהם אודהבי, לא פלמט¹³² מן הדין מפני דברים קלים שלא דקדק בהם, על שאמר, במה אדע, אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך ידוע תדע כי גר יהיה זרעך (פרקי דרבי אליעזר פרק מח). על שכרת ברית עם אבימלך בלא ציוויו של מקום, אמר לו הקב"ה חייך שאני משהא בשמחת בניך שבעה דורות (ב"ר פס"ח ס"ז)¹³³.

יעקב על שחרה אפו ברחל שאמרה לו הבה לי בנים, אמרו במדרש זה לשוננו, אמר לו הקדוש ברוך הוא כך עונים את המעוקות, חייך שבניך עומדים לפני בנה (שם ע"א ס"ז). ולפי שנתן את דינה בתיבה כדי שלא יקחה עשו, אף על פי שכונתו היתה ודאי לטובה, אך לפי שמנע חסד מאחיו, אמרו במדרש (שם ע"א ס"ז) אמר לו הקדוש ברוך הוא למס מרעהו חסד (איוב ו' יד) לא בקשת להשיאה למהול, הרי היא נשאת לערל, לא בקשת להשיאה דרך היתר הרי היא נשאת דרך איסור.

יוסף לפי שאמר לשר המשקים כי אם זכרתי אתך נתוספו לו שתי שנים, כמאמרם זכרונם לברכה (שמ"ר פ"ז ס"א). יוסף עצמו על שחנט את אביו בלי רשותו של מקום, או לפי ששמע עבדך אבינו ושתק, למר כדאית לה ולמר כדאית לה, מת לפני אחיו (ב"ר פ"ק ס"ג).

דוד לפי שקרא לדברי תורה זמירות, נענש שנכשל בדבר עווא, ונתערבבה שמחתו (סוטה לה ע"א).

מיכל, לפי שהוכיחה את דוד במה שרקד בחוץ לפני הארון, נענשה שלא היה לה ולד אלא במותה (שמואל ב' ו').

סמ מאיר המסילה

ס"איון מעשה וחשבון ודעת וחכמה נשאלו אשר וגו'. אם לא זוכה אדם בעולם הזה, לא יזכה בו אחר כך לעולם ההוא. ובארוה, מי שלא מתקן ידה ללכת מן העולם הזה, לא יאכל בעולם ההוא. ויש מעשים טובים שעושה אדם בעולם הזה שיאכל מהם כאן, והכל נשאר לעולם הבא ולזון מהם.

¹³¹ אם חוט השערה אין להשיג גדולתו שגם אפילו חסידיו והם נענשים עליו בעונשים כה גדולים מעתה כבר מה עמוק הוא עבירה עצמה, ומזה יוצא ודאי חיוב הזהירות. אל נבין הדברים מצד איזה ענין של חומר הדברים, אלא מתוך סוד של גדולת הענינים (דע"ת ח"ג רלו).

¹³² אנו רחוקים מההבנה במשפט כי אין אנו רואים קיום המשפט תיכף לעשיית העבירו תוחסירה לנו האמונה בה' ית' כדי שנבין צורת ואופני המשפט ונתן לנו הקב"ה חודש אלול כדי שנוכל ע"י התבוננות לחזק יסודות המשפט (אור יחזקאל, אלול עמוד רצז). לפי ר"ה מחויבים אנו לרכוש הרגשים בהבנת המשפט (שם עמוד שט).

¹³³ יש לשים לב שיצחק לא מוזכר.

מסילת ישרים

חזקיהו, לפי שהראה אל שרי מלך בבל את בית נכתה, נגזר על בניו להיות סריסים בהיכל מלך בבל (מלכים ב' כ יח) ורבים כאלה מאד.

ובפרק הכל חיבים אמרו (חגיגה ה ע"א) רבי יוחנן כד הוה מטי להאי קרא הוה בכי, וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר וגו', עבד ששוקלים עליו קלות כחמורות תקנה יש לו. ובודאי שאין כונת המאמר שיהיה העונש על שתיהן: אחד, כי הקדוש ברוך הוא אינו משלם אלא מדה כנגד מדה. אמנם הענין הוא, שלענין משקל המעשים, כך עולות בכף הקלות כמו החמורות, כי לא ישכיחו החמורות את הקלות, ולא יעלים הדיין עינו מהם כלל, כאשר לא יעלים מהחמורות. אלא על כולם ישגיה ויפקח בהשואה אחת לדון, כל אחד מהם, ולהעניש אחר כך על כל אחד כפי מה שהוא. והוא מה ששלמה המלך עליו השלום אומר (קהלת יב יד) כי את כל מעשה האלקים יביא במשפט וגו'. כי כאשר אין הקדוש ברוך הוא מניח מלשכות כל מעשה טוב קטן כמות שהוא, כן לא יניח מלשפוט ולהוכיח כל מעשה רע קטן כמות שהוא, ולהוציא מלב הרוצים להתפתות ולהשוב שלא יעלה האדון ברוך הוא בדיניו הדברים הקלים, ולא יקח חשבון עליהם. אלא כללוא הוא (אסתר רבה פ"ז סי' כה) כל האומר הקדוש ברוך הוא ותרו מעוהי¹³⁴. וכן אמרו, אם אומר לך יצר הרע חטא והקדוש ברוך הוא מוחל לך, אל תשמע לו (חגיגה טז ע"א), וזה דבר פשוט ומבורר כי הנה אל אמת ה'.

והוא מה שאמר משה רבנו עליו השלום (דברים לב ד) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול וגו'. כי כיון שהקדוש ברוך הוא רוצה במשפט, הנה כך הוא עבור על המשפט, העלים את העין מן הזכות כמו מן החובה. על כן אם משפט הוא רוצה, צריך שיתן לכל איש כדרכיו וכפרי מעלליו בתכלית הדקדוק, בין לטוב בין למוטב. והיינו אל אמונה ואין עול, צדיק וישר הוא, שפירשו ז"ל (ספרי האזינו ב¹³⁵) לצדיקים ולרשעים, כי כך היא המדה, ועל הכל הוא דן ועל כל חטא הוא מעניש ואין להמלט. ואם תאמר אם כן מדת הרחמים¹³⁶ למה היא עומדת, כיון שעל כל פנים צריך לדקדק בדין על כל דבר.

התשובה, ודאי מדת הרחמים היא קיומו של עולם, שלא היה עומד זולתו כלל וכלל, ואף על פי כן אין מדת הדין לוקה¹³⁷, וזה כי לפי שורת הדין ממש היה ראוי שהחוטא יענש מיד תיכף לחטאו בלי המתנה כלל, וגם שהעונש עצמו יהיה בחרון אף כראוי למי שממרה פי הבורא יתברך שמו, ושלא יהיה תיקון לחטא כלל, כי הנה באמת איך יתקן האדם את אשר עושה ויחטא כבר נעשה, הרי שרצה האדם את חברו, הרי שנאף איך יוכל לתקן הדבר הזה, היוכל להסיר המעשה העשוי מן המציאות¹³⁸.

אמנם מדת הרחמים היא הנותנת הפך השלשה דברים שזכרנו, דהיינו שיתן זמן לחוטא ולא יכחד מן הארץ מיד כשחטא, ושהעונש עצמו לא יהיה עד לכלה, ושהתשובה

✎ מאיר המסילה ✎

¹³⁴ ז"ל המדרש בשלימות: אמר ר' חנין מאן דאמר רחמנא ותרו הוא יתותרון מעוהי אבל מאריך רוחיה וגבי דידיה. ועי' ב"ק שהלשון "יתרו חייו".

¹³⁵ ז"ל: הצור התקיף תמים פעלו פעולתם של באי העולם שלימה לפניו מתן שכרם של צדיקים ומאחר פורענותם של רשעים. אלו לא נטלו כלום משלהם בעולם הזה ואלו לא נטלו כלום משלהם בעולם הזה שנאמר דברים לב הלא הוא כמוס עמדי חתו' באוצרותי אימתי אלו ואלו נוטלים למחר כשהוא יושב בדין.

¹³⁶ כביכול הקב"ה דורש שהחוטא יפייסו, ובזה יתקיים המשפט (דחו"מ ח"א עמוד שסט).

¹³⁷ הדין היא האמת (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד שמא).

¹³⁸ בכל חטא אפילו חטאי מחשבה כל חטא יוצר מציאות רוחנית של טומאה ולכן באמת לפי מבט החכמה הנובא והתורה תשובה אינ המועילה כלל, ורק הקב"ה חידש ענין התשובה (שפתי חיים, מועדים ח"א עמוד רכא).

מסילת ישרים

תנתן לחוטאים בחסד גמור, שתחשב עקירת הרצון בעקירת המעשה, דהיינו שבהיות השב מכיר את חטאו ומודה בו ומתבונן על רעתו, ושב ומתחרט עליו חרטה גמורה דמעיקרא, כחרטת הנדר ממש, שהוא מתנחם לגמרי, והיה הפי' ומשתוקק שמעולם לא היה נעשה הדבר ההוא, ומצטער בלבו צער חזק על שכבר נעשה הדבר, ועוזב אותו להבא, ובורח ממנו, הנה עקירת הדבר מרצונו יחשב לו בעקירת הנדר, ומתכפר לו. והוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ו ז) וסר עונך וחטאתך תכפר¹³⁹, שהעון סר ממש מהמציאות ונעקר במה שעכשיו מצטער ומתנחם על מה שהיה למפרע¹⁴⁰.

וזה חסד ודאי שאינה משורת הדין, אך על כל פנים הנה הוא חסד שאינו מכחיש הדין לגמרי, שהרי יש צד לתלות בו שתחת הרצון שנתרצה בחטא וההנאה שנהנה ממנו, בא עתה הנחמה והצער. וכן אריכות הזמן איננו ויתרון על החטא, אלא סבלנות קצת לפתוח לו פתח תקון, וכן כל שאר דרכי חסד, כענין ברא מזכה אבא (סנהדרין קד ע"א), או מקצת נפש ככל הנפש (קהלת רבה פ"ז סי' לט¹⁴¹), המוזכרים בדברי החכמים דרכי חסד הם לקבל את המעט כמרוכה. אך לא מתנגדים ומכחישים ממש מדת הדין, כי כבר

סמאליר המסילה

¹³⁹ עי' זהר ח"ג נז ע"ב: תאנא אמר רבי יוסי בהאי יומא לכפורי אתתקן למקרי פרשתא דא לכפרא לישראל בגלותא בגין דא סדרא דיומא דא הכא אסתדר ובגין דמיתתהון דבני אהרן מכפרא על ישראל מכאן אוליפנא כל ההוא בר נש דיסורי למאריה אחיין עליה כפרה דחובוי אינון וכל מאן דמלטער על יסוריהון לדליקייא מעבירין חובייא לכהון מעלמא ועל דא דיומא דא קורין אחרי מות שני בני אהרן דישמעון עמא וילטערו על אבדהון לדליקייא ויתכפר להון חובייא וכל דמלטער על אבדהון לדליקייא או אחית דמעין עליהו קודשא בריך הוא מכריז עליה ואומר (ישעיה ו ז) וסר עונך וחטאתך תכופר ולא עוד אלא דלא ימותון בניו יומא ועליה כתיב (שם נג י) יראה זרע יאריך ימים וגו'.

תרגום: שנינו, אמר רבי יוסי ביום הכפורים הזה תקנו לקרא פרשה זו לכפר על ישראל בגלות, בשביל זה סדר היום הזה כאן הסתדר, ומשום שמתת בני אהרן מכפרת על ישראל, מכאן למדנו כל אותו אדם שיסורי רבונו באים עליו, כפרת חטאיו הם, וכל מי שמלטער על יסורי הדליקים, מעבירים חטאיהם מן העולם, ועל כן ביום הזה קוראים אחרי מות שני בני אהרן, שישמעו העם וילטערו על אבדן הדליקים, ויתכפרו להם חטאיהם. וכל מי שמלטער על אבדן של הדליקים, או מוריד עליהם דמעוה, הקדוש ברוך הוא מכריז עליו ואומר, וסר עונך וחטאתך תכופר, ולא עוד אלא שלא ימותו בניו דימיו, ועליו כתוב יראה זרע יאריך ימים וגו'.

עי' שבת קיט ע"ב: כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו שני מלאכי השבת המלוין לו לאדם מניחין ידיהן על ראשו ואומרים לו וסר עונך וחטאתך תכופר, ועי' שם ח"א למהר"ל: פי' כי בערב שבת כאשר נכנס השבת, אשרה שבת הוא השלמה, והשלם ראוי שיהיה מבלי חסרון, כי החטא הוא חסרון זולתי לאדם כאשר בארנו פעמי' הרבה. ולפיכך המלאכים שהם מלוין לאדם אומרים וסר עונך וחטאתך תכפר, כי הסרת חטא הוא מאל העליונים דוקא שהם בלא חטא ויום הכפורים שהוא סלוק חטא אז האדם במדריגת המלאך, ומאל כי אל האדם משמשים שני מלאכים מביאים אליו סלוק החטא.

¹⁴⁰ החרטה באה כדי לתקן גם את העבר עצמו שצער החרטה מנקה את טמטום החטא (מכתב מאליהו ח"ב עמוד 79).

¹⁴¹ ז"ל: כ"ז ראה זה מצאתי אמרה קהלת ולהלן הוא אומר אמר קהלת א"ר ירמיה זה רוח הקדש פעמים משיח בלשון זכר ופעמים משיח בלשון נקבה אחת לאחת למצוא חשבון א"ר יצחק בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה והוא חייב עליה מיתה לשמים במה נתכפר לו מת שורו אבדה תרנגולתו נשברה צלוחיתו נכשל באצבעו הקטנה ויצא ממנה טיפת דם מקצת הנפש ככל הנפש שנאמר אחת לאחת למצא חשבון חדא מערערא חדא והחשבון מתמצה כמה הוא מיצוי החשבון ר' פנחס אמר עד אחת.

מסילת ישרים

יש בהם טעם הגון להחשיב אותם. אך שיותרו עבירות בלא כלום, או שלא ישגיח עליהם, זה היה נגד הדין לגמרי, כי כבר לא היה משפט ודין אמיתי בדברים, על כן זה אי אפשר להמצא כלל.

ואם אחד מן הדרכים שזכרנו לא ימצא לחוטא להמלט, ודאי שמדת הדין לא תשוב ריקם, וכן אמרו ז"ל (אסת"ר הנ"ל) מאריך אפיה וגבי דילה. נמצא שאין לאדם הרוצה לפקוח עיניו פיתוי שיוכל להתפתות בו, לבלתי הזהר במעשיו בתכלית הזהירות ולדקדק בהם תכלית הדקדוק, הן כל אלה ההשקפות שישקוף עליהן האדם ויקנה בהם מדת הזהירות ודאי אם בעל נפש הוא.

פרק ה – בבאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם

הנה מפסידי המידה הזאת ומרחיקה הם שלשה: האחד, הוא הטיפול והטרדה העולמית. השני, השחוק והלצון¹⁴². השלישי, החברה הרעה. ונדבר בהם אחד לאחד. הנה הטיפול והטרדה, כבר דברנו מהם למעלה, כי בהיות האדם טרוד בעניני עולמו, הנה מחשבותיו אסורות בזיקי המשא אשר עליהם, ואי אפשר להם לתת לב אל המעשה, והחכמים עליהם השלום בראותם זה, אמרו (אבות פ"ד מ"י) הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה. כי הנה העסק מוכרח הוא לאדם לצורך פרנסתו, אך ריבוי העסק אינו מוכרח שיהיה כל כך גדול, עד שלא יניח לו מקום אל עבודתו, על כן נצטוינו לקבוע עתים לתורה¹⁴³. וכבר זכרנו שהיא המצטרבת יותר לאדם לשיגיע אל הזהירות, וכמאמר רבי פינחס תורה מביאה לידי זהירות, וזולתה לא יגיע אליו כלל. והוא מה שאמרו ז"ל (שם פ"ב

סמ מאיר המסילה

¹⁴² מידת הליצנות יש עדיין מושג על שהוא אולם השחוק, שהאדם מעלה שחוק על שפתיו אין לנו הבנה כלל, וריבנו כולל שניהם יחד. עיקר עבדת האדם בעולמו אינה עשיית מעשים כפשוטם אלא העיקר הנדרש מאתנו היא עבודת הלב וקניית הרגשים בקבלת מלכות שמים, והשחוק מאבד את הרגשות הלב. השחוק דוחה הרוחניות והאדם נשאר גשמי וחומרי ואין החכמה יכולה להתדבק בחומר (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד רעו).

¹⁴³ עי' שבת לא ע"א: אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין וכשנכנס אדם לקבר – זהר ח"א קז ע"ב] אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה עסקת צפריה ורביה לפית לישועה לפלגת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר ואפילו הכי אי יראת ה' היא אורו אין אי לא לא.

ועי' ז"ח ה ע"א: כריך האדם להשתלל דרך ארץ ולעשות עתים לתורה ולהיות עמלו בשני הדרכים האלו מפני שגייעת שניהם משכחת עון ושמא יאמר אדם הריני בן אבות העולם ממשפחה גדולה איני ראוי לעשות מלאכה ולא להתצוות אמור לו שוטה כבר קדמך יוררך שנאמר צראשית צרא חלקים את השמים ואת הארץ והוא עשה מלאכה קודם שצאת לעולם ומנ"ל שנאמר מכל מלאכתו אשר צרא חלקים לעשות קרא אותה מלאכה וכן וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה.

עי' נח ישראל כט: וזהו שאמר כאן גם כן אחר שאמר 'נשאת ונתת באמונה' – 'קבעת עתים לתורה'. כלל הדבר, הדין בתחלה כאשר צא לעליונים אשר אינם בעלי גסס, אם היה נמשך אחר הנשמה הנבדלת השכלית, או היה נמשך אחר גופו הגשמי. ואמר 'קבעת עתים לתורה', כי מלד הנשמה שהיא נבדלת, ראוי שיהיה נמשך אחר השכלי. ולפיכך תחלת דין האדם 'קבעת עתים לתורה', שפנה מעניני החמרים אל התורה, עד שהיה קובע עתים לתורה. כי קביעת העת מורה על שהשכל הוא עיקר באדם, ולא היה השכל אצלו דבר מקרה.

מסילת ישרים

מ"ה) ולא עם הארץ חסיד^{144,145}, וזה כי הבורא יתברך שמו שברא היצר הרע באדם הוא שברא התורה תבלין לו, וכמו שאמרו ז"ל (קידושין ל ע"ב) בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין¹⁴⁶. והנה פשוט הוא, שאם הבורא לא ברא למכה זו אלא רפואה זו, אי אפשר בשום פנים שירפא האדם מזאת המכה בלתי זאת הרפואה. ומי שיחשבו להנצל זולתה אינו אלא טועה, ויראה טעותו לבסוף כשימות בחטאו¹⁴⁷. כי הנה היצר הרע באמת חזק הוא באדם מאד, ומבלי ידיעתו של האדם הולך הוא ומתגבר בו ושולט עליו¹⁴⁸, ואם יעשה כל התחבולות שבעולם ולא יקה הרפואה שנבראה לו, שהיא התורה כמו שכתבתי, לא ידע ולא ירגיש בתגבורת חליו, אלא כשימות בחטאו ותאבד נשמתו¹⁴⁹.

סממאיר המסילה

¹⁴⁴ עי' תיקון ו ע"ב: ובגין דא אמר דוד לשלמה בנו דע את אלהי אביך ועבדהו (דברי הימים א' כח ט) לאי בר נש לא אשתמודע ההוא דיהב ליה אורייתא ומני ליה לנטרא ליה איך לחיל מניה ועבד פקודיה ובגין דא אוקמוהו רבנן ולא עם הארץ חסיד ואין צור ירא חטא בגין לאורייתא לאייהו תרי"א מתרין רבגין אתייהיבת מחסד וגבורה דמתמן תרין פקודין אהבת חסד וחילו דגבורה לאייהו יראה דבהון אשתלימו תרי"ג פקודים ובגין דכל אורייתא ופקודהא מתרין סטרין אתייהיבת אוקמוהו רבנן ולא עם הארץ חסיד ואין צור ירא חטא.

תרגום: ולכן אמר דוד לשלמה "דע את אלהי אביך ועבדהו", שאם אדם לא מכיר את אותו שנתן לו תורה וזה אותו לשמרה, איך יפחד ממנו ויעשה מצוותיו, ולכן פרשוהו רבנן (אבות פ"ב מ"ה) ולא עם הארץ חסיד ואין צור ירא חטא. משום שחורה שהיא תרי"א משתי דרגות, נתנה מחסד וגבורה, שמשם שתי מצוות, אהבת חסד ויראת גבורה שהיא יראה, שבהם השתלמו תרי"ג מצוות. ומשום שכל החורה ומצוותיה משני כלדים נתנו, פרשוהו רבנן ולא עם הארץ חסיד ואין צור ירא חטא.

ועי' דרך חיים למהר"ל: ולא עם הארץ חסיד, כי האדם שיש בו החכמה, מאל כי גופו מחובר לשכל הנה יש בו זכות החומר, כי אין ספק כי לא יסוה גוף האדם וגוף הבהמה, כי גוף הבהמה מפני שאין גוף שלה קרוב אל השכל היא בעלת חומר עב וגם לגמרי, אבל גוף האדם מפני שהאדם הוא בעל שכל חומר שלו דק וזך, וכאשר הוא בעל חכמה לגמרי אז הוא מסולק מן עבות החמרי לגמרי, ומפני זה אפשר שימלא בו החסידות שהוא איש טוב עושה חסידות עם הכל, והיפך זה אין עם הארץ חסיד שהוא רחוק מן הטוב כי הוא בעל חומר גם ואיך יהיה בו החסידות, כי החסידות מאל אשר הוא אדם טוב והטוב ימלא כאשר הוא מסולק עבות החמרי עד שהוא קרוב אל השכלי ואז נמלא בו הטוב וכו'.

¹⁴⁵ חוץ מזה שהמצות מלמד אותנו איך לקיים המצוות ואיך לברוח מהעבירות, אלא עוד שהלימוד מקרב את הדברים ללבו של האדם והוא חש את חשיבותם ורום ערכם ותשוקתו לקיים אותם (עשפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד תיא).

¹⁴⁶ כל התורה כולה אין תג כל דהו שלא יהיה תבלין, וכל זמן שלומד על דרך שכר ועונש הוא התורה תבלין, ולימוד סתם אינו תורה תבלין. הינו כאשר התורה היא בשלמותה שמהתורה יוצא לאדם חיבור בתורה בשלימותו (דחו"מ ח"א עמוד רלב).

¹⁴⁷ מכתבי הפרודות באו לידי בטח ניכר עליך מאד בלבול הדעת אין זה רק מסיבת ביטול תורה כי אין דבר המועיל להניח דעתו כעסק התורה, אוי ואבוי לנו ח"ו מעון ביטול תורה כי מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף. פי' נזוף כדמיון אדם המגרש את העומד לפניו ואומר אין לי עסק בך כי אתה שוטה גדול וחרפה לעסוק עמך ככה מי שאינו עוסק בתורה הוא בהכרח שוטה גדול כי אין אדם עובר עבירה א"כ נכנס בו רוח שטות וא"כ הלא ידוע לנו בראתי יצר הרע ברתי לו תורה תבלין (דווקא כמובא רב מס"י כאן) ואחרי שאינו עוסק בתורה הוא בהכרח ח"ו בכל שעה ושעה ברוח שטות (חו"מ ח"א רעז).

¹⁴⁸ עי' לעיל הערה 96.

¹⁴⁹ עי' פרי עץ חיים שער נפילת אפיס פרק ב: כי צדחתו צעת נפילת אפיס ואינו יכול לעלות מחמת חיזה עון, ואז אוחזין בו החילונית, ונשארת נפשו בקליפה, ואינו יורא עוד משם, ונותנין לו

מסילת ישרים

הא למה זה דומה לחולה שדרש ברופאים והכירו חליו ואמרו לו שיקח סם זה, והוא מבלתי שתקדם לו ידיעה במלאכת הרפואה, יניח הסם ההוא, ויקח מה שיעלה במחשבתו מן הסמים, הלא ימות החולה ההוא ודאי. כן הדבר הזה כי אין מי שמכיר בחלי היצר הרע ובכחו המוטבע בו אלא בוראו שבראו, והוא הזהירנו שהרפואה לו היא התורה, מי איפוא יניחה ויקח מה שיקח זולתה ויחיה, ודאי שחושך החומריות ילך ויגבר עליו מדרגה אחר מדרגה, והוא לא יבין עד שימצא שקוע ברעה ורחוק מן האמת הרחק גדול, שאפילו הרחוקי דברים לא יעלו על לבו לבקש האמת.

אך אם הוא עוסק בתורה, בראותו דרכיה ציוויה ואזהרותיה, הנה סוף סוף מאליו יתחדש בו התעוררות שיביאהו אל הדרך הטוב¹⁵⁰, והוא מה שאמרו ז"ל (פתיחתא דאיכה רבתי אות ב) הלואי אותי עזבו ותורתו שמרו שהמאור שבה¹⁵¹ מחזירו למוטב.

והנה בכלל זה גם כן קביעות העתים אל השבון המעשה¹⁵² ותקונו כמו שכתבתי למעלה. ומלבד כל זה, מה שישאר לו פנאי מעסקיו, אם חכם הוא ודאי שלא יאבדהו, אלא יאחז בו מיד ולא ירפהו לעסוק בו בעסק נפשו ותקון עבודתו, וזה המפסיד אף על פי שהוא היותר כללי, הנה הוא היותר קל למי שרוצה להמלט שימלט ממנו.

אך השני הנה הוא קשה מאד, והוא השחוק והלצון. כי מי שטובע במ הוא כמי שטובע בים הגדול שקשה מאד להמלט ממנו. כי הנה השחוק הוא מאבד את לב האדם¹⁵³, [עד] שכבר אין הטעם והדיעה מושלת בו, והרי הוא כשכור או שוטה אשר אי אפשר לתת להם ערמה או להנהיגם כי אינם מקבלים הנהגה.

והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ב ב) לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה. והכמים זכרונם לברכה אמרו (אבות פ"ג מ"ג) שחוק וקלות ראש מרגילים את האדם לערוה, כי אף על פי שחמורה היא הערוה אצל כל בן (דעת) ודת, ולבו ירא מקרב אליה מכת הציור שכבר נצטייר בשכלו מאמיתת גודל פשעה ורוב עונשה. הנה השחוק וקלות ראש, ממשיכים אותו מעט מעט ומקריבים אותו הלוך וקרוב שתהיה היראה סרה מעליו מעט מעט, מדריגה אחר מדריגה עד שיגיע (על) [אל] העון עצמו ויעשהו, וכל כך למה, לפי שכמו שכל מציאות הזהירות תלוי בשימת הלב על הדבר, כן כל עצמו של השחוק אינו אלא מסיר הלב מן המחשבות הישרות והעיוניות, ונמצא שלא יבואו הרחוקי היראה בלבו כלל.

ס מאיר המסילה

נשמה טמאה אחרת במקומה. וז"ס רשעים צחייהם קרואים מתים, כי הם מתים צסוד נפילת אפים, ואינם מרגישים מיתתם, שנחלף נשמתם כנ"ל רחמנא לילנן. עי' ספר הליקוטים – ספר ישעיה – פרק נז: סוד הרשעים צחייהם קרואים מתים. וכו' כשהאדם חוטא, הוא מוריד נשמתו לנהינס בעוולו צחיים, כי צעת ילירתו ניתנת בגופו, וכשהוא חוטא יורדת לך מנגלותיו לנהינס, ונשקעת סם כפי גדר חטאתיו, כמדריגת נשמתו יורדת לנהינס. ולכן צחיו קרוי מת.

¹⁵⁰ העמל בדברי התורה מעורר את פנמיותו והוא קונה בנפשו קשר עמוק איתם והם הנפכים מדברים מופשטים ורחוקים למצות ומעשים מורגשים וקרובים להוייתו אשר הוא חש בצורך לקיים (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד תיא).

¹⁵¹ מאור ולא הידיעות כי יש בתורה כח רוחני שמשפיע על האדם ומשיבו אל ה' ית' (שם).
¹⁵² שהוא משוה את זה לתורה משום שבאמת ענין זה הוא יסוד כל התורה (דח"מ ח"א עמוד רנא).

¹⁵³ קלות ראש הוא אהיפך של אימה ויראה, תורה צריכה להיות באימה ויראה ויראה היא יראת שמים וקלות ראש הוא היפך יראת שמים וקלות ראש מפשיט את האדם ומסלקו לגמרי מיראת שמים כי קלות ראש זה מצב של פריקת עול מלכות שמים כי השחוק ולקות ראש מאבד כל לבו ומדחהו מכל מחשבת מוסר ויראה (דע"ת ח"ג עמוד קטז). הלב הוא מקום ההרגשות של האדם ומקורם וכאשר נמצאים במצב של שחוק וקלות ראש אין הלב – ההרגשה של האדם שופטת ושוקלת נכון את מעשיו האם הם טובים או רעים (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד תיא).

מסילת ישרים

ותראה קושי הלצון והשחתתו הרבה, כי כמו המגן המשוה בשמן אשר ישמיט ויפיל מעליו החצים ומשליכם לארץ, ולא יניח אותם שיגיעו אל גוף האדם, כן הלצון [מפני] (בפני) התוכחה והמרדות, כי בליצנות אחד ובשחוק קטן יפיל האדם מעליו ריבוי גדול מן ההתעוררות וההתפעלות, מה שהלב מתעורר ומתפעל בעצמו מדי ראותו או שומעו ענינים שיעירוהו אל החשבון והפשפוש במעשים, ובכח הליצנות יפיל הכל לארץ ולא יעשו בו רושם כלל, ולא מפני חולשת הענינים ולא מפני חסרון הבנת הלב, אלא מפני כח הלצון ההורס כל עניני המוסר והיראה.

והנה הנביא ישעיה היה צווח על זה ככרוכיא, כי היה רואה שזה היה מה שלא היה מניח מקום לתוכחותיו שיעשו רושם, והיה מאבד תקותם של החוטאים, והוא מה שאמר (ישעיה כח כב) ועתה אל תלוצצו פן יחזקו מוסריכם. וכבר גזרו אמר חכמים זכרונם לברכה (ע"ז יח ע"ב) שהליץ מביא היסורין עליו, והוא מה שהכתוב עצמו מבאר בפירוש (משלי יט כט) נכונו ללצים שפטים. כי זה הוא דבר שהדין נותן אותו, כי מי שמתפעל מן ההתבוננות ומן הלימודים, אינו צריך שיתיסר בגופו, כי כבר ישוב מחטאותיו בלי זה מכח הרהורי תשובה שיוולדו בלבבו על ידי מה שיקרא או שישמע מן המוסרים והתוכחות. אך הלצים שאינם מתפעלים מן התוכחות מפני כח ליצנותם, אין להם תיקון אלא השפטים, שאלה לא יהיה כח בליצנותם לדחותם מעליהם כאשר ידחו המוסרים. והנה כפי חומר החטא ותולדותיו, החמיר השופט האמיתי בעונשו. והוא מה שלמדנו ז"ל (ע"ז יח ע"ב) קשה הליצנות שתחלתו יסורין וסופו כליה, שנאמר פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי וגו'.

והמפסיד השלישי הוא החברה, דהיינו חברת המפשים והחוטאים, והוא מה שהכתוב אומר (משלי יג כ) ורועה כסילים ירוע¹⁵⁴. כי הנה אנחנו רואים פעמים רבות, אפילו אחר שנתאמת אצל האדם חובת העבודה והזהירות בה, יתרפה ממנה או יעבור על איזה דברים ממנה כדי שלא ילעגו עליו חבריו, או כדי להתערב עמהם, והוא מה ששלמה מזהיר ואומר (שם כד) ועם שונים אל תערב. כי אם יאמר לך אדם (כתובות יז ע"א) לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות, אף אתה אמור לו במה דברים אמורים, בבני אדם שעושים מעשי אדם, אך לא בבני אדם שעושים מעשי בהמה.

ושלמה מזהיר עוד (משלי יד ז) לך מנגד לאיש כסיל. ודוד המלך אמר (תהלים א א) אשרי האיש אשר לא הלך וגו'¹⁵⁵. וכבר פירשו זכרונם לברכה (ע"ז יח ע"ב) אם הלך סופו לעמוד, ואם עמד סופו לישב. ואומר (תהלים כו ד) לא ישבתי עם מתי שוא וגו' שנאתי קהל מרעים וגו'¹⁵⁶. אין לו לאדם אלא להטהר ולנקות עצמו ולמנוע רגליו מדרכי ההמון השקועים בהבלי הזמן, וישיב רגליו אל הצרות ה' ואל משכנותיו. הוא שדוד עצמו מסיים ואומר (שם א) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'.

ואם יארע לו שימצא בחברת מי שילעג עליו, לא ישית לבו אל הלעג ההוא, אדרבא ילעג על מלעיגיו ויבזם, ויחשוב בדעתו כי לולי היה לו להרויח ממון הרבה היה מניח מה שהיה צריך לזה מפני חבריו שלא ילעגו, כל שכן שלא ירצה לאבד נשמתו מפני לעג.

ס מאיר המסילה ס

¹⁵⁴ ז"ל הפסוק: הולך את חכמים יחכם ורעה כסילים ירוע. ת"י: דמהלך עם חכימי נתחכם ודמחבר לסכלי נבאש ליה [נעשה לו רע].

¹⁵⁵ בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב.

¹⁵⁶ ז"ל: לא ישבתי עם מתי שוא ועם נעלמים לא אבוא: שנאתי קהל מרעים ועם רשעים לא

אשב.

מסילת ישרים

ועל דרך זה הזהירו ז"ל (אבות פ"ה מ"ב) הוי עז כנמר וכו' לעשות רצון אביך שבשמים. ודוד אמר (תהלים קיט מו) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, שאף על פי שרוב המלכים עסקם ודבורם בדברי גדולות והנאות, ודוד שהיה גם כן מלך, לכאורה תהיה לו להרפה אם בהיותו בחברתם יהיה הוא מדבר בדברי מוסר ותורה, תחת ספרו מן הגדולות ומתענוגות בני אדם כמוהם. הנה לא היה חש לזה כלל, ולא היה לבו נפתח בהבלים האלה אחרי שכבר השיג האמת, אלא מפרש ואומר, ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. וישעיה כמו כן אמר (ישעיה נ ז) על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש.

פרק ו – בבאור מדת הזריזות

אחר הזהירות יבוא הזריזות, כי הזהירות סובב על ה"לא תעשה", והזריזות על ה"עשה". והיינו (תהלים לד טו) סור מרע ועשה טוב¹⁵⁷, וענינו של הזריזות מבואר שהוא ההקדמה למצות ולהשלמת ענינם¹⁵⁸, וכלשון הזה אמרו ז"ל (פסחים ד ע"א) זריזים מקדימים למצות. וזה כי כמו שצריך פקחות גדול והשקפה רבה לינצל ממוקשי היצר ולהמלט מן הרע שלא ישלוט בנו להתערב במעשינו, כן צריך פקחות גדול והשקפה לאחוז

סג מאיר המסילה

¹⁵⁷ ע"ח שער הקלי' נגה ה: הגוף ממך של החומר של האדם הוא צחי' אחרת, ושל נעלך דמשה הוא מקליפת נוגה, נאמר על הרע שזה. וכו' הגוף העכור הוא העולם הזה הכולל כל העולמות, והוא פסולת הכל, וחומר הכל. וכו' וגוף של אדם יש לו חומר זה, וצפנים מזה יש לו ב' גופים אחרים, א' הוא הגוף הזך והטהור מהחשמל כנ"ל שבו זכה משה בסנה כנ"ל, והב' הוא מקלי' נוגה והוא כלול מיצ"ט ומיאה"ר מלאך וקד, ונקרא נפש הבהמית טו"ר. וכו' והנה לא נתן הקב"ה תורה ומצות לישראל אלא לצד ולצדק ולהסיר הסיגים מהכסף שהם לבוש הנשמה, וע"י כוונת האדם בתורה ובמצות נגמר לבוש נשמה כנזכר פרשת ויחי (רכל ע"א). וע"י התורה מזדכך נוגה דיצירה לבוש הרוח, וע"י מצות מעשיות מזדכך נוגה דעשיה (ונעשה) לבוש הנפש. והנה כפי מה שחסר לאדם להשלימו כך ימים קצבו לו, וכו' והנה בקליפת נוגה יש רמ"ח איברים ושס"ה גידין טובים, ובכולם נתערב הרע אך אינן שוין. כי הנה כל התרי"ג מצות כלולין ב"ס, ורמ"ח מ"ע הם נגד זכור, ואז בעשותן נתקן הזכר דנגה, וכו' וע"י שס"ה לאוין שהם שמור כנגד הנוקבא. וכו' נמצא כי בשמור שס"ה ל"ת גורם שלא יתדבק בו הרע יותר, וזהו ענין (תהלים לד טו) סור מרע, והבן זה כי בזה נשאר על עמדו כמו שהיה. ואח"כ ועשה טוב, כי ע"י הרמ"ח מ"ע הרע שבנוגה מתהפך לטוב ממך שמתדבק במוח.

וע"י שבעי קדושה ח"א ש"א: גוף האדם הנוצר מארבעה היסודות התחתונים, והנה הם כלולים טוב ורע, וגוף האדם נוצר מן הטוב שבארבעה יסודות – אש, רוח, מים, עפר. וע"י ש"ב: יסוד האש ממנו נמשכת הגאווה וכו' ובכללה הכעס וכו'. יסוד הרוח ממנו נמשך דבור הנקרא שיחה בטלה וכו'. יסוד המים ממנו תאות התענוגים וכו'. יסוד העפר ממנו מדת העלצות בכל פרטיו, ותולדותיה אחת, והוא העלצות לקיים התורה והמצוות. וכו' והפכס הם ארבע מדות טובות נמשכות מארבעה יסודות הטוב שבארבע היסודות. והם, הענוה שהיא תכלית השפלות ומתרחק מכל מיני כעס הבא על ידי גאווה. והשתיקה כאלם לא יפתח פיו לצד בעסק תורה ומצות או בהכרחו לקיום הגוף ולצורך כבוד הבריות, והמיאוס בכל תענוגי הגוף ומותריו המוכרחים. והשמחה התדירית בחלקו, כי כל דעבדיו מן שמיא לטוב, וגם לזרז עצמו בתכלית השמחה בעבודת קונו.

¹⁵⁸ עיקר כל מעשה תלוי ב"התחלה" שלו שהמעשה מוכרח לצאת כפי ההתחלה שלה, ולכן מובן ענין הזריזות, כי כמו שישנה התחלה כללית לכל אדם כולו כמו כן ישנה התחלה לכל מצוה ומצוה בפרט (דעת תורה ח"ה א' עמוד פא).

מסילת ישרים

במצות¹⁵⁹ ולזכות בהם ולא תאבדנה ממנו. כי כמו שמסבב ומשתדל היצר הרע בתחבולותיו להפיל את האדם במכמורות החטא, כן משתדל למנוע ממנו עשית המצות ולאבדם ממנו, ואם יתרפה ויתעצל ולא יתחזק לרדוף אחריהם ולתמוך בהם, ישאר נעור וריק מהם בודאי.

ותראה, כי טבע האדם כבד מאד¹⁶⁰, כי עפריות החמירות גם¹⁶¹, על כן לא יחפוץ האדם בטורה ומלאכה, ומי שרוצה לזכות לעבודת הבורא יתברך¹⁶², צריך שיתגבר נגד טבעו עצמו, ויתגבר ויזדרז, שאם הוא מניח עצמו ביד כבודותו ודאי הוא שלא יצליח. והוא מה שאמר התנא (אבות פ"ה מ"ב) הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. וכן מנו חכמים ז"ל (ברכות לב ע"ב) בדברים הצריכים חיזוק: תורה ומעשים טובים¹⁶³. ומקרא מלא הוא (יהושע א ז) חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי, כי חיזוק גדול צריך למי שרוצה לכפות הטבע אל הפכו. והנה שלמה שנה מאד באזהרתו על זה בראותו את רוע העצלה וההפסד הגדול הנמשך ממנה, ואמר (משלי ו י, כד לג) מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידיים לשכב ובא כמהלך ראשך ומחסרך כאיש מגן. כי הנה העצל אף על פי שאינו עושה רע בקום עשה, הנה הוא מביא את הרעה עליו בשב ואל תעשה שלו. ואמר (שם יח ט) גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית¹⁶⁴, כי אף על פי שאינו המשחית העושה את הרעה בידיו, לא תחשוב שהוא רחוק ממנו, אלא אחיו הוא ובן גילו הוא. ואמר עוד לבאר רעת העצל באור ציורי, מה שיקרה ויולד לעינינו יום יום, (שם כד ל–לד) על שדה איש עצל עברתי, ועל כרם אדם חסר לב, והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרלים וגו', ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר מעט שנות מעט תנומות וגו' ובא מתהלך רישך וגו'¹⁶⁵.

ס מאיר המסילה

¹⁵⁹ היינו כמו שהסור מרע הוא הרחק ללא לעצור כן העשה טוב צריך להיות עשה והמשך תמידי (דע"ת ח"ג עמוד רצג), כדאי לראות שיהיה זמן קבוע בכל יום ללימדו מוסר ולא יאמר האדם הלא כל עניניו הוא בתורה ובמצות ובזיכוי הרבים ואין מקום לשלוט הרע במעשיו (אור יחזקאל מכתבים עמוד רעו).

¹⁶⁰ טבע האדם כולו עצלות ואין לו חשק ורצון לעשות מאמץ כל שהוא וזו הסיבה שעבודת המדות רחוקה מאתנו כי נצרכת לזה עבודה מרובה וטבעו להיות מונח ביד כבודותו ולכן אינו מצליח (אור יחזקאל, דרכי העבודה עמוד ט).

¹⁶¹ אדם אשר כחות גופו שולטים עליו ואינו מצליח להתחרר מהם נמצא במצב של שפלות (עלי שור ח"א עמוד קעב).

¹⁶² לא כתוב ומי שרוצה לעושת יותר מצוות אלא מי שרוצה לזכות לעבודת הבורא, כי מי שנשאר בטבע הכבד של העפריות והעצלות אפילו אם הוא עושה מצוות מדי פעם בפעם בכך עדיין אינו נכלל בגדר עובד ה', ואת זה רק אפשר אם הוא מתגבר ומזדרז נגד טבעו (שפתי חיים, מועדים ח"ב עמוד מו).

¹⁶³ עי' ספר הליקוטים – פרשת וישב – פרק מה: ד' דברים לריכים חיזוק תורה ומעשים טובים ודרך ארץ ותפילה. ואלו הד' דברים הם המוחין של גדלות, כי תורה היא חכמה, נובלת חכמה של מעלה תורה, ומעשים טובים צדינה, וכן ארז"ל כשאמרו ישראל נעשה ונשמע אמר הקב"ה מי גלה סוד זה לפני להקדים עשייה לשמיעה, שהיא מדריגת המלאכים, שהעשייה היא צדינה. תפילה, היא המשכת החסדים. ודרך ארץ, הם הגבורות.

¹⁶⁴ עי' אסתר רבה פ"א סי' א: אחורוש וכו' אמר שהיה אחיו של ראש אחיו של נבוכדנצר וכי אחיו היה והלא זה כשדי וזה מדיי אלא זה ביטל מלאכת ב"ה וזה החריבו לפיכך השוה אותם הכתוב כאחד הה"ד (משלי י"ח) גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית.

¹⁶⁵ על שדה איש עצל עברתי ועל פתח אדם חסר לב: והנה עלה כלו קמשונים פניו חרלים וגדר אצניו נהרסה: ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר: מעט שנות מעט תנומות מעט חזק ידים לשפך: ובא מתהלך רישך ומחסריך פאיש מגן.

מסילת ישרים

והנה מלבד פשוטו אשר הוא אמיתי כמשמעו, שהוא מה שקורה אל שדה העצל ממש, הנה דרשו בו חכמים ז"ל מדרש נאה זה לשונם (מדרש משלי א'¹⁶⁶, שם כד'¹⁶⁷) והנה עלה כולו קמשונים, שמבקש פירוש של פרשה ואינו מוצא, כסו פניו וגו', מתוך שלא עמל בהם הוא יושב ומטמא את המהור ומטהר את הטמא ופורץ גדרן של תלמידי חכמים.

מה ענשו של זה, שלמה פירשו (קהלת י' ח) ופורץ גדר ישכנו נחש. והיינו כי רעת העצל אינה באה בבית אחת, אלא מעט מעט בלא שידע וירגיש בה¹⁶⁸, כי הנה הוא נמשך מרעה אל רעה, עד שימצא טבוע בתכלית הרעה. הנה בתחלה אינו אלא מחסיר הטורה אשר היה ראוי לו, ומזה נמשך שלא ילמוד בתורה ככל הצורך, ומפני חסרון הלימוד כשיבוא אחר כך ללמוד תחסר לו ההבנה. והנה אלולי היתה גומרת רעתו בזה, כבר היתה רבה, אך עוד מתרבה והולכת במה שברצותו על כל פנים לישוב הפרשה והפרק ההוא, הנה יגלה בה פנים שלא כהלכה, וישחית האמת ויהפכה ויעבור על התקנות ויפרוץ את הגדרים, וסופו כליה כמשפט כל פורץ גדר, אמר שלמה "ואחזה אנכי אשית לבי", התבוננתי על הדבר הזה וראיתי גודל הרע שבו, שהוא כארס ההולך ומתפשט מעט מעט, ואין פעולתו ניכרת עד המיתה, וזהו "מעט שנות וגו' ובא כמהלך רישך ומחסרך כאיש מגן".

והנה אנחנו רואים בעינינו כמה וכמה פעמים שכבר לבו של האדם יודע חובתו, ונתאמת אצלו מה שראוי לו להצלת נפשו¹⁶⁹, ומה שחובה עליו מצד בוראו, ואף על פי כן יניחחו לא מחסרון הכרת החובה ההיא ולא לשום טעם אחר, אלא מפני שכבודת העצלה

סממאיר המסילה

ועי' סנהדרין קג ע"א: אמר רב חסדא אמר רבי ירמיה בר אבא מאי דכתיב על שדה איש עצל עזרתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה על שדה איש עצל עזרתי זה אחז ועל כרם אדם חסר לב זה מנקה והנה עלה כולו קמשונים זה אמון כסו פניו חרולים זה יהויקים וגדר אבניו נהרסה זה דלקיהו שנחרב בית המקדש בימיו.

ועי' סם במהר"ל: על שדה איש עצל וכו'. פי' שכל אלו המלכים כל אחד הוסיף על הראשון כמו שאמר לקמן אחז התיר את הערוה. מנקה בא על אחותו, אמון בא על אמו, יהויקים אמר קמאי לא ידעי לארגוזי, הכי שכל אחד הוסיף. וכן אמר הכתוב על שדה איש עצל עזרתי ואח"כ על כרם חסר לב וזהו בודאי יותר מן איש עצל, ויותר מזה והנה עלה כולה קמשונים זהו יותר מן (שדה של חרם) [כרם חסר לב] ועוד יותר כסו פניו חרולים זה יהויקים, ובא לומר שהרשעות נחוסף תמיד כי נעשה חטאים הראשונים כאלו היה היתר ולכך היה מוסיף תמיד ברשעות.

¹⁶⁶ ז"ל: תמן תנינן, מתוך שאינו עמל בהן, סופו להיות מבקש ראש הפרק, ראש המסכת, ראש הפרשה, ואינו יודע אפילו פסוק אחד, ועליו הוא אומר, (משלי כד, ל) על שדה איש עצל עברתי וגו' והנה עלה כלו קמשונים. ומתוך שאינו עמל בהן, סופו להיות מטמא את המהור ומטהר את הטמא, ועליו הוא אומר, (שם) כסו פניו חרולים. ואם נתעסק בהן כדי צרכו, הן מצהילין לו ומאירין פניו, כדכתיב (דניאל יב, ג) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע.

¹⁶⁷ ז"ל: על שדה איש עצל עברתי. מה השדה הזו, אם אין אדם חורשה וזורעה היא מעלה כולה קוצים ודרדרים. ועל כרם אדם חסר לב. מה הכרם הזה, אם אין אדם מעדרו ומנכשו הוא מעלה כולו עשבים. כן תלמיד חכם, אם אינו נושא ונותן בתורתו סופו להיות מבקש ראש הפרק ראש המסכתא ואינו מוצא. והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה. שפרץ גדרה של תורה. אבל כל זמן שדברי תורה נכנסין ומוציאין חדרי לב פנויין ושרויין בתוכה, אין יצר הרע שולט בהן. ואם לאו, אין אדם יכול להוציאן מתוכן. משל למלך שהיה מהלך במדבר ומצא שם טרקלין וחדרים פנוין, נכנס ושורה בתוכו. כך יצר הרע, אם אין מוצא דברי תורה, שולט בהן, ואין אדם יכול להוציאן מתוכן.

¹⁶⁸ עי' לעיל הערה 149.

¹⁶⁹ לא רק בשכלו מבין את המוטל עליו אלא גם בלבו פנימיותו ברור לו והוא מכיר ומרגיש (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד שנט).

מסילת ישרים

מתגברת עליו, והרי הוא אומר, אוכל קמעא או אישן קמעא¹⁷⁰, או קשה עלי לצאת מביתי, פשטתי את כתנתי איכבה אלבשנה (שיה"ש ה ג), חמה עזה בעולם הקרה רבה, או הגשמים וכל שאר האמתלאות והתואנות, אשר פי העצלים מלא מהם, ובין כך ובין כך התורה מונחת והעבודה מבוטלת, והאדם עוזב את בוראו, הוא מה ששלמה אומר (קהלת י יח) בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלוף הבית.

ואולם אם תשאל את פי העצל, יבוא לך במאמרים רבים ממאמרי החכמים והמקראות מן הכתובים והטענות מן השכל, אשר כולם יורו לו לפי דעתו המשובשת להקל עליו ולהניחו במנוחת עצלותו, והוא איננו רואה שאין הטענות ההם והטעמים ההם נולדים לו מפני שיקול דעתו, אלא ממקור עצלותו הם נובעים, אשר בהיותה היא גוברת בו מטה דעתו ושכלו אל הטענות האלה, אשר לא ישמע לקול החכמים ואנשי הדעה הנכונה. הוא מה ששלמה צווה ואומר (משלי כו טז) חכם עצל בעיניו¹⁷¹ משבעה משיבי טעם, כי העצלה איננה מנחת לו שיהיה אפלו חש לדברי המוכיחים אותו, אלא יחשוב הכל לתועים ושוטים והוא לבדו חכם.

והנה תדע כי זה כלל גדול מנוסה במלאכת הפרישות, שכל קולא צריכה בדיקה, כי אף על פי שיכולה להיות ישרה ונכוחה, אמנם קרוב הדבר שתהיה מעצות היצר ומרמותיו, על כן צריך לבדוק אחריה בחקירות ודרישות רבות, אם אחר כל אלה תצדק ודאי שהיא טובה.

כללו של דבר חיזוק גדול צריך האדם להתחזק ולהתגבר בזריזות לעשות המצות, בהשליכו מעליו כובד העצלה המעכבת על ידו. ותראה שהמלאכים נשתבחו במדה הטובה הזאת, שנאמר בהם (תהלים קג כ) גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו¹⁷³, ואומר (יחזקאל א יד) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק¹⁷⁴. והנה אדם הוא אדם ולא מלאך,

סממאיר המסילה

¹⁷⁰ מלשון הגמ' (ברכות ד ע"ב): והא דקא אמרי [זמן ק"ש] עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה כדתניא חכמים עשו סייג לדבריהם כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואחר כך אקרא קריאת שמע ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה.

¹⁷¹ לשאלו אם לעשות משהו כזה כתרגום שמדבר על העצל ולא על החכם. @

¹⁷² זה חסרון גדול ביותר שהעצל מחשיב את עצמו יותר חכם משבעה אנשים שמסיבירם לו בטוב את הגנוב העצלות ונזקיה והוא לועג עליהם מתוך מחשבה שהוא החכם והם הטיפשים (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד שמז).

¹⁷³ עי' זהר ח"ג ג ע"א: כל אשר דבר יהו"ה נעשה ונשמע והו' צמתקלל חדל כמלאכין עלאין דהכי כתיב זהו (תהלים קג כ) צרכו יהו"ה מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו.

תרגום: כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע והיו צמתקולת אחד כמלאכים עליונים סך כחוד זהו צרכו ה' מלאכיו גיבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו.

¹⁷⁴ עי' אד"ז רג ע"ב: גבינו לא משתכין בר כד בעיין גוויין דחוורא לאשגחא בגין לגבינון יהבין אתר לאשגחא לכלהו גוויי ואי אינון לא יהבין אתר לא יכלין לאשגחא ולאסתכלא גבינון לא קיימיין ולא משתכין שעתא חדא סלימתא אלא פקחין וסתמיין ופקחין משום עינא פקיחא דקאי עלייהו וע"ז כתיב והחיות רצוא ושוב (יחזקאל א).

תרגום: עפעפיו אינם נחים, חוץ מכאשר צדעי הלצן רוצים להשגיה, משום שהעפעפים נותנים מקום לכל הצדעים להשגיה. ואם הן אינן נותנים מקום, אין יכולים להשגיה ולהסתכל. העפעפים אינם עומדים ואינם נחים שעה אחת שלמה, אלא פוקחים וסוגרים, סוגרים ופותחים, ומשום העין המפקח העומד עליהן, נאמר "והחיות רצוא ושוב".

מסילת ישרים

על בן אי אפשר לו שיגיע לגבורתו של המלאך. אך ודאי, שכל מה שיוכל להתקרב במדרגתו אליו ראוי שיתקרב, ודוד המלך היה משבח על חלקו ואומר (תהלים קיט ס) חשתי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך.

פרק ז – בבאור חלקי הזריזות

חלקי הזריזות שנים: אחד, קודם (התחלת) המעשה. ואחד, אחרי כן. קודם התחלת המעשה הוא שלא יחמיץ האדם את המצוה, אלא בהגיע זמנה או בהזדמנה לפניו, או בעלותה במחשבתו, ימהר יחיש מעשהו לאחוזו בה ולעשות אותה, ולא יניח זמן לזמן שיתרבה בינתים, כי אין סכנה כסכנתו. אשר הנה כל רגע שמתחדש יוכל להתחדש איזה עכוב למעשה הטוב, ועל אמיתת זה הדבר העירונו ז"ל בענין המלכת שלמה שאמר דוד לבניהו (מלכים א' א לג) והורדתם אותו אל גיחון, וענה בניהו אמן כן יאמר ה'. אמרו זה לשונם (בראשית רבה פע"ו סי' ב): רבי פינחס בשם רבי חנן דצפורי והלא כבר נאמר (דב"ה"י א' כב ט) הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה, אלא הרבה קטרונין יעמדו מכאן ועד גיחון. על כן הזהירו זכרונם לברכה (מכילתא שמות יב) ושמרתם את המצות, מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה¹⁷⁵. ואמרו (ב"ק לח ע"ב) לעולם יקדים אדם לדבר מצוה, שלפי שהקדימה בכירה לצעירה זכתה וקדמה ארבעה דורות בישראל למלכות¹⁷⁶. ואמרו (פסחים ד ע"א) זריזים מקדימים למצוות. וכן אמרו (ברכות ו ע"ב) לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפילו בשבת. ובמדרש אמרו (ויק"ר פ"א סי' ט) הוא ינהגנו על מות בזריזות כאלוין עולמתא¹⁷⁷, כמה דאת אמר (תהלים סח כו) בתוך עלמות תופפות. כי הזריזות היא מדת שלימות גדול אשר טבעו של האדם מונעה ממנו עתה, ומי שמתגבר ותופש בה כל מה שיוכל, הנה לעתיד לבוא יזכה לה באמת, אשר הבורא יתברך יתנה לו שכרו חלף מה שהשתדל אחריה בזמן עבודתו¹⁷⁸.

מאיר המסילה

ועי' תיקו"ז (סז ע"ג): ולצחק דנפיק מנייהו והיה ה' למלך על כל הארץ ציוס ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה יד ט) צההוא זמנא כל חיוון יתערון צנגונא וכנפיהם פרודות מלמעלה (יחזקאל א יא) לקבלא ליה צחדוה וכלהון יהון רצין וצבין צנגונא וסליחותא לגביה הה"ד והחיות רלוא וסוז כמרלאה הצק (שם יד) לצקרא לישראל

תרגום: ואחר שיוצא מהם "והיה יהו"ה למלך על כל הארץ ציוס ההוא יהיה יהו"ה אחד ושמו אחד". באלו זמן, כל החיות יתעוררו צנגון, "וכנפיהן פרודות מלמעלה", לקבלו צשמחה. וכולם יהיו רצים וצבים צנגון וסליחות אליו, זהו שכתוב "והחיות רלוא וסוז כמרלאה הצק", לצקרא לישראל.¹⁷⁵ עי' דרך חיים (אצות פ"א מ"ג): המנוות הם דצרים אלהיים ולכך לא היו נעשים צשהיה וצבעיכוז זמן. ומה שאסור להחמיץ את המצוה ואסור להחמיץ את המצוה הכל טעם אחד, כי ישראל יאלו ממארכים מכח המדריגה העליונה האלהית שאין צה שהיית זמן כלל וכמו שהארכנו צזה צמקומו, וזה טעם שאסור להחמיץ המצוה כי יש שם חימוץ על המצוה כמו על המצוה כי המצוה היא אלהית ואין רלוא לה הזמן ששייך אל הדצרים שהם צעולם הזה שהוא עולם הגשמי תחת הזמן.¹⁷⁶ עי' נתיבות עולם (נתיב התורה פרק יז): הקדימה צמאות מורה שהוא עושה המצוה לפי מעלתה כרלואי שהמצוה היא אלהית ואינה תחת הזמן ואם מעכב המצוה דצר זה אינה לפי מעלת המצוה שהיא אלהית.

¹⁷⁷ תרגום: בזריזות כאלה נערים.

¹⁷⁸ עי' דח"מ ח"א סי' קל-קלג עמודים תז-תז.

מהיר השכל אשר לא יזרזו ויעמול ללמדו יהיה חלש ההשגה לעולם הבא אבל הזריז בעמלו הוא אשר יהיה מהיר בהשגתו בעולם הבא וזה שכרו חלף זריזותו (מכתב מאליהו ח"ג עמוד 20).

מסילת ישרים

אך הזריזות אחר התחלת המעשה, הוא שכיון שאחזו במצוה ימהר להשלים אותה, ולא להקל מעליו כמי שמתאוה להשליך מעליו משאו, אלא מיראתו פן לא יזכה לגמור אותה. ועל זה הרבו להזהיר זכרונם לברכה, ואמרו (תנחומא עקב ו) כל המתחיל במצוה ואינו גומר אותה קובר אשתו ובניו, ואמרו (שם) אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה. ואמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כב כט) הזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב עליו השוכים. וחכמים זכרונם לברכה (סנהדרין קד ע"ב) יחסו לו השבח הזה על שמיהר במלאכת בנין הבית ולא נתעצל בה לאחר אותה. וכן דרשוהו (שמ"ר פי"א סי' א) על משה עליו השלום על שמיהר במלאכת המשכן.

וכן תמצא כל מעשיהם של צדיקים תמיד במהירות. אברהם, כתוב בו (בראשית יח ו-ז) וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי וגו', ויתן אל הנער וימהר. רבקה, (שם כד כ) ותמהר ותער כדה וגו'. וכן אמרו במדרש (במדבר רבה פי' סי' ה) ותמהר האשה וגו' (שופטים יג י) מלמד שכל מעשיהם של צדיקים במהירות. אשר לא יתנו הפסק זמן, לא אל התחלת המצוה ולא אל השלמתה. ותראה שהאדם אשר תלהט נפשו בעבודת בוראו, ודאי שלא יתעצל בעשיית מצותיו, אלא תהיה תנועתו כתנועת האש המהירה, כי לא ינוח ולא ישקוט, עד אם כלה הדבר להשלימו¹⁷⁹.

ואמנם התבונן עוד שכמו שהזריזות הוא תולדת ההתלהטות הפנימי, כן מן הזריזות יולד ההתלהטות¹⁸⁰. והיינו, כי מי שמרגיש עצמו במעשה המצוה כמו שהוא ממהר תנועתו החיצונה, כן הנה הוא גורם שתבער בו תנועתו הפנימית כמו כן, והחשק והחפץ יתגבר בו וילך. אך אם יתנהג בכבודות בתנועת איבריו, גם תנועת רוחו תשקע ותכבה, וזה דבר שהנסיון יעידהו.

ואמנם כבר ידעת שהנרצה יותר בעבודת הבורא יתברך שמו הוא חפץ הלב ותשוקת הנשמה, והוא מה שדוד המלך מתהלל בחלקו הטוב, ואומר (תהלים מב ב, ג) כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלקים צמאה נפשי לאלקים וגו'¹⁸¹, (שם

סמל מאיר המסילה

המס"י סתם ולא פירש מהי פנימיותה של המדה הזאת אך הגר"י ליבוביץ ביא במאמריו האחרונים שזכינו לשמוע מפיו כי עשיית האדם מעשה מצוה בזריזות היא מעשה שהשכינה שורה עליו וכל עיכוב זמן שחל בהמעשה אינה רק סכנה שיכול להיות שם חלות היצראלא העיכוב עצמו הוא כבר חלות היצר והשכינה כבר הסתלקה מהמעשה ההוא (עלי שור ח"ב עמוד רנג).

¹⁷⁹ נמצא שאהבת ה' המביאה להתלהבות והתלהטות פנימית לעשות רצון הבורא שתוצאותיה הן קודם המעשה מחשבה שקולה ומתונה איך ומה לעשות ואח"כ במעשה עצמו קיום המצוות והשלמתן במהירות ואותה אהבת ה' מביאה לזהירות והתרחקות מכל חשש איסור (שפתי חיים, מדות ח"ב ח עמוד עו). ועי' לקמן הערה 331.

¹⁸⁰ כאן א' מדברי הקבלה שנכתבים בלבוש פשוט, וכאן ראויים ששכל תנועה ברגל אפילו ההכי קלה פועלת גדולות בנפשו של אדם, לכן אדם יכול ללמוד יום שלם, אמנם אם רץ לבית המדרש בתחילת היום זה אחרת מאשר אם הלך לאט, ובזה תלוי שמחת הלימוד או הכבידות שבו (דע"ת ח"ד עמוד ריד).

¹⁸¹ עי' זהר ח"ג סז ע"ב: רבי אבא הוה יתיב קמיה דר' שמעון קס ר' שמעון בפלגו ליליא למלעי באורייתא קמו רבי אלעזר ורבי אבא עמיה פתח רבי שמעון ואמר כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלהים האי קרא אוקמוה חזרייא זכאן אינון ישראל מכל עמין דקב"ה יבז לון אורייתא קדישא ואורית לון נשמתינן קדישין מאתך קדישא בגין למעבד פקודי ולאשתע' באורייתא דכל מאן לאשתעשע באורייתא לא לחיל מכללא דכתיב לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי מאן אינון שעשועי אורייתא דאורייתא שעשועים אקרי דכתיב ואלהיה שעשועים יום ודא הוא דתנינן קב"ה אתי לאשתעשעא עס דליקייא בגנתא דעדן מאי לאשתעשעא בגין למחדי זהו דתנינן זכאין אינון דליקייא דכתיב זהו אז תענג על יי' בגין לאשתענגא מההוא שקוי דנחלא כד"א

מסילת ישרים

פד ג) נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'¹⁸², (שם סג ב) צמאה לך נפשי כמה לך בשרי¹⁸³.
ואולם האדם אשר אין החמדה הזאת לוהמת בו כראוי¹⁸⁴, עצה טובה היא לו שיודרו
ברצונו כדי שימשך מזה שתולד בו החמדה בטבע, כי התנועה החיצונית מעוררת
הפנימית¹⁸⁵. ובודאי שיותר מסורה בידו היא החיצונית מהפנימית, אך אם ישתמש ממה

סמאיר המסילה

והצביע על החלשות נפשך כביכול קב"ה משתעשע בהו מההוא שקיו נחלחל דמתענגי בהו לדיקיא ועל
לא אחי לאשתעשעא עם לדיקיא.

תרגום: רבי אבא היה יושב לפני רבי שמעון, קם רבי שמעון בחצות הלילה לעסוק בתורה, קמו
רבי אלעזר ורבי אבא עמו. פתח רבי שמעון ואמר, כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג
אליך אלהים, הפסוק הזה פרשוהו החזרים, אשריהם ישראל מכל העמים שהקדוש ברוך הוא נתן
להם תורה קדושה, והוריש להם נשמות קדושות ממקום קדוש כדי לעשות מצוותיו ולהשתעשע
בתורה, שכל מי משתעשע בתורה לא פוחד מכל, שכתוב לולי תורתך שעשועי אז אבדתי צעניי. מי
הם שעשועי תורה, שהתורה נקראת שעשועים, שכתוב ואהיה שעשועים יום יום, וזהו ששנינו
שהקדוש ברוך הוא בא להשתעשע עם האדוקים בגן עדן. מה זה להשתעשע, כדי לשמח עמם,
ששנינו אשרי האדוקים שכתוב בהם, אז תתענג על ה', כדי להתענג מאותה השקאה של הנחל, כמו
שנאמר והצביע על החלשות נפשך, כביכול משתעשע הקדוש ברוך הוא בהם, מאותה השקאה הנחל
שבה מתענגים האדוקים, ועל כן בא להשתעשע עם האדוקים.

ועי' עול הערה 32.

¹⁸² עי' ז"ח יח ע"א: רבי חייא ור' יוסי הוו אזלי באורחא א"ר יוסי לר' חייא הא תנינו
במתניתא דידן דכל מה דעביד קב"ה זין לעילא זין לתתא כלהו כסיפין ושקדין למתך לזיניה גופא
אזיל בתר זיניה לארעא לאתנסיבת מינה ונשמתא לית ליה כסופא אללא לאתך לאתנסיבת מתמן דכל
מה דעביד כסיף בתר זיניה ה"ד נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' ולא לעלמא הדין כגופא

תרגום: רבי חייא ורבי יוסי היו הולכים בדרך אמר רבי יוסי לרבי חייא הרי שנינו בביתא שלנו
שכל מה שעשה הקדוש ברוך הוא זין למעלה זין למטה כלם משתוקקים ושוקדים ללכת למינו הגוף
הולך אחר מינו לארץ שנטל ממנה ולנשמה אין תשוקה אללא למקום שנקחה משם שכל מה שעשה
משתוקק אחר מינו זהו נאמר (תהלים פד) נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' ולא לעולם הזה כמו
הגוף.

¹⁸³ עי' זהר ח"ג כא ע"ב: צמאה לך נפשי דהא נפשאי וגופא דילי תאיבין לגבך לאתחזאה קמך
ולא יכילנא בגין דלנא בארץ ליה ועיף בלי מים דהא ארץ ליה ועיף אקרי לבר מאתך דשכינתא
אריא בגין דמים חיים לא שכיח הכא ומאן אינון מים חיים דא שכינתא דכתיב בה (קיר ד טו) באר
מים חיים ועל דא ארץ ליה ועיף בלי מים כתיב

תרגום: צמאה לך נפשי שהרי נפשי וגופי משתוקקים אליך להראות לפניך ולא יכולתי, כי אני
בארץ ליה ועיף בלי מים, שהרי ארץ ליה ועיף נקרא מחוץ למקום ששוכה שכינה, משום שמים חיים
אין מצויים כאן, ומי הם המים החיים, זו שכינה שכתוב בה (בראשית כז) באר מים חיים, ועל זה
ארץ ליה ועיף בלי מים כתוב.

¹⁸⁴ התנועה החיצונית היא הצרון שהוא לגמרי ברשותנו אבל עדיין אין בו הרגשת עונג, התנועה
הפנימית היא הרגשת הנועם והעונג הרוחני, וההתחלה היא הצרון והעקבותיו יבוא העונג הרוחני
(עלי שור ח"א עמוד קנה).

¹⁸⁵ ענין המהירות במעשה המצוה אינו רק כהקדמה בעלמא למעשה מצד חביבותא אלא הו
אתכלית השלמות כדמצינו זאת במלאכים (יחזקאל א יד) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק, וכן
הנפש הוא מהירות בעצם, ועי' חובת הלבבות (שער שני שער הבחינה - פרק ה) וממה שראוי לך
להבין מכל הבריות העליונים והתחתונים מקטנם ועד גדולם הענין הנעלם אשר בו סודר הכל
והשלמתו ואינו מושג בחושים הגשמיים והיא התנועה הדבקה לכל מחובר ואין חוש מהחושים
הגשמיים משיג אותה אך השכל משיג אותה באמצעות הנע אשר ישיגוהו החושים ולולי התנועה

מסילת ישרים

שבידו, יקנה גם מה שאינו בידו בהמשך, כי תולד בו השמחה הפנימית והחפץ והחמדה מכח מה שהוא מתלהט בתנועתו ברצון, והוא מה שהיה הנביא אומר (הושע ו ג) ונדעה נרדפה לדעת את ה'¹⁸⁶, וכתוב (שם יא י) אחרי ה' ילכו כאריה ישאג¹⁸⁷.

פרק ה - בדרך קניית הזריזות

הנה האמצעים אשר נקנה במ הזריזות, הם הם אותם אשר נקנה במ הזהירות ומדרגותיהם כמדרגותיהם, וכמו שכתבתי למעלה, כי ענינם קרוב זה לזה מאד. ואין הפרש ביניהם, אלא שזה בעשין וזה בלאוין. וכאשר יתאמת אצל האדם גודל ערך המצות ורוב חובתו בהם, ודאי שיתעורר לבו אל העבודה ולא יתרפה ממנה.

ואמנם מה שיוכל להגביר ההתעוררות הזו הוא ההסתכלות ברוב הטובות שהקדוש ברוך הוא עושה עם האדם בכל עת ובכל שעה, והנפלאות הגדולות שעושה עמו מעת הלידה עד היום האחרון, כי כל מה שירבה להסתכל ולהתבונן בדברים אלה, הנה ירבה להכיר לעצמו חובה רבה אל האל המטיב לו, ויהיו אלה אמצעים לשלא יתעצל

סמל מאיר המסילה

לא היתה נגמרת הוית שום דבר מן הנמצאות ולא ההפסד ואמר אחר מן הפילוסופים רוב הטבעים עם התנועה. וכשתבין סוד התנועה ותשכיל ענין אמתתה ורוחניותה ותדע כי הוא מפלאי החכמה האלהית ותכיר רוב חמלת הבורא על ברואיו אז יתברר לך כי כל תנועותיך נקשרות בחפץ הבורא יתעלה והנהגתו ורצונו הקטנה והגדולה שבהם והגלויה והנסתרת (דע"ת ח"ה א' עמוד קפב).

עיי' ספר החינוך (מצוה טז): דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עושה בהם, אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב, ובכח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות, ע.כ. אף מעשים הנעשים בלי כוונה פנימית אם אנו מתמידים בהם ומדקדקים ומתאמצים בקיומם יפעלו על לבותינו ולבסוף יחדרו אל תוך פנימיותנו (מכתב מאליהו ח"ג עמוד 127).

עיי' אבות (פ"ה מ"כ) יהודה בן תימא אומר, הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. שזה לא מספיק להיות רץ אלא כצבי כהחיה המהירה ביותר וגיבור כחיה הכי גיבור בכל החיות וכו' (עלי שור ח"ב עמוד רנח).

חז"ל לא חייבו לקיים דברים החיצוניים שבעצם פנימיותנו אין לנו זיקה אליהם, אלא כל הסממנים החיצוניים של האבילות הם כדי לעורר את פנימיותנו (שפתי חיים, מועדים ח"ג עמוד שיג). וזה כל עניני ליל הסדר להרגיש את הגאולה (שם ח"ב עמוד שנח), וכן לטעון לשונא שבזה כופה את יצרו (שם ח"ג עמוד ערה), וכן לענין מנהיג ט' הימים של חודש אב (שם עמוד רצט).

¹⁸⁶ עיי' ברכות ו ע"ב: אמר רבי חלבו אמר רב הונא היוצא מצית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה אמר אביי לא אמרן לאלא למיפק אצל למיעל מצוה למרהט שנאמר נרדפה לדעת את ה'.

ועיי' זהר ח"ג קמח ע"א: רבי אבא הוה אזיל ללוד פגע ביה ר' זירא בר רב א"ל הא חמינא לפי שכינתא ומאן דחמי לפי שכינתא צעי למיזל ולרהטא בתראה הה"ד ונדעה נרדפה לדעת את ה'.

תרגום: רבי אבא היה הולך ללוד, פגע בו רבי זירא בן רב, אמר לו הרי ראיתי פני השכינה, ומי שקראה פני השכינה צריך ללכת ולרוץ אחריה, זהו שכתוב "ונדעה נרדפה לדעת את ה'". ועיי' לעיל הערה 182.

¹⁸⁷ עיי' ברכות ו ע"ב: אמר רבי יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה ואפילו בצצת שנאמר אחרי ה' ילכו כאריה ישאג וגו'.

ועיי' זהר ח"ג עט ע"ב: רשב"י מאריה לאורייתא מאריה לחכמתא דכד הוה רבי אבא וחברייא חמאן לרבי שמעון הוה רהטי אבתריה ואמרי אחרי יי' ילכו כאריה ישאג.

תרגום: רבי שמעון בן יוחאי בעל התורה בעל החכמה, שכשהיה רבי אבא והחברים רואים את רבי שמעון, היו רצים אחריו ואומרים, אחרי ה' ילכו כאריה ישאג.

מסילת ישרים

ויתרפה מעבודתו. כי הרי הואיל ואינו יכול ודאי לגמול לו טובתו יתברך, לפחות יודה לשמו ויקיים מצותיו.

והנה אין לך אדם באיזה מצב שימצא אם עני ואם עשיר אם בריא ואם חולה, שלא ראה נפלאות וטובות רבות במצבו. כי העשיר והבריא, כבר הוא חייב לו יתברך על עושרו ועל בריאותו, העני חייב לו שאפילו בעוניו ממציא לו פרנסתו דרך נס ופלא¹⁸⁸, ואינו מניחו למות ברעב. החולה על שמחזיקו בכבוד חוליו ומכותיו, ואינו מניחו לרדת שחת. וכן כל כיוצא בזה, עד שאין לך אדם שלא יכיר עצמו חייב לבוראו, ובהסתכלו בטובות אלה שהוא מקבל ממנו, ודאי שיתעורר להודו לעבודתו כמו שכתבתי למעלה. כל שכן אם יתבונן היות כל טובו תלוי בידו יתברך, ומה שמצטרך לו ומה שמוכרח אליו ממנו יתברך הוא ולא מאחר, אשר על כן ודאי שלא יתעצל מעבוד עבודתו יתברך ולא יחסר לו מה שהוא מוכרח אליו.

והנך רואה שכללתי פה בדברי שלשת המדרגות אשר חלקתים בזהירות, כי כבר ענינם אחד, והדבר למד מענינו, שלשלמי הדעת תהיה ההערה מצד החובה ומצד ערך המעשים וחשיבותם, לפחותים מהם מצד העולם הבא וכבודו שלא תשיגהו בושח ליום הגמול בראותו הטובה שהיה יכול להשיג ואברהם ולהמון מצד העולם הזה וצרכיו כענין שפרשתי שם למעלה.

פרק ט – בביאור מפסידי הזריזות וההרחקה מהם

הנה מפסידי הזריזות הם הם מגדילי העצלה, והגדול שבכולם הוא בקשת המנוחה הגופנית ושנאת הטורח ואהבת העידונים בתשלום כל תנאיהם, כי הנה אדם כזה, ודאי שתכבד עליו העבודה לפני בוראו כבוד גדול, כי מי שירצה לאכול אכילותיו בכל הישוב והמנוחה, ולישון שנתו בלא טורח, וימאן ללכת אם לא לאטו, וכיוצא בדברים כאלה. הנה יקשה עליו להשכים לבתי כנסיות בבוקר או לקצר בסעודתו מפני תפלת המנחה בין הערבים, או לצאת לדבר מצוה אם לא יהיה העת ברור. כל שכן למהר עצמו לדברי מצוה או לתלמוד תורה. ומי שמרגיל עצמו למנהגות האלה, איננו אדון בעצמו, לעשות היפך זה כשירצה, כי כבר נאסר רצונו במאסר ההרגל הנעשה טבע שני.

ואמנם צריך שידע האדם, כי לא למנוחה הוא בעולם הזה אלא לעמל ומורח¹⁸⁹, ולא ינהג בעצמו אלא מנהג הפועלים, העושים מלאכה אצל משכיריהם, ובענין מה שהיה אומר (עירובין סה ע"א) אגירי דיומא אנן. וכדרך יוצאי הצבא במערכותיהם, אשר

סמל מאיר המסילה

¹⁸⁸ אל ידאג בעד מצבו הגשמי כי ה' ית' בטח ישלח לו הצטרכותו כי בטוח הוא בהכרח שלו וכן ב"ב תחי' ויתכן רק שיהיה מוכרח לראות הניסים ע"ד השגתו את כל אלה כמש"כ כאן (אור יחזקאל מכתבים עמוד קמ), עי ברכות ד ע"ב כל האומר תהלה לדוד שלשה פעמים בכל יום מובטח שלו שהוא בן עולם הבא, והובא בר"י בפרק אין עומדין מפני הפסוק פותח את ידי וכו' להודיע גבורותיו של הקב"ה שהוא זן מקרני ראמים עד ביצי כינים ואומרים הגאונים שצריך לכוין באמירתו ואם לא כוון צריך לחזור לאמרו פעם אחרת, מה גדול השכר מי שהו אמכיר בכל עת ובכל רגע השגחה הזו כמה גדול למוסר אנו רואים ומבינים מהמאמר הנ"ל אשר ע"י לימוד הזה הנה האדם מכשיר את עצמו להיות מסוגל ומוכשר לראות זאת בלב אמיתי תמיד השגחתו ית' ע"ד פלא, וכמה מסוכן הוא האדם בלי התבוננות ליחס הכל ע"ד מקרה או כחי ועוצם ידי עשה לי כל אלו (שם עמוד קפו), עי' מדרש תנחומא (משפטים פרק ט): והענינים עמו של הקב"ה שנא' (ישעיה מט) כי נחם ה' עמו ועניו ירחם, ע"כ, היינו שהעני רואה תמדי יותר השגחה במעשיר, והעשיר צריך יותר לחפש ההשגחה הנסתרת אשר עמו (שם עמוד ר).

¹⁸⁹ כדי לזכות למעלת הזריזות צריך אדם לבטל ולהפוך את טבעו כי הטבע מתנגד לזריזות (שפתי חיים, מועדים ח"ב עמוד מז).

מסילת ישרים

אכילתם בחיפזון, ושינתם עראי, ועומדים תמיד מוכנים לעת קרב. ועל זה נאמר (איוב ה ז) כי אדם לעמל יולד¹⁹⁰. וכשירגיל עצמו על זה הדרך, ימצא העבודה קלה עליו ודאי, כיון שלא יחסר בעצמו ההזמנה וההכנה אליה. ועל זה הדרך אמרו זכרונם לברכה (אבות פ"ו מ"ד) כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן¹⁹¹, שהוא כלל ההרחקה בתכלית מן המנוחות והעידונים.

עוד ממפסדי הזריות הוא רוב הפחד וגודל המורא מן הזמן ותולדותיו, כי פעם יירא מהקור או מהחום, ופעם מהפגעים, ופעם מן החלאים, ופעם מן הרוח, וכן כל כיוצא בזה. הוא הענין שאמר שלמה עליו השלום (משלי כו יג) אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחובות. וכבר גינו חכמים זכרונם לברכה המדה הזאת, ויחסוה אל החטאים. ומקרא מסייעם דכתיב (ישעיה לג יד) פחדו בציון חטאים אחזה רעה חנפים, עד שאמר אחד מן הגדולים אל תלמידו בראותו אותו מתפחד, הטאה את (ברכות ס ע"א¹⁹²), אלא על זה נאמר (תהלים לג ג) בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה.

כללו של דבר, צריך שישים האדם את עצמו עראי בעולם וקבוע בעבודה, יתרצה ויסתפק בכל עניני העולם במה שמזדמן לו, ויקח מן הבא בידו, ויהיה רחוק מן המנוחה

ס מאיר המסילה

¹⁹⁰ עי' מהר"ל (חדושי אגדות סנהדרין טו ע"ב): אדם לעמל יולד וכו'. פי' האדם הזה מלך שהוא בעל גוף וכל בעל גוף אי אפשר (לומר) [לן] שיהיה נח, כי ההנחה ראויה אל הדבר שהוא נדל. ודמיון זה כי השבת הוא יום המנוחה מפני שהוא קודש וכך פרשנו למעלה [אלל] גוי ששבת חייב מיתה (לעיל נ"ח ב') ולפיכך האדם שהוא בעל גוף הוא בעל עמל. ועוד כי האדם הוא בכח ולא בפעל, כי כל גשם הוא בכח ולא בפעל, רק הנדל הוא בפעל ולפי מה שהוא נדל אם הוא נדל לגמרי הוא בפעל הגמור, ודבר זה בארנו במקום אחר, וכל שהוא בכח ראוי אליו העמל שהוא יציאה אל הפעל, ולפיכך אדם לעמל יולד.

¹⁹¹ עי' תז"ח ז ע"א: ואית ללך משתדלין באוריתא דבעל פה לשמה ואתמר בהון (שמות א) וימרו את חייהם בעבדה קשה דא קושיא בחמר דא קל וחמר ובלבנים בלבון ההלכות דעליהו אתמר ותכן לבנים תתנו בכל עבודה בשדה דא בריתא את כל עבודתם דא פסקא אשר עבדו בהם בפרך פרכא כד מטו לעמקא של הלכה אתמר בהון לית הלכה כפלוגי

ואית אחרנין לאנון מארי (תורה) דמשתדלין בה לשמה תריסין דבי מדרשא דאתמר בהון (במדבר יט) אדם כי ימות באהל כמה לאוקמוה מארי מתניתין אין התורה מתקימת אלא במי שממית עצמו עליה ולית מיתה אלא עני לאוקמוה בה פת במלח תאכל

תרגום: ויש שלל משתדלים בתורה שבעל פה לשמה ונאמר בהם "וימרו את חייהם בעבודה קשה". זו קושיא. "בחומר", זה קל וחומר. "ובלבנים", בלבון ההלכות, שעליהם נאמר ותכן לבנים תתנו בכל עבודה בשדה זו בריתא את כל עבודתם זו פסקא אשר עבדו בהם בפרך פרכא כשהגיעו לעמקה של הלכה נאמר בהם אין הלכה כפלוגי

ויש אחרים שמשתדלים בה לשמה שהם בעלי המגנים של בית המדרש שנאמר בהם (במדבר יט) אדם כי ימות באהל כמו שבארוה בעלי המשנה אין התורה מתקימת אלא במי שממית עצמו עליה ואין מיתה אלא עני שבארוה זו פת במלח תאכל.

¹⁹² עי' סער הפסוקים – ספר איוב: קול פחדים באזניו בשלום שודד יבואנו יראה, שכל מי שיס לו עונות, ואינו שז בתשובה, הגה אותם המלאכים רעים, הנבראים מכח אותם העונות, הם באים תמיד, מפחידים אותו בין מחשבותיו, כמש"ה (ישעיה ל"ג) פחדו בציון חטאים. ובין בחלומותיו, שהחילונים ההם מחלימים לו דברים של שקר, ומכניסין קולות של שקרים באזניו כדי להפחידו. וזהו קול פחדים באזניו. ולא עוד, אלא אפילו בזמן שהוא שלום בעולם, מפחידים אותו, וזהו בשלום שודד יבואנו. ונלע"ד חיים, כי שודד מלשון שדים ומזיקין.

מסילת ישרים

וקרוב למלאכה ולעמל, ויהיה נכון לבו בטוח בה, ולא יירא מתולדות הזמן ופגעיו. שמא תאמר הרי מצינו שחייבו חכמים בכל מקום שישמור האדם את עצמו שמירה מעולה, ולא ישים עצמו בסכנה, אפילו הוא צדיק ובעל מעשים. ואמרו (כתובות ל ע"א) הכל בידי שמים חוץ מצינים פחים, ומקרא כתוב (דברים ד טו) ונשמרתם מאד לנפשותיכם¹⁹³. הרי שאין להחליט הבטחון הזה על כל פנים, והתם אמרו¹⁹⁴ ואפילו לדבר מצוה.

דע כי יש יראה ויש יראה, יש יראה ראויה ויש יראה שוטה, יש בטחון ויש הוללות. כי הנה האדון ברוך הוא עשה את האדם בעל שכל נכון וסברא נכוחה, לשינהג עצמו על דרך טוב וישמר מן הדברים המזיקים אשר נבראו לענוש את הרשעים, ומי שירצה שלא ינהג עצמו בדרך החכמה ויפקיר עצמו לסכנות, הנה אין זה בטחון אלא הוללות. והנה הוא חוטא במה שהוא נגד רצון הבורא יתברך שמו, שרוצה שישמור האדם את עצמו, ונמצא שמלבד הסכנה המוטבעת בדבר אשר הוא עלול אליה מפני חסרון שמירתו, הנה עוד הוא מתחייב בנפשו בקום עשה בחטא אשר הוא חוטא, ונמצא החטא עצמו מביאו ליענשו. ואולם השמירה הזאת וזאת היראה המיוסדת על הנהגת החכמה והשכל, היא הראויה שעליה נאמר (משלי כב ג) ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו. אך היראה השוטה, היא שיהיה האדם רוצה להוסיף שמירות על שמירות ויראה על יראה, ועושה משמרת למשמרתו באופן שיגיע מזה ביטול לתורה ולעבודה.

והכלל להבחין בין שתי היראות הוא, מה שחלקו חכמים זכרונם לברכה באמרם (פסחים ח ע"ב) היכא דשכיח היוזקא שאני. כי מקום שהיוזק מצוי ונודע, יש להשמר. אך מקום שאין ההיוזק נודע אין לירא, ועל כיוצא בזה נאמר (חולין נו ע"ב) ריעותא דלא חזינן לא מחזקינן, ואין לו לחכם אלא מה שענינו רואות, הוא עצמו ענין הפסוק שהבאנו למעלה, ערום ראה רעה ונסתר, הא אינו מדבר אלא בנסתר מן הרעה אשר רואה, לא ממה שיוכל להיות שיהיה אפשרי שיבוא, והוא ממש ענין הפסוק שהזכרתי למעלה, אמר עצל שחל בדרך וגו'.

וחכמים זכרונם לברכה פרשו הענין כמין חומר¹⁹⁵, להראות עד היכן מגעת יראת ההבל להפריש האדם מן המעשה הטוב, ואמרו (דברים רבה פ"ח ס"ו ו) שבעה דברים אמר שלמה בעצל, כיצד אמרו לעצל, הרי רבך בעיר לך ולמד תורה ממנו. והוא משיב אותם, מתיירא אני מן הארי שבדרך. רבך בתוך המדינה, אומר להם מתיירא אני שלא יהיה ארי בין הרחובות. אומרים לו הרי הוא בתוך ביתך, אומר להם אם אני הולך אצלו אני מוצא הפתח נעולה וכו', עיין שם¹⁹⁶. הא למדת שאין היראה גורמת שיתעצל, אלא עצלה גורמת

סממאיר המסילה

¹⁹³ ז"ל הפסוק בשלימות: ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ידוד אליכם בחרב מתוך האש. ועי' ברכות לב ע"ב, רמב"ם (רוצה ושמירת נפש פ"א ה"ד), שו"ע חו"מ תכ"ז ס"ח: וכן כל ממשול שיש בו סכנת נפשות, מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה, שנאמר: השמר לך ושמור נפשך (דברים ד ט) [מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך והודעתם לבניך ולבני בניך]. ואם לא הסיר והניח המכשולות המביאים לידי סכנה ביטל מצות עשה ועבר בלא תשים דמים (דברים כב ח) [כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו], ועי' בהגר"א: שנאמר השמר כו' - פ"ה דברכות.

¹⁹⁴ עי' פסחים דף ח ע"ב: והאמר רבי אלעזר שלוחי מלכה אינו ניזוקין היכא דשכיח היוזקא שאני שנאמר ויראה שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני.

¹⁹⁵ עי' רש"י קידושין כב ע"ב, שזה כמין בשמים, אמנם בתוס' שם מפרש שזה לשון כמו מעשה. ¹⁹⁶ ז"ל: ז' דברים אמר שלמה על העצל ומה שאמר משה היה גדול מכולם כיצד אמרו לעצל רבך בעיר לך ולמוד תורה ממנו והוא משיב אותן ואומר להן מתיירא אני מן הארי שבדרך מנין שנאמר (משלי כו) אמר עצל שחל בדרך אמרו לו הרי רבך בתוך המדינה עמוד ולך אצלו אמר להן מתיירא אני שלא יהא ארי בתוך הרחובות שנאמר ארי ברחובות אמרו לו הרי הוא דר אצל ביתך

מסילת ישרים

לו שיתיירא. וכל הדברים האלה, הנסיון היומי יעיד עליהם, ממה שכבר פשוט הוא ורגיל ברוב המון בני האדם, אשר זה דרכם כסל למו, ומשכיל על דבר ימצא אמת לאמתו, ודעת לנבון נקל. וכבר נתבאר ענין הזריזות ביאור שאחשוב היותו מספיק להערת הלב והחכם יחכם ויוסיף לקח.

והנך רואה כי ראוי לזריזות להיות במדרגה אחר הזהירות, כי על הרוב לא יהיה האדם זריז אם לא יהיה זהיר בתחלה, כי מי שלא ישים לבו להזהר במעשיו ולהתבונן בעבודה ומשפטיה, שזו היא מדת הזהירות כמו שכתבתי, קשה שילבש אהבה וחמדה אליה ויזדרז בתשוקה לפני בוראו, כי הנה הוא עודנו טובע בתאוות הגופניות ורץ מרוצת הרגלו המרחיקו מכל זה. אמנם אחר שכבר פקח עיניו לראות מעשיו ולהזהר בהם, וחשב חשבון המצות והעברות כאשר זכרנו, נקל הוא לו שיסור מן הרע וישתוקק אל הטוב ויזדרז בו וזה פשוט.

פרק י – בביאור מדת הנקיות

מדת הנקיות היא היות האדם נקי¹⁹⁷ לגמרי מכל מדה רעה ומכל חטא, לא די ממה שהחטא בו מפורסם וגלוי, אלא גם כן ממה שהלב נפתח בו להורות היתר בדבר, שכאשר נחקור עליו באמת נמצא שלא היה ההיתר ההוא נראה לו, אלא מפני היות הלב עדיין נגוע קצת מן התאוה, כי לא טהה ממנה מכל וכל, על כן תמשכהו להקל לו. אך האדם אשר טהר מזה הנגע לגמרי, ונקי מכל רושם רע שמשארת התאוה אחריה, הנה ראייתו תהיה ברורה לגמרי, והבחנתו זכה, ולא תטהו החמדה לשום דבר, אלא כל מה שהוא חטא אפילו שיהיה קל שבקלי החטאים, תכירנהו שהוא רע ותרחיקהו ממנו. וכלשון הזה אמרו חכמים על השלמים המטהרים מעשיהם טהרה רבה, שלא יהיה בהם אפילו נדנוד דבר רע (סנהדרין כג ע"א ועוד) נקיי הדעת שבירושלים.

והנך רואה עתה ההפרש שבין הזהיר והנקי, אף על פי שקרובים הם זה לזה בענינם. הזהיר הוא הנוהר במעשיו ורואה שלא יחטא במה שכבר נודע לו ומפורסם אצל הכל היותו חטא, אמנם עדיין איננו אדון בעצמו שלא ימשוך לבו מן התאוה הטבעית, שלא תטהו להראות לו התירים באיזה דברים שאין רעתם מפורסמת. וזה כי אף על פי שהוא משתדל לכבוש את יצרו ולכפות את תאוותיו, לא מפני זה ישנה את טבעו¹⁹⁸, ולא יוכל להסיר מלבבו התאוה הגופנית, אלא שיכבוש אותה וילך אחר החכמה ולא אחריה¹⁹⁹,

סמ מאיר המסילה

אמר להן והארי בחוץ שנאמר אמר עצל ארי בחוץ א"ל בתוך הבית השיב להן ואם הולך אני ומוצא את הדלת נעול אני מחזר ובא אמרו לו פתוח הוא מנין שנאמר (שם) הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו לסוף שלא היה יודע מה להשיב אומר להן או הדלת פתוח או נעול מבקש אני לישן עוד מעט מנין שנאמר (שם) עד מתי עצל תשכב וגו' עמד משנתו בבוקר נתנו לפניו לאכול הוא מתעצל לתת לתוך פיו מנין שנאמר (שם יט) טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו ואיזה שביעי (שם כו) מחורף עצל לא יחרוש ושאל בקציר ואין מהו מחורף עצל לא יחרוש אר"ש בן יוחאי זה שאינו למד תורה בנערותו ומבקש ללמוד בזקנותו ואינו יכול וזהו ושאל בקציר ואין ומה שאמר משה היה גדול מכולן מניין כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו הוצא דבר מתוך פיך.

¹⁹⁷ היינו שכל מעשיו יהיו רק נדבה ללא שום פני הונגיעה כל דהו שלו (דחו"מ ח"א עמוד שעט).

¹⁹⁸ עי' לעיל הערה 6 נסס השענה"ק.

¹⁹⁹ כאן רואים שההבדל בין תאוה לחכמה, עי' ספורנו (בראשית ג א) הכח המתאוה המחטיא יעשה זה באמצעות הכח המדמה המוביל אליו דמיוני התענוגים החומרניים, המטים מדרך השלמות המכוון מאת האל יתברך. כי אמנם הכח המתאוה עם דמיוני התענוגים המובילים אליו הם מצוים לכחות הגשמיות הפועלות, ומחטיאים כונת ורצון האל יתברך, כשלא יתקומם עליהם הכח השכלי ימחה בהם, כאמרם זכרונם לברכה עינא ולבא סרסורי דחטאה (ירושלמי ברכות פ"א ה"ח), אשר

מסילת ישרים

אך על כל פנים חשק החומריות עושה את שלו להסיתו ולפתותו²⁰⁰. אמנם אחר שיתרגל האדם הרגל גדול בזהירות הזה, עד שינקה נקיון ראשון מן החטאים המפורסמים, וירגיל עצמו בעבודה ובזריזותה ותגבר בו האהבה אל בוראו והחמדה אליו, הנה כח ההרגל הזה ירחיק אותו מעניני החומר, וידביק דעתו אל השלימות הנפשית, עד שסוף סוף יכול להגיע אל הנקיון השלם, שכבר יכבה אש התאוה הגופנית מלבו, בהתגבר בו החמדה האלהית, ואז תשאר ראייתו זכה וברה כמו שכתבתי למעלה, שלא יפתה ולא ישיגהו חשק חומריות וינקה במעשיו מכל וכל.

והנה על מדה זו היה דוד שמה בעצמו ואומר (תהלים כו ו) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'²⁰¹, כי באמת רק מי שינקה לגמרי מכל נדנדוד חטא ועון, הוא הראוי לראות את פני המלך ה', כי זולת זה אין לו אלא לבוש ולהכלם מלפניו, וכמאמר עזרא הסופר (עזרא ט ו) אלהי בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך. והנה ודאי כי מלאכה רבה היא לאדם להגיע אל שלימות המדה הזאת, כי העבירות הניכרות וידועות קלות הם להשמר מהם כיון שרעתם גלויה, אך הדקדוק הזה המצטרך לנקיות הוא הקשה יותר, כי הוראת ההיתר מכסה על החטא וכמו שכתבתי. והוא כענין מה שאמרו זכרונם ברכה (ע"ז יח ע"א) עבירות שאדם דש בעקביו סובבות

סמ"א המסילה

על זה הזהיר באמרו "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" (במדבר טו לט). עיקר בחירת האדם היא בין פנימיות לחיצוניות, ומושכלותיו הם פנימיות, ודמיוניו הם חיצוניות (דעת חו"מ ח"ג קעג). כתוב וידעת היום והשבות אל לבבך, אם כן חלל גדול יש בנפש האדם פנוי העומד בין הידיעה לאימותה בלב, ושם בונה היצר הרע את משכנו, ושמה נכנסות כל השאיפות והדמיונות העולם הזה, ושמה הן כל מחשבות המדות ומשם הן כובשות את הלב. והדמיונות העולם הזה בנקל יתפתחו מעצמם מידיעה לחמדת הלב משא"כ המושכל. בחלל הזה שבין ידיעה ללב הוא מקום מלחמת היצר ומקום הבחירה (מכתב מאליהו ח"א 212).

²⁰⁰ עי' אבות פ"ד מ"א: בן זומא אומר, איזהו חכם, הלומד מכל אדם, שנאמר (תהלים קיט), מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי. איזהו גבור, הכובץ את יצרו, שנאמר (משלי טז), טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכל עיר וכו'.

ועי' תיקון סז ע"א: וגבורה תמן סמ"ל דאיהו יצר הרע וכל מאן דיתגבר על יצריה כאלו הוה מתגבר גבורה על סמ"ל דלינא לגבי בניו ובגין דא אמרו מארי מתניתין איזהו גבור הכובץ את יצרו מאי הכובץ כמה דאת אמר (בראשית א כח) וכבשה דיהא כבשה תחות ידיה כלכלא דאיהו כבוץ וקשור תחות ידי דבר נש.

תרגום: וגבורה, שם סמ"ל שהוא יצר הרע, וכל מי שיתגבר על יצרו, כאלו היה מתגבר בגבורה על סמ"ל דין לגבי בניו. ולכן אמרו בעלי המשנה (אבות פ"ד מ"א) "איזהו גבור הכובץ את יצרו". מה זה הכובץ, כמו שנאמר "וכבשה" שיהיה כבשה תחת ידו, כלכלא שהוא כבוץ וקשור תחת ידי האדם.

²⁰¹ עי' זהר ח"א קפד ע"ב: רבי שמעון פתח ואמר (תהלים כו ו) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך יהו"ה האי קרא אוקמוה אצל תא חזי רזא דמלה הכא דהא לית לך צר נש בעלמא דלא טעים טעמא דמותא כליליא ורוח מסאבא שריא על ההוא גופא מאי טעמא בגין דנשמתא קדישא אסתלקת מניה דבר נש ונפקת מניה ועל דנשמתא קדישא נפקת ואסתלקת מניה שריא רוחא מסאבא על ההוא גופא ואסתאבא וכד נשמתא אסתלקת לגופא אסתעבר ההוא וזהמא.

תרגום: רבי שמעון פתח ואמר, "ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'". הפסוק הזה בארורה. אצל בא וראה כאן את סוד הדבר, שהרי אין לך אדם בעולם שאינו טועם את טעם המות כלילה, ורוח הטומאה שורה על אותו הגוף. למה, משום שהנשמה הקדושה מסתלקת מן האדם ויוצאת ממנו, ועל שהנשמה הקדושה יוצאת ומסתלקת ממנו, שורה רוח של טומאה על אותו הגוף ונטמא. כשהנשמה חוזרת לגוף, עוברת אותה הטהרה.

מסילת ישרים

אותו בשעת הדין, ועל דרך זה אמרו זכרונם לברכה (בבא בתרא קסה ע"א) רובם בגזל ומיעוטם בעריות וכולם באבק לשון הרע, כי מפני רוב דקותו כל בני אדם נכשלים בו במה שאין מכירים אותו.

ואמרו זכרונם לברכה (איכ"ר הק' אות ל²⁰²) שדוד היה נזהר ומנקה עצמו נקיון גמור מכל אלה, ועל כן היה הולך למלחמה בבטחון חזק והיה שואל (תהלים יח לח) ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלותם, מה שלא שאלו יהושפט אסא וחזקיה, לפי שלא היו מנוקים כל כך. והוא מה שאמר הוא עצמו בתוך דבריו (שם כא) יגמלני ה' כצדקי כבור ידי ישיב לי, ואמר עוד (שם כה) וישב ה' לי כצדקי כבור ידי לנגד עיניו, והוא הבור והנקיון הזה שזכרנו. ואז חזר ואמר (שם ל) כי בך ארוץ גדוד וגו' ארדוף אויבי ואשיגם, והוא עצמו אמר עוד (שם כד ג-ד) מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב. ואמנם ודאי שהמדה הזאת קשה, כי טבע האדם חלש ולבו נפתה על נקלה, ומתיר לעצמו הדברים שיוכל למצא בהם כדי הטעאה. ובוראי שמי שהגיע לזאת המדה כבר הגיע למדרגה גדולה, כי בפני מלחמה חזקה עמד ונצח. ונבוא עתה לבאר פרטי המדה הזאת.

פרק יא – בפרטי מדת הנקיות

פרטי מדת הנקיות רבים הם מאד, והנם [בכל] [בכל] הפרטים שבכל השם"ה מצות לא תעשה, כי אמנם ענין המדה כבר אמרתי שהוא להיות נקי מכל ענפי העבירות, ואולם אף על פי שבכל העבירות משתדל היצר הרע להחטיא את האדם, כבר יש מהם שהטבע מחמדן יותר, ובהן מראה לו יותר היתרים, אשר על כן יצטרך בהן יותר חיזוק לנצח את יצרו ולהנקות מן החטא. וכן אמרו ז"ל (חגיגה יא ע"ב) גזל ועריות נפשו של אדם מחמדתן ומתאוה להן.

והנה אנחנו רואים שאף על פי שלא רוב בני האדם גנבים בגלוי הם, דהיינו שישלחו יד ממש בממון חבריהם לקחת ולשום בכליהם, אף על פי כן רובם טועמים טעם גניבה במשאם ומתנם, במה שיורו היתר לעצמם להשתכר איש בהפסידו של חברו, ויאמרו להרויח שאני. ואולם לאוים הרבה נאמרו בגזל, לא תעשוק (ויקרא יט כג), לא תגזול (שם), לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו (שם יא), לא תונו איש את אחיו (שם כה יד), לא תסיג גבול רעך (דברים יט יד). הן כל אלה חילוקי דינים שבגזל כוללים מעשים רבים מן המעשים הנעשים בכלל המשא והמתן המדיני, ובכולם איסורים רבים, כי לא המעשה הניכר ומפורסם בעושק ובגזל הוא לבדו האסור, אלא כל שסוף סוף יגיע אליו ויגרום אותו כבר הוא בכלל האיסור. ועל ענין זה אמרו ז"ל (סנהדרין פא ע"א) ואת אשת רעהו לא טימא (יחזקאל יח ו) שלא ירד לאומנות חבירו. וכבר היה רבי יהודה אוסר לחנוני שלא יחלק קליות ואגוזים לתינוקות להרגילן שיבואו אצלו, ולא התירו חכמים אלא מפני שגם חבירו יכול לעשות כן (בבא מציעא ס ע"א).

ואמרו ז"ל (בבא בתרא פח ע"ב) קשה גזל הדיוט מגזל גבוה²⁰³ שזה הקדים חטא למעילה וכו'. וכבר פטרו את הפועלים העושים אצל בעל הבית מברכת המוציא ומברכות אחרונות דברכת המזון, ואפילו בקריאת שמע לא הייבום לבטל ממלאכתן אלא בפרשה

סמל מאיר המסילה

²⁰² ז"ל: זבדי בן לוי פתח לא תאמינו מלכי ארץ וגו' ארבעה מלכים היו מה שתבע זה לא תבע זה ואלו הן דוד ואסא ויהושפט וחזקיהו דוד אמר (תהלים י"ח) ארדוף אויבי ואשיגם וגו'.
²⁰³ הרבה התורה לאוין בגזילה זה נותן לדעת כמה מסוכן האדם לאמר כי זאת אינו בכלל גזל (אור יחזקאל, מכתבים רכב).

מסילת ישרים

ראשונה בלבד (ברכות מז ע"א), קל וחומר בן בנו של קל וחומר לדברי הרשות, שכל שכיר יום אסור בהן שלא לבטל מלאכתו של בעל הבית. ואם עבר הרי זה גזלן.

הנה אבא חלקיה, אפילו שלום לא השיב לתלמידי חכמים שנתנו לו שלום שלא ליבטל ממלאכת רעהו (תענית כג ע"ב). ויעקב אבינו עליו השלום מבאר בפיו ואומר (בראשית לא מ) הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותדד שנת מעיני, מה יענו איפוא העוסקים בהנאותיהם בשעת מלאכה ובטלים ממנה, או כי יעסקו בחפציהם איש לבצעו. כללו של דבר, השכור אצל חבירו לאיזה מלאכה שתהיה, הנה כל שעותיו מכורות הן לו ליומו, בענין שאמרו ז"ל (ב"מ נו ע"ב) שכירות מכירה ליומיה, וכל מה שיקח מהן להנאת עצמו באיזה אופן שיהיה אינו אלא גזל גמור. ואם לא מחלו אינו מחול, שכבר אמרו רבותינו ז"ל (יומא פה ע"ב) עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו.

ולא עוד אלא שאפילו אם עשה מצוה בזמן מלאכתו, לא לצדקה תחשב לו אלא עבירה היא בידו, שאין עבירה מצוה. וקרא כתיב (ישעיה סא ח) שונא גזל בעולה, ובענין זה אמרו ז"ל (בבא קמא צד ע"א) הרי שגזל סאה הטמס וטחנה ואפאה ומברך אין זה מברך אלא מנאץ דכתיב (תהלים י ג) ובוצע ברך נאץ ה', ועל כיוצא בזה נאמר (ויקרא רבה פ"ל סי' ו) אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו, וכמאמרם ז"ל בענין לולב הגזול. והדין נותן, כי הרי גזל חפץ גזל, וגזל זמן גזל, מה גזול את החפץ ועושה בו מצוה נעשה סניגורו קטיגורו, אף גזול את הזמן ועושה בו מצוה נעשה סניגורו קטיגורו, ואין הקדוש ברוך הוא חפץ אלא באמונה. וכן הוא אומר (תהלים לא כד) אמונים נוצר ה', ואומר (ישעיה כו ב) פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים, ואומר (תהלים קא ו) עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי, ואומר (ירמיה ה ג) עיניך הלא לאמונה.

ואף איוב העיד על עצמו ואמר (איוב לא ז) אם תטה אשורי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי ובכפי דבק מאום. והבט יופי המשל הזה, כי דימה הגזל הבלתי נגלה כדבר המתדבק ביד האדם, שאף על פי שאין האדם הולך לכתחילה לטול אותו ונשאר דבק מאליו, סוף סוף בידו הוא. כן הדבר הזה, שאף שלא יהיה האדם הולך וגזול ממש, קשה הוא שיהיו ידיו ריקניות ממנו לגמרי.

אמנם באמת כל זה נמשך ממה שתחת היות הלב מושל בעינים, שלא יניח להיות נעים להם את של אחרים העינים מושכים את הלב לבקש היתרים על מה שנראה להם יפה ונחמד, על כן אמר איוב שהוא לא כן עשה, ולא הלך לבו אחר עיניו, על כן לא דבק בכפיו מאום.

ראה נא בענין ההונאה כמה נקל הוא לאדם להתפתות וליכשל, כאשר לכאורה יראה לו שראוי הוא להשתדל ליפות סחורתו בעיני האנשים ולהשתכר ביגיע כפיו, לדבר על לב הקונה למען יתרצה לו. ויאמרו על כל זה, יש זריו ונשכר (פסחים נ ע"ב), ויד חרוצים תעשיר (משלי י ד). אמנם אם לא ידקדק וישקול מעשיו הרבה, הנה תחת חטה יצא הוח (איוב לא מ), כי יעבור בעון ההונאה אשר הוזהרנו עליה (ויקרא כה יז) ולא תונו איש את עמיתו, ואמרו ז"ל (חולין צד ע"א) אפילו לרמות את הגוי אסור וקרא כתיב (צפניה ג יג) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית. וכן אמרו (בבא מציעא ס ע"א) אין מפרכסין את הכלים הישנים שיראו כחדשים, אין מערבים פירות בפירות, אפילו חדשים בחדשים, אפילו סאה בדינר, ואפילו יפה דינר וטריסית לא יערב וימכרם סאה בדינר, כל עושה אלה כל עושה עול (דברים כה מז). וקרוי חמשה שמות עול שנאוי משוקץ (מתועב) חרם תועבה.

מסילת ישרים

עוד אמרו ז"ל (בבא קמא קיט ע"א) כל הגוזל את חבירו אפילו שוה פרומה כאילו נוטל נפשו ממנו. הרי לך חומר העון הזה אפילו בשיעור מועט. ואמרו עוד (תענית ז ע"ב) אין הגשמים נעצרים אלא בעון גזל. ועוד אמרו (ויקרא רבה פל"ג סי' ג) קופה מלאה עונות מי מקטרג בראש כולם גזל. ודור המבול לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל (סנהדרין קח ע"א).

ואם תאמר בלבבך, ואיך אפשר לנו שלא להשתדל במשאנו ובמתננו לרצות את חבירנו על המקח ועל שווייו. חילוק גדול יש בדבר, כי כל מה שהוא להראות את הקונים אמיתת טוב החפץ ויפיו, הנה ההשתדלות ההוא טוב וישר. אך מה שהוא לכסות מומי הפצו, אינו אלא אונאה ואסור, וזה כלל גדול באמונת המשא והמתן, לא אומר מענין המדות, שהרי בפירוש כתוב בהם, תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה (דברים כה טז). ואמרו ז"ל (בבא בתרא פח ע"ב) קשה עונשן של מדות מעונשן של עריות וכו', ואמרו (שם ע"א) הסיטון מקנה מדותיו אחת לשלשים יום, וכל כך למה, כדי שלא יחסרו בלא דעת ולא יענש. כל שכך עון הריבית שגדול הוא ככופר באלקי ישראל חס וחלילה (ב"מ עא ע"א) ואמרו ז"ל (שמו"ר פל"א סי' ו) על הפסוק בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה (יחזקאל יח יג), שאינו חי לתחית המתים, כי הוא ואבק שלו משוקץ ומתועב בעיני ה'. ואיני רואה צורך להאריך בזה שכבר אימתו מוטלת על כל איש ישראל.

אמנם כללו של דבר, כמו שחמדת הממון רבה, כן מכשלותיו רבים. וכדי שיהיה האדם נקי מהם באמת עיון גדול ודקדוק רב צריך לו. ואם נקה ממנו, ידע שהגיע כבר למדריגה גדולה, כי רבים יתחסדו בענפים רבים מענפי החסידות. ובענין שנאת הבצע, לא יכלו להגיע אל מהו השלימות, הוא מה שאמר צופר הנעמתי לאיוב (איוב יא יד) אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה, כי אז תשא פניך ממום והיית מוצק ולא תירא. והנה דברתי עד הנה מפרטי מצוה אחת מן המצוות, וכפרטי חלוקים אלה ודאי שנמצאים בכל מצוה ומצוה. אמנם אינני מזכיר אלא אותם שרגילים רוב בני האדם להכשל בהם.

ונדבר עתה מן העריות שגם הם מן החמורים, והם שניים במדריגה אל הגזל כמאמרם ז"ל וזו לשונם (ב"ב קסה ע"א) רובם בגזל ומיעוטם בעריות. והנה מי שירצה להנקות לגמרי מזה החטא, גם לו תצטרך מלאכה לא מועטת, כי אין בכלל האסור גופו של מעשה בלבד, אלא כל הקרוב אליו. ומקרא מלא הוא (ויקרא יח ו) לא תקרבו לגלות ערוה, ואמרו ז"ל (ש"ר פט"ז סי' ב) אמר הקדוש ברוך הוא אל תאמר הואיל ואסור לי להשתמש באשה הריני תופשה ואין לי עון, הריני מגנפה ואין לי עון, או שאני נושקה ואין לי עון, אמר הקדוש ברוך הוא כשם שאם נדר נזיר שלא לשתות יין, אסור לאכול ענבים לחים ויבשים ומשרת ענבים וכל היוצא מגנפן היין, אף אשה שאינה שלך, אסור ליגע בה כל עיקר, וכל מי שנוגע באשה שאינה שלו מביא מיתה לעצמו וכו'.

והבט מה נפלאו דברי המאמר הזה, כי המשיל את האיסור הזה לנזיר, אשר אף על פי שעיקר האסור אינו אלא שתיית יין, הנה אסרה לו תורה כל מה שיש לו שייכות עם היין. והיה זה לימוד שלימדה תורה לחכמים, איך יעשו הם הסייג לתורה במשמרת שנמסר בידם לעשות למשמרתה, כי ילמדו מן הנזיר לאסור בעבור העיקר גם כל דדמי לה. ונמצא שעשתה התורה במצוה זאת של נזיר, מה שמסרה לחכמים שיעשו בשאר כל המצוות, למען דעת שזה רצונו של מקום. וכשאוסר לנו אחד מן האסורין, ילמד סתום מן המפורש, לאסור כל הקרוב לו. ועל זה הדרך אסרו בענין זה של העריות כל מה שהוא ממינו של

מסילת ישרים

הזנות או הקרוב אליו, יהיה באיזה חוש שיהיה, דהיינו בין במעשה בין בראיה בין בדבור בין בשמיעה ואפילו במחשבה.

ועתה אביא לך ראיות על כל אלה מדבריהם ז"ל. במעשה, דהיינו הנגיעה או החבוק וכיוצא, כבר נתבאר למעלה במאמר שזכרנו ואין צריך להאריך בראיה, אמרו ז"ל (ברכות סא ע"א) יד ליד לא ינקה רע, כל המרצה מעות מידו לידה כדי להסתכל בה לא ינקה מדינה של גיהנם²⁰⁴. ואמרו עוד (שבת סד ע"א) מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה, מפני שזנו עיניהם מן הערוה וכו'. אמר רב ששת, מפני מה מנה הכתוב תכשיטין שבחויץ עם תכשיטין שבפנים לומר לך שכל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאלו מסתכל במקום התורף (ברכות כד ע"א). ואמרו עוד ונשמרת מכל דבר רע (דברים כג י) שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו היא פנויה באשת איש ואפילו היא מכוורת (ע"ז כ ע"א).

בענין הדבור עם האשה בהדיא שנינו (אבות פ"א מ"ה) כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו²⁰⁵. ובשמיעה אמרו (ברכות כד ע"א) קול באשה ערוה. עוד בענין זנות הפה והאוזן, דהיינו הדיבור בדברי הזנות או השמיעה לדברים האלה, כבר צווחו ככרוכיא ואמרו (ירושלמי תרומות פ"א ה"ד) ולא יראה בך ערות דבר (דברים כג טו) ערות דיבור זה ניבול פה. ואמרו (שבת לג ע"א²⁰⁶) בעון נבלות פה צרות מתחדשות, ובחורי שונאיהם של ישראל מתים. ואמרו עוד (שם) כל המנבל פיו מעמיקים לו גיהנם. ואמרו עוד (שם) הכל יודעים כלה למה נכנסת לחופה, אלא כל המנבל פיו כו', אפילו גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכים לו לרעה. ואמרו עוד (מסכת כלה פרק ג) אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת הדין. ובענין השמיעה הרעה הזאת גם כן אמרו (שבת לג ע"א) אף השומע²⁰⁷ ושוקק, שנאמר (משלי כב יד) זעום ה' יפול שם. הרי לך שכל החושים צריכים להיות נקיים מן הזנות ומעניינו.

ואם להשך אדם לומר שמה שאמרו על נבול פה אינו אלא כדי לאיים ולהרחיק אדם מן העבירה, ובמי שדמו רותח הדברים אמורים, שמדי דברו בא לידי תאוה. אבל מי שאמרו דרך שחוק בעלמא לאו מילתא הוא, ואין לחוש עליו. אף אתה אמור לו, עד כאן דברי יצר הרע, כי מקרא מלא שהביא זהו ז"ל לראיתם (ישעיה ט טז) על כן על בחוריו לא ישמח ה' וגו' כי כלו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה²⁰⁸. הנה לא הזכיר הכתוב הזה לא עבודה זרה ולא גלוי עריות ולא שפיכת דמים, אלא חנופה ולשון הרע וניבול פה, כולם מחטאת הפה בדיבור, ועליהם יצאה הגזירה על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם.

אלא האמת הוא כדברי רבותינו זכרונם לברכה, שנבול פה הוא ערותו של הדיבור ממש, ומשום זנות הוא שנאסר ככל שאר עניני הזנות, חוץ מגופו של מעשה, שאף

✪ מאיר המסילה ✪

²⁰⁴ ז"ל בשלימות: תנו רבנן המרצה מעות לאשה מידו לידה כדי להסתכל בה אפילו יש בידו תורה ומעשים טובים כמשה רבינו לא ינקה מדינה של גיהנם שנאמר יד ליד לא ינקה רע לא ינקה מדינה של גיהנם.

²⁰⁵ ז"ל: יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר וכו', ואל תרבה שיחה עם האשה. באשתו אמרו, קל וחסר באשת חברו. מכאן אמרו חכמים, כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה, גורם רעה לעצמו, ובוטל מדברי תורה, וסופו יורש גיהנם.

²⁰⁶ ז"ל: בעון נבלות פה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות ובחורי שונאי ישראל מתים יתומים ואלמנות צועקין ואינן נענין.

²⁰⁷ פי' ניבול פה.

²⁰⁸ ז"ל בשלימות: על כן על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתמיו ואת אלמנותיו לא ירחם כי כלו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה.

מסילת ישרים

על פי שאין בהם כרת או מיתת בית דין, אסורים הם איסור עצמם, מלבד היותם גם כן גורמים ומביאים אל האיסור הראשי עצמו. ובענין הנזיר שזכרו במדרש שהבאנו למעלה. בענין המחשבה כבר אמרו בתחלת הברייתא שלנו (ע"ז כ ע"ב) ונשמרת מכל דבר רע שלא ירהר אדם ביום וכו'.²⁰⁹ ואמרו עוד (יומא כט ע"א) הרהורי עברה קשים מעבירה. ומקרא מלא הוא (משלי טו כו) תועבת ה' מחשבות רע. והנה דברנו משני גופי עבירות חמורות שבני אדם קרובים ליכשל בענפיהם, מפני רובם של הענפים, ורוב נטיית לבו של אדם בתאותו אליהם.

והמדריגה השלישית אחר הגזל והעריות לענין החמדה, הנה הוא איסור המאכלות, בין בענין הטריפות עצמם, בין בענין תערובותיהן, בין בענין בשר בחלב או חלב ודם, וענין בישולי גוים, וענין געולי גוים, יין נסכם וסתם יינם. כל אלה הנקיות בהם צריך דקדוק גדול, וצריך חיזוק, כי יש תאות הלב המתאוה במאכלים הטובים, וחסרון הכיס באיסורי התערובות וכיוצא בזה. ופרטיהם רבים ככל דיניהם הידועים והמבוארים בספרי הפוסקים. והמקיל בהם במקום שאמרו להחמיר, אינו אלא משחית לנפשו. וכך אמרו (ילקוט תורה רמז תקמו) לא תטמאו בהם ונטמאתם בם (ויקרא יא מג) אם מטמאים אתם בם, סופכם לטמא בם. והיינו כי המאכלות האסורות מכניסים טומאה בלבו ובנפשו של אדם, עד שקדושתו של המקום ברוך הוא מסתלקת ומתרחקת ממנו. והוא מה שאמרו בש"ס גם כן (יומא לט ע"א) ונטמאתם בם, אל תיקרי ונטמאתם אלא ונטמאתם, שהעבירה מטמאת לבו של אדם, כי מסלקת ממנו הדיעה האמיתית ורוח השכל שהקדוש ברוך הוא נותן לחסידים, כמו שאמר הכתוב (משלי ב ו) כי ה' יתן חכמה. והנה הוא נשאר בהמי וחומרי משוקע בגסות העולם הזה, והמאכלות האסורות יתירות בזה על כל האיסורים, כיוון שהם נכנסים בגופו של האדם ממש, ונעשים בשר מבשרו.

וכדי להודיענו שלא הבהמות הטמאות או השקצים בלבד הם הטמאים, אלא גם הטריפות שבמין הכשר עצמו הם בכלל טומאה, אמר הכתוב (ויקרא יא מז) להבדיל בין הטמא ובין הטהור. ובא הפירוש לרבותינו ז"ל (ספרא שמיני יב) אין צריך לומר בין חמור לפרה, למה נאמר בין הטמא ובין הטהור, בין טמאה לך ובין טהורה לך, בין נשחט רובו של קנה לנשחט חציו. וכמה בין רובו לחציו, מלא השערה, עד כאן לשונם. ואמרו לשון זה בסיום מאמרם וכמה בין רובו וכו' להראות כמה נפלא כח המצוה שחוט השערה מבדיל בין טומאה לטהרה ממש²¹⁰.

והנה מי שיש לו מוח בקדקדו, יחשוב איסורי המאכל כמאכלים הארסיים או כמאכל שנתערב בו איזה דבר ארסי. כי הנה אם דבר זה יארע, היקל אדם על עצמו לאכול ממנו, אם ישאר לו בו איזה בית מיחוש, ואפילו חששא קטנה ודאי שלא יקל, ואם יקל לא יהיה נחשב אלא לשומה גמור. אף איסור המאכל, כבר בארנו שהוא ארס ממש ללב ולנפש, אם כן מי איפוא יהיה המיקל במקום חששא של איסור, אם בעל שכל הוא. ועל דבר זה נאמר (משלי כג ב) ושמת סכין בלועיך אם בעל נפש אתה.

ונדבר עתה על החטאים (המצויים) [המניעיים] הנולדים מחברת בני האדם וקבוצם, כגון הונאת דברים, הלבנת הפנים, הכשלת העור בעצה, רכילות, שנאה,

סמל מאיר המסילה

²⁰⁹ זה המשך לשונו: ויבוא לידי טומאה בלילה מכאן אמר רבי פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות וכו'.

²¹⁰ כן הדבר בכל הענינים הרוחניים, חוט השערה מבדיל ועושה את האדם למציאות אחרת (אור יחזקאל, מדות עמוד רנה).

מסילת ישרים

ונקימה, שבועות דבר שקר, וחילול השם. כי מי יאמר נקיתי מהם, טהרתי מאשמה בם, כי ענפיהם רבים ודקים עד מאד, אשר ההזהר בם טרח גדול.

הונאת הדברים, בכללה הוא לדבר בפני חבירו לבד שיבוש ממנו, כל שכן האמירה בפני רבים, דבר שיבוש בו. או לעשות לו מעשה שיגרום לו שיבוש. והוא מה שאמרו בפרק הזהב (ב"מ נח ע"ב) אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים וכו', אם היו חלאים באים עליו לא יאמר לו כדרך שאמרו חביריו לאיוב (איוב ד ז) זכר נא מי הוא נקי אבד וגו'. אם היו חמרים מבקשים הימנו תבואה, לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה, ויודע בו שלא מכר תבואה מימיו. וכבר אמרו ז"ל (ב"מ נח ע"ב) גדול אונאת דברים מאונאת ממון וכו'. וכל שכן אם הוא ברבים, שבהדיא שנינו (שם נט ע"א) המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. ואמר רבי חסדא כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה. ואמר רבי אלעזר הכל הקדוש ברוך הוא נפרע על ידי שליח חוץ מאונאה. ואמרו שלשה אין הפרגוד ננעל בפניהם, ואחד מהם אונאה. ואפילו לדבר מצוה, אמר הכתוב (ויקרא יט יז) הוכח תוכיח את עמיתך, ואמרו ז"ל (תנחומא משפטים ז) יכול אפילו פניו משתנות, תלמוד לומר, ולא תשא עליו חטא. מכל אלה המאמרים תראה עד היכן מתפשטים ענפי האזהרה הזאת וכמה עונשה קשה.

בענין נתינת העצה שנינו בתורת כהנים (ויקרא יט יד) ולפני עור לא תתן מכשול, לפני סומא בדבר. אמר לך בת פלוני מהי לכהונה, אל תאמר לו כשרה, והיא אינה אלא פסולה. היה נוטל ממך עצה, אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו וכו'. ואל תאמר לו מכור שדך וקח לך חמור, ואתה עוקף עליו ונוטלה ממנו. שמא תאמר עצה יפה אני נותן לו, הרי הדבר מסור ללב, שנאמר ויראת מאלקיך. נמצאנו למדים שבין בדבר שיכול להיות נוגע בו, ובין בדבר שאינו נוגע בו כלל, חייב אדם להעמיד את הבא להתייעץ בו על האמת הזך והברור.

ותראה שעמדה תורה על סוף דעתם של רמאים, דלאו בשופטני עסקינן, שייעצו עצה שרעתה מפורסמת ונגלית, אלא בחכמים להרע, אשר יתנו עצה לחבריהם, שלפי הנגלה בה, יש בה מן הריוח אל חבירו באמת. אך סוף הענין אינו לטובתו של חבירו, כי אם לרעתו ולהנאתו של המיעץ. על כן אמרו, שמא עצה יפה וכו', והרי הדבר מסור ללב וכו'. וכמה נכשלים בני האדם באלה החטאים יום יום, בהיותם קרואים והולכים לתוקף חמדת הבצע. וכבר התבאר גדל עונשם בכתוב (דברים כז יח) ארור משגה עור בדרך.

אך זאת היא חובת האדם הישר, כאשר יבוא איש להתייעץ בו, ייעצהו העצה שהיה הוא נוטל לעצמו ממש, מבלי שישקיף בה אלא לטובתו של המתיעץ, לא לשום תכלית אחר, קרוב או רחוק שיהיה. ואם יארע שיראה הוא היזק לעצמו בעצה ההיא, אם יכול להוכיח אותה על פניו של המתיעץ, יוכיחהו. ואם לאו, יסתלק מן הדבר, ולא ייעצהו. אך על כל פנים, אל ייעצהו עצה שתכליתה דבר זולת טובתו של המתיעץ, אם לא שכונת המתיעץ לרעה, שאז ודאי מצוה לרמותו. וכבר נאמר (תהלים יח כז) ועם עקש תתפתל, וחושי הארכי יוכיח.

הרכילות ולשון הרע, כבר חומרו נודע וגודל ענפיו, כי רבו מאד, עד שכבר גזרו אמר חכמים ז"ל במאמר שכבר הזכרתי (ב"ב קסה ע"א) וכולם באבק לשון הרע. ואמרו (ערכין טו ע"ב) היכי דמי אבק לשון הרע, כגון דאמר היכא משתכח נורא אלא בי פלניא, או שישפר טובתו לפני שונאיו, וכל כיוצא בזה. אף על פי שנראים דברים קלים ורחוקים מן הרכילות, הנה באמת מאבק שלו, הם כללו של דבר, הרבה דרכים ליצר. אבל כל דבר שיכול להיגלד ממנו נזק או בזיון לחברו, בין בפניו בין שלא בפניו, הרי זה בכלל לשון הרע,

מסילת ישרים

השנאו ומתועב לפני המקום, שאמרו עליו (שם) כל המספר לשון הרע כאילו כופר בעיקר, וקרא כתיב (תהלים קא ה) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית.

גם השנאה והנקימה קשה מאד לשימלט²¹¹ ממנה לב הותל²¹² אשר לבני האדם, כי האדם מרגיש מאד בעלבונותיו, ומצטער צער גדול, והנקמה לו מתוקה מדבש, כי היא מנוחתו לבדה²¹³. על כן לשיהיה בכחו לעזוב מה שטבעו מכריח אותו, ויעבור על מדותיו, ולא ישנא מי שהעיר בו השנאה, ולא יקום ממנו בהודמן לו שיוכל להנקם, ולא יטור לו, אלא את הכל ישכח ויסיר מלבו כאילו לא היה, חזק ואמיץ הוא. והוא קל רק למלאכי השרת, שאין ביניהם המדות הללו, לא אל שוכני בתי חומר, אשר בעפר יסודם. אמנם גזרת מלך היא. והמקראות גלויים באר היטב אינם צריכים פירוש, לא תשנא את אחיך בלבבך, לא תקום ולא תטור את בני עמך (ויקרא יט יז-יח). וענין הנקימה והנמירה ידוע, דהיינו נקימה לימנע מהיטיב למי שלא רצה להטיב לו, או שהרע לו כבר. ונמירה להזכיר בעת שהוא מטיב למי שהרע לו, איזה זכרון מן הרעה שעשה לו.

ולפי שהיצר הולך ומרתית את הלב, ומבקש תמיד להניח לפחות איזה רושם או איזה זכרון מן הדבר, ואם לא יוכל להשאיר זכרון גדול, ישתדל להשאיר זכרון מועט. יאמר דרך משל לאדם, אם תרצה ליתן לאיש הזה את אשר לא רצה הוא לתת לך כשנצרכת, לפחות לא תתנהו בסבר פנים יפות. או אם אינך רוצה להרע לו, לפחות לא תטיב לו טובה גדולה, ולא תסייעהו סיוע גדול. או אם תרצה גם לסייעו הרבה, לפחות לא תעשהו בפניו, או לא תשוב להתחבר עמו ולהיות לו לריע. אם מחלת לו, שלא תראה לו לאויב, די בזה. ואם גם להתחבר עמו תרצה, אך לא תראה לו כל כך חיבה גדולה כבראשונה, וכן כל כיוצא בזה, ממיני החריצות שביצר, מה שהוא משתדל לפתות את לבות בני האדם. על כן באה התורה וכללה כלל שהכל נכלל בו (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך כמוך בלי שום הפרש כמוך²¹⁴, בלי חילוקים, בלי תחבולות ומזימות, כמוך ממש.

ואולם השבועות, אף על פי שמן הסתם, כל שאינו מן ההדיוטות, נשמר מהוציא שם שמים מפיו לבטלה. כל שכן בשבועה. יש עוד איזה ענפים קטנים, שאף על פי שאינם מן החמורים יותר על כל פנים, ראוי למי שרוצה להיות נקי לישמר מהם. והוא מה שאמרו (שבועות לו ע"א) אמר רבי אלעזר לאו שבועה והן שבועה. אמר רבא והוא דאמר לאו לאו תרי זמני, והוא דאמר הן הן תרי זמני. וכן אמרו (בבא מציעא מט ע"א) והין צדק, שיהא לאו שלך צדק, והן שלך צדק.

והנה דבר השקר גם הוא חולי רע נתפשט מאד בבני האדם. ואולם מדריגות מדריגות יש בו. יש בני אדם שאומנותם ממש הוא השקרנות²¹⁵, הם הולכים ובודים מלבם

✪ מאיר המסילה ✪

²¹¹ האמונה היא סיבה שלא יגיע למדות אלו כי יאמין שאין אחד נוגע בחבירו אפילו כמלא נימא אם כן אין לו מקום לכל המדות הרעות (שם, יראה ומוסר עמוד קיח).

²¹² ???ניקוד@

²¹³ על כל אלה ניתן להתגבר רק כאשר ספוגים ביראת שמים וברצון לעשות רצון ה' כאשר אנו פסוגים במידות טובות של ענוה מוחלטת והיכולת של שתיקה ושמירת הדיבור ואנו יודעים להיות שמחים בחלקנו או אז הופכים כל המעשים הרעים לטפלים ובלתי נחשבים (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד ה).

²¹⁴ בעל חסד שאיפתו היא לתת את עצמו לאחרים היינו לבטל את עצמו בהם, זה ירגיש כי כל הכלל כולו הוא כמו גוף א' וירגיש את עצמו כמו צפורן של אצבע קטנה מגוף הכללי ולא ירגיש את האחרים בבחי' נפרדת ממנו אלא בהתאחדות כחדא ממש (מכתב מאליהו ח"א עמוד 118), אם ירבה מאד חסדו עם רעהו ימצא את כל עצמו כלול בו (שם ח"ג עמוד 89).

²¹⁵ שזה יכול להיות גם לבני תורה הרוקדים עם ספר תורה ושרים "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף" אם לא חיים כך (אור יחזקאל, מכתבים עמוד רלא).

מסילת ישרים

כזבים גמורים למען הרבות שיחה בין הבריות, או להחשב מן החכמים ויודעי דברים הרבה. ועליהם נאמר (משלי יב כב) תועבת ה' שפתי שקר, ואומר (ישעיה נט ג) שפתותיכם דברו שקר לשונכם עולה תהגה. וכבר גזרו (דינים) חכמים ז"ל (סנהדרין קג ע"א) ארבע כתות אינן מקבלות פני השכינה ואחת מהם כת שקרנים.

ויש אחרים קרובים להם במדריגה, אף על פי שאינם כמוהם ממש, והם המכזבים בספוריהם ודבריהם. והיינו שאין אמנותם בכך, ללכת ולבדות ספורים ומעשים אשר לא נבראו ולא יהיו, אבל בבואם לספר דבר מה, יערבו בהם מן השקר, כמו שיעלה על רוחם. ויתרגלו בזה עד שישב להם כמו טבע. והם הם הבדאים אשר אי אפשר להאמין לדבריהם, וכמאמרם ז"ל (סנהדרין פט ע"ב) כך הוא עונשו של בדאי, שאפילו אומר אמת אין שומעין לו, שכבר הטביעו בהם הרעה הזאת שלא יוכלו לצאת דבריהם נקיים מן הכזב מתוך פיהם, הוא מה שהנביא מצטער ואומר (ירמיה ט ד) למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו.

ויש עוד אחרים שחליים קל מחולי הראשונים, והם אותם שאינם קבועים כל כך בשקר, אלא שלא יחושו להתרחק ממנו, ואם יודמן להם יאמרוהו. ופעמים רבות יאמרוהו דרך שחוק או כיוצא בזה בלא כוונה רעה. ואמנם החכם הודיענו, שכל זה הוא היפך רצון הבורא ברוך הוא. ומדת חסידיו הוא מה שכתוב (משלי יג ה) דבר שקר ישנא צדיק. והוא מה שבאה עליו האזהרה (שמות כג ז) מדבר שקר תרחק. ותראה שלא אמר משקר תשמר, אלא מדבר שקר תרחק, להעיר אותנו על ההרחק הגדול והבריחה הרבה שצריך לברוח מזה. וכבר נאמר (צפניה ג יג) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפייהם לשון תרמית.

וחכמים זכרונם לברכה אמרו (שבת נה ע"א) חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת. ובודאי שאם האמת הוא מה שבחר בו הקדוש ברוך הוא לקחתו לחותם לו, כמה יהיה הפכו מתועב לפניו. והזהיר הקדוש ברוך הוא על האמת אזהרה רבה ואמר (זכריה ח טז) דברו אמת איש את רעהו, ואמר (ישעיה מז ה) והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת. ואמר (שם סג ח) ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו, הא למדת שזה תלוי בזה. ואמר (זכריה ח ג) ונקראה ירושלים עיר האמת, להגדיל השיבותה. וכבר אמרו ז"ל (מכות כד ע"א) ודובר אמת בלבבו, כגון רב ספרא וכו'²¹⁶, להודיעך עד היכן חובת האמת מגעת. וכבר אסרו לתלמיד חכם לשנות בדבורו חוץ משלשה דברים²¹⁷, ואחד מן העמודים שהעולם עומד עליו הוא האמת²¹⁸. אם כן מי שדובר שקר כאלו נוסל יסודו של עולם. וההפך מזה, מי שזהיר באמת, כאילו מקיים יסודו של עולם, וכבר ספרו חכמים ז"ל (סנהדרין צו ע"א) מאותו המקום שהיו זהירים באמת שלא היה מלאך המות שולט שם, ולפי שאשתו של רבי פלוני שינתה בדבריה, אף על פי שהיה לכוונה טובה, גירתה בהם מלאך המות, עד שגירשה משם בעבור זה וחזרו לשלותם, ואין צריך להאריך בדבר הזה שהשכל מחייבו והדעת מכריחו.

סמל מאיר המסילה

²¹⁶ ז"ל בשלימות: כגון רב ספרא לא רגל על לשונו זה יעקב אבינו דכתיב אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע לא עשה לרעהו רעה שלא ירד לאומנות חבירו.

²¹⁷ עי' ב"מ כג ע"ב: אמר רב יהודה אמר שמואל בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו במלייהו במסכת ובפוריא ובאושפיזא. פי' רש"י: במסכת - יש בידך מסכת פלוני סדורה בגירסא או לאו, ואף על גב שסדורה היא לו יאמר לו לאו, ומדת ענוה היא: בפוריא - שימשת מטתך, יאמר לאו, מדת צניעות הוא: באושפיזא - שאלוהו על אושפיזו אם קבלו בסבר פנים יפות, ואמר לאו מדה טובה היא, כדי שלא יקפצו בו בני אדם שאינן מהוגנין לבא תמיד עליו, ויכלו את ממונו.

²¹⁸ עי' אבות פ"א מ"ח: רבן שמעון בן גמליאל אומר, על שלשה דברים העולם עומד, על הדין ועל האמת ועל השלום, שנאמר (זכריה ח) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם.

מסילת ישרים

ענפי חילול השם גם כן הם רבים וגדולים, כי הרבה צריך האדם להיות חס על כבוד קונו, ובכל מה שיעשה צריך שיסתכל ויתבונן מאד, שלא יצא משם מה שיזכר להיות חילול לכבוד שמים חס וחלילה. וכבר שנינו (קידושין מ ע"א) אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם. ואמרו ז"ל (יומא פו ע"א) היכי דמי חילול השם, אמר רב כגון אנא דשקילנא בישראל ולא יהיבנא דמי לאלתר, ורבי יוחנן אמר כגון אנא דמסנינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפלין. והענין שכל אדם לפי מדריגתו, ולפי מה שהוא נחשב בעיני הדור, צריך שיתבונן לבלתי עשות דבר בלתי הגון לאיש כמותו, כי כפי רבות השיבות וחכמתו, כן ראוי שירבה זהירותו בדברי העבודה ודקדוקו בה.

ואם איננו עושה כן, הרי שם שמים מתחלל בו חס וחלילה, כי כבוד התורה הוא שמי שמרבה הלימוד בה, ירבה כמו כן ביושר ובתיקון המדות. וכל מה שיחסר מזה, למי שמרבה בלימוד, גורם בזיון ללימוד עצמו. וזה חס וחלילה חילול לשמו יתברך, שנתן לנו את תורתו הקדושה וצונו לעסוק בה להשיג על ידה שלימותנו.

והנה גם שמירת השבתות וימים טובים רבה היא, כי המשפטים רבים, וכן אמרו (שבת יב ע"א) הלכתא רבתא לשבתא. ואפילו דברי השבות, אף על פי שמדברי חכמים הם, עיקרים הם. וכן אמרו (חגיגה טז ע"ב) לעולם אל תהי שבות קלה בעיניך, שהרי סמיכה שבות היא, ונחלקו בה גדולי הדור²¹⁹. ואולם פרטי הדינים למחלקותם מבוארים הם אצל הפוסקים בספריהם, וכולם שוים לחובתנו בהם, ולזהירות המצורך. ומה שקשה על ההמון שמירתו, הוא השביתה מן העסק, ומדבר במשאם ובמתנם, ואולם האיסור הזה מבואר בדברי הנביא (ישעיה נח יג) וכבודתו מעשות דרכיך ממצוא הפצך ודבר דבר (שבת קג ע"א). והכלל הוא, שכל מה שאסור בשבת לעשותו, אסור להשתדל בעבורו או להזכירו בפיו, ולכן אסרו לעיין בנכסיו לראות מה שצריך למחר (עירובין לח ע"ב), או לילך לפתח המדינה לצאת בלילה מהרה למרחק. ואסרו לומר דבר פלוני אעשה למחר, או סחורה פלונית אקנה למחר (טור או"ח סי' ש"ז), וכן כל כיוצא בזה.

והנה עד הנה דברתי מן קצת המצוות, מה שאנו רואים שבני האדם נכשלים בהם על הרוב, ומאלה נלמד לכל שאר הלאוין, שאין לך איסור שאין לו ענפים ופרטים, מהם חמורים ומהם קלים, ומי שרוצה להיות נקי, צריך שיהיה נקי מכולם וטחור מכולם. וכבר אמרו ז"ל (שיר השירים רבה פ"ו סי' יז) שניך כעדר הרחלים, מה רחל זו צנועה, כך היו ישראל צנועים וכשרים במלחמת מדין. רב הונא בשם רב אחא, אמר שלא הקדים אחד מהם תפילין של ראש לתפילין של יד, שאילו הקדים אחד, לא היה משה משבחן, ולא היו יוצאים משם בשלום. וכן אמרו בירושלמי (הובא בטושו"ע או"ח סי' נד ס"ג, ולא מצאתיו) המספר בין ישתבח ליוצר, עבירה היא בידו, וחוזר עליה מעורכי המלחמה, הרי לך עד היכן צריך להגיע הדקדוק והנקיות האמיתית במעשים.

הנה, כמו שצריך נקיות במעשים, כך צריך נקיות במדות. וכמעט שיותר קשה הוא הנקיות במדות, ממה שהוא במעשים. כי הטבע פועל במדות יותר ממה שהוא פועל במעשים, יען המזג והתכונה, הם או מסייעים או מתנגדים גדולים להם, וכל מלחמה שהיא נגד נטיית הטבע, מלחמה חזקה היא. והוא מה שפרשו במאמרם ז"ל (אבות פ"ד מ"א) איזהו גבור הכובש את יצרו.

והנה המדות הן רבות, כי כפי כל הפעולות ששייכים לאדם בעולם, כמו כן מדותיהן שאחריהן הוא נמשך בפעולותיו. אמנם, כמו שדברנו במצוות שהיה הצורך להנקות בהם יותר, דהיינו ממה שרגילות בני האדם ליכשל. כן נדבר במדות הראשיות

סממאיר המסילה

²¹⁹ ובאמת יש לשים לב שזה המחלוקת הראשונה שהיה בתורה שבעל פה.

מסילת ישרים

באריכות עיון יותר, מפני רגילותנו בהם. והם: הגאווה הכעס, הקנאה והתאוה, הן כל אלה מדות רעות אשר רעתם ניכרת ומפורסמת, אין צריך לה ראיות, כי הנה רעות בעצמן ורעות בתולדותיהן, כי כולן חוץ משורת השכל והחכמה, וכל אחת כדאי לעצמה להביא את האדם אל עבירות המורות.

על הגאווה מקרא מלא מזהיר ואומר (דברים ח יד) ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך. על הכעס אמרו ז"ל (שבת קה ע"ב²²⁰) כל הכועס יהיה בעיניך כאלו עובד עבודה זרה. על הקנאה והתאוה שנינו בהדיא (אבות פ"ד מכ"א) הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם. אמנם העיון המצטרך בהם, הוא להמלט מהם ומכל ענפיהם, כי כולם כאחד סורי הגפן נכריה.

ונתחיל לדבר בה ראשון ראשון: הנה כלל ענין הגאווה, הוא זה שהאדם מחשיב עצמו בעצמו²²¹, ובלבבו ידמה כי לו נאווה תהלה. ואמנם זה יכול לימשך מסברות רבות מתחלפות, כי יש מי שיחשיב עצמו בעל שכל, ויש מי שיחשיב עצמו נאה, ויש שיחשיב עצמו נכבד, ויש שיחשיב עצמו גדול, ויש שיחשיב עצמו חכם. כללו של דבר, כל אחד מן הדברים הטובים שבעולם, אם יחשוב האדם שישנה בו, הרי הוא מסוכן מיד ליפול בשחת זה של גאווה. אך, אחרי שקבע האדם בלבו, היותו חשוב וראוי לתהלה, לא תהיה התולדה היוצאת מן המחשבה הזאת אחת בלבד, אלא תולדות רבות ומשונות תצאנה ממנה, ואפילו הפכיות נמצא בהן, ונולדות מסבה אחת, ושתיהן לדבר אחד מתכונות.

הנה ימצא גאה אחד שיחשוב בלבו, שכיון שהוא ראוי לתהלה, והוא מיוחד ורשום במעלתו כפי מחשבתו, ראוי לו גם כן שיתנהג בדרך מיוחד, ורשום בכבוד רב, בין בלכתו, בין בשבתו, בין בקומו, בדיבורו, ובכל מעשיו. לא ילך אלא בנחת גדול, עקבו בצד גודלו, לא ישב אלא אפרקדן, לא יקום אלא מעט מעט כנחש, לא ידבר עם הכל אלא עם נכבדי העם, וגם ביניהם לא ידבר אלא מאמרים קצרים כמאמרי התרפים, וכל שאר מעשיו בתנועותיו בפעולותיו כמאכלו ובמשותיו במלבושיו ובכל דרכיו, יתנהג בכבוד גדול, כאילו כל בשרו עופרת, וכל עצמיו אבן או חול.

וימצא גאה, אחר שיחשוב שלפי שהוא ראוי לתהלה ורב המעלות, צריך שיהיה מרגיז הארץ, ושהכל ירעשו מפניו, כי לא יאות שיהרסו בני האדם לדבר עמו ולבקש ממנו דבר. ואם יעפילו לעלות אליו, יבהלם בקולו וברוח שפתיו, יהומם בענות להם עזות, ופניו זועפות בכל עת ובכל שעה.

ויש גאה אחר שיחשוב בלבו, שכבר הוא כל כך גדול ומכובד, עד שאי אפשר לכבוד שיתפרש ממנו, ואינו צריך לו כלל, ולהראות הדבר הזה, יעשה מעשים כמעשה העניו, ויפריז על מדותיו להראות שפלות גדול וענוה עד אין חקר, ולבו מתנשא בקרבו לאמר אני כל כך רם וכל כך נכבד, שכבר איני צריך לכבוד, ואין לי אלא לוותר עליו שכבר רב הוא אצלי.

וימצא גאה אחר שרוצה להיות נרשם הרבה במעלותיו, ולהתייחד בדרכיו, עד שלא די לו שיהללוהו כל העולם על המעלות אשר הוא חושב שיש בו, אלא שרוצה שעוד ירבו להוסיף בתהלתו שהוא העניו שבענוים. ונמצא זה מתגאה בענוותו, ורוצה בכבוד על

סמל מאיר המסילה

²²⁰ ז"ל: המקרע בגדיו בחמתו והמשבר כליו בחמתו והמפזר מעותיו בחמתו יהא בעיניך כעובד עבודה זרה.

²²¹ היינו שיש בו משהו (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד רכו), כל מי שחושב שיש בו איזה מלעה מן המעלות, הרי זה בעל גואה, אמנם כל דברי הלוצאטו הם במי שבאמת יש בו מעלה פלוני, וסובר כי לו נאווה תהלה עבודה מעלתו, אמנם יש גאווה הגרועה מכל אלו והוא מי שמתגאה ואין בו כל מעלה (שם דרכי העבודה עמוד ריד).

מסילת ישרים

מה שמראה עצמו בורח ממנו. והנה נאה כזה ישים עצמו תחת קמנים ממנו הרבה, או תחת נבזים שבעם, שיחשוב להראות בזה תכלית הענוה. וכבר לא ירצה בשום תואר מתוארי הגדולה, וימאן בכל העילויים, ולבו אומר בקרבנו, אין חכם ועניו כמוני בכל הארץ. ואמנם גאים כאלה, אף על פי שלכאורה מראים עצמם ענוים, לא יבצרו מכשולות להם, שבלי ידיעתם תהיה מתגלית גאותם בלהבה היוצאת מבין החרסים. וכבר משלו חכמים ז"ל (מדרש רבא פי"ח סי' יז) משל לבית מלא תבן, והיה בבית חורין, והיה התבן נכנס בהם. לאחר ימים התחיל אותו התבן שהיה בתוך אותם החורין יוצא, ידעו הכל כי היה אותו הבית של תבן. כן הדבר הזה, שלא יוכלו תמיד להסתיר את עצמם, ומחשבתם הרעה תהיה ניכרת מתוך מעשיהם, אך דרכיהם הם בענוה פסולה ושפלות [מרומה] (מדמה).

וימצאו גאים אחרים, שתשאר גאותם קבורה בלבם, לא יוציאוה אל המעשה, אבל יחשבו בלבבם שכבר הם חכמים גדולים יודעי הדברים לאמיתם, ושלא רבים יחכמו כמוהם, על כן לא ישיתו לב אל דברי זולתם, בחשבם כי מה שקשה עליהם, לא יהיה נקל לאחרים, ומה ששכלם מראה להם, כל כך ברור הוא וכל כך פשוט עד שלא יחושו לדברי החולקים עליהם, אם ראשונים ואם אחרונים, וספק אין אצלם על סברתם.

כל אלה תולדות הגאווה המשיבה החכמים אהור, ודעתם מסכלת מסירה לב ראשי החכמה. ואף כי תלמידים שלא שמשו כל צרכם, שכמעט שנפקחו עיניהם, כבר חכמי החכמים שוים להם בלבם, ועל כולם נאמר (משלי טז ה) תועבת ה' כל גבה לב. ומכולם צריך שינקה הרוצה במדת הנקיות, וידע ויבין, כי אין הגאווה אלא עורון ממש, אשר אין שכל האדם רואה הסרוגותיו, ומכיר פחיתותו. שאלו היה יכול לראות והיה מכיר האמת, היה סר ומתרחק מכל הדרכים הרעים והמקולקלים האלה הרחק גדול. ועוד נדבר מזה בסיעתא דשמיא בבואנו אל מדת הענוה, אשר מפני הקושי הגדול שיש בהשגתה, הושמה בדברי רבי פנחס מן האחרונות.

ונדבר עתה מן הכעס. הנה יש הרגזן שאמרו עליו כל הכועס כאלו עובר עבודה זרה (שבת קה ע"ב), והוא הנכעס על כל דבר שיעשו נגד רצונו, ומתמלא²²² חימה עד שכבר לבו בל עמו ועצתו נבערה. והנה איש כזה כדאי להחריב עולם מלא, אם יהיה יכולת בידו, כי אין השכל שולט בו כלל, והוא סר טעם ממש ככל החיות הטורפות, ועליו נאמר (איוב יח ד) טורף נפשו באפו הלמענד תעזב ארץ, והוא קל ודאי לעבור [על] (כל) מיני עבירות שבעולם, אם חמתו תביאהו להם, כי כבר אין לו מניע אחר אלא כעסו, ואל אשר יביאהו ילך.

ויש כעסן רחוק מזה, והוא שלא על כל דבר אשר יבואהו שלא כרצונו אם קטן ואם גדול יבער אפו, אך בהגיעו להרגזו, ירגז ויכעס כעס גדול, והוא שקראוהו חכמים ז"ל (אבות פי"ה מי"א) קשה לכעוס וקשה לרצות, וגם זה רע ודאי, כי כבר יכולה לצאת תקלה רבה מתחת ידו בזמן הכעס. ואחרי כן לא יוכל לתקן את אשר עוותו, ויש כעסן פחות מזה, שלא יכעס על נקלה, ואפילו כשיגיע לכעס יהיה כעסו כעס קטן, ולא יסור מדרכי השכל, אך עודנו ישמור עברתו. והנה זה רחוק מן ההפסד יותר מן הראשונים שזכרנו, ואף גם זאת, ודאי שלא הגיע להיות נקי, כי אפילו זהיר איננו עדין, כי עד שהכעס עושה בו רושם, לא יצא מכלל כעסן.

סמל מאיר המסילה

²²² הכעסן אינו נתון לשליטת השכל והוא מוציא חוצה את מדותיו הרעות ממילא הוא גם מסוגל לעשות דברים גרועים ביותר (שפתי חיים מדות ועבודת ה' ח"א ר"ט).

מסילת ישרים

ויש עוד פחות מזה, והוא שקשה לכעוס וכעסו לא להשחית ולא לכלה, אלא כעס מעט, וכמה זעמו רגע ולא יותר, דהיינו משעה שהכעס מתעורר בו בטבע, עד שגם התבונה תתעורר כנגדו, והוא מה שאמרו חכמים ז"ל (שם) קשה לכעוס ונוח לרצות הנה זה חלק טוב ודאי, כי טבע האדם מתעורר לכעס, ואם הוא מתגבר עליו, שאפילו בשעת הכעס עצמו לא יבער הרבה, ומתגבר עליו שאפילו אותו הכעס הקל לא יעמוד בו זמן גדול אלא יעבור וילך, ודאי שראוי לשבח הוא. ואמרו ז"ל (חולין פט ע"א) תולה ארץ על בלימה, אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם פיו²²³ בשעת מריבה. והיינו שכבר נתעורר טבעו בכעס, והוא בהתגברותו בולם פיו. אמנם מדתו של הלל הזקן עולה על כל אלה, שכבר לא היה מקפיד על שום דבר, ואפילו התעוררות של כעס לא נעשה בו (שבת לא ע"א), זה הוא ודאי הנקי מן הכעס מכל וכל. והנה אפילו לדבר מצוה הוזהירונו ז"ל²²⁴ שלא לכעוס, ואפילו הרב על תלמידו והאב על בנו, ולא שלא ייסרם, אלא ייסרם וייסרם, אך מבלי כעס, כי אם להדריך אותם בדרך הישרה. והכעס שיראה להם יהיה כעס הפנים לא כעס הלב²²⁵. ואמר שלמה (קהלת ז ט) אל תבהל ברוחך לכעוס וגו', ואומר (איוב ה ב) כי לאויל יהרג כעס, ואמרו ז"ל (עירובין סה ע"ב) בשלשה דברים האדם ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו.

הקנאה גם היא אינה אלא חסרון ידיעה וסכלות, כי אין המקנא מרויח כלום לעצמו, וגם לא מפסיד למי שהוא מתקנא בו, ואינו אלא מפסיד לעצמו, וכמאמר הכתוב שזכרתי (איוב ה ב) ופותה תמית קנאה. ואמנם יש מי שסכלותו רבה כל כך, עד שאם יראה לחבירו איזה טובה יתעשה בעצמו, וידאג ויצטער, עד שאפילו הטובות שבידו לא ינהוהו, מצער מה שהוא רואה ביד חברו. והוא מה שאמר עליו החכם (משלי יד ל) ורקב עצמות קנאה.

אמנם יש אחרים שאינם מצטערים וכואבים כל כך, אף על פי כן ירגישו בעצמם איזה צער, ולפחות יתקרר רוחם בראותם אחד עולה איזה מעלה יתירה, אם לא יהיה מאוהביו היותר דבקים לו, כל שכנ אם מאותם אשר אין לו אהבה רבה עמו הוא, כל שכנ אם יהיה גר מארץ אחרת, ותראה שבפיהם אפשר שיאמרו דברים כשמחים או מודים על טובתו אך לבם [רעה] [רפה] בקרבם. והוא דבר יארע על הרוב, ברוב בני האדם, כי אף על פי שלא יהיו בעלי קנאה ממש, אמנם לא ניקו ממנה לגמרי. כל שכנ אם בעל אומנותו מצליח בה, שכבר כל אומן סני לחבריה (מדרש תהלים א). וכל שכנ אם מצליח בה יותר ממנו. ואמנם לו ידעו ולו יבינו, כי אין אדם נוגע במוכן לחבירו אפילו כמלא נימא (יומא לח ע"ב), והכל כאשר לכל, מה' הוא כפי עצתו הנפלאה וחכמתו הבלתי נודעת, הנה לא היה להם טעם להצטער בטובת רעיהם כלל.

وهוא מה שייעד לנו הנביא על הזמן העתיד, שלמען תהיה טובת ישראל שלמה, יקדים הקדוש ברוך הוא להסיר מלבבנו המדה המנוגה הזאת, ואז לא יהיה צער לאחד בטובת האחר, וגם לא יצטרך המצליח להסתיר עצמו ודבריו מפני הקנאה. והוא מה שכתוב (ישעיה יא יג) וסרה קנאת אפרים וצוררי יהודה יכרתו, אפרים לא יקנא את יהודה

ס מאיר המסילה

²²³ את עצמו (לשון הגמ').

²²⁴ עי' שו"ע יורה דעה (סי' רמ"ו סי"א): אם ניכר לרב שהם מתרשלים בדברי תורה ומתרפים עליהם ולפיכך לא הבינו חייב לכעוס עליהם ולהכלימם בדברים כדי לחדדן ועל זה אמרו (כתובות קג ע"ב) זרוק מרה בתלמידים. ועי' שבת ל ע"ב: כל תלמיד חכם שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר תכונה שנאמר שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר אל תקרי מור עובר אלא מר עובר אל תקרי שושנים אלא שושנים. ועי' רמב"ם דעות פ"ב ה"ג.

²²⁵ הרש"ז מקלם היה לו בגד מיוחד שלבש אותו רק בשעה שהיה צריך להראות כעס, והר' ישראל סלאנטר היתה קבלה להמתין שעה אחת עד שיראה את הכעס (עלי שור ח"ב עמוד רכג).

מסילת ישרים

וגו'. הוא השלום והשלוחה אשר למלאכי השרת, אשר כולם שמחים בעבודתם, איש איש על מקומו, ואין אחד מתקנא בחברו כלל, כי כולם יודעים האמת לאמיתו, ועלזים על הטוב אשר בידם ושמחים בחלקם.

ותראה כי אחות הקנאה היא החמדה והתאוה, הלא היא המינעת לב האדם עד יום מותו, וכמאמרם ז"ל (קהלת רבה פ"א סי' לב) אין אדם מת²²⁶ וחצי תאוותו בידו. ואמנם עיקר התאוה פונה לשני ראשים: האחד, הוא הממון. והשני, הוא הכבוד. שניהם כאחד רעים מאד, וגורמים לאדם רעות רבות. הנה חמדת הממון היא האוסרת אותו במאסר העולם, ונותנת עבותות העמל והעסק על זרועותיו, כענין הכתוב (קהלת ה ט) אוהב כסף לא ישבע כסף, היא המסירה אותו מן העבודה, כי הנה כמה תפלות נאבדות וכמה מצות נשכחות מפני רוב העסק ויגיעת המון הסחורה, כל שכן תלמוד תורה. וכבר אמרו ז"ל (עירובין נה ע"א) לא מעבר לים היא באותם שהולכים מעבר לים בסחורה. וכן שנינו (אבות פ"ב מ"ה) לא כל המרבה בסחורה מחכים, היא המוסרת אותו לסכנות רבות, ומתשת את כחו ברוב הדאגה, אפילו אחרי השיגו הרבה. וכן שנינו (שם מ"ז) מרבה נכסים מרבה דאגה, היא המעברת פעמים רבות על מצות התורה, ואפילו על חוקות השכל הטבעיים.

יתרה עליה חמדת הכבוד, כי כבר היה אפשר שיכבוש האדם את יצרו על הממון ועל שאר ההנאות, אך הכבוד הוא הדוחק²²⁷, כי אי אפשר לו לסבול ולראות את עצמו פחות מחבריו, ועל דבר זה נכשלו רבים ונאבדו. הנה ירבעם בן נבט לא נטרד מהעולם הבא אלא בעבור הכבוד, הוא מה שאמרו ז"ל (סנהדרין קב ע"א) תפסו הקדוש ברוך הוא בבגדו ואמר לו חזור בך ואני ואתה ובן ישי נמייל בגן עדן, אמר לו מי בראש, אמר לו בן ישי בראש, אמר לו אי הכי לא בעינא. מי גרם לקרח שיאבד הוא וכל עדתו עמו, אלא מפני הכבוד, ומקרא מלא הוא (במדבר טז י) ובקשתם גם כהונה. וחכמים ז"ל (במדבר רבא פ"ח סי' ב) הגידו לנו כי כל זה נמשך מפני שראה אליצפן בן עוזיאל נשיא, והיה רוצה להיות הוא נשיא במקומו.

הוא שגרם לפי דעת חכמינו ז"ל אל המרגלים שיוציאו דבה על הארץ, וגרמו מיתה להם ולכל דורם, מיראתם פן ימעט כבודם בכניסת הארץ, שלא יהיו הם נשיאים לישראל, ויעמדו אחרים במקומם²²⁸.

על מה התחיל שאול לארוב אל דוד אלא מפני הכבוד²²⁹ שנאמר (שמואל א' יח ז) ותענינה הנשים המשחקות ותאמרנה הכה שאול וגו', ויהי שאול עוין את דוד, מהיום ההוא והלאה.

סמאיר המסילה

²²⁶ לשון המדרש אצלנו: יוצא מן העולם.

²²⁷ כל חיי העולם הזה והנהגתו הוא רק בשביל רדיפת הכבוד וללא הכבוד היה מסתפק במועט וכו' וכ"ז הוא עוד בהעולם הזה מ"מ כיון שהכבוד הוא הנאה רוחנית עדיפה היא מכל העונגים על אחת כמה וכמה בעולם הבא עולם הנצח שכולו רוחניות כמה מעולה תהא התענוג הרוחני (אור יחזקאל, אלול עמוד קה).

על אף שמחשבה זו היא מחשבת שטות היא ומה יעזור לו אי יגדל יותר מחבירו או לאו (אור יחזקאל מדות כה).

²²⁸ כאן רואים כחן של מדות שאין לה חשבונות ומעקמת את השכל הישר (שם עמוד לד). בעת שהקב"ה נותן מקום לטעות אז כביכול נסתמים מעיני חכמה ואף דברים הנראים כפשוטים ומובנים אין בכח האדם להתמודד כנגדם (שם עמוד רעב).

²²⁹ עי' זהר ח"ג קנח ע"א: וישלח אותם משה וגו' כלם אנשים כלהו זכאין הוו וריסי דישראל הוו אכל אינון דכרו לגרמייהו עיטא זישא אמאי נטלי עיטא לח אלא אמרו חי ייעלון ישראל לארעא

מסילת ישרים

מי גרם לו ליואב שימית את עמשא, אלא הכבוד שאמר לו דוד (שמואל ב' יט יד) אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים.

כללו של דבר, הכבוד הוא הדוחק את לב האדם יותר מכל התשוקות והחמדות שבעולם. ולולי זה כבר היה האדם מתרצה לאכול מה שיוכל, ללבוש מה שיכסה ערותו, ולשכון בבית שתסתירהו מן הפגעים, והיתה פרנסתו קלה עליו, ולא היה צריך להתיגע להעשיר כלל, אלא שלבלתי ראות עצמו שפל ופחות מרעיו, מכניס עצמו בעובי הקורה הזאת, ואין קץ לכל עמלו. על כן אמרו רבותינו ז"ל (אבות פ"ד מכ"א) הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם.²³⁰ והזהירונו (שם פ"ו מ"ה) אל תבקש גדולה ואל תחמוד כבוד. כמה הם שמתענים ברעב, וישפילו את עצמם להתפרנס מן הצדקה, ולא יתעסקו במלאכה שלא תהיה מכובדת בעיניהם, מיראתם פן ימעט כבודם. היש לך הוללות גדול מזה. ויותר ירצו בבטלה המביאה לידי שעמום, ולידי זימה ולידי גזל ולידי כל גופי עברות, שלא להשפיל מעלתם ולהבוזות כבודם המדומה.

ואמנם חכמינו ז"ל אשר הורונו והדריכונו תמיד בדרכי האמת אמרו (אבות פ"א מ"י) אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות. ואמרו עוד (פסחים ק"ג ע"א) פשוט נבילתא בשוקא ולא תימר גברא רבא אנא כהנא אנא. ואמרו עוד (בבא בתרא ק"י ע"א) לעולם יעבוד אדם עבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות.

כלל הדברים, הכבוד הוא מן המכשולות היותר גדולים אשר לאדם, ואי אפשר לו להיות עבד נאמן לקונו כל זמן שהוא חס על כבוד עצמו²³¹, כי על כל פנים יצטרך למעט בכבוד שמים מפני סכלותו. זה הוא מה שאמר דוד המלך עליו השלום (שמואל ב' ו' כב) ונקלתי עוד מזאת, והייתי שפל בעיני. והכבוד האמיתי אינו אלא ידיעת התורה באמת, וכך אמרו ז"ל (אבות פ"ו מ"ג) אין כבוד אלא תורה, שנאמר (משלי ג' לה) כבוד חכמים ינחלו, וזולתה אינו אלא כבוד מדומה וכוזב הבל, ואין בו מועיל. וראוי הנקי להנקות ולהטהר ממנו טהרה גמורה, אז יצליח.

והנה כללתי עד הנה רבים מפרטי הנקיות, וזה בנין אב לכל שאר המצות והמדות כולם, (משלי א' ה) ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבולות יקנה.

והנה אינני יכול להכחיש שיש קצת טורח לאדם להגיע אל הנקיות הנה, אף על פי כן אומר אני, שאין צריך כל כך כמו שנראה לכאורה. והמחשבה בדבר הזה קשה מן המעשה, כי כאשר ישים האדם בלבו ויקבע ברצונו בקביעות להיות מבעלי המדה הטובה

סמל מאיר המסילה

נתעבר אנו מלמהוי רישון וימני משה רישון אחרנין דהא אנו זכינן במדברא למהוי רישון אצל בארעא לא נזכי ועל דנטלי עיטא ציטא לגרמייהו מיתו אינון וכל אינון דנטלן מלייהו תרגום: "וישלח אותם משה וגו' כולם אנשים", כולם לדיקים היו, וראשי ישראל היו, אצל הם לקחו לעצמם ענה רעה. מדוע נטלו ענה זו, אלא אמרו אם יכנסו ישראל לארץ, יעצרו אותנו מלהיות ראשים, וימנה משה ראשים אחרים, שהרי אנו זכינן במדבר להיות ראשים, אצל בארץ לא נזכה. ועל שלקחו ענה רעה לעצמם מתו הם וכל אותם שלקחו דבריהם.

²³⁰ זה אינו רצון עצמי כי אין תאותו דוחקת אותו לכך נמצא שכל מעשיו מודרכים על ידי אחרים והרי זה מתפאר במה שאין בו שמחמת עצמו אינו זקוק לכך ורק מחמת אחרים וענין זה מוציאת את האדם מן העולם (שם עמוד רמג).

²³¹ בכל עיני עבודת ה' יש לנו עסק עם חיפוש כבוד או עם רגישות לכבוד. ואין זה שלא לשמה צדדי אלא זוהי הפרעה בעצמה עבודה. כל יתרת כבודו עצמו מגרעת בהכרח בכבודו שמים ואין מנוס מזה, וממש כל ענין עבודת ה' קשור בויתור האדם על כבוד עצמו (עלי שור ח"ב עמוד רלג).

מסילת ישרים

הזאת, הנה במעט הרגל שירגיל עצמו בזה, תשוב לו קלה הרבה יותר ממה שהיה יכול לחשוב, זה דבר שהנסיון יוכיח אמיתו.

פרק יב – בדרכי קניית הנקיות

הנה האמצעי האמיתי לקנות הנקיות הוא התמדת הקריאה בדברי חכמים ז"ל, אם בעניני ההלכות, ואם בעניני המוסרים. כי הנה אחר שכבר התאמת אצל האדם חובת הנקיות, והצורך בו אחר שכבר השיג הזהירות והזרירות, במה שנתעסק בדרכי קנייתם והתרחק ממפסדיהם, הנה לא ישארו לו עתה עכובים לקנות הנקיות, אלא ידיעת הדקדוקים אשר במצות, כדי שיוכל להזהר בכלם. ועל כן, הנה צריך לו בהכרח ידיעת ההלכות על בורים, לדעת ענפי המצות עד היכן הם מגיעים, וגם לפי שהשכחה מצויה בדברים הדקים האלה, הנה תצטרך לו התמדת הקריאה בספרים המבארים אלה הדקדוקים, למען חדש בשכלו זכירתם, ואז ודאי שיתעורר לקיימם.

וכן בענין המדות מוכרחת לו קריאת מאמרי המוסר לקדמונים או לאחרונים, כי פעמים רבות, אפילו אחר שיקבע האדם בעצמו להיות מן המדקדקים הנקיים, אפשר לו שיאשם בפרטים, מפני שלא הגיעה ידיעתו בהם, כי אין אדם נולד חכם, ואי אפשר לו לדעת את הכל. אך בקריאת הדברים, יתעורר במה שלא ידע, ויתבונן במה שלא השכיל מתחלה. ואפילו במה שלא ימצא בספרים עצמם, כי בהיות שכלו נעור על הדבר, הולך ומשגיח הוא על כל הצדדין, וממציא ענינים חדשים ממקור האמת.

ואמנם מפסדי המדה הזאת הנה הם כל מפסדי הזהירות, ונוסף עליהם חסרון הבקיאות בידיעת הדינים או המוסרים כמו שכתבתי. וכבר אמרו ז"ל (אבות פ"ב מ"ה) ולא עם הארץ חסיד, כי מי שלא ידע אי אפשר לו לעשות, וכן אמרו (קדושין מ"ב) תלמוד גדול שמביא לידי מעשה.

פרק יג – בביאור מדת הפרישות

הפרישות היא תחלת החסידות²³². ותראה שכל מה שביארנו עד עתה הוא מה שמצטרך אל האדם לשיהיה צדיק, ומכאן ולהלאה הוא לשיהיה חסיד. ונמצא הפרישות עם החסידות, הוא כמו הזהירות עם הזרירות, שזה בסור מרע וזה בעשה טוב. והנה כלל הפרישות הוא מה שאמרו ז"ל (יבמות כ"ע"א) קדש עצמך במותר לך. וזאת היא הוראתה של המלה עצמה "פרישות", רוצה לומר להיות פורש ומרחיק עצמו מן הדבר. והיינו שאוסר על עצמו דבר היתר. והכונה בזה לשלא יפגע באיסור עצמו. והענין שכל דבר שיוכל להולד ממנו גרמת רע, אף על פי שעכשיו אינו גורם לו, וכל שכן שאיננו רע ממש, ירחק ויפרוש ממנו.

והתבונן ותראה שיש כאן שלש מדרגות, יש האיסורים עצמם, ויש סייגותיהם, והם הגזרות והמשמרות שגזרו חכמינו ז"ל על כל ישראל, ויש ההרחקים שמוטל על כל פרוש ופרוש לעשות, להיות כונס בתוך שלו ובונה גדרים לעצמו, דהיינו להניח מן ההיתרים עצמם שלא נאסרו לכל ישראל, ולפרוש מהם כדי שיהיה מרוחק מן הרע הרחק גדול. וא"ת מנין לנו להיות מוסיפים והולכים באיסורים, והרי חכמינו ז"ל אמרו (ירושלמי נדרים פ"ט מ"א) לא דיך מה שאסרה תורה שאתה בא לאסור עליך דברים אחרים, והרי

מסילת ישרים

מה שראו חכמינו ז"ל בחכמתם שצריך לאסור ולעשות משמרת [ו]כבר עשוהו, ומה שהניחו להיתר הוא מפני שראו היותו ראוי להיתר ולא לאיסור, ולמה נחדש עתה גזירות אשר לא ראו הם לגזור אותם. ועוד שאין גבול לדבר הזה, ונמצא אם כן האדם שומם ומעונה ולא נהנה מן העולם כלל, וחכמינו ז"ל אמרו (ירושלמי קדושין פ"ד הי"ב) שעתיד אדם ליתן דין לפני המקום על כל מה שראו עיניו ולא רצה לאכול ממנו, אף על פי שהיה מותר לו והיה יכול. ואסמכוה אקרא (קהלת ב' י) וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם.

התשובה היא כי הפרישות ודאי צריך ומוכרח, והזהירו עליו חכמינו ז"ל, הוא מה שאמרו (ספרא קדושים א) קדושים תהיו, פרושים תהיו. עוד אמרו (תענית יא ע"א) כל היושב בתענית נקרא קדוש קל וחומר מנזיר. עוד אמרו (מדרש משלי יג) צדיק אוכל לשבע נפשו, זה חזקיהו מלך יהודה. אמרו עליו ששתי אגודות של ירק וליטרא של בשר היו מעלין לפניו בכל יום, והיו ישראל מלעיגין ואומרים זה מלך. עוד אמרו (כתובות קד ע"א) ברבינו הקדוש, שבשעת מיתתו [ש]זקף עשר אצבעותיו ואמר, גלוי וידוע לפניך שלא²³³ נהניתי מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה שלי. עוד אמרו (תנדר"א רבה פרק כו) עד שאדם מתפלל על דברי תורה שיכנסו בתוך מעיו, יתפלל על אכילה ושתייה שלא יכנסו בתוך מעיו. הן כל אלה מאמרים מורים בפירוש צורך הפרישות והחובה בו.

אמנם על כל פנים צריכים אנו לתרץ המאמרים המורים הפך זה. אך הענין הוא, כי ודאי חילוקים רבים ועיקרים יש בדבר. יש פרישות שנצטוינו בו, ויש פרישות שהוזהרנו עליו לבלתי הכשל בו. והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ז טז) אל תהי צדיק הרבה.²³⁴

ונבאר עתה הפרישות הטוב, ונאמר כי הנה, אחר שהתבאר לנו היות כל עניני העולם נסיונות לאדם, וכמו שכתבנו כבר למעלה והוכחנו בראיות, והתאמת לנו גם כן רוב חולשת האדם, וקרבת דעתו אל הרעות. יתברר בהכרח, שכל מה שיוכל האדם להמלט מן הענינים האלה, ראוי שיעשהו, כדי שיהיה נשמר יותר מן הרעה אשר ברגליהם. כי הנה אין לך תענוג עולמי אשר לא ימושך אחריו איזה חטא בעקבו. דרך משל, המאכל והמשתה, כשניקן מכל אסורי האכילה, הנה מותרים הם, אמנם מלוי הכרם מושך אחריו פריקת העול, ומשתה היין מושך אחריו הזנות ושאר דברים רעים. כל שכן שבהיות האדם מרגיל עצמו לשבוע מאכילה ושתייה, הנה אם פעם אחת יחסר לו רגילותו, יכאב לו, וירגיש מאד. ומפני זה נמצא הוא מכניס עצמו בתוקף עמל הסחורה, ויגיעת הקנין, לשתיה שולחנה ערוכה כרצונו, ומשם נמשך אל העוול והגול, ומשם אל השבועות וכל שאר החטאים הבאים אחר זה, ומסיר עצמו מן העבודה ומן התורה ומן התפלה. מה שהיה נפטר מכל זה אם מתחלתו לא משך עצמו בהנאות אלה.

וכענין זה אמרו בענין בן סורר ומורה (סנהדרין עב ע"א) עמדה תורה על סוף דעתו וכו' [של בן סורר ומורה, שסוף מנמר נכסי אביו, ומבקש למודו ואינו מוצא, ויוצא לפרשת

ס מאיר המסילה

²³³ נוסח הגמ' שלנו: שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא.

²³⁴ עי' יומא כב ע"ב: בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשאול לך והכית את עמלק. אמר, ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה, כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה. ואם אדם חטא, בהמה מה חטאה. ואם גדולים חטאו, קטנים מה חטאו. יצאה בת קול ואמרה לו, אל תהי צדיק הרבה. ועי' במ"ד פכ"א סי' ה: צרור את המדינים אע"פ שכתבתי כי תקרב אל עיר להלחם אליה וקראת אליה לשלום לאלו לא תעשו כן לא תדרוש שלומם וטובתם את מוצא במי שבא עמהם במדת רחמים לסוף בא לידי בזיון מלחמות [וצרות] ואיזה זה דוד (ש"ב י) ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש אמר לו הקב"ה אתה תעבור על דברי אני כתבתי לא תדרוש שלומם וטובתם ואתה עושה עמם גמילות חסד (קהלת ז) אל תהי צדיק הרבה שלא יהא אדם מוותר על התורה וזה שולח לנחם בני עמון ולעשות עמו חסד.

מסילת ישרים

דרכים ומלססם את הבריות]. וכן על ענין הזנות, אמרו (נזיר ב ע"א) כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. ותראה כי זאת היא תחבולה גדולה לאדם למען הנצל מיצרו, כי כיון שבהיותו בעסק העבירה, קשה עליו לנצחו ולכבוש אותו, על כן צריך שעודנו רחוק ממנה, ישאיר עצמו רחוק, כי אז יהיה קשה ליצר לקרבו אליה.

הנה הבעילה עם אשתו מותרת, היא היתר גמור, אמנם כבר תקנו שבילה לבעלי קריין, שלא יהיו תלמידי חכמים מצויים אצל נשיהם כתרנגולים (ברכות כב ע"א), לפי שאף על פי שהמעשה עצמו מותר, אמנם כבר הוא מטביע בעצמו של אדם התאוה הזאת, ומשם יכול להמשך אל האסור, וכמאמר רבותינו ז"ל (סוכה נב ע"ב) אבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע. ולא עוד אלא שאפילו בשעה הראויה והעת ההגון, אמרו על רבי אליעזר (נדרים כ ע"ב) שהיה מגלה טפח ומכסה טפחים²³⁵ ודומה למי שכפאו שד, כדי שלא ליהנות אפלו בשעת הנאתו.

המלבושים והקשומים לא הזהירה התורה על יפיים או על תבניתם, אלא שלא יהיה בהם כלאים ויהיה בהם ציצית, ואז כולם מותרים. אמנם מי לא ידע שמלבישת הפאר והרקמה תמשך הגאווה, וגם הזנות יגבל²³⁶ בה, מלבד הקנאה והתאוה והעושק הנמשכים מכל מה שהוא יקר על אדם להשיגו. וכבר אמרו ז"ל (בראשית רבה פכ"ב סי' ו'²³⁷) כיון שרואה היצר אדם שתולה בעקבו, ממשמש בגדיו ומסלסל בשעריו, אומר זה שלי. המיזל והדבור אם אינו בדבר אסור, ודאי דין תורה מותר הוא. אמנם כמה בטול תורה נמשך ממנו, כמה מן הלשון הרע, כמה מן השקרים, כמה מן הליצנות, ואומר (משלי י יט) ברוב דברים לא יחדל פשע.

כלל הדבר, כיון שכל עניני העולם אינם אלא סכנות עצומות, איך לא ישובח מי שירצה לימלט מהם ומי שירבה להרחיק מהם. זהו ענין הפרישות הטוב, שלא יקה מן העולם בשום שימוש שהוא משתמש ממנו, אלא מה שהוא מוכרח בו מפני הצורך אשר לו בטבעו אליו. הוא מה שהשתבח רבי במאמר שזכרתי, שלא נהנה מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה, עם היותו נשיא ישראל ושולחנו שולחן מלכים, בהכרח ליקר נשיאותו, וכמאמרם ז"ל (ע"ז יא ע"א) שני גוים בבטנך, זה רבי ואנטונינוס, שלא פסק מעל שלחנם לא חזרת ולא קשות ולא צנון לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, וחזקיהו מלך יהודה כמו כן, ושאר המאמרים שזכרתי, כולם מקיימים ומורים שיש לאדם לפרוש מכל מה שהוא תענוג עולמי למען לא יפול בסכנתו.

ואם תשאל ותאמר, אם כן איפוא שזה דבר מצטרך ומוכרח, למה לא גזרו עליו החכמים, כמו שגזרו על הסייגות ותקנות שגזרו. הנה התשובה מבוארת ופשוטה, כי לא גזרו חכמים גזרה אלא אם כן רוב הציבור יכולים לעמוד בה, ואין רוב הציבור יכולים להיות חסידים, אבל די להם שיהיו צדיקים.

אך השרידים אשר בעם החפצים לזכות לקרבתו יתברך, ולזכות בזכותם לכל שאר ההמון הנתלה בהם²³⁸, להם מגיע לקיים משנת חסידים, אשר לא יוכלו לקיים

סג מאיר המסילה סג

²³⁵ לשון גמ' שלנו: טפח.

²³⁶ מלשון ?? @

²³⁷ ז"ל: א"ר אמי אין יצה"ר מהלך לצדדים אלא באמצע פלטיא ובשעה שהוא רואה אדם ממשמש בעיניו מתקן בשעריו מתלא בעקיבו הוא אומר הדין דידי מאי טעמיה (משלי כו) ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו.

²³⁸ עי' מדרש תנחומא (נצבים ה): ראשיכם שבטיכם (דברים כט ט). אף על פי שמניתי לכם ראשים ושופטים זקנים ושוטרים, כולכם שוין לפני, שנאמר כל איש ישראל (שם). ד"א כולכם ערבים זה בזה, אפי' צדיק אחד ביניכם, כולכם עומדין בזכותו, ולא אתם בלבד, אלא כל העולם

מסילת ישרים

האחרים, הם הם סדרי הפרישות האלה, כי בזה בחר ה'. שכיון שאי אפשר לאומה שתהיה כולה שוה במעלה אחת, כי יש בעם מדרגות מדרגות, איש לפי שכלו. הנה לפחות יחיד סגולה ימצאו אשר יכינו את עצמם הכנה גמורה, ועל ידי המוכנים, יזכו גם הבלתי מוכנים אל אהבתו יתברך והשראת שכינתו. וכענין שדרשו ז"ל בארבעה מינים שבלולב (ויקרא רבה פ"ל סי' יב) יבואו אלה ויכפרו על אלה²³⁹. וכבר מצאנו לאלהיו זכור לטוב, שאמר לרבי יהושע בן לוי במעשה דעולא בר קושב (ירושלמי תרומות פ"ח ה"ד) כשהשיבו ולא משנה היא, אף הוא אמר לו וכי משנת חסידים היא²⁴⁰.

אך הפרישות הרע הוא כדרך הסכלים, אשר לא די שאינם לוקחים מן העולם מה שאין להם הכרח בו, אלא שכבר ימנעו מעצמם גם את המוכרה, וייסרו גופם ביסורין ודברים זרים, אשר לא חפץ בהם ה' כלל. אלא אדרבא חכמים אמרו (תענית כב ע"ב²⁴¹) אסור לאדם שיסגף עצמו. ובענין הצדקה אמרו (ירושלמי פאה פ"ח ה"ז) כל מי שצריך לטול ואינו נוטל הרי זה שופך דמים. וכן אמרו (תענית כב ע"ב) לנפש חיה, נשמה שנתתי בכך החיה אותה. ואמרו (שם יא ע"א) כל היושב בתענית נקרא חוטא. והעמידה בדלא מצי מצער נפשה. והלל היה אומר (משלי יא יז) גומל נפשו איש חסד, על אכילת הבוקר, והיה רוחץ פניו וידיו לכבוד קונו קל וחומר מדיוקנאות המלכים (ויקרא רבה פל"ד סי' ג²⁴²). הרי לך הכלל האמיתי, שכל מה שאינו מוכרח לאדם בעניני העולם הזה, ראוי לו שיפרוש מהם. וכל מה שהוא מוכרח לו, מאיזה טעם שיהיה, כיון שהוא מוכרח לו, אם הוא פורש ממנו, הרי זה חוטא.

הנה זה כלל נאמן. אך משפט הפרטים, על פי הכלל הזה אינו מסור אלא אל שקול הדעת, ולפי שכלו יהולל איש, כי אי אפשר לקבץ כל הפרטים כי רבים הם, ואין שכל האדם יכול להקיף על כולם אלא דבר דבר בעתו.

סמל מאיר המסילה

כולו, שנאמר וצדיק יסוד עולם (משלי י כה), וכשאחד חוטא כל הדור לוקה, וכן אתה מוצא בעכ"ו וכו'.

²³⁹ ז"ל: עץ עבות אלו ישראל מה הדס יש בו ריח ואין בו טעם כך ישראל יש בהם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה וערבי נחל אלו ישראל מה ערבה זו אין בה טעם ואין בה ריח כך הם ישראל יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים ומה הקב"ה עושה להם לאבדן אי אפשר אלא אמר הקב"ה יוקשרו כולם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו ואם עשיתם כך אותה שעה אני מתעלה הה"ד (עמוס ט) הבונה בשמים מעלותיו ואימתי הוא מתעלה כשהן עשוין אגודה אחת שנאמר (שם) ואגודתו על ארץ יסדה לפיכך משה מזהיר לישראל ולקחתם לכם ביום הראשון.

²⁴⁰ ז"ל: עולא בר קושב תבעתיה מלכותא ערק ואזיל ליה ללוד גבי ריב"ל אתון ואקפון מדינתא אמרו להן אין לית אתון יהבון ליה לן אנן מחרבין מדינתא סלק גביה ריב"ל ופיסייה ויהביה לון והוה אליהו זכור לטוב יליף מתגלי עלוי ולא אתגלי וצם כמה צומין ואיתגלי עלוי אמר ליה ולמסורות אני נגלה א"ל ולא משנה עשית א"ל וזו משנת החסידים.

²⁴¹ ז"ל: תנו רבנן עיר שהקיפיה נכרים או נהר. ואחד ספינה המיטרפת בים ואחד יחיד שנרדף מפני נכרים או מפני לסטין ומפני רוח רעה, על כולן יחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית. רבי יוסי אומר אין היחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית שמא יצטרך לבריות ואין הבריות מרחמות עליו אמר רב יהודה אמר רב מאי טעמא דרבי יוסי דכתיב ויהי האדם לנפש חיה נשמה שנתתי בך החייה.

²⁴² ז"ל: גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם אמרו לו תלמידיו ר' להיכן אתה הולך אמר להם לעשות מצוה אמרו לו וכי מה מצוה זו אמר להן לרחוץ בבית המרחץ אמרו לו וכי זו מצוה היא אמר להם הן מה אם איקונין של מלכים שמעמידים אותו בבתי טרטיאות ובבתי קרקסיות מי שנתמנה עליהם הוא מורקן ושוטפן והן מעלין לו מזונות ולא עוד אלא שהוא מתגדל עם גדולי מלכות אני שנבראתי בצלם ובדמות דכתיב (בראשית ב) כי בצלם אלהים עשה את האדם עאכ"ו ד"א גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם אמרו לו תלמידיו ר' להיכן אתה הולך אמר להם לגמול חסד עם הדין אכסניא בגו ביתא אמרו לו כל יום אית לך אכסניא אמר להם והדין נפשא עלובתה לאו אכסניא הוא בגו גופא יומא דין היא הכא למחר לית היא הכא.

מסילת ישרים

פרק יד – בחלקי הפרישות

חלקי הפרישות הראשיים שלשה. כי הנה יש פרישות בהנאות, פרישות בדינים, פרישות במנהגים.

הפרישות בהנאות, הוא מה שהזכרנו בפרק הקודם, דהיינו שלא לקחת מדברי העולם אלא מה שהצורך יכריח. ודבר זה יקיף על כל מה שהוא תענוג לאחד מן החושים, והיינו במאכלות, בבעילות, במלבושים, בטוילים, בשמועות, וכל כיוצא בזה. רק בימים שהענוג בהם מצוה.

והפרישות בדינים, הוא להחמיר בהם, תמיד²⁴³,²⁴⁴ לחוש אפילו לדברי יחיד במחלוקת, אם טעמו נראה, אפילו שאין הלכה כמותו, ובתנאי שלא יהיה חומרו קולו. ולהחמיר בספיקות, אפילו במקום שאפשר להקל בהם. וכבר ביארו לנו חכמינו ז"ל מאמר יחזקאל (חולין לו ע"ב) הנה נפשי לא מטומאה (יחזקאל ד יד), שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם, ולא אכלתי מבשר כוס כוס. והנה כל זה מותר הוא מן הדין ודאי, אלא איהו דאחמיר אנפשיה. וכבר זכרתי למעלה, שאין ללמוד ממה שהותר על כל ישראל לפרושים, שיש להם להרחיק מן הכיעור ומן הדומה לו ומן הדומה לדומה.

וכן אמר מר עוקבא (חולין קה ע"א) אנא בהאי מילתא חלא בר חמרא, לגבי אבא דאילו אבא כד אכל בשרא האידנא, לא הוה אכל גבינה עד למחר כי השתא. ואנא בהאי סעודתא לא אכילנא בסעודתא אחריתי אכילנא. ובודאי שאין פסק ההלכה כמו שהיה אביו עושה, שאם לא כן לא היה מר עוקבא עושה נגד זה, אלא שאביו מחמיר היה בפרישותו, ולכך היה מר עוקבא קורא עצמו "חלא בר חמרא", לפי שלא היה פרוש כל כך כמוהו.

והפרישות במנהגים הוא התבודדות וההבדל מן החברה המדינית, לפנות לבו אל העבודה וההתבוננות בה כראוי. ובתנאי שלא יטה גם בזה אל הקצה האחר, שכבר אמרו ז"ל (כתובות יז ע"א) לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות. וכן אמרו (מכות י ע"א) הרב אל הבדים ונואלו, הרב על²⁴⁵ שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה. אלא יתחבר האדם עם הטובים, זמן מה שמצטרך לו ללמודו או לפרנסתו, ויתבודד אחר כך להדבק באלהיו ולהשיג דרכי היושר והעבודה האמיתית. ובכלל זה למעט בדיבורו, וליזהר מן השיחה בטלה, ושלא להסתכל חוץ מארבע אמותיו, וכל כיוצא בזה מן הענינים שהאדם מרגיל את עצמו בהם, עד שנשארים לו בטבע אל תנועותיו.

והנה שלשת החלקים האלה, אף על פי שאמרתם לך בכללים קצרים, הנך רואה שהם כוללים פעולות רבות מפעולות האדם, וכבר אמרתי לך שהפרטים אי אפשר למסור כי אם לשיקול הדעת להיירשיר אותם על יושר הכלל ואמיתו.

סמל מאיר המסילה

²⁴³ צ"ע אם משמעות דבריו שכל מי שלא מקיים פרישות בתאות אכילה אסור לו להחמיר שום חומרא בהלכה, בתמידות? הרי איתא בגמ' ברכות דף כב ע"א על ענין טבילת עזרא, שמעתי שמקילין בה ושמעתי שמחמירין בה וכל המחמיר בה על עצמו מאריכין לו ימיו ושנותיו. ואפילו ענין המחמיר תבא עליו ברכה מובא בראשונים הרבה, ומובא בשו"ע אר"ח תר"ד ותר"מ. וכן ראוי להחמיר או בעל נפש יחמיר על עצמו. @??

²⁴⁴ איפה הפסיק. @

²⁴⁵ בנוסח שלנו נוסף: צוארי.

מסילת ישרים

פרק טו – בדרכי קניית הפרישות

הנה הדרך המובחר לקנות את הפרישות, הוא שיסתכל האדם בגריעות תענוגות העולם הזה ופחיתותם מצד עצמם, והרעות הגדולות שקרובות להולד מהם. כי הנה מה שמטה הטבע אל התענוגות האלה, עד שיצטרך כל כך כח ותחבולות להפרישו מהם, הוא פיתוי העינים הנפתים במראה הדברים, אשר הוא טוב וערב, לכאורה הוא הפיתוי שגרם לחטא הראשון שיעשה, כעדות הכתוב (בראשית ג ו) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים וגו' ותקח מפריו ותאכל. אבל כשיתברר אל האדם היות הטוב ההוא כוזב לגמרי מדומה, ובלי שום התמדה נכונה, והרע בו אמיתי או קרוב להולד ממנו באמת, ודאי שימאס בו ולא ירצהו כלל. על כן זהו כל הלימוד שצריך שילמד האדם את שכלו להכיר בחולשת התענוגים האלה ושקרם²⁴⁶, עד שמאליו ימאס בהם ולא יקשה בעיניו לשלחם מאתו.

הנה תענוג המאכל הוא היותר מוחש ומורגש, היש דבר אבד ונפסד יותר ממנו. שהרי אין שיעורו אלא כשיעור בית הבליעה, כיון שיצא ממנה וירד בבני המעים, אבד זכרו, ונשכח כאילו לא היה. וכך יהיה שבע אם אכל ברבורים אבוסים כמו אם אכל לחם קיבר, אם אכל ממנו כדי שביעה. כל שכן אם ישים אל לבו החלאים הרבים שיכולים לבוא עליו מחמת אכילתו, ולפחות הכובד שמגיעהו אחר האכילה, והעשנים המהבילים את שכלו. הנה על כל אלה, ודאי שלא יחפוץ אדם בדבר הזה, כיון שטובתו אינה טובה ורעתו רעה.

ושאר כל ההנאות שבעולם כמו כן, אילו יתבונן בהם, יראה שאפילו הטוב המדומה שבהם איננו אלא לזמן מועט, והרע שיכול להולד מהם, קשה וארוך, עד שלא יאות לשום בעל שכל לשום עצמו בסכנות הרעות, על רוח הטוב המועט ההוא. וזה פשוט. וכשירגיל את עצמו ויתמיד בעינו על האמת הזאת הנה, מעט מעט יצא חפשי ממאסר הסכלות אשר [חשך] החומר אוסר אותו בו, ולא יתפתה מפתויי ההנאות הכוזבות כלל, אז ימאס בהן, וידע שאין לו לקחת מן העולם אלא ההכרחי וכמו שכתבתי.

והנה כמו שהתבונן על זה הדבר גורם קניית הפרישות, כך סכלותו מפסיד אותו. וההתמדה בין השרים ואנשי הגדולות הרודפים אחר הכבוד ומרבים ההבל, כי בראותו את היקר ההוא והגדולה ההיא, אי אפשר שלא תתעורר תאוותו בו לחמוד אותם. ואפילו לא יניח את יצרו שינצח אותו, על כל פנים מידי מלחמה לא ימלט. והנה הוא בסכנה, וכענין זה אמר שלמה (קהלת ז ב) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה.

ויקר מן הכל הוא ההתבודדות, כי כמו שמסיר מעיניו עיניו העולם, כן מעביר חמדתם מלבנו. וכבר הזכיר דוד המלך עליו השלום בשבת ההתבודדות, ואמר (תהלים נה ז-ח) מי יתן לי אבר כיונה וגו' הנה ארחיק נדוד אֶלַין במדבר סלה. והנביאים, אליהו ואלישע, מצאנו היותם מיחדים מקומם אל ההרים מפני התבודדותם. והחכמים החסידים הראשונים ז"ל הלכו בעקבותיהם, כי מצאו להם זה האמצעי היותר מוכן לקנות שלימות הפרישות, למען אשר לא יביאום הבלי חביריהם לההביל גם הם כמותם.

וממה שצריך לזהר בקניית הפרישות הוא, שלא ירצה האדם לדלג ולקפוץ אל הקצה האחרון שבו רגע אחד, כי זה ודאי לא יעלה בידו, אלא יהיה פורש והולך מעט מעט,

סמל מאיר המסילה

²⁴⁶ הסבא מקלם אמר, אמת הוא סכין חדה שחותכת את הרצונות כלומר כל רצונות האדם בנויים על שקר ואשליות ללא טעם וערך אמיתי ואמת היא הסכין שחותכת רצונו אלו וזאת ע"י ההתבוננות מה הם הערכים האמיתיים (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד קג).

מסילת ישרים

היום יקנה קצת ממנו, ומחר יוסיף עליו מעט יותר, עד שיתרגל בו לגמרי, כי ישוב לו כמו טבע ממש.

פרק טז – בביאור מדת הטהרה

הטהרה היא תיקון הלב והמחשבות. וזה הלשון מצאנוהו אצל דוד שאמר (תהלים נא יב) לב טהור ברא לי אלקים²⁴⁷. וענינה שלא יניח האדם מקום ליצר במעשיו, אלא יהיו כל מעשיו על צד החכמה והיראה, ולא על צד החטא והתאוה. וזה אפילו במעשים הגופניים והחומריים, שאפילו אחרי התנהגו בפרישות, דהיינו שלא יקח מן העולם אלא ההכרחי, עדיין יצטרך לטהר לבבו ומחשבתו, שגם באותו המעט אשר הוא לוקח, לא יכוון אל ההנאה והתאוה כלל, אלא תהיה כונתו אל הטוב היוצא מן המעשה ההוא, על צד החכמה והעבודה²⁴⁸. וכענין שאמרו ברבי אליעזר (נדרים כ ע"ב²⁴⁹) שהיה מגלה טפח ומכסה טפחים ודומה למי שכפאו שד, שלא היה נהנה כלל, ולא היה עושה המעשה ההוא אלא מפני המצוה והעבודה²⁵⁰. ועל דרך זה אמר שלמה (משלי ג ו) בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך.

ואמנם צריך שתדע, שכמו ששייך טהרת המחשבה במעשים הגופניים אשר הם מצד עצמם קרובים ליצר, לשיתרחקו ממנו ולא יהיו משלו, כן שייך טהרת המחשבה במעשים הטובים הקרובים לבורא יתברך שמו, לשלא יתרחקו ממנו, ולא יהיו משל היצר. והוא ענין שלא לשמה²⁵¹ המוזכר בדברי רבותינו ז"ל פעמים רבות. ואולם כבר נתבארו דברי החכמים ז"ל, שיש מינים שונים של שלא לשמה²⁵², הרע מכולם הוא שאיננו עובד לשם עבודה²⁵³ כלל, אלא לרמות בני האדם ולהרויח כבוד או

סמל מאיר המסילה

²⁴⁷ עי' ע"ח עקודים ז: ותראה כי כן כיוצא בזה צהיות האדם התחתון צסוד נפס, אז הוא לבוק ונלחז עם הילכה"ר שהוא הקליפות, צסוד (ויקרא ד ז) ונפס כי תחטא, ובהיותו צסוד רוח אינו כ"כ חוטא צסוד (תהלים נא יב) לב טהור ורוח נכון וגו', ובהיותו צסוד נשמה הוא רחוק מן החטא אך צריך שמירה מן האחוריים, ובהיות נשמה לנשמה אז אינו חוטא כלל ועיקר, ודי בזה.

²⁴⁸ עי' לקמן הערה 359, אולם הטהור עדיין לא הגיע למדרגה זו (של הקדוש), בה יכול לעשות שלום עם היצר הרע – להתפשט עמו – על ידי שמשתמש בו רק למטרת הטוב כי עדיין הוא צריך לירא ולפחד שאם לא יתרחק ממנו לגמרי אלא יעסוק בעניני עולם הזה כדי להפכם לטוב עלול הוא לבא לידי נזק כי גם אחרי שאין בלבו תשוקה לעניני עולם הזה המאוס בעיניו ואת היצר הרע כבר הרגו בלבבו נשארו בו מרשמי הרע דקים צלו של יצר הרעש עלולים להתעורר שוב לאש חזקה אם יתקרב לעניני הגשמיות (מכתב מאליהו ח"ג עמוד 153).

²⁴⁹ עי' לעיל הערה 235.

²⁵⁰ ולפלא שזה מובא בשו"ע (או"ח סי' ר"מ ס"ח) כהלכה לכל יהודי: וישמש באימה וביראה כמ"ש על ר"א שהיה מגלה טפח ומכסה טפח ודומה כמי שכפאו שד פי' באימה וביראה כאילו כפאו שד וכו'.

²⁵¹ תורה שלא לשמה כוונתו לקבל שכר, אבל לכל הפחות עבודתנו נעשית לשם עבדות ואילו כאשר חסר לו עבודה לשם עבדות אין זה אף בגדר עבודה שלא לשמה (אור יחזקאל, אלול עמוד רעא). אולי צריך להיות במקום הערה 252?.

²⁵² יש מינים שונים של שלא לשמה הרע מכולם הוא שאיננו עובד לשם עבודה כלל אלא שלם עצמו וכמובן כי אז הוא לשם כבוד ואז אף אם כוונתו הוא בשביל העולם הבא הנה הוא עובד לעצמו (אור יחזקאל מכתבים עמוד שלה).

²⁵³ מי שמשעבד את תאוות לבו ומחשבותיו לה' ית' הרי זה עבד ה' ית', וכל מי אשר מקיים מצוות ומעשים טובים אך לא שיעבד עצמו וכוחותיו לא פגע ולא קיים מצוות העבדות וכו' על מנת לקבל פרס וכו' דאף זו מדרגה בעבדות, שחושב לקבל שכר עבור עבודתו, אבל מ"מ מתכוין לשם עבדות, אבל מי שאינו מתכוין לשם עבדות ודאי נמצא במדרגה פחותה ביותר. ועיי"ש עמוד רסד: יש מין אחר שלא לשמה, שהוא עובד בגלל שהקבה, ציוה אותו אלא שמצדו במחשבתו גם

מסילת ישרים

ממון, וזהו שאמרו בו (ירושלמי ברכות פ"א מ"ב) נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו. ועליו אמר הנביא (ישעיה סד ה) ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל צדקותינו.

ויש מין אחר של שלא לשמה, שהוא העבודה על מנת לקבל פרס. ועליו אמרו (פסחים נ ע"ב) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות ואפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. אך על כל פנים, מי שלא הגיע עדין מתוך שלא לשמה אל לשמה, הרי רחוק הוא משלמותו.²⁵⁴

אמנם מה שצריך לאדם יותר עיון ומלאכה רבה, הוא תערובת האיסור, דהיינו שלפעמים האדם הולך ועושה מצוה לשמה ממש, שכך גזר אבינו שבשמים, אמנם לא יחדל מלשתף עמה איזה פניה אחרת, או שישבחהו בני האדם, או שיקבל שכר במעשהו. ולפעמים אפילו אם לא יהיה מתכוון ממש לשישבחהו, בשמות לבו על השבח ירבה לדקדק יותר. כעין מעשה של בתו של רבי חנינא בן תרדיון (ע"ז יח ע"א) שהיתה פוסעת פסיעות יפות, וכיון ששמעה שאומרים כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו, מיד דקדקה יותר. הרי התוספת הזה נולד מכח השבח ששיבחהו.

ואמנם אף על פי שאיסור כזה בטל במיעוטו, על כל פנים, המעשה שתערובת כזה בתוכו, טהור לגמרי איננו. כי הנה, כשם שאין עולה על גבי המזבח שלמטה אלא סולת נקיה מנופה בשלש עשרה נפה²⁵⁵, שכבר טהור לגמרי מכל סיג. כך אי אפשר לעלות על רצון מזבחו העליון, להיות מעבודת האל השלמה והמובחרת, אלא המובחר שבמעשים, הטהור מכל מיני סיג. ואינני אומר שמה שהוא זולת זה יהיה נדחה לגמרי, כי הרי הקדוש ברוך הוא אינו מקפח שכר כל בריה²⁵⁶, ומשלם שכר המעשים לפי מה שהם. אמנם על

ס מאיר המסילה ס

מחשבה על מנת לקבל פרס שיקבל שכר במעשיו או שישבחהו בני אדם וכו' (אור יחזקאל, דרכי העבודה עמוד קסז).

²⁵⁴ שלא לשמה אין בו שום ענין של התעלות ועבודה ונעשה רק להנאת עצמו ולא יביא לשמה כי השלא לשמה המביא ללשמה הוא הנעשה מתחילה בכוונה כדי לעלות על ידו והיינו שמקור ההשתמשות בו הוא נקודת לשמה שרוצה לטהר את עצמו ומשתמש בשלא לשמה כדי להקל עבודתו והתנגדות היצר הרע (מכתב מאליהו, ח"ה עמוד 30).

²⁵⁵ עי' אהבת חסד (ח"ב פ"ג): יש שני הנהגות, שהשם יתברך מנהיג בהן את עולמו, אחד מדת הדין, ואחד מדת החסד והרחמים. וידוע דחובתו של אדם וזכותו לעתיד לבוא תלוי לפי רב המצות והעונות שיש בידו. כמו שאמרו חז"ל (קדושין מ ע"ב), דאם הוא רב מצות - הוא בגדר צדיק, ואם רב עונות הוא בגדר רשע. וזהו ממילא מובן לכל משכיל, דאם ה' יתברך ישב בעת המשפט על כסא הדין, אז אפילו אם יהיו זכותיו מרבין מאד, יצא חייב מבית דין של מעלה, אם לא שהתחזק עצמו בכל כחו לעשות המצוה כדין בכל פרטיה, דבודאי ידקדקו אחר כל מצוה לראות אם נעשתה המצוה בכל פרטיה כדין. וגם את חלק הנעלם שבכל מצוה ומצוה, דהיינו את כח המחשבה שהיה לו אז, אם היה כדין באהבה וביראה ובשמחת המצוה, ועוד כמה פרטים שצריך לכל מצוה. וכמו שכתב בספר חרדים, וכמו שכתוב (קהלת יב יד), כי את כל מעשה האלקים יבא במשפט על כל נעלם וגו'. ובודאי ימצא הרבה והרבה מצות שלא השלימן כדין בכל פרטיהן, ולא יעלו לחשבון, וממילא יהיו העונות רבין עליהן, ויהיה נתפש למעלה בשם רשע, חס ושלום. ואפילו אם עשה תשובה על איזה עונות, כשידקדקו אחר התשובה, ימצא בודאי, שלא היתה תשובה כראוי. ואם הקדוש ברוך הוא יתנהג אז עם האדם במדת החסד והרחמים, הגם דבודאי יש נפקא מנה גדולה, אם הוא עושה מצוה כמאמרה, או שחסר בה איזה פרט, מכל מקום בודאי יחפשו זכות, על שלא עשה אותן כראוי, וישארו זכותיו על מקומן. ולפעמים יציר, שאפילו אם לפי חשבון פעלותיו, עונותיו מרבין מזכותיו, אם הקדוש ברוך הוא יתנהג עמו ברחמים גמורים יתמעטו מחשבונם, כי בודאי ימצא כמה מהעונות שנוכל לתלות עליהן, שעשה אותן בשגגה, או בסבה אחרת, וממילא אם ינטלו אותן העונות מן הכף, יתרבו הזכיות על העונות, ויקרא עליו שם צדיק לעולם. ובפרט אם עשה תשובה על איזה עונות, בודאי תקבל התשובה ההיא, אף שלא היתה תשובה שלמה כראוי (שפתי חיים, מועדים ח"א עמוד רכא).

²⁵⁶ עי' ב"ק לח ע"ב: אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה אפילו שכר שיחה נאה דאילו בכירה דקאמרה מואב אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה מלחמה הוא דלא הא אנגריא עביד בהו צעירה דקאמרה בן

מסילת ישרים

העבודה התמימה אני מדבר, הראויה לכל אוהבי ה' באמת, שלא יקרא בזה השם, אלא העבודה הטהורה לגמרי, שלא תהיה הפניה בה אלא לשם יתברך ולא לזולתו. וכל מה שיתרחק מן המדרגה הזאת, כפי הרבות רחוקו, כן ירבה החסרון בה. הוא מה שדוד המלך עליו השלום אומר (תהלים עג כה) מי לי בשמים ועמך לא חפצתי בארץ²⁵⁷.

ואמר כמו כן (שם קיט קמ) צרופה אמרתך מאד ועבדך אהבה²⁵⁸, כי באמת העבודה האמתית צריכה להיות צרופה הרבה יותר מן הזוהב ומן הכסף. והוא מה שנאמר על התורה (שם יב ז) אמרות ה' אמרות טהרות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים. ומי שהוא עובד ה' באמת, לא יסתפק בזה במעט, ולא יתרצה לקחת כסף מעורב בסיגים ובדילים, דהיינו עבודה מעורבת בפניות לא טובות, אלא הוזהר וטהור כראוי, ואז יקרא עושה מצוה כמאמרה, שעליו אמרו ז"ל (שבת סג ע"א) כל העושה מצוה כמאמרה אין משרין אותו בשורות רעות²⁵⁹. וכן אמרו ז"ל (נדרים סב ע"א) עשה דברים לשם פעלים ודבר בהם לשמן.

והוא מה שבוחרים אותם שהם עובדי ה' בלב שלם, כי מי שלא נתדבק עמו יתברך באהבה אמיתית, צירוף העבודה הזאת תהיה לו למורה ולמשא גדול, כי יאמר מי יוכל לעמוד בזה. ואנחנו בני חומר ילודי אשה, אי אפשר להגיע אל הזיקוק והצירוף הזה. אמנם אוהבי ה' וחפצי עבודתו, הנה שמח לבם להראות אמונת אהבתם לפניו יתברך, ולהתעצם בצירופם וטהרתם, הוא מה שסיים דוד עצמו באמרו, ועבדך אהבה.

והנה באמת זהו המבחן, שבו נבחנים ונבדלים עובדי ה' עצמם במדרגתם, כי מי שיודע לטהר לבו יותר, הוא המתקרב יותר והאהוב יותר אצלו יתברך, הם המה הראשונים אשר בארץ המה, אשר גברו ונצחו בדבר הזה, האבות ושאר הרועים²⁶⁰, אשר טהרו לבם לפניו, הוא מה שדוד מזהיר את שלמה בנו (דברי הימים א' כח ט) כי כל לבבות

✪ מאיר המסילה ✪

עמי א"ל הקדוש ברוך הוא למשה וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואל תתגר בם כלל דאפילו אנגריא לא תעביד בהו, ע"כ.

מבהיל מאד הדבר תחת איזה סוג שכר הוא מכניס מעשים כאלה שאינם בתכלית הזיכוך מנופה ב"ג נפה (דעת חכמה ומוסר ח"ב מח).

²⁵⁷ עי' דב"ר פ"ב סי' לא: ד"א שמע ישראל זה שאמר הכתוב (תהלים עג) מי לי בשמים ועמך לא חפצתי בארץ רב אמר ב' רקיעים הן שמים ושמי שמים ר"א אמר ז' רקיעים הן שמים ושמי שמים רקיע שחקים מעון זבול ערפל וכולהו פתח הקב"ה לישראל להודיען שאין אלוה אחר אלא הוא אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע מי לי בשמים חוץ מכבודך כשם שאין לי בשמים אלא אתה כך לא חפצתי אחר בארץ כשם שלא שתפתי עמך אלוה אחר בשמים כך לא שתפתי עמך אלוה אחר בארץ אלא כנסת אני בכל יום לבתי כנסיות ומעידה עליך שאין אלוה אחר אלא אתה ואומר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד.

²⁵⁸ עי' מדרש תהלים שם: צרופה אמרתך מאד וגו'. מהו צרופה אמרתך. משל למה הדבר דומה, למלך שהיה לו קערה של כסף, נתן הכסף לצורף אמר לו צרפהו לי, הכניסו לכור צירפו והוציאו, אמר לו שוב, צרפהו פעם שנית, ועוד צרפהו פעם שלישית. כך הקב"ה, צורף את התורה מ"ט פעמים. וכן הוא אומר, (משלי ל, ה) כל אמרת אלוה צרופה. ואומר, (תהלים יב, ז) אמרות ה' אמרות טהורות וגו'. ז' ז' פעמים, הרי מ"ט פנים התורה נדרשת. לכך נאמר, (משלי ל, ה) כל אמרת אלוה צרופה. ואומר, צרופה אמרתך מאד.

²⁵⁹ עי' מהר"ל בחדושי אגדות פס: העושה מצוה כמאמרה. פי' כתקנה כלל פס חסרון כלל רק כאשר היא המצוה בעצמה. לכך אין מבשרין אותו בשורת רעות. מפני שהוא מסולק מן הרע כאשר עושה המצוה כתקנה. שהמצוה היא הטוב ואם היה עושה המצוה ויש בעשייתה חסרון החסרון הוא רע, אבל כאשר עושה המצוה כתקנה כלל פס חסרון בעולם אין בזה פס רע.

עי' תז"ח יד ע"א וגר"א פס.

²⁶⁰ עי' סוכה נב ע"ב: מאן נינהו שבעה רועים דוד באמצע אדם שת ומתושלח מימינו אברהם יעקב ומשה בשמאלו.

מסילת ישרים

דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין, וכן אמרו ז"ל (סנהדרין קו ע"ב²⁶¹) רחמנא לבא בעי, כי אין די לאדון ברוך הוא במעשים לבדם שיהיו מעשי מצוה, אלא העיקר לפניו שהלב יהיה טהור, לכיין בה לעבודה אמיתית.

והנה הלב הוא המלך לכל חלקי הגוף²⁶² ונוהג בם, ואם הוא אינו מביא עצמו אל עבודתו יתברך, אין עבודת שאר האברים כלום, כי אל אשר יהיה שמה רוח הלב ללכת ילכו, ומקרא כתוב בפירוש (משלי כג כו) תנה בני לבך לי.

פרק יז – בדרכי קניית המהרה

הנה הדרך להשיג המדה הזאת קל הוא למי שכבר השתדל והשיג המדות השנויות עד הנה, כי הנה כשיחשוב ויתבונן על פחיתות תענוגי העולם וטובותיו כמו שכתבתיו למעלה, ימאס בהם ולא יחשבם אלא לרעות ולהסרונות הטבע החומרי החשוך והגם. ובהתאמת אצלו היותם ממש חסרונות ורעות, ודאי שיקל לו להבדל מהם ולהסירם מלבו. על כן כל מה שיעמיק ויתמיד להכיר פחיתות החמריות ותענוגיו, יותר יהיה נקל לו למהר מחשבותיו ולבו שלא לפנות אל היצר כלל, בשום מעשה מן המעשים, אלא יהיה במעשים החומריים כאנוס לא זולת.

ואמנם כמו שמהרת המחשבה חילקונה לשני חלקים: האחד, במעשים הגופניים. והאחד, במעשי העבודה. כן העיון המצטרך כדי לקנותה יתחלק לשנים, כי הנה למהר מחשבתו במעשי גופניותו, הדרך הוא להתמיד הסתכלותו על פחיתות העולם ותענוגיו כמו שכתבתיו. ולמהר מחשבתו במעשי עבודתו, ירבה התבוננותו על תרמית הכבוד וכזביו, וירגיל עצמו לברוח ממנו²⁶³, אז ינקה בעת עבודתו מפנות אל השבח ואל התהלה אשר יהללוהו בני האדם, ותהיה מחשבתו פונה ביחוד אל אדוננו, אשר הוא תהלתנו והוא כל טובנו ושלמותנו ואפס זולתו, וכן הוא אומר (דברים י כא) הוא תהלתך והוא אלקיך.

ומן המעשים המדריכים את האדם לבוא לידי מדה זו, הוא ההזמנה לדברי העבודה והמצות. והיינו שלא יכנס בקיום המצוה בפתע פתאום, שאין דעתו עדין מיושבת עליו, ויכולה להתבונן במה שהוא עושה. אלא יזמין עצמו לדבר, ויכין לבו במתון עד שיכנס בהתבוננות, ואז יתבונן מה הוא הולך לעשות, ולפני מי הוא הולך לעשות. שהרי בהכנסו בעיון הזה, קל הוא שישליך מעליו הפניות החיצוניות, ויקבע בלבו הכונה האמיתית הרצויה. ותראה שהחסידיים הראשונים היו שוהים שעה אחת קודם תפלתם ואחר כך מתפללים כדי שיכוונו לבם למקום (ברכות ל ע"א), ובודאי שלא היו פונים שעה אחת לבטלה, אלא מתכוונים ומכינים לבם לתפלה שהיה להם להתפלל, ודוחים מעליהם

ס מאיר המסילה

²⁶¹ ז"ל: הקדוש ברוך הוא ליבא בעי דכתיב וה' יראה ללבב.

²⁶² עיקר חובתנו היא עבודת תיקון הלבבות, וכל דברי בעל חובות הלבבות הם בענין עבודת הלב, ובאמת פשוט הוא, כי הכל הולך אחר כוונת הלב, וכל מעשי האדם נמשכים אחר הרהוריו ותשוקת לבו וכו' נמצא שכל שרחוקים אנו מעבודת הלב, אין בעבודתנו מאומה (אור יחזקאל, מדות עמוד ל).

²⁶³ השלב הראשון [איך לגשת למעשי המצות]: נלחמים נגד מדות בלתי רצויות שיכולות להתעורר בקיום מצוות – ע"י ההזמנה למצות: העיון מה הוא הולך לעשות ולפני מי הוא הולך לעשות. ריכוז המחשבה אל המצוה דוחה פניות וקובע בלב את הכוונה האמיתית (עלי שור ח"א ריג).

מסילת ישרים

המחשבות הזרות, ומתמלאים היראה והאהבה הצריכה. ואומר (איוב יא יג) אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך²⁶⁴.

והנה מפסידי המדה הם הסרון ההתבוננות על הענינים שזכרנו, דהיינו סכלות פחיתות התענוגים, רדיפת הכבוד ומיעוט ההכנה לעבודה, כי השנים הראשונים הם מפתים את המחשבה וממשיכים אותה אל הפניות, כאשה המנאפת, אשר תחת אישה תקח את זרים. וכבר נקראו המחשבות החיצוניות "זנות הלב" דכתיב (במדבר טו לט) ולא תתורו אחרי לבבכם²⁶⁵ ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם. כי נמצא הלב פונה מן המבט השלם אשר היה לו ליקשר בו אל הבלים ודמיונות כוזבים, ומיעוט ההכנה גורם לסכלות הטבעי, הבא מצד החומר, שלא יגרש מתוכו. והרי הוא מבאיש את העבודה בסרחונו. ונבאר עתה מדת החסידות.

פרק יח – בביאור מדת החסידות

מדת החסידות צריכה היא באמת לביאור גדול, כי מנהגים רבים ודרכים רבים עוברים בין רבים מבני האדם בשם חסידות, ואינם אלא גולמי חסידות בלי תואר ובלי צורה ובלי תיקון. ונמשך זה מהסרון העיון וההשכלה האמתית אשר לבעלי המדות ההם, כי לא טרחו ולא נתיגעו לדעת את דרך ה' בדיעה ברורה וישרה, אלא התחסדו והלכו במה שנודמן להם לפי הסברא הראשונה. ולא העמיקו בדברים, ולא שקלו אותם במאזני החכמה.

והנה אלה הבאישו את ריח החסידות בעיני המון האנשים, ומן המשכילים עמהם, באשר כבר יחשבו שהחסידות תלוי בדברי הבל, או דברים נגד השכל והדיעה הנכונה, ויאמינו היות כל החסידות תלוי רק באמירת בקשות רבות ויודים גדולים ובכיות והשתחויות גדולות ובסיגופים הזרים, שימית בהם האדם את עצמו, כטבילות הקרח והשלג, וכיוצא בדברים האלה. והנה לא ידעו, כי אף על פי שקצת דברים אלה צריכים לבעלי תשובה, וקצתם ראויים לפרושים, הנה לא על אלה נוסד החסידות כלל, כי אם הטוב שבמנהגים האלה, הוא ראוי להתלוות אל החסידות.

אך מציאות החסידות עצמו הוא דבר עמוק מאד להבינו על נכון, והוא מיוסד על יסודות חכמה רבה ותיקון המעשה בתכלית, אשר ראוי לכל חכם לב לרדוף אחריו, כי רק לחכמים להשיגו באמת. וכן אז"ל (אבות פ"ב מ"ה) לא עם הארץ חסיד²⁶⁶.

ונבאר עתה ענין זה על הסדר. הנה שורש החסידות הוא משאמרו חז"ל (ברכות יז ע"א) אשרי אדם²⁶⁷ שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו²⁶⁸. והענין הוא כי הנה המצות

סמל מאיר המסילה

²⁶⁴ עיי' בתי מדרשות חלק ב - מדרש איוב: אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך אם אתה הכינות לבך תקובל תפלתך כפרישת כפים שהיא מקובלת:

²⁶⁵ עיי' ברכות דף יב ע"ב: אחרי לבבכם זו מינות.

²⁶⁶ עיי' לעיל פרק ה.

²⁶⁷ נוסח שלנו: מי שגדל בתורה ועמלו.

²⁶⁸ עיי' סערי קדושה ח"א ס"ג: הנה האיש אשר נדבה רוחו אותו להיותו צל לטהר ולהתקדש לקבל עליו עול מלכות שמים על אמתתה, יכין עצמו צלל כחו ויזדרז לקיים כל תרי"ג מצוות וכו', כל זמן שלא קיים תרי"ג מצוות נקרא לדיק שאינו גמור וכו', וכאשר יקיים כולם אלץ שעדיין לא נקנו בו גם כן כל המדות טובות בטבע גמור [הוא לדיק גמור, אבל מין שקיים התרי"ג מצוות בשמחה מאהבה בלי גרוי יצר הרע כלל יען נזדכך החומר לגמרי וכו', הנה זה נקרא חסיד גמור וכו' כלל העולה, כי קיום תרי"ג מצוות על ידי היות יצר הרע צללם והוא מתגבר עליו, נקרא לדיק. וכשקיים

מסילת ישרים

סג מאיר המסילה

על ידי בטול היצר הרע, שזה יורה קנין מדות הטובות בטבע גמור, הגה זה נקרא חסיד גמור. עוד יש מדרגת חסידות למעלה מזו שאין למעלה ממנה והאיש הזה נקרא קדוש [ועיי' זהר ח"ג] (דף רפ"א ע"א) וז"ל, ולאו למגנא אמר קודשא בריך הוא כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאילו פדאני לי ולבני מצין אמות העולם וכמה בני נשא דקא משתדלי באורייתא וכו' ולא אתפרק קודשא בריך הוא וגו' אלל וכו' הא אוקמוה דאין חסיד אלל המתחסד עם קונו וכו' דכד חאצו ישראל וכו' קודשא בריך הוא תריך בני מלכא ומטרוניתא עמהון, ומאן דהדר בתיובתא וגמיל חסד לשכינתא באורייתא ובכל פקודין דילה ולאו איהו אלל למפרק לשכינתא, דא עביד חסד עם קונו וכו'.

[ז"ל בשלימות: ולא למגנא אמר קב"ה כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאלו פדאני לי ולבני מצין העכו"ם וכמה בני נשא דקא משתדלי באורייתא ועבדי גמילות חסדים ומללין ולא אתפרק קב"ה ושכינתיה וישראל אלל דישתדל באורייתא לחבר יתה בקב"ה ובגמילות חסד הא אוקמוה דהא אין חסיד אלל המתחסד עם קונו דכל פקודין לעביד למפרק זהו שכינתיה וזהו עביד חסד עם קב"ה מאן דגמיל חסד בשכינתיה עם קב"ה גמיל בגין דכד חצו ישראל וקב"ה הוה צעי לישראל לון אימא הות רביעא עלייהו עד דנפקו לתרבות רעה קב"ה מה עביד תריך בני מלכא ומטרוניתא ואיהו אומי דלל יהדר לאתריה עד דמטרוניתא אתהדרת לאתרהא ומאן דהדר בתשובה וגמיל חסד בשכינתא ובכל אורייתא ובפקודין דילה ולאו איהו אלל למפרק שכינתא דא עביד חסד עם קונו וכאילו פריק ליה ולשכינתיה ולבניו.

תרגום: ולא לחנם אמר הקדוש ברוך הוא כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאלו פדאני לי ולבני מצין העובדי כוכבים ומזלות וכמה בני אדם שעוסקים בתורה ועושים גמילות חסדים ומתפללים ולא נגאל הקדוש ברוך הוא ושכינתו וישראל אלל שיעסוק בתורה לחבר אותה עם הקדוש ברוך הוא ובגמילות חסד הרי פרשה שהרי אין חסיד אלל המתחסד עם קונו שכל המצוות שעשה לגאול זו שכינתו וזוה עושה חסד עם הקדוש ברוך הוא. מי שגומל חסד עם שכינתו הוא גומל עם הקדוש ברוך הוא משום שכשחטאו ישראל והקדוש ברוך הוא היה רואה ליסרם האם היחה רוצת עליהם עד שיאלו לתרבות רעה מה עשה הקדוש ברוך הוא מרגש את בני המלך והמלכה והוא נשבע שלא יחזר למקומו עד שהמלכה תחזר למקומה ומי שחוזר בתשובה וגומל חסד עם השכינה ובכל התורה ובמצוותיה ולל היא אלל לגאול את השכינה זה עושה חסד עם קונו וכאלו גואל אותו ואת שכינתו ואת בניו.]

והנה זהו שאמר הכתוב (דברים ל"ב י"א) אור ילדך תשי וגו', וכתיב (תהלים ס"ח ל"ה) תנו עז לאלהים וגו', וזהו שאמרו (ברכות דף י"ז) רבי יהודה אומר אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וכו'. כי מה שעמל בתורה אינו לטוב פרס כלל לעצמו, אלל לעשות נחת רוח ליוצרו. וכתיב ביה (ישעיה ס"ג ט') בכל ארתם לו אר. ובכל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם היא אמנו שעליה נאמר (שם ג' א') ובפשעיכם שולחה אמכם הנקראת יוצרנו כמו שכתוב אור ילדך תשי. וזהו שאמר נחת רוח ליוצרו ולא אמר להקדוש ברוך הוא:

נמאל כי כשיעסוק בתורה ובמצוות ובמדות טובות הנקרא חסיד כנזכר לעיל, אם התערבה בו כונת קבול איזה שכר, הוא חסיד לעצמו. כמו שכתוב (משלי י"א י"ז) גומל נפשו איש חסד. כי בקיימו המצוות, גומל חסד לנפשו. ולכן אינו נקרא חסיד אלל איש חסד, כי החסד הוא אל האיש עצמו הגומל לנפשו, אך הגומל חסד עם קונו נקרא חסיד וקדוש, יען כי נזדכך מכל מיני טומאה וקידש עצמו בקדושתו יתברך. כי לשון קדושה, לשון הכנה והזמנה כמו (במדבר י"א י"ח) התקדשו למחר ואכלתם, כי עושה עצמו מרכבה אל קדושתו יתברך ואינו חושש לכבוד עצמו אלל לכבוד קונו כנזכר לעיל:

מסילת ישרים

המוטלות על כל ישראל, כבר ידועות הן וחובתן ידועה עד היכן היא מגעת, אמנם מי שאוהב את הבורא ית"ש אהבה אמתית, לא ישתדל ויכוין לפטור עצמו במה שכבר מפורסם מן החובה אשר על כל ישראל בכלל, אלא יקרה לו כמו שיקרה אל בן אוהב אביו, שאילו יגלה אביו את דעתו, גילוי מעט שהוא הפיץ בדבר מן הדברים, כבר ירבה הבן בדבר ההוא ובמעשה ההוא כל מה שיוכל, ואע"פ שלא אמרו אביו אלא פעם אחת ובהצי דיבור, הנה די לאותו הבן להבין היכן דעתו של אביו נוטה לעשות לו²⁶⁹. גם את אשר, לא אמר לו בפירוש, כיון שיוכל לדון בעצמו שיהיה הדבר ההוא נחת רוח לפניו, ולא ימתין שיצוהו יותר בפירוש, או שיאמר לו פעם אחרת.

והנה דבר זה אנחנו רואים אותו בעינינו שיוולד בכל עת ובכל שעה, בין כל אוהב וריע, בין איש לאשתו, בין אב ובנו.

כללו של דבר, בין כל מי שהאהבה ביניהם עזה באמת, שלא יאמר לא נצטויתי יותר, די לי במה שנצטויתי בפירוש. אלא ממה שנצטווה ידון על דעת המצוה, וישתדל לעשות לו מה שיוכל לדון שיהיה לו לנחת. והנה במקרה הזה יקרה למי שאוהב את בוראו ג"כ אהבה נאמנת, כי גם הוא מסוג האוהבים, ותהייתה לו המצות אשר צוויים גלוי ומפורסם לגילוי דעת לבד, לדעת שאל הענין ההוא נוטה רצונו וחפצו ית"ש, ואז לא יאמר די לי במה שאמור בפירוש, או אפטור עצמי במה שמוטל עלי עכ"פ. אלא אדרבא יאמר, כיון שכבר מצאתי ראיתי שחפצו ית"ש נוטה לזה, יהיה לי לעינים להרבות בזה הענין,

מאיר המסילה

ואל זה נתכון רבי פנחס בן יאיר צמה שאמר (צמקנה סוף סוטה) פרישות מציאה לידי טהרה וכו' וקדושה לידי חסידות וחסידות לידי רוח הקדש, כי זו חסידות שלימה הצאה אחר הקדושה והיא המציאה לידי רוח הקדש כי נתדבק בו דבוק גמור וישיג לגלוי רזי תורה ולהתנבא עתידות כמו שאמר רבי מאיר (אבות פ"ו משנה ה') כל העוסק בתורה לשמה, רצונו לומר לשמה של התורה שהיא היא הקדוש צרוך הוא, כי כל התורה שמוותיו של הקדוש צרוך הוא. וזכה לדברים הרבה וכו' ומגלין לו רזי תורה ונעשה כמעין המתגבר וכו'.

²⁶⁹ עי' חגיגה יא ע"ב: אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומצין מדעתו. ועיי"ש יג ע"א: ולא במרכבה ביחיד: תני רבי חייא אצל מוסרין לו ראשי פרקים. ועיי' רמ"ק על ס"י (פ"א מ"ד): החכמה תקרא הדבר המסור לאדם מרצו, ובינה תקרא הדבר המוצן לו מתוך דבר שנמסר לו, ועתה אמר כי חכמה זו אין מוסרין אותה אלא ראשי פרקים, לכך כריך שתצין בחכמה הנמסרת לך צענין שתצין מראש הפרק כל העניין. ועי' זהר ח"א כו ע"א: ולא ידע גבר ית קבורתיה עד יומא הדין דאתגלייא תמן ודא איהו רמז ולחכימא ברמיזא.

תרגום: ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה שהתגלה שם, וזהו רמז ודי לחכימא ברמיזא.

ועי' תז"ח ח ע"ב: ובהו תהא אנת כבד פה וכבד לשון וחכימא ברמיזא.

תרגום: ובהם תהיה אתה כבד פה וכבד לשון ולחכם ברמז.

עי' יהל אור ח"ב כח ע"ד וז"ל, סוד משה הוא תורתו הלכה למשה מסיני שהוא הסוד, והוא גנוז ברמז והן הגדות שהן בש"ס וכו' שהן לפי הנראה ח"ו כמו דברים בטלים, ובהן גנוז כל האורה והתורה וכו' וזה שדקק משה שלא יגנוז הסוד באלו הדברים ולא ניתן לו, וזהו מחולל מפשעינו שנעשה חול דברים של חול והוא מפשעינו (פקודי נד ע"ב), וכו', הרמז שהוא קליפה תנינא שבו גנוז הסוד שהוא לפנים, והוא קליפה תנינא לאגוזא קשה כאבנא כנ"ל, וא"ל לעמוד על הסוד שבתוכו שהוא הלכה למשה מסיני דרגא למשה. וזהו קבורת משה שהוא הסוד הגנוז וקבור ברמז, עכ"ל. דהיינו שהגימטריאות אינם כי אם הרמזים לעניני הנסתר, ועי' בהגר"א על תז"ח ח ע"א, וז"ל, ספר הזוהר הכל ברמז קשה להצין, ע"כ.

מסילת ישרים

ולהרחיב אותו בכל הצדדין שאוכל, לדון שרצונו יתברך הפץ בו, וזהו הנקרא עושה נחת רוח ליוצרו.

נמצא כלל החסידות, הרחבת קיום כל המצות בכל הצדדין והתנאים שראוי ושאפשר. והנך רואה שהחסידות ממין הפרישות אלא שהפרישות בלאוין, והחסידות בעשין. ושניהם ענין אחד, שהוא להוסיף על המפורש, מה שנוכל לדון לפי המצוה המפורשת, שיהיה נחת רוח לפניו יתברך²⁷⁰, וזהו גדר החסידות האמתית, ועתה נבאר חלקיו הראשיים.

פרק יט – בביאור חלקי החסידות

חלקי החסידות הראשונים ג': הא', במעשה. הב', באופן העשיה. הג', בכונה. החלק הא', במעשה, אף הוא יתחלק לב' חלקים: הא', במה שבין אדם למקום. והב', במה שבין אדם לחבירו. החלק הא' שבא', הוא במעשה שבין אדם למקום, וענינו קיום כל המצות בכל הדקדוקים שבהם, עד מקום שיד האדם מגעת, ואלה הם שקראום חז"ל שירי מצוה. ואמרו (סוכה לח ע"א) שירי מצוה מעכבים את הפורענות, כי אע"פ שגוף המצוה נשלם זולתם, וכבר יצא בזה ידי חובתו, הנה זה לכל המון ישראל. אך החסידים אין להם אלא להרבות בהשלמתם, ולא למעט בהם כלל.

החלק השני שבא', הוא במה שבין אדם לחבירו. וענינו גודל ההטבה שיהיה האדם לעולם מטיב לבריות ולא מריע להם, וזה בגוף בממון ובנפש. בגוף, שיהיה משתדל לעזור כל אדם במה שיוכל, ויקל משאם מעליהם, והוא מה ששנינו (אבות פ"ו מ"ו) ונושא בעול עם חבירו. ואם מגיע לחבירו איזה נזק בגופו, והוא יוכל למנוע אותו או להסירו, יטרח כדי לעשותו.

בממון, לסייעו באשר תשיג ידו, ולמנוע ממנו הנזקין בכל מה שיוכל. כל שכן שירחיק הוא כל מיני נזקין שיכולים לבוא מחמתו, בין ליחיד בין לרבים. ואפילו שעתה מיד אין היוזקן מצוי, כיון שיכול לבוא לידי כך, יסירם ויעבירם. ואז"ל (אבות פ"ב מ"ב) יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך.

בנפש שישתדל לעשות לחבירו כל קורת רוח שיש בידו, בין בעניני הכבוד, בין בכל שאר הענינים, כל מה שהוא יודע שאם יעשהו לחבירו הוא מקבל נחת רוח ממנו, מצות חסידות הוא לעשותו, כל שכן שלא יצערנו בשום מיני צער כלל, יהיה באיזה אופן שיהיה. וכלל כל זה הוא גמילות חסדים, אשר הפליגו חז"ל בשבחה ובחובתינו בה, ובכלל זה רדיפת השלום, שהוא ההטבה הכללית בין כל אדם לחבירו.

ועתה אביא לך ראיות על כל הדברים האלה מן החז"ל, אע"פ שהדברים פשוטים ואין צריכים לחיזוק ראייה.

בפרק בני העיר (מגילה כז ע"ב) אמרו שאלו תלמידיו את ר' זכאי במה הארכת ימים, אמר להם מימי לא השתנתי בתוך ד' אמות של תפלה, ולא כניתי שם לחבירי, ולא בטלתי קידוש היום, אימא זקנה היתה לי, פעם אחת מכרה כיפה שבראשה והביאה לי קידוש היום. הרי לך פה מן החסידות במה שנוגע אל דקדוקי המצות, כי כבר פטור היה מן הדין מהבאת יין לקידוש, כיון שלא היה לו, עד שהיתה צריכה אמו למכור כיפה

סמל מאיר המסילה

²⁷⁰ ענין התקיעות לפני הקב"ה לזכרון עקידת יצחק, הוא דווקא על ידי ההידור מצוה שמוסיפין תקיעות מרובות, הידור זה, הוא בבחי' עקדתנו לפני ה', כי בזה מתבטאת השאיפה המושלמת להשתעבד לרצון ה', ולכן נחשב כאילו אמרתי לעקוד עצמכם לפני ועשיתם, כי מדרגת החסיד הוא יותר ממדרגת הצדיק (שפתי חיים, מועדים ח"א עמוד קפב).

מסילת ישרים

שבראשה. אמנם ממדת חסידות היה עושה כן. ובמה שנוגע לכבוד חבירו שלא כנהו, אפילו כנוי שאינו של גנאי, וכדפירשו התוספות שם. ורב הונא גם כן קשר גמי על לבושו לפי שמכר המיינו לקנות יין לקידוש היום.

עוד שם, שאלו תלמידיו את ר"א בן שמוע במה הארכת ימים, אמר להם מימי לא עשיתי קפנדריא לבית הכנסת, ולא פסעתי על ראשי עם קודש. הנה זה המדות בענין כבוד בית הכנסת ובענין כבוד הבריות, שלא לפסוע על גב מסיבתן, שלא ליראות כמבזה אותן. עוד שם, שאלו תלמידיו את ר' פרידא במה הארכת ימים, אמר להם מימי לא קדמני אדם לבית המדרש, ולא ברכתי לפני כהן, ולא אכלתי מבהמה שלא הורמה מתנותיה.

ואמרו עוד שאלו תלמידיו את ר' נחוניא במה הארכת ימים, אמר להם מימי לא נתכבדתי בקלון חבירי, ולא עלתה על מטתי קללת חבירי. ומפרש התם, כי הא דרב הונא דרי מרא אכתפיה. אתא ר"ח בר הנילאי וקא דרי מיניה, א"ל אי רגילת דדרית במאתיך דרי, ואי לא אתייקורי אנא בזילותא דידך לא ניחא לי.

הרי שאע"פ שמשמעות בקלון חבירו הוא המשתדל לבזות חבירו, כדי שעל ידי זה ירבה כבודו. הנה לחסידים לא יאות לקבל כבוד אפילו אם חבירו הוא הבא ומתרצה בזה, אם יהיה [ב]זה בזיון לחבירו. ובענין זה אמר רבי זירא, מימי לא הקפדתי בתוך ביתי, ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני, ולא הרהרתי במבואות המטונפות, ולא הלכתי ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין, ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי, ולא ששתי בתקלת חבירי, ולא קראתי לחבירי בחניכותו.

הרי לך מעשי חסידות מכל הדרכים שזכרנו למעלה.

ואמרו עוד ז"ל (ב"ק ל ע"א) אר"י האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דברכות, וזה למה שבינו לבין קונו. ואמרי לה לקיים מילי דנוזקין, וזהו למה שבינו לבין חבירו. ואמרי לה לקיים מילי דאבות, ששם נכללים ענינים מכל החלקים.

והנה גמילות חסדים, הוא עיקר גדול לחסיד, כי חסידות עצמו נגזר מחסד. ואז"ל (אבות פ"א מ"ב) על ג' דברים העולם עומד, ואחד מהם ג"ח. וכן מנוהו ז"ל (שבת קכז ע"א) עם הדברים שאוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. ואמרו עוד (סוטה יד ע"א) דרש ר' שמלאי תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים. ואמרו עוד (מסכת כלה פ"ט מ"ו) דרש רבא כל מי שיש בו ג' מדות הללו, בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו, רחמן וביישן וגומל חסדים. ואמרו (סוכה מט ע"ב) אמר ר"א גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה, שנאמר זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד. ואמרו עוד (שם) בג' דברים גדולה גמילות חסדים מן הצדקה, שהצדקה בממונו וגמילות חסדים בין בגופו בין בממונו. צדקה לעניים, גמילות חסדים לעניים ולעשירים. צדקה לחיים, גמילות חסדים בין לחיים בין למתים.

ואמרו עוד (שבת קנא ע"ב) ונתן לך רחמים ורחמך כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. וזה פשוט, כי הקב"ה מודד מדה כנגד מדה, ומי שמרחם ועושה חסד עם הבריות. גם הוא בדינו ירחמוהו, וימחלו לו עונותיו בחסד, שהרי מחילה זו דין הוא, כיון שהיא מדה כנגד מדתו. והוא מה שאמרו ז"ל (ר"ה יז ע"א) למי נושא עון, למי שעובר על פשע. ומי שאינו רוצה להעביר על מדותיו, או אינו רוצה לגמול חסד, הנה הדין נותן שגם עמו לא יעשו אלא שורת הדין.

מסילת ישרים

ראה עתה מי הוא זה ואיזה הוא שיוכל לעמוד אם הקב"ה עושה עמו שורת הדין²⁷¹, ודוד המלך מתפלל ואומר (תהלים קמג ב) ואל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי. אמנם העושה חסד יקבל חסד²⁷², וככל מה שירבה לעשות, כך ירבה לקבל. ודוד היה מתפלל במדתו זאת הטובה, שאפילו לשונאיו היה משתדל להיטיב. זהו מה שכתוב (שם לה יג) ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי, ואמר (שם ז ה) אם גמלתי שולמי רע וגו'.

ובכלל הענין הזה שלא לצער לשום בריה, אפילו בעלי חיים, ולרחם ולחוס עליהם. וכן הוא אומר (משלי יב י) יודע צדיק נפש בהמתו. וכבר יש שסוברים (ב"מ לב ע"ב) צער בעלי חיים דאורייתא, ועל כל פנים דרבנן.

כללו של דבר, הרחמנות וההטבה, צריך שתהיה תקוע בלב החסיד לעולם, ותהיה מגמתו תמיד לעשות קורת רוח לבריות, ולא לגרום להם שום צער וכו'.

החלק הב' מן החסידות, הוא באופן העשיה. והנה גם זה נכלל בב' ענינים, אמנם תחתיהם נכללים פרטים רבים, וב' הראשיים הם היראה והאהבה, ב' עמודי העבודה האמתית, שזולתם לא תכון כלל.

בכלל היראה יש ההכנעה מלפניו יתברך, הבושת בקרוב אל עבודתו, והכבוד²⁷³ הנעשה אל מצותיו אל שמו יתברך ואל תורתו. ובכלל האהבה השמחה הדבקות והקנאה. ועתה נבארם אחד אחד.

הנה עיקר היראה היא יראת הרוממות, שצריך האדם לחשוב בעודו מתפלל או עושה מצוה, כי לפני מלך מלכי המלכים הוא מתפלל²⁷⁴ או עושה המעשה ההוא²⁷⁵. והוא מה שהזהיר התנא (אוצר מדרשים (אייזנשטיין) אליעזר עמוד 29) וכשאתה מתפלל דע לפני מי אתה מתפלל.

והנה ג' דברים²⁷⁶ צריך שיסתכל האדם ויתבונן היטב כדי שיגיע אל זאת היראה: האחד, שהוא עומד ממש לפני הבורא יתברך שמו, ונושא ונותן עמו²⁷⁷, אף על פי שאין עינו של אדם רואהו. ותראה כי זה הוא היותר קשה שיצטייר בלב האדם, ציור אמיתי, יען אין החוש עוזר לזה כלל. אמנם, מי שהוא בעל שכל נכון²⁷⁸, במעט התבוננות²⁷⁹ ושימת

סמל מאיר המסילה

²⁷¹ עי' לעיל פרק ד בענין.

²⁷² כאן משמע שזה ל"ד לחסידות, אלא לכל א' וא' וצ"ע.

²⁷³ מעלה זו של כבוד ה' ית' הי אמעלה עליונה, ולהגיע אליה חייב לרכז יראת הרוממות וממנה נובע כבוד ה' ית' (אור יחזקאל, מדות עמוד שיג).

²⁷⁴ מכיון שהתפילה אדם מדבר אל ה', קל יותר לחוש בנוכחות ה' לעומתו (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד תמה).

²⁷⁵ באמת הרגשת יראת הרוממות צריכה להיות נטועה ומושרשת באדם כל שעות היממה, גם כשעוסק בעניני חולין, כמו שכתב הרמב"ם (מו"נ ח"ג פנ"ב) שאין תנועות האדם ומעשיו כאשר יושב בביתו כשיבתו לפני המלך, ובכל עת ובכל מצב עליו להרגיש שעומד לפני המלך הגדול הקב"ה, אלא שבשעת קיום המצוות, ובמיוחד בשעת התפילה קיימת חובה כפולה ומכופלת להיות חדורים בהרגשה שעומדים לפני ה' ית' ומדברים אליו (שם תכא).

²⁷⁶ עי' יבמות קה ע"ב: המתפלל צריך שיתן עינו למטה שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים וחד אמר עינו למעלה שנאמר נשא לבבנו אל כפים אדהכי אתא ר' ישמעאל בר' יוסי לגביהו אמר להו במאי עסקיתו אמרו ליה בתפלה אמר להו כך אמר אבא המתפלל צריך שיתן עינו למטה ולבו למעלה כדי שיתקיימו שני מקראות הללו.

²⁷⁷ היינו שיש לו דו-דיח אתו, וגם הקב"ה משתתף בענין כי מדבר אליו והוא מאזין לדבריו (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד תכב, וכן ח"ב עמוד קפט).

²⁷⁸ עלי שור גורס "נבון".

²⁷⁹ בשכל (שפתי חיים שם).

מסילת ישרים

לב²⁸⁰, יוכל לקבוע בלבן אמיתת הדבר, איך הוא בא ונושא ונותן ממש עמו יתברך, ולפניו הוא מתחנן, ומאתו הוא מבקש. והוא יתברך שמו מאזין לו, מקשיב לדבריו כאשר ידבר איש אל רעהו²⁸¹, ורעהו מקשיב, שומע אליו.

ואחר שיקבע זה בדעתו, צריך שיתבונן על רוממותו יתברך, אשר הוא מרומם ונשגב על כל ברכה ותהלה, על כל מיני שלימות שתוכל מחשבתנו לדמות ולהבין.

ועוד צריך שיתבונן על שפלות האדם ופחיתותו, לפי חומריותו וגסותו, כל שכן לפי החטאים שחטא מעודו, כי על כל אלה אי אפשר שלא יחרד לבו, ולא ירעש בעודו מדבר דבריו לפניו יתברך, ומזכיר בשמו, ומשתדל להרצות לו.

הוא מה שאמר הכתוב (תהלים ב יא) עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה, וכתוב (שם פט ח) אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו. כי המלאכים להיותם יותר קרובים אליו יתברך מבני הגוף החומרי, קל להם יותר לדמות שבה גדולתו, על כן מוראו עליהם יותר ממה שהוא על בני האדם. ואמנם דוד המלך עליו השלום היה משבח ואומר (שם ה ח) אשתחווה אל היכל קדשך ביראתך, וכתוב (מלאכי ב ה) מפני שמי נחת הוא, ואומר (עזרא ט ו) אלהי בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך.

ואולם היראה הזאת, צריך שתתגבר בלב בתחלה, ואחר כך תראה פעולותיה גם באיברי הגוף, הלא המה כבוד הראש וההשתחווה שפלות העינים וכפיפת הידים, כעבד קטן לפני מלך רב. וכן אמרו בגמרא (שבת י ע"א) רבא פכר ידיה ומצלי אמר כעבדא קמי מאריה.

והנה דברנו עד עתה מן ההכנעה ומן הבושת.

ונדבר עתה מענין הכבוד. הנה כבוד המצוה ויקרה כבר הוזהירונו עליו הז"ל, ואמרו (שבת קלג ע"ב) זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצות, ציצית נאה, תפילין נאה, ספר תורה נאה, לולב נאה וכו'. וכן אמרו (ב"ק ט ע"ב) הידור מצוה עד שליש, עד כאן משלו, מכאן ואילך משל הקב"ה. הרי דעת שפתותיהם ז"ל ברור מללו, שאין די בעשות המצוה לבד, אלא שצריך לכבדה ולהדרה, ולהוציא ממי שלהקל על עצמו יאמר, אין הכבוד אלא לבני האדם המתפתים בהבלים אלה. אך הקב"ה אינו חושש לזה, כי הוא מרומם מדברים האלה ונשגב מהם, וכיון שהמצוה נעשית לאמתה, די בזה. אמנם האמת הוא, שהאדון ברוך הוא נקרא אל הכבוד (תהלים כט ג), ואנו חייבים לכבדו, אע"פ שאינו צריך

סמל מאיר המסילה

²⁸⁰ הבל הוא מקור ומקום הרצונות והשאיות ואם יהיה מרוכז כולו ומלא רצון לחוש את מציאות ה' ונוכחותו (שפתי חיים שם).

²⁸¹ המעיין בתפלתו רואה גם סגולה נפלאה להתגברות והתקדמות פנימית תמידית דווקא בשעות תפלותיו. הרגשות מחודשת לאמונה הולכת ומסתמנת (עלי שור ח"א כז).

²⁸² "ע שרתי נאמר (שמות לג יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו, וסך אל המחנה ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל.

ועי' נתיבות עולם (נתיב העבודה ו): יש לאדם לחשוב עצמו כאלו הוא לפני השם יתברך וכעבד שהוא עומד לפני רבו. ואיך סבירא ליה שיס לו לכוון לבו למעלה אל השם יתברך וכאלו הוא משתוקק ומתחווה אל השם יתברך ולפיכך יכוין לבו למעלה. ומתוך שיקיים שניהם שיתן עיניו למטה ולבו למעלה, כי התפלה מה שהאדם הוא העלול וצריך אל עלתו, וידוע כי מלך שהוא עלול יש להיות עיניו למטה וכמו העבד שהוא עומד לפני רבו שעיניו למטה, אמנם מפני שהאדם נתלה בעלה צריך שיהיה לבו למעלה אל העלה לכך יהיה לבו למעלה. כלל הדבר מה שעיניו למטה בצביל כך יש עליו משפט העלול שהוא עומד ביראה לפני עלתו, רק מפני כי העלול נתלה בעלה לכך העלול נושא לבו אל עלתו שכל אחד נושא לבו אל מי שהוא צריך אליו שהאדם צריך אל השם יתברך בתפלתו, וזה מבואר.

מסילת ישרים

לכבודנו, ולא כבודנו חשוב וספון לפניו, ומי שממעט בזה במקום שהיה יכול להרבות אינו אלא חוטא.

הוא מה שהנביא מלאכי מתרעם על ישראל בדבר ה' (מלאכי א ח) וכי תגישון עיור לזבוח אין רע²⁸³ הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך. ואולם הז"ל הזהירונו להתנהג הפך זה בעבודה, ואמרו (סוכה נ ע"א) בענין מים שנתגלו, שלא יסננם במסנת מטעם, אימור דאמרי להדיוט לגבוה מי קאמר, לית ליה הקריבהו נא לפחתך. ראה נא, מה חסרון יש במים שנסתננו, וכבר מותרים הם להדיוט, ואפילו הכי אסורים הם לגבוה, משום שאינו דרך כבוד. ואמרו עוד בספרי (ראה סח) וכל מבחר נדריכם דהיינו שלא יביא אלא מן המובחר.

וכבר מצאנו קין והבל, הבל הביא מבכורות צאנו ומחלביהן, וקין הביא מן הפסולת מפרי האדמה כפי ז"ל (ב"ר פכ"ב ס"י ה). ומה עלה בהם (בראשית ד ד) וישע ה' אל הבל ואל מנחתו, ואל קין ואל מנחתו לא שעוה. ואומר (מלאכי א יד) וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונודר וזבחה משחת לה, כי מלך גדול אני.

וכמה דברים הזהירונו ז"ל שלא יהיו מצות בזויות עלינו. וכבר אמרו (מגילה לב ע"א) כל האוחז ספר תורה ערום נקבר ערום מפני ביזוי המצוה. וסדר העלאת ביכורים יהיה לנו לעינים, לראות מה הוא הידורן של מצות, שכך שנינו (בכורים פ"ג מ"ג) השור הולך לפנייהם וקרניו מצופות זהב ועטרה של זית בראשו וכו'. עוד שם (משנה ח) העשירים מביאים בכוריהם בקלתות של זהב, והעניים בסלי נצרים כו'. עוד שם (משנה י) ג' מדות בבכורים, בכורים, תוספת בכורים, ועיטור בכורים וכו'. הרי לנו בהדיא כמה ראוי לנו להוסיף על גופה של מצוה כדי להדרה. ומכאן נלמוד לכל שאר מצות שבתורה.

ואמרו (שבת י ע"א) רבא רמי פוזמקי ומצלי, אמר (עמוס ד יב) הכון לקראת אלהיך ישראל. עוד ארז"ל (ב"ר פס"ה ס"י טז) על הפסוק בגדי עשו בנה החמודות אמר רשב"ג אני שמשתי את אבא כו'²⁸⁴ אבל עשו כשהיה משמש את אביו לא היה משמש אלא בבגדי מלכות. והנה א"כ לבשר ודם, קל וחומר למלך מלכי המלכים הקב"ה, שהעומד לפניו להתפלל ראוי הוא שילבש בגדי כבוד, ויושב לפניו כמו שיושב לפני מלך גדול.

והנה בכלל זה יש כבוד השבתות ויום טוב, שכל המרבה לכבדם, ודאי עושה נחת רוח ליוצרו, שכך צונו, וכברתו (ישעיה נח יג). וכיון שכבר התאמת לנו שכבודו מצוה, הנה מיני הכבוד רבים הם, אך הכלל הוא, שכל מעשה שבו נראה חשיבות לשבת, צריכים אנו לעשותו. על כן היו החכמים הראשונים עוסקים בהכנות השבת איש איש לפי דרכו (שבת קיט ע"א) ר"א הוה יתיב אתכתקא דשינא ומנשב נורא, רב ספרא מהריך רישא, רבא מלח שיבוטא, רב הונא מדליק שרגא, רב פפא גדיל פתילתא, רב חסדא פריס סלקא, רבה ורב יוסף מצלחו ציבי, רב נחמן מכתף ועייל מכתף ונפיק, אמר אלו מקלעין לי ר' אמי ור' אסי מי לא מכתפינא קמייהו. ותראה היקשו של רב נחמן שיש לנו ממנו מקום לימוד, כי הנה היה מתבונן מה היה הוא עושה לפי דרכו לאדם שהוא הפי' לכבודו, וכזה עצמו היה עושה בשבת.

מאיר המסילה

המשך הפסוק: וכי תגישו פסח וחלה אין רע.²⁸³

ז"ל: ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות מה שחמד מנמרוד והרגו ונטלן הה"ד (משלי יב) חמד רשע מצוד רעים אשר אתה בבית שבהן היה משמש את אביו אר"ש בן גמליאל כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אחד ממאה שמש עשו את אביו אני בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים מלוכלכין ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים אבל עשו בשעה שהיה משמש את אביו לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות אמר אין כבודו של אבא להיות משמשו אלא בבגדי מלכות.

מסילת ישרים

ועל דבר זה נאמר (ברכות יז ע"א) לעולם יהא אדם ערום ביראה, לדעת ולהתבונן דבר מתוך דבר, ולחדש המצאות לעשות נחת רוח ליוצרו בכל הדרכים שאפשר, להראות היות מכירים גודל רוממותו עלינו, אשר על כן, כל מה שיתיחס לו יהיה נכבד עלינו כבוד גדול. וכיון שהוא ית' בטובו הגדול, עם כל שפלותנו, רצה בענוותו לחלוק לנו כבוד, ולמסור לנו דברי קדושתו, לפחות בכל כחנו נכבדם.

ונראה היקר אשר להם אצלנו, ונראה שזאת היא היראה האמיתי, שהיא יראת הרוממות שזכרנו, שבה תלוי הכבוד המתקרב אל חיבוב האהבה, וכמו שאכתוב עוד בס"ד. מה שאין כן יראת העונש, שאינה העיקרית, ואין מעלות המדות האלה נמשכות הימנה.

ונחזור לענין השבת. הנה אמרו (שבת קיט ע"א) רב ענן לביש גונדא, דהיינו שהיה לובש בגד שחור בערב שבת, כדי שיהיה ניכר יותר כבוד השבת בלובשו בו בגדים נאים. נמצא שלא לבד ההכנה לשבת הוא מכלל הכבוד, אלא אפילו ההעדר שמכחו יבחן יותר מציאות הכבוד, גם הוא מכלל המצוה. וכן אסרו לקבוע סעודה בערב שבת מפני כבוד השבת, וכן כל כיוצא בזה.

ובכלל היראה עוד כבוד התורה ולומדיה, ובהדיא שנינו (אבות פ"ד מ"ו) כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות. ואז"ל (סנהדרין קב ע"ב) אמר ר"י מפני מה זכה אחאב למלכות כ"ב שנה, לפי שכבד את התורה שנתנה בכ"ב אותיות, שנאמר וישלח מלאכים אל אחאב וגו' והדבר הזה לא אוכל לעשות. ואז"ל (ברכות יח ע"א, רמב"ם הלכות תפילין פ"י הי"א) היה הולך ממקום למקום לא יניחנו בשק ויניחנו על החמור וירכב עליו, אלא מניחו בחיקו כו'. ואסרו עוד (מו"ק כה ע"א) לישב על המטה שמפר תורה עליה. וכן אמרו (עירובין צח ע"א) אין זורקין כתבי הקודש, ואפילו הלכות ואגדות. ואסרו (מגילה כז ע"א) להניח נביאים וכתובים על גבי חומשים, הן אלה דברים שאסרו חז"ל לכל עדת ישראל, והחסיד יש לו ללמוד מאלה ולהוסיף עליהם כהנה וכהנה, לכבוד שם ה' אלהיו. ובכלל זה הניקיון והטהרה הצריכה לדברי תורה, שלא לעסוק בה אפילו בהרהור במקומות המטונפים, ולא בידים שאינם נקיות. וכבר הרבו חז"ל להזהיר על זה במקומות רבים.

ובענין לומדי תורה הנה מקרא כתוב (ויקרא יט לב) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ומינה ילפינן לכל מיני כבוד שאפשר לעשות להם, שראוי ודאי לחסיד שיעשהו. וכבר אז"ל (כתובות קג ע"ב) ואת יראי ה' יכבד, זה יהושפט מלך יהודה, שכיון שהיה רואה תלמיד חכם, היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו ואומר לו רבי רבי מורי מורי. ורבי זירא כשהיה חלש מלימודו, היה משים עצמו על פתח בית המדרש לעשות מצוה כשיקום מלפני התלמידי חכמים (ברכות כה ע"א). כל אלה דברים שכבר רואים אצלנו היות הבורא יתברך שמו הפץ בה, וגלה דעתו העליון בזה, וכיון שכך מי האיש החפץ לעשות נחת רוח ליוצרו, הנה בדרך זה ילך ויוסיף לקח בתחבולותיו, ולעשות הישר לפניו יתברך שמו. ובכלל זה כמו כן כיבוד בית הכנסת ובית המדרש, שאין די שלא ינהג בהם קלות ראש, אלא שנהג בהם כל מיני כבוד ומורא בכל מנהגיו ובכל פעולותיו, וכל מה שלא היה עושה בהיכל מלך גדול, לא יעשה בהם.

ונדבר עתה מענין האהבה, וענפיה הם ג' השמחה, הדביקות, והקנאה. והנה ענין האהבה הוא שיהיה האדם הושק ומתאוה ממש אל קרבתו יתברך, ורודף אחר קדושתו, כאשר ירדוף איש אחר הנחמד ממנו חמדה עזה, עד שיהיה לו הזכרת שמו יתברך ודבור בתהלותיו, והעסק בדברי תורתו ואלהותו יתברך, שעשוע ועונג ממש,

מסילת ישרים

כמי שאוהב את אשת נעוריו או בנו יחידו אהבה הזקה, אשר אפילו הדיבור בה יהיה לו לנחת ותענוג. וכענין הכתוב (ירמיה לא יט) כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד.

והנה ודאי שמי שאוהב את בוראו אהבה אמיתית, לא יניח עבודתו לשום טעם שבעולם, אם לא יהיה אנוס ממש, ולא יצטרך רצוי ופיתוי לעבודה, אלא אדרבא לבו ישיאהו וירצהו אליה, אם לא יהיה עיכוב גדול שימנעהו. הנה זאת היא המדה הנחמדת, אשר אליה זכו החסידים הראשונים קדושי עליון, וכמאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים מב ב) כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלהים, צמאה נפשי לאלהים לאל חי מתי אבוא וכו'. ואומר (שם פד ג) נכספה וגם כלתה נפשי להצרות ה' וגו', (שם סג ב) צמאה לך נפשי כמה לך בשרי וגו'. כל זה מתוקף התשוקה שהיה משתוקק לו יתברך, וכענין מה שכתב הנביא (ישעיה כו ח) לשמך ולזכרך תאות נפש, ואומר (שם ט) נפשי אויתך בלילה אף רוחי בקרבי אשהרך. ודוד עצמו אומר (תהלים סג ז) אם זכרתך על יצועי באשמורות אהנה בך. ביאר העונג והשעשוע שהיה לו בדברו בו ובשבחיו יתברך שמו, ואומר (שם קיט מז) ואשתעשע במצותיך אשר אהבתי, ואמר גם (שם קמג) מצותיך שעשועי וגו'.

והנה זאת ודאי, שאהבה זאת צריך שלא תהיה אהבה התלויה בדבר, דהיינו שיאהב את הבורא יתברך על שמטיב אליו ומעשירו ומצליח אותו, אלא כאהבת הבן לאביו, שהיא אהבה טבעית ממש, שטבעו מכריחו וכופהו לזה, כמאמר הכתוב (דברים לב ו) הלא הוא אביך קנך. ומבחן האהבה הזאת הוא בזמן הדוחק והצרה, וכן אז"ל (ברכות נד ע"א) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך, אפילו נוטל את נפשך ובכל מאורך בכל ממונך.

אמנם כדי שלא תהיינה הצרות והדוחקים קושי ומניעה אל האהבה, יש לאדם להשיב אל עצמו ב' תשובות: הא' מהן שוה לכל נפש, והב' לחכמים בעלי הדעה העמוקה. הא' היא כל מאי דעבדין מן שמיא לטב²⁸⁵ (אוצר מדרשים) (אייזנשטיין) לעולם עמוד²⁸⁶271), וזה כי אפילו הצער ההוא הדוחק הנראה בעיניו רעה, איננו באמת אלא טובה אמיתית. וכמשל הרופא החותך את הבשר או את האבר שנפסד, כדי שיבריא שאר הגוף ולא ימות. שאף על פי שהמעשה אכזרי לכאורה, אינו אלא רחמנות באמת להטיבו באחריתו. ולא יסיר החולה אהבתו מהרופא בעבור זה המעשה, אלא אדרבא יוסיף לאהבה אותו. כן הדבר הזה, כשיחשוב האדם שכל מה שהקב"ה עושה עמו לטובתו הוא עושה, בין שיהיה בגופו בין שיהיה בממונו, ואף על פי שהוא אינו רואה ואינו מבין איך זה הוא טובתו, ודאי טובתו הוא, הנה לא תחלש אהבתו מפני כל דוחק או כל צער, אלא אדרבא תגבר ונוספה בו תמיד.

סמל מאיר המסילה

²⁸⁵ עדיין אין זו מחשבת האדם השלם אלא חייב הוא לחשוב שאע"ג שאין זה לטב עביד מ"מ הרי זה רצון ה' ית' ובודאי שעליו לעשות רצונו אף שאין זו לטובתו (אור יחזקאל, אלול עמוד קלג). מצינו שהגדולים והשלמים אינם מבקשים עצות ודרכים להקל עליהם דרכי העבודה, מש"כ כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד, אינו נאמר לצדיקים כי הצדיקים חיים עם הלב והנפש ואינם צריכים לעצות כדי לא לבעוט ביסורין כי מציאותם היא חכמה ושכל, והיינו דאמר ר"ע לתלמידיו בשעה שסרקו את בשרו במסרוקות של ברזל והיה קורא ק"ש א"ל עד כאן א"ל כל ימי הייתי מצטער מתאי יגיע לידי, כי בשעה שחי בחכמה ושכל מסירות הנפש היא מעל הודרגה מובנת (שם עמוד ריא).

²⁸⁶ עי' ברכות דף ס ע"ב: תנא משמיה דרבי עקיבא לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב עביד.

מסילת ישרים

אך בעלי הדיעה האמתית אינם צריכים אפילו למעם הזה, כי הרי אין להם לכונן עצמם כלל, אלא כל תפלתם להגדיל כבוד השם יתברך, ולעשות נחת רוח לפניו²⁸⁷. וכל מה שיתגברו עיכובים נגדם, עד שיצטרכו הם יותר כח להעבירם, הנה יאמץ לבם וישמחו להראות תוקף אמונתם, כשר צבא הרשום בגבורה אשר יבחר לו תמיד במלחמה החזקה יותר להראות תקפו בנצחונה. וכבר מורגל זה הענין בכל אוהב בשר ודם, שישמח כי יזדמן לו מה שיוכל להראות בו אל אשר הוא אוהב עד היכן מגיע עוצם אהבתו. ונבאר עתה ענפי האהבה הם הג' שזכרתי: הדביקות, השמחה, והקנאה.

הדביקות הוא שיהיה לבו של אדם מתדבק כל כך בה' יתברך, עד שכבר יסור מלפנות ולהשגיח אל שום דבר זולתו²⁸⁸. והוא מה שבא עליו המשל בדברי שלמה (משלי ה יט) אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד. ובגמרא אמרו ז"ל (עירובין נד ע"ב) אמרו עליו על ר"א בן פדת שהיה יושב ועוסק בתורה בשוק התחתון של ציפורי וסדינו²⁸⁹ מוטל בשוק העליון של ציפורי. והנה תכלית המדה הזאת הוא להיות האדם מתדבק כך אל בוראו בכל עת ובכל שעה, אמנם לפחות בשעת עבודה, אם אוהב הוא את בוראו, ודאי שיהיה לו הדביקות הזה. ובירושלמי (ברכות פ"ה ה"א) אמרו ר"ח בן דוסא היה עומד ומתפלל, ובא חברבר והכישו ולא הפסיק תפלתו וכו'. אמרו לו תלמידיו, רבי ולא הרגשת. ואמר להם יבוא עלי מתוך שהיה לבי מכוין בתפלה לא הרגשתי.

ועל הדביקות הוזהרנו בתורה פעמים רבות (דברים ל ב) לאהבה את ה' אלהיך וגו' ולדבקה בו, ובו תדבק (שם י ב) ובו תדבקון (שם יג ה). ודוד אמר (תהלים סג ט) דבקה נפשי אחריך. וענין כל אלה הפסוקים אחד, שהוא הדביקות שהאדם מתדבק בו ית', שאינו יכול ליפרד ולזוז ממנו. ואז"ל (ב"ר פ"פ סי' ז²⁹⁰) ארשב"ל בנ' לשונות של חיבה חבב הקב"ה את ישראל ואנו למידים וכו' בדביקה בחשיקה ובחפיצה. והם ממש ענפי האהבה העיקרית, והיינו התשוקה שזכרתי, והדביקות, והנחת והעונג הנמצא בעסק ענינו של הנאהב.

הב' הוא השמחה. והוא עיקר גדול בעבודה, והוא מה שרוד מזהיר ואומר (תהלים ק ב) עבדו את ה' בשמחה בואו לפניו ברננה. ואומר (שם סח ד) וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלהים וישישו בשמחה. ואז"ל (שבת ל ע"ב) אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה. ועל הפסוק שזכרנו למעלה עבדו את ה' בשמחה, אמרו במדרש (מדרש ש"ט ק²⁹¹) א"ר כשתהיה עומד (לפני) להתפלל יהא לבך שמח עליך, שאתה מתפלל לאלהים, שאין כיוצא בו, כי זאת היא השמחה האמתית שיהיה לבו של אדם עלו על שהוא זוכה לעבוד לפני אדון יתברך, שאין כמוהו, ולעסוק בתורתו ובמצותיו, שהם השלימות האמתית והיקר הנצחי.

סמאל המסילה

²⁸⁷ עי' לעיל הערה 268.

²⁸⁸ היינו ביטול היש, וזה אי אפשר בתוך הבריאה משום כי אש אוכלה הוא ולא הוי התבטלות גמורה עד שתשרף ותבטל לגמרי כל האנוכיות שבאדם וא"כ יתבטל האדם ממציותו (מכתב מאליהו ח"א עמוד 108).

²⁸⁹ חליפתו העליון.

²⁹⁰ ז"ל: וידבר חמור אתם לאמר ר"ל אמר בג' לשונות של חבה חבב הקב"ה את ישראל בדביקה בחשיקה ובחפיצה בדביקה (דברים ד) ואתם הדבקים בחשיקה (שם ז) לא מרובכם מכל העמים חשק ה' ובחפיצה (מלאכי ג) ואשרו אתכם כל הגוים וגו' ואנו למדים אותה מפרשה של רשע הזה בדביקה ותדבק נפשו בחשיקה שכם בני חשקה נפשו בבתכם בחפיצה כי חפץ בבת יעקב.

²⁹¹ ז"ל: כתוב אחד אומר, עבדו את יי' בשמחה. וכתוב אחד אומר, (תהלים ב, יא) עבדו את יי' ביראה. אמר רבי איבו, בשעה שאתה עומד ומתפלל יהא לבך שמח כי לאלהים עליון אתה עובד.

מסילת ישרים

ואמר שלמה במשל החכמה (שה"ש א ד) משכני אחרוך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך, כי כל מה שזוכה האדם ליכנס יותר לפנים בחדרי ידיעת גדולתו יתברך, יותר תגדל בו השמחה, ויהיה לבו שש בקרבו, ואומר (תהלים קמט ב) ישמח ישראל בעושי בני ציון יגילו במלכם.

ודוד שכבר הגיע אל המעלה הזאת שיעור גדול, אמר (שם קד לד) יערב עליו שיחי אנכי אשמח בה! ואמר (שם מג ד) ואבואה אל מזבח אלהים אל אל שמחת גילי ואודך בכנור אלהים אלהי, ואמר (שם עא כג) תרננה שפתי כי אזמרה לך ונפשי אשר פדית. והיינו, כי כל כך היתה מתגברת בקרבו השמחה, שכבר השפתים היו מתנענעות מאליהם ומרננות בהיותו עוסק בתהלותיו ית', וכל זה מגודל התלהמות נפשו שהיתה מתלהמת בשמחתה לפניו²⁹². הוא מה שסיים, ונפשי אשר פדית.

ומצינו שנתרעם הקב"ה על ישראל מפני שחיסרו תנאי זה בעבודתם, הוא שנאמר (דברים כח מז) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב. ודוד לפי שראה את ישראל בעת התנדבם על בנין הבית, שכבר הגיעו למעלה הזאת, התפלל עליהם שתתקיים המדה הטובה בהם ולא תסור, הוא מה שכתוב (דבה"י א' כט יז) ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך ה' אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכין לבבם אליך.

הענף הג' הוא הקנאה, שיהיה האדם מקנא לשם קדשו, שונא את משנאיו ומשתדל להכניעם במה שיוכל, כדי שתהיה עבודתו ית' נעשית וכבודו מתרבה. והוא מ"ש דוד ע"ה (תהלים קלט כא) הלא משנאיך ה' אשנא ובתקומיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים וגו', ואלהיו אמר (מלכים א' יט י) קנא קנאתי לה' צבאות וגו'. וכבר ראינו למה זכה בעבור קנאתו לאלהיו, כמאמר הכתוב (במדבר כה יג) תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל. וכבר הפליגו חז"ל (תנחומא משפטים ז'²⁹³) לדבר במי שיש בידו למחות ואינו מוחה, וגזרו דינו ליתפס בעון החוטאים עצמו.

ובמדרש איכה (פ"א סי' לג) אמרו היו שריה כאילים מה אילים הללו בשעת שרב הופכים פניהם אלו תחת אלו, כך היו גדולי ישראל רואים דבר עבירה והופכים פניהם ממנו. אמר להם הקב"ה, תבא השעה ואני אעשה להם כן. וזה פשוט, כי מי שאוהב את חבירו, אי אפשר לו לסבול שיראה מכים את חבירו או מחרפים אותו, ובודאי שיצא לעזרתו. גם מי שאוהב שמו יתברך, לא יוכל לסבול ולראות שיחללו אותו ח"ו, ושיעברו על מצותיו. והוא מה שאמר שלמה (משלי כח ד) עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בו, כי אותם שמהללים רשע ברשעתו ולא יוכיחו על פניו מומו, הנה הם עוזבי התורה, ומניחים אותה שתתחלל ח"ו. אך שומריה, המתחזקים להחזיקה, ודאי שיתגרו בו, לא יוכלו להתאפק ולהחריש.

ואמר הקב"ה אל איוב (איוב מ יא) הפץ עברות אפך [וראה כל גאה והשפילהו] ראה כל גאה הכניעהו והדוך רשעים תחתם טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בטמון, כי זהו

סמל מאיר המסילה

²⁹² עי' ויק"ר פל"ה סי' א: חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך אמר דוד רבש"ע בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וה"ד ואשיבה רגלי אל עדותיך.

²⁹³ ז"ל: מאן דלא מוכח מתפיס בהווא עון דאמר מר כל מי שאפשר לו למחות באנשי ביתו ואינו מוחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כלו נתפס על כל העולם כלו, דא"ר חנינא מאי דכתיב ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו (ישעיה ג) אם שרים חטאו זקנים מה חטאו אלא זקנים שלא מיחו בשרים.

מסילת ישרים

תוקף האהבה שיוכל להראות מי שאוהב את בוראו באמת, ואומר (תהלים צו י) אוהבי ה' שנאו רע.

והנה בארנו עד הנה החסידות מה שתלוי במעשה ובאופן העשיה. נבאר עתה התלויה בכונה, וכבר דברנו גם כן למעלה מענין לשמה ושלא לשמה למדרגותיהם. אמנם ודאי שמי שמתכוין בעבודתו לטהר נפשו לפני בוראו, למען תזכה לשבת את פניו בכלל הישרים והחסידים לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, ולקבל הגמול אשר בעוה"ב, לא נוכל לומר שתהיה כונה זו רעה, אכן לא נוכל לומר גם כן שתהיה היותר טובה, כי עד שהאדם מתכוין לטובת עצמו, סוף סוף עבודתו לצורך עצמו. אך הכונה האמתית המצויה בחסידים, אשר טרחו והשתדלו להשיגה, הוא שיהיה האדם עובד רק למען אשר כבודו של האדון ב"ה יגדל וירבה²⁹⁴, וזה יהיה אחר שהתגבר באהבה אליו יתברך, ויהיה חומד ומתאוה אל הגדלת כבודו, ומצטער על כל שימעט ממנו, כי אז יעבוד עבודתו לתכלית זה, שלפחות מצדו יהיה כבודו יתברך מתגדל, ויתאוה [ש]כל שאר בני האדם יהיו כמו כן, ויצטער ויתאנח על מה שממעטים שאר בני האדם, וכל שכן על מה שממעט הוא עצמו בשוגג או באונס או בחולשת הטבע, אשר קשה לו לישמר מן החטאים בכל עת, כענין הכתוב (קהלת ז כ) כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא.

ודבר זה ביארוהו בתנא דבי אליהו (פרק ר²⁹⁵) ז"ל: אמרו, כל חכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמתו ומתאנח על כבודו של הקב"ה כו', כל ימיו ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים ולכבוד בית המקדש ולישועה שתצמח בקרוב ולכינוס גליות, זוכה לרוח הקודש בדבריו וכו'. נמצאת למד שזאת היא הכוונה המעולה שהיא רחוקה לגמרי מכל הנאת עצמו, ואינה אלא לכבודו של מקום ולקידוש שמו יתברך, המתקדש בבירותיו בשעה שעושים רצונו, ועל זה אמרו (זהר ח"ג רפא ע"א²⁹⁶) איזהו חסיד המתחסד עם קונו.

והנה החסיד כזה, מלבד העבודה שהוא עובד במעשה מצותיו, על הכונה הזאת הנה ודאי צריך שיצטער תמיד צער ממש על הגלות ועל החורבן מצד מה, שזה גורם מיעוט כביכול לכבודו ית', ויתאוה לגאולה, לפי שבה יהיה עליו לכבוד השם יתברך. והוא מה שכתב התדב"א שהבאנו למעלה, ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים וכו', ויתפלל תמיד על גאולת בני ישראל והשבת כבוד שמים לעילוי.

ואם יאמר אדם מי אני ומה אני ספון שאתפלל על הגלות ועל ירושלים וכו'²⁹⁷, המפני תפילתי יכנסו הגליות ותצמח הישועה. תשובתו בצדו, כאותה ששנינו (סנהדרין לו

סממאיר המסילה

²⁹⁴ עני' לעיל הערה 268.

²⁹⁵ ז"ל: מפני מה זכה משה למאור פנים בעוה"ז מה שעתידי הקב"ה ליתן לצדיקים בעוה"ב מפני שעשה רצונו של הקב"ה ומתאנח על כבודו של הקב"ה ושל ישראל וכל ימיו היה מחמד ומתאוה ומצפה כדי שיהא שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ומנין לך תדע לך כשהיו ישראל במדבר וסרחו במעשיהם אמר הקב"ה למשה (שמות לב) ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול מיד היה פתחון פה למשה להשיב ויחל משה את פני ה' אלוהיו ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה למה יאמרו מצרים לאמר וגו' זכור לאברהם ליצחק ולישראל וגו' מיד היה לו עניה וינחם ה' על הרעה וגו' ולא זה בלבד אלא שכרו של משה הצדיק שעמד בתפלה בארבעה וחמשה מקומות והציל את ישראל מן המיתה העלה עליו הכתוב כאילו הוא ברא אותם שנאמר ויזכור ימי עולם משה עמו (ישעיה סג) וכן כל חכם וחכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמתו ומתאנח על כבודו של הקב"ה ועל כבודו של ישראל כל ימיו ומחמד ומתאוה ומצפה על כבוד ירושלים ועל בית המקדש ועל הישועה שתצמח בקרוב בימינו ועל כינוס גליות מיד שורה רוח הקודש בקרבו שנאמר איה השם בקרבו את רוח קדשו (שם).

²⁹⁶ עני' לעיל הערה 268.

²⁹⁷ כל אדם במעשיו הוא יחיד, דהיינו לכל אדם יש לו לבדו את חלקו ותפקידו בעבודת ה'. ומה שאדם זה פועל לאור תפקידו בעבודת ה', אין היכולת לפעול ביד אדם אחר. ומכלל כל

מסילת ישרים

ע"א²⁹⁸) לפיכך נברא אדם יחיד, כדי שכל אחד יאמר בשבילי נברא העולם. וכבר נחת רוח הוא לפניו יתברך, שיהיו בניו מבקשים ומתפללים על זאת, ואף שלא תעשה בקשתם מפני שלא הגיע הזמן או מאיזה טעם שיהיה, הנה הם עשו את שלהם והקב"ה שמח בזה.

ועל העדר זה הדבר התרעם הנביא (ישעיה נט מז) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע, ואמר (שם סג ה) ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין סומך, ואמר (ירמיה ל יז) ציון היא דורש אין לה, ופי' ז"ל (סוכה מא ע"א) מכלל דבעיא דרישה. הרי כאן שחייבים אנחנו בזה, ואין לנו ליפטר מפני מיעוט כחננו, כי על כיוצא בזה שנינו (אבות פ"ב מט"ז) לא עליך המלאכה לגמור, ואי אתה בן חורין ליבטל הימנה. ואמר עוד הנביא (ישעיה נא יח) אין מנהל לה מכל בנים ילדה, ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה. ואמר (שם מו ו) כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה, ופי' ז"ל (תיקו"ז פא ע"ב²⁹⁹) שכל חסד שעושים לעצמם הם עושים, לטובת נפשם ולהנאתם, ואינם מתכוונים לכונה השלמה הזאת, ולא מבקשים על עילוי הכבוד וגאולתן של ישראל, שהרי אי אפשר לכבוד העליון להתרבות אלא בגאולתן של ישראל וברבוי כבודם, שזה תלוי בזה באמת, וכמו שכתב בתד"א שהזכרתי, ומתאנח על כבודו של הקב"ה ועל כבודן של ישראל.

נמצאת למד שב' דברים יש בענין זה: אחד, הכונה בכל מצוה ועבודה שתהיה לעילוי כבודו של מקום, במה שבריותיו עושים נחת רוח לפניו. ועוד, הצער והבקשה על עילוי (כבודו) [עלוי הכבוד הזה שיעשה בשלמות בעלוי כבודן] של ישראל ושלותן. ואמנם עוד עיקר שני יש בכונת החסידות, והוא טובת הדור, שהנה ראוי לכל חסיד שיתכוון במעשיו לטובת דורו כולו, לזכות אותם ולהגן עליהם, והוא ענין הכתוב (ישעיה ג י) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, שכל הדור אוכל מפירותיו, וכן אמרו הז"ל (ב"ב טו ע"א) היש בה עץ אם יש מי שמגין על דורו בעץ.

ותראה שזהו רצונו של מקום שיהיו חסידי ישראל מזכים ומכפרים על כל שאר המדריוגות שבהם, והוא מה שאמרו ז"ל בלולב ומיניו (ויקרא רבה פ"ל סי' יב) יבואו אלה ויכפרו על אלה³⁰⁰, שאין הקב"ה חפץ באבדן הרשעים, אלא מצוה מוטלת על החסידים להשתדל לזכותם ולכפר עליהם, וזה צריך שיעשה בכונת עבודתו וגם בתפלתו בפועל,

מאיר המסילה

הפעולות והמעשים של כל בני האדם נבנה כבוד שמים. וכך גם בהבאת הגאולה מה שהוא פועל ומתפלל, אין היכולת ביד אחר לפעול ולהתפלל, כי זהו חלקו הבלעדי בהבאת הגאולה, וא"כ על אף שהגאולה עדיין לא באה, אין זה פוטר את האדם לפי ערך תפקידו להתפלל על הגאולה, כי מחובתו הבלעדית לו לבדו להתפלל על הגאולה (שפתי חיים, מועדים ח"ג עמוד שיג).

²⁹⁸ לפיכך נברא אדם יחיד ללמד שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא ומפני שלום הבריות שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך ושלא יהו המינים אומרים הרבה רשויות בשמים ולהגיד גדולתו של הקדוש ברוך הוא שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד כולן דומין זה לזה ומלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחבירו לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם.

²⁹⁹ ז"ל: ורזא דמלה (ישעיה מ ו) קול אומר קרא כגון (איוב ה א) קרא נא היש עונך ואל מי מקדושים תפנה והיא אמרת מה אקרא כל הבשר חציר כלל אינון כבעיך לאכלין חציר וכל חסדו כלץ השדה כל חסד דעבדין לגרמייהו עבדין ואפילו כל אינון דמשתדלין באורייתא כל חסד דעבדין לגרמייהו עבדין.

תרגום: וסוד הדבר "קול אומר קרא", כמו "קרא נא היש עונך ואל מי מקדושים תפנה", והיא אומרת "מה אקרא כל הבשר חציר", הכל הם כזהמות שאוכלות חציר. "וכל חסדו כלץ השדה", כל החסד שעושים, עושים לעצמם, ואפלו כל אלו שעוסקים בתורה, כל חסד שעושים, לעצמם עושים.

³⁰⁰ עי' לעיל הערה 239 והערה 238.

מסילת ישרים

דהיינו שיתפלל על דורו, לכפר על מי שצריך כפרה, ולהשיב בתשובה מי שצריך לה, וללמד סניגוריא על הדור כולו.

וכבר אז"ל (יומא עז ע"א) על הפסוק, ואני באתי בדבריך, שלא חזר גבריאל ונכנס לפנים מן הפרגוד אלא כשלימד סניגוריא על ישראל. וגדעון נאמר לו (שופטים ו יד) לך בכחך זה, לפי שלמד סניגוריא על ישראל, כי אין הקב"ה אוהב אלא למי שאוהב את ישראל. וכל מה שאדם מגדיל אהבתו לישראל, גם הקב"ה מגדיל עליו, ואלה הם הרועים האמתים של ישראל שהקב"ה חפץ בהם הרבה, שמוסרים עצמם על צאנו, ודורשים ומשתדלים על שלומם וטובתם בכל הדרכים, ועומדים תמיד בפרץ להתפלל עליהם ולבטל הגזירות הקשות, ולפתוח עליהם שערי הברכה.

הא למה זה דומה, לאב שאינו אוהב שום אדם יותר ממי שהוא רואה שאוהב את בניו אהבה נאמנת. והוא דבר שהטבע יעיד עליו, והוא ענין כהן גדול שאמרו עליו (מכות יא ע"א) שהיה להם לבקש רחמים על דורם ולא בקשו, וכן אמרו (שם) שהוא גברא דאכליה אריא ברחוק תלת פרסי דריב"ל ולא אשתעי אליהו בהדיה. הרי לך החובה המוטלת על החסידים לבקש ולהשתדל על בני דורם.

והנה כבר בארנו חלקי החסידות הראשיים ופרטיהם מסורים לכל שכל ולכל לב טהור להתנהג בהם בדרך הישר לפי השרשים האלה כל דבר בעתו.

פרק ב – במשקל החסידות

מה שצריך לבאר עתה הוא משקל החסידות הזו, והוא ענין עקרי מאד מאד. ותדע באמת שזהו המלאכה הקשה שבחסידות, כי דקותו רב, ויש ליצר בדבר הזה כניסה גדולה, על כן נמצאת סכנתו עצומה, כי הרבה דברים טובים יוכל היצר לרחק כאילו הם רעים, והרבה חטאים לקרב כאילו הם מצות גדולות. ובאמת שלא יוכל איש להצליח במשקל הזה אלא בג' דברים: א', שיהיה לבו ישר שבלבבות, שלא תהיה פנייתו אלא לעשות הנחת רוח לפניו יתברך ולא זולת זה כלל. ב', ושיהיה מעיין על מעשיו עיון גדול, וישתדל לתקנם על פי התכלית הזוה. ג', ואחר כל זאת יהיה משליך יהבו על ה', שאז יאמר בו (תהלים פד ו) אשרי אדם עוז לו בך וגו' לא ימנע טוב להולכים בתמים.

אמנם אם אחד מן התנאים האלה יחסר לו, לא יגיע אל השלימות, וקרוב הוא ליכשל וליפול, דהיינו או אם הכונה לא תהיה מובחרת וזכה, או אם יתרשל מן העיון במה שיוכל לעיין, או אם אחר כל זה, לא יתלה בטחונו בקונו, קשה לו שלא יפול. אך אם שלשתם ישמור כראוי, תמימות המהשבה עיון ובטחון, אז ילך בטח באמת, ולא יאונה לו כל רע. הוא הדבר שאמרה חנה בנבואתה (שמואל א' ב ט) רגלי חסידיו ישמור, ודוד כמו בן אמר (תהלים לז כח) ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו.

והנה מה שצריך להבין הוא, כי אין לדון דברי החסידות על מראיהן הראשון, אלא צריך לעיין ולהתבונן עד היכן תולדות המעשה מגיעות, כי לפעמים המעשה בעצמו יראה טוב, ולפי שהתולדות רעות יתחייב להניחו, ולו יעשה אותו, יהיה חוטא ולא חסיד. הנה מעשה גדליה בן אחיקם גלוי לעינינו, שמפני רוב חסידותו, שלא לדון את ישמעאל לכף חובה, או שלא לקבל לשון הרע, אמר ליוחנן בן קרח, שקר אתה דובר על ישמעאל (ירמיה מ טז). ומה גרם, גרם שמת הוא, ונפזרו ישראל וכבה גחלתם הנשארה, וכבר יחס הכתוב

מסילת ישרים

הריגת אנשים אשר נהרגו אליו, כאילו הרגם הוא. ובמאמרם ז"ל (גדה סא ע"א) על הפסוק את כל פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליה³⁰¹.

והבית השני גם הוא הרב ע"י חסידות כזה, אשר לא נשקל במשקל צדק במעשה דבר קמצא אמרו (גיטין נה ע"ב) סבור רבנן לקרוביה. א"ל רבי זכריה בן אבקולס, יאמרו בעלי מומין קריבין לגבי מזבח, סבור למקטליה. א"ל רזב"א, יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג. בין כך ובין כך, הלך אותו הרשע והלשין את ישראל. בא הקיסר והחריב ירושלים. והוא מה שאמר ר"י על זה, ענותנותו של ר' זכריה החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו לבין האומות.

הרי לך, שאין לדון בחסידות המעשה באשר הוא שם לבד, אך צריך לפנות כה וכה לכל הצדדין שיוכל שכל האדם לראות, עד שידון באמת איזה יכשר יותר העשיה או הפרישה. הנה התורה צותה (ויקרא יט יז) הוכח תוכיח את עמיתך, וכמה פעמים יכנס אדם להוכיח הטאים במקום או בזמן שאין דבריו נשמעים, וגורם להם להתפרץ יותר ברשעים ולחלל ה', להוסיף על הטאתם פשע. הנה בכיוצא בזה, אינו מן החסידות אלא לשתוק. וכך אמרו ז"ל (יבמות סה ע"ב) כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר את שאינו נשמע.

ראה פשוט הוא שראוי לכל אדם להיות מקדים ורץ לדבר מצוה ולהשתדל להיות מן העוסקים בה, אך הנה לפעמים יכול להולד מזה מריבה שיותר תתבזה המצוה ויתחלל בה שם שמים, ממה שיתכבד בכיוצא בזה. ודאי שהייב החסיד להניח את המצוה ולא לרדוף אחריה.

וכן אז"ל בענין הלויים ז"ל (במדבר רבה פ"ה סי' א) מפני שהיו יודעים שכל מי שטוען בארון שכרו מרובה, והיו מניחין את השלחן והמנורה והמזבחות, וכלן רצים לארון ליטול שכר. ומתוך כך היה זה מריב, ואומר אני טוען כאן, וזה מריב ואומר אני טוען כאן, ומתוך כך היו נוהגין קלות ראש, והיתה השכינה פוגעת בהם וגו'³⁰².

הנה חייב האדם לשמור כל המצות בכל דקדוקיהם לפני מי שיהיה, ולא יירא ולא יבוש, וכן הוא אומר (תהלים קיט מו) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, וכן שנינו (אבות פ"ה מ"ב) הוי עז כנמר וגו'. אמנם גם בזה צריך חילוק והבחנה, כי כל זה נאמר על גופי המצות שהייבים אנחנו בהם חובה גמורה, שבהם ישים פניו כחלמיש. אך יש איזה תוספות חסידות, שאם יעשה אותם האדם לפני המון העם ישחקו עליו ויתלוצצו, ונמצאו חוטאים ונענשים על ידו, והוא היה יכול להניח מלעשות הדברים ההם, כי אינם חובה מוחלטת.

הנה דבר כזה, ודאי שיותר הגון הוא לחסיד שיניחם משיעשהו, והוא מה שאמר (מיכה ו ח) והצנע לכת עם אלהיך. וכמה חסידים גדולים הניחו ממנהגי חסידותם בהיותם בין המון העם, משום דמחזי כיוהרא. כללו של דבר, כל מה שהוא עיקרי במצוה, יעשהו לפני כל מלעיג, ומה שאינו עיקרי והוא גורם שחוק והיתול לא יעשהו. נמצאת למד, שהבא להתחסד חסידות אמיתי, צריך שישקול כל מעשיו לפי התולדות הנמשכות מהם, ולפי

סמל מאיר המסילה

³⁰¹ ז"ל: וכי גדליה הרגן והלא ישמעאל הרגן אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן.

³⁰² זה המשך לשונו: אמר האלהים למשה עשה להם תקנה כדי שלא יתכלו מן העולם אל תכריתו וגו' אלא יסדרו אותם על עבודתם ועל משאם שלא יריבו זה עם זה עשה להם משה תקנה אלא שהיו מריבין זה כנגד זה זה אומר אני טוען בארון וזה אומר לאו אני טוען ולא היה יודע אחד מהו קבוע לו מהו משאו אמר הקב"ה יהיו אהרן ובניו נכנסין ונותנים לכל אחד ואחד טעונו שנאמר ואהרן ובניו יבאו ושמנו אותם וגו'.

מסילת ישרים

התנאים המתלויים להם, לפי העת, לפי החברה, לפי הנושא, ולפי המקום. ואם הפרישה תוליד יותר קידוש שם שמים ונחת רוח לפניו מן המעשה, יפרוש ולא יעשה. או אם מעשה אחד במראיתו הוא טוב, ובתולדותיו או בתנאיו הוא רע, ומעשה אחד רע במראיתו וטוב בתולדותיו, הכל הולך אחר החיתום והתולדה, שהיא פרי המעשים באמת. ואין הדברים מסורים אלא ללב מבין ושכל נכון, כי אי אפשר לבאר הפרטים שאין להם קץ, וה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה (משלי ב ו).

ומעשה דר' טרפון יוכיח (ברכות י ע"ב³⁰³) שהחמיר להטות כב"ש, ואמרו לו כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל, אע"פ שמחמיר היה. וזה שענין מחלוקת בית שמאי ובית הלל היה ענין כבוד לישראל, מפני המחלוקת הגדולה שרבתה ביניהם³⁰⁴, וסוף סוף נגמר שהלכה כבית הלל לעולם. הנה קיומה של תורה, שגמר דין זה ישאר בכל תוקף לעד ולעולמי עולמים, ולא יחלש בשום פנים, שלא תעשה תורה חס ושלום כשני תורות, ועל כן לדעת המשנה הזאת, יותר הסידות הוא להחזיק בבית הלל, אפילו לקולא, מלהחמיר בבית שמאי. וזה לנו לעינים לראות, אי זה דרך ישכון אור באמת ובאמונה לעשות הישר בעיני ה'.

פרק כא – בדרכי קניית החסידות

הנה ממה שיועיל הרבה לקנות החסידות, הוא גודל ההסתכלות ורוב ההתבוננות, כי כאשר ירבה האדם להתבונן על גודל רוממותו יתברך ותכלית שלימותו, ורוב ההרחק הבלתי משוער שבין גדולתו ובין שפלותנו, יגרום לו שימלא יראה ורעדה מלפניו. ובהתבוננו על רוב חסדיו עמנו, ועל גודל אהבתו יתברך לישראל, ועל קרבת הישרים אליו, ומעלת התורה והמצוות, וכיוצא מן העיונים והלימודים, ודאי שתתלהט בו אהבה עזה, ויבחר ויתאוה לידבק בו, כי בראותו שה' יתברך הוא לנו לאב ממש, ומרחם עלינו כאב על בנים, יתעורר בו בהמשך החפץ והתשוקה לגמול לו כבן אל אביו.

והנה לזה צריך האדם שיתבודד בחדריו ויקבוץ כל מדעו ותבונתו [על] (אל) ההסתכלות, ואל העיון בדברים האמתיים האלה. והנה ודאי שיעזרהו לזה רוב ההתמדה והעיון במזמורי דוד המלך ע"ה, וההתבוננות במאמריהם ועינים³⁰⁵, כי בהיותם כולם מלאים אהבה ויראה וכל מיני חסידות, הנה בהתבוננו בהם לא ימנע מהתעורר בו התעוררות גדול לצאת בעקבותיו וללכת בדרכיו. וכן תועיל הקריאה בסיפור מעשה החסידים באגדות אשר באו שם, כי כל אלה מעוררים את השכל להתיעץ ולעשות כמעשיהם הנחמדים וזה מבואר.

אך מפסדי החסידות הם הטרדות והדאגות, כי בהיות השכל טרוד ונחפז בדאגותיו ובעסקיו, אי אפשר לו לפנות אל ההתבוננות הזו. ומבלי התבוננות, לא ישיג

סמל מאיר המסילה

³⁰³ ז"ל: בית שמאי אומרים בערב כל אדם יטה ויקרא ובבקר יעמוד שנאמר ובשכבך ובקומך ובית הלל אומרים כל אדם קורא כדרכו שנאמר ובלכתך בדרך אם כן למה נאמר ובשכבך ובקומך בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים אמר רבי טרפון אני הייתי בא בדרך והטתי לקרות כדברי בית שמאי וסכנתי בעצמי מפני הלסטים אמרו לו כדי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל.

³⁰⁴ עי' סוטה מז ע"ב: משרבו תלמידי שמאי והילל שלא שימשו כל צורכן רבו מחלוקת בישראל ונעשית תורה כשתי תורות.

³⁰⁵ @???

מסילת ישרים

החסידות³⁰⁶. ואפילו אם השיגו כבר, הנה הטרדות מכריחות את השכל ומערבבות אותו, ואינם מניחות אותו להתחזק ביראה ובאהבה ושאר הענינים השייכים אל החסידות כאשר זכרתי. על כן אמרו ז"ל (שבת ל ע"ב³⁰⁷) אין השכינה שורה לא מתוך עצבות וגו'³⁰⁸, כל שכן ההנאות והתענוגים, שהם הפכיים ממש אל החסידות, כי הנה הם מפתים הלב לימשך אחריהם, וסר מכל עניני הפרישות והידיעה האמתית³⁰⁹.

אמנם מה שיוכל לשמור את האדם ולהצילו מן המפסידים האלה³¹⁰ הוא הבטחון, והוא שישליך יהבו על ה' לגמרי, כאשר ידע כי ודאי אי אפשר שיחסר לאדם מה שנקצב לו. וכמו שאז"ל במאמריהם (ביצה טז ע"א) כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה וגו', וכן אמרו (יומא לח ע"ב) אין אדם נוגע במוכן לחבירו אפילו כמלא נימא. וכבר היה אדם יכול להיות יושב ובטל והגזירה³¹¹ היתה מתקיימת, אם לא שקדם הקנס לכל בני

סממאיר המסילה

³⁰⁶ הפתרון הוא ליצור מצב הפוך נגד הטרדות ליצור מנוחת הנפש. כיצד רוכשים מנוחת הנפש? לדבר זה מצא רבינו [הגר"ח"פ] פתרונות מקוריים ביותר. הא' מבוסס על דביר המכילתא המובאים ברש"י (שמות כ ט): ועשית כל מלאכתך - כשתבא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה, ע"כ. כך משיגים מנוחת שבת קודש רעיון זה העתיק רבינו לגבי מנוחת הנפש "זה אפשרי רק אם אעמול לרכוש מנוחת הנפש - שתהא כל מלאכך עשויה (שפתי חיים, מועדים ח"ג עמוד יג).

³⁰⁷ ז"ל: ושבחתי אני את השמחה שמחה של מצוה ולשמחה מה זה עשה זו שמחה שאינה של מצוה ללמדך שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר שמחה של מצוה שנאמר ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'.

³⁰⁸ עי' שעה"ק פ"ד פרק ג: (צקס הרקנטוי) הנציאים היו מתבוללים בסודות העליונות של הספירות. והיו מדמים צנח ליוך מחשבתם כאלו הדברים הם חקוקים לפניהם. וכשהיו קוקרים נפסם צנפס העליונה היו הדברים מתרבים ומתברכים ומתגלים מאלהין מאפיסת המחשבה כאלם הפותח ברכת מים ומתפשטת אילך ואילך. כי המחשבה הדבקה היא המקור והברכה והמבוע אשר לא יפסק. ולכך המדביק המחשבה בהרהור רע קשה מעצרה, כענין שאמרו רבותינו ז"ל הרהורי עצרה קשין מעצרה. וכו' בדבקות המחשבה מתוך האלילות הוא שהיה מאכיל וממשיך עליו היו הדברים מתוספים ומתרבים, ומתוך השמחה היו נגלים אליו. ועל כן אין השכינה שורה לא מתוך עלילות וכו' אלא מתוך שמחה. ואולי תתגבר עליו אותה השמחה עד כי יתחדש עליו צביה רבה ומפלחה ותבקש נשמתו ונפשו להפרד מגופו וזו היא מיתת נשיקה שמורה חזור הנוסק בדבר האהוב לו כי אז יתחבר נפשו בצכינה:

³⁰⁹ עי' ר' צחי צראשית (ג ו): האדם היה מתחלה כלו שכלי צא לצאר הכתוב כי כל כונתם וכל פעולותיהם ותאוותיהם בחושיהם אינה אלא להשכיל וכו' שעדיין לא נוצר יצה"ר שהיה צו שהרי כלו שכלי צלל יצה"ר אלא שיה"ר פתחו והטעוהו בצלמעות חוה אצל אחרי אכלו מן הפרי נתחדש בתאוה אחרת ונתלבש בה.

ועי' זהר ח"א דף נב ע"א: תא חזי עד לא חטא אדם הוה סליק וקאים בחכמה דנהירו עללה ולא הוה מתפרש מאילנא דחיי כיון דאסגי תיאוצתא למנדע ולנחתא לתתא לתמשך אצתרייהו עד דאתפרש מאילנא דחיי וידע רע וצב טוב.

תרגום: צא וראה, טרם שאלם חטא היה עולה ועומד בחכמת האור העליון, ולא היה נפרד מעץ החיים. כיון שהגדיל תאוותו לדעת ולרדת למטה, נמשך אחריהם עד שנפרד מעץ החיים, וידע רע ועזב הטוב.

³¹⁰ מהדאגות והטרדות בעניני העולם הזה המסיחות את הדעת מעבודת ה' (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד תקכה).

³¹¹ כיון שכל ענין ההשתדלות אינו אלא עונש וקללה כתשלום מס, א"כ הלא טוב לאדם שיפחית מן הקללה עד כמה שאפשר (מכתב מאליהו ח"א עמוד עמוד 187).

מסילת ישרים

אדם (בראשית ג יט) בזעת אפך תאכל לחם, אשר על כן חייב אדם להשתדל איזה השתדלות לצורך פרנסתו, שכן גזר המלך העליון³¹².

והרי זה כמס שפורע כל המין האנושי אשר אין להמלט ממנו על כן אמרו (מדרש תהלים כב³¹³) יכול אפילו יושב ובטל, תלמוד לומר בכל משלה ידך אשר תעשה. אך לא שההשתדלות הוא המועיל, אלא שההשתדלות מוכרת, וכיון שהשתדל, הרי יצא ידי חובתו. וכבר יש מקום לברכת שמים שתשרה עליו, ואינו צריך לבלות ימיו בחריצות והשתדלות. הוא מה שכתב דוד המלך ע"ה (תהלים עה ז-ח) כי לא ממוצא וממערב ולא וגו' כי אלהים שופט וגו'³¹⁴. ושלמה המלך ע"ה אמר (משלי כג ד) אל תיגע להעשיר מבינתך חדל. אלא הדרך האמיתי הוא דרכם של החסידים הראשונים, עושים תורתן עיקר, ומלאכתן תפלה וזה טפלה, וזה נתקיים בידם³¹⁵, כי כיון שעשה אדם קצת מלאכה, משם והלאה אין לו אלא לבטוח בקונו ולא להצטער על שום דבר עולמי, אז תשאר דעתו פנויה ולבו מוכן להסידות האמיתי ולעבודה התמימה.

פרק כב – בביאור מדת הענוה

הנה כבר דברנו למעלה מגנות הגאווה, ומכללה נשמע שבח הענוה. אך עתה נבאר יותר בדרך עיקר הענוה, ותבאר הגאווה מאליה. הנה כלל הענוה, היות האדם בלתי מחשיב עצמו משום טעם שיהיה, וזה הפך הגאווה ממש. והתולדות הנמשכות מזה תהינה ההפכיות של תולדות הגאווה. וכשנדקדק, נמצא שתלויה במחשבה ובמעשה. כי בתחלה צריך שיהיה האדם עניו במחשבתו, ואחר כך יתנהג בדרכי הענוים. כי אם לא יהיה עניו בדעתו, וירצה להיות עניו במעשה, לא יהיה אלא מן הענוים המדומים והרעים שזכרנו למעלה, שהם מכלל הצבועים אשר אין בעולם רע מהם³¹⁶.

ונבאר עתה החלקים האלה. הענוה במחשבה, הוא שיתבונן האדם ויתאמת אצלו אשר אין התהלה והכבוד ראויים לו³¹⁷, כל שכן ההתנשא על שאר בני מינו. וזה מפני מה שחסר ממנו בהכרח, וגם מפני מה שכבר יש בידו³¹⁸. מפני מה שחסר ממנו פשוט הוא, כי אי אפשר לאדם באיזה מדריגה שיהיה מן השלימות, שלא יהיו בו חסרונות רבים, או מצד

סמל מאיר המסילה

³¹² התפילה היא ההשתדלות האמיתית. האדם משקיע מאמץ רב בהשתדלות להשיג את צרכיו, אלא הן פרעון קנס של בזיעת אפיק תאכל לחם וכו' הצלת ההשתדלות היא רק ביד ה' ית'. המקום היחידי שבה מועילה ההשתדלות וגם החובה להשתדל היא התפילה (שפתי חיים מידות ועבודת ה' ח"ב נ).

³¹³ כי ברכך. יכול אפילו יושב ובטל, תלמוד לומר, בכל מעשה ידיך. אם עשה הרי הוא מתברך, ואם לאו אינו מתברך. ועי' שם קלו: למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידיך. יכול יהא יושב ובטל, תלמוד לומר, אשר תעשה.

³¹⁴ כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים: כי אלהים שפט זה ישפיל וזה ירים: ועי' רבנו בחיי (במדבר לב ב): זה שאמר הכתוב (תהלים עה, ז) כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים, לא ממה שאדם יוצא ועמל בסחורה והולך ממזרח למערב עושה עושר, ולא ממה שהוא מחזר על המדברות הוא מתרומם, זהו ולא ממדבר הרים, וכל הרים טוריא חוץ מזה שהוא לשון רוממות, אלא מה הקב"ה עושה נוטל ממונו של זה ונותן לזה, שנאמר (שם, ח) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים.

³¹⁵ עי' ברכות לה ע"ב: דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זו וזו נתקיימה בידן. ³¹⁶ עי' אור יחזקאל דרכי העבודה ש: אין הדברים אמורים רק במדת הענוה, אלא בכמה וכמה ענינים כל שאין בו חכמה והבנה ומסתפק רק בעשיית מעשים בעלמא אין בו כל מעלה אלא להיפך כולו רע ושקר.

³¹⁷ עבור מעלותיו (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א קלד).

³¹⁸ פיסוק??

מסילת ישרים

טבעו או מצד משפחתו וקרוביו, או מצד מקרים שקרו לו, או מצד מעשיו. שאדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז כ). הן כל אלה מומים באדם, שאין מניחים לו מקום התנשאות כלל, אפילו יהיה בעל מעלות רבות, כי כבר עניני החסרונות האלה יספיקו להחשיכם.

הנה החכמה היא המביאה יותר את האדם לידי התנשאות וגאווה, לפי שכבר היא מעלה שבאדם עצמו, בחלק הנכבד שלו, דהיינו השכל³¹⁹. והנה אין לך חכם שלא יטעה ושלא יצטרך ללמוד מדברי חביריו, ופעמים רבות אפילו מדברי תלמידיו. אם כן איפוא איך יתנשא בחכמתו. ואמנם מי שהוא בעל שכל ישר³²⁰, אפילו אם זכה להיות חכם גדול ומופלג, באמת כשיסתכל ויתבונן, יראה שאין מקום לגאווה והתנשאות. כי הנה מי שהוא בעל שכל, שידע יותר מהאחרים, אינו עושה אלא שבחק טבעו לעשות, כעוף שמגביה לעוף לפי שטבעו בכך, השור מושך בכחו לפי שחוקו הוא כן, מי שהוא חכם הוא לפי שטבעו מביאו לזה. ואילו אותו שעכשיו אינו חכם כמוהו, היה לו שכל טבעי כמוהו, היה מתחכם כמו שנתחכם הוא. א"כ אין כאן להתנשא ולהתנאות, אלא אם יש בו חכמה רבה³²¹, הוא מחויב ללמדה למי שצריך אליה, וכמאמר ריב"ז (אבות פ"ב מ"ח) אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת.

אם עשיר הוא, ישמח בחלקו, ועליו הוא לעזור למי שאין לו.

אם גבור הוא, לעזור לכושלים, ולהציל לעשוקים.

הא למה זה דומה למשרתי הבית, שכל אחד ממונה על דבר מה, וראוי לו לעמוד במשמרתו לפי פקודתו, להשלים מלאכת הבית וצרכיה. ואין בכאן מקום לגאווה לפי האמת.

והנה זה העיון והתבוננות הראוי לכל איש אשר שכלו ישר ולא מתעקש, וכשיתברר זה אצלו, אז יקרא עניו אמתו שבלבו, ובקרבו הוא עניו. והוא כענין דוד שאמר למיכל (שמואל ב' ו כב) והייתי שפל בעיני.

ואז"ל (סוטה ה ע"ב) כמה גדולים נמוכי הרוח, שבזמן שבית המקדש קיים, אדם מקריב עולה שחר עולה בידו, מנחה שחר מנחה בידו, אבל מי שדעתו שפלה עליו, מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולם, שנאמר (תהלים נא יט) זבחי אלהים רוח נשברה. הרי זה שבח של נמוכי הרוח, שהם ענוים בלבם ומחשבתם. וכן אמרו עוד (חולין פט ע"א) לא מרובכם מכל העמים, אמר להם הקב"ה. בני, אני חושק בכם, שאפילו כשאני משפיע לכם גדולה, אתם ממעטין עצמכם לפני. נתתי גדולה לאברהם, אמר ואנכי עפר ואפר. נתתי גדולה למשה ואהרן, אמרו ונחנו מה. נתתי גדולה לדוד, אמר ואנכי תולעת ולא איש. כל זה ממה שאין הלב הישר מניח עצמו להתפתות משום מעלה אשר יבואהו

מאיר המסילה

³¹⁹ עי' לעת תזונות קנז: החומריות הגופני המתחכם לכהמיות השולט בעולם הזה, זהו החושך שאנחנו מכירים בו, אך אינו משולל לגמרי מאיזה דברים של הארה, דהיינו מה שאינו חומריות חלל רוחניות, כי על כל פנים יש הידיעה והחכמה צבני אדם, ויותר מזה, יש התורה, יש רוח הקודש, כולם דברים שאינם מחוק החומריות. ועי' לעיל הערה 309.

³²⁰ כשם שביאר הרמח"ל שזו סיבה שאין לחכם להתגאות מפני שניצל את כשרונותיו שנתנו לו מהשמים ואין כשרונותיו יצירה עצמית שהיה בזה מקום להתגאות, ונמצא מתגאה בחפץ שאינו שלו, ה"נ דברים אלו הם סיבה שלא יתיאש הנחשל בכשרונותיו, שהרי אף הבעל כשרון קיבל זאת כמתנה ואינם שלו (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד רנט).

³²¹ אין להתנשאות בגודל החכמה בחלק הנכבד שלו דהיינו השכל כי זאת היא מתנת של הקב"ה כי לכל א' נותן הקב"ה חלק לפי ידיעתו ית', העיקר הוא העמל אשר מעמל זאת היא שלו (שם מכתבים עמוד שכב).

מסילת ישרים

בידעו באמת, שכבר לא מפני זה יוצא מידי שפלותו מצד החסרונות האחרות שאי אפשר שלא יהיו בו. ועוד שאפילו באותם המצות עצמם שהשיג, לא הגיע ודאי לתכלית האחרון. ועוד אפילו לא יהיה בו חסרון אחר אלא היותו בשר ודם ילוד אשה, די לו זה והותר לפחיתות ונריעות, עד שלא יאות לו ההנשא כלל, כי הרי כל מעלה שהוא משיג, אינו אלא חסד אל עליו, שרוצה לחון אותו, עם היותו מצד טבעו וחומריותו שפל ונבזה עד מאד, על כן אין לו אלא להודות למי שחננו וליכנע תמיד יותר.

הא למה זה דומה, לעני ואביון שמקבל מתנה בחסד, שאי אפשר לו שלא יבוש, כי כל מה שירבה החסד שיקבל, כך ירבה הבושת שיבוש. כן הדבר הזה, בכל אדם שעניו פקוחות לראות את עצמו בהיותו משיג מעלות טובות מאת השם יתברך, וכענין שאמר דוד המלך (תהלים קטז יב) מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי. וכבר ראינו חסידים גדולים שנענשו על שהחזיקו טובה לעצמם, עם כל חסידותם. נחמיה בן חכליה, אמרו ז"ל (סנהדרין צג ע"ב) מפני מה לא נקרא ספרו על שמו, מפני שהחזיק טובה לעצמו. וכן חזקיה אמר (ישעיה לח יז) הנה לשלום מר לי מר, לפי שענהו הקב"ה וגנתי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי. וכמאמרם ז"ל (ברכות י ע"ב) כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים. הרי לך, שאין לאדם אפילו להחזיק טובה לעצמו על טובותיו, וכל שכן שלא יתנשא ויגבה בהם.

ואמנם כל זה הוא ממה שראוי להשיב אל לבו, מי שיהיה כאברהם כמשה כאהרן כדוד ושאר החסידים שזכרנו. אבל אנחנו יתומי יתומים, אין לנו צריכים לכל זה, כי כבר יש ויש אתנו חסרונות רבות, שאין צריך עיון גדול לראות פחיתותנו, וכל חכמתנו כאין נחשבת. כי היותר חכם גדול שבינינו, אינו כי אם מן תלמידי התלמידים אשר בדורות הראשונים. וזה מה שראוי שנביין ונדע באמת ולא יזוח עלינו לבנו חנם, אלא נכיר שדעתנו קלה ושכלנו חלש עד מאד, הסכלות רב בנו, והטעות גוברת. ואשר נדע אותו אינו אלא מעט מן המעט. אם כן ודאי שאין ראוי לנו ההנשא כלל, אלא הבושת והשפלות, וזה פשוט. והנה דברנו עד הנה מענוות המחשבה, ונדבר עתה מענוות המעשה, והיא תתחלק לד' חלקים: בהתנהג עצמו בשפלות, בסבול העלבונות, בשנוא הרבנות, ובורח³²² מן הכבוד, בחלוק כבוד לכל האחד הוא.

בהתנהג בשפלות, וזה ראוי שיהיה בדבורו בהליכתו בשבתו ובכל תנועותיו. בדבורו אז"ל (יומא פו ע"א) לעולם יהיה דבורו של אדם בנחת עם הבריות, ומקרא מלא הוא (קהלת ט יז) דברי חכמים בנחת נשמעים. צריך שיהיו דבריו דברי כבוד ולא דברי בזיון וכה"א (משלי יא יב) בז לרעהו חסר לב, ואומר (שם יח ג) בבוא רשע בא גם בו. בהליכתו אמרו ז"ל (סנהדרין פח ע"ב) שלחו מתם איזהו בן עולם הבא, ענותן ושפל ברך, שייף עייל שייף נפיק, ולא ילך בקומה זקופה ולא בכבדות גדול, עקב בצד גודל אלא כדרך כל הולך לעסקיו. וכן אז"ל (ברכות מג ע"ב) כל ההולך בקומה זקופה כאילו דוחק רגלי השכינה. וכתוב (ישעיה י לג) ורמי הקומה גדועים.

בשבתו, שיהא מקומו בין השפלים ולא בין הרמים. והוא גם כן מקרא מלא (משלי כה ו) אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד וגו'. וכן אז"ל (בויקרא רבה פ"א סי' ה) הרחק ממקומך ב' וג' מקומות ושב, עד שיאמרו לך עלה. ואל תעלה שיאמרו לך רד. ועל כל המקטין עצמו אז"ל (ב"מ פה ע"ב) כל מי שמקטין עצמו על דברי תורה בעולם הזה נעשה גדול לעולם הבא. וכנגד זה אמרו (ילקוט יחזקאל שסא) הסר המצנפת והרם העטרה, כל מי שהוא גדול בעולם הזה, קטן בעולם הבא. ומינה להפך, מי שהוא קטן בעולם הזה

מסילת ישרים

זמן גדולתו לעולם הבא. ואמרו (סוטה ה ע"א) לעולם ילמד אדם מדעת קונו, שהרי הניח הקב"ה כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני, וזה מפני שפלותו. וכן אמרו (ר"ה יז ע"א³²³) לשארית נחלתו, למי שמשים עצמו כשירים.

החלק הב' הוא סבילת העלבונות, והנה בפירוש אמרו ז"ל (שם) למי נושא עון למי שעובר על פשע. ואמרו עוד (יומא כג ע"א) הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים³²⁴, עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. וספרו מגודל ענוותו של בבא בן בוטא ז"ל (נדרים סו ע"ב) ההוא בר בבל דסליק לא"י נסיב אתתא א"ל בשילי לי וכו' עד זילי תברי יתהון על רישא דבבא. הוה יתיב בבא בן בוטא ודאין דינא, אזלת ותברת יתהון על רישיה. א"ל מה הדין דעבדת. א"ל כך צוני בעלי. אמר עשית רצון בעלך, המקום יוציא ממך שני בנים כבבא בן בוטא. והלל כמו כן ספרו מרוב ענותנותו (שבת ל ע"ב) זה לשונם ת"ר לעולם יהא אדם ענותן כהלל וכו'³²⁵. ור' אבהו אחרי רוב ענותו, מצא שעדיין לא הגיע להיות ראוי לקרא עניו. זה לשונו (סוטה מ ע"א) א"ר אבהו מריש הוה אמינא ענותנא אנא, כיון דחזינא לר' אבא דעכו דאמר איהו חד טעמא ואמר אמוריה חד טעמא ולא קפיד, אמינא לאו ענותנא אנא.

שנאת הרבנות ובריחת הכבוד משנה ערוכה היא (אבות פ"א מ"י) אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות. ואמרו עוד (פ"ד מ"ז) הגם לבו בהוראה שומה רשע וגם רוח. ואמרו³²⁶ כל הרודף אחר הכבוד, הכבוד בורח ממנו. ואמרו עוד (פסיקתא רבתי כב) אל תצא לריב מהר, לעולם אל תהי ריץ אחר השררה, למה, פן מה תעשה באחריתה למחר באים ושואלים לך שאלות מה אתה משיבם. עוד שם, רבי מנחמא בשם רבי תנחום כל המקבל עליו שררה כדי ליהנות ממנה אינו אלא כנואף הזה, שהוא נהנה מגופה של אשה. עוד שם א"ר אבהו אני נקראתי קדוש (רצה לומר הקב"ה), הא אם אין כך כל המדות הללו שיש בי, לא תקבל עליך שררה.

ותלמידי ר"י יוכיחו, שהיו מוצרכים מפני עניותם, ולא רצו לקבל עליהם שררה. הוא מה שאמרו ז"ל (הוריות י ע"א) כמדומין ששררות אני נותן להם³²⁷ וכו'. ואמרו עוד (פסחים פז ע"ב) אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה. ומנלן, מיוסף שמפני שהנהיג עצמו ברבנות מת קודם אחיו³²⁸.

כללו של דבר, אין הרבנות אלא משא גדול אשר על שכם הנושא אותו, כי עד שהאדם יחיד ויושב בתוך עמו, מובלע בין האנשים, אינו נתפס אלא על עצמו. כיון שנתעלה לרבנות ושררה, כבר הוא נתפס על כל מי שתחת ידו וממשלתו, כי עליו להשקיף על כולם, ולרעות אותם דעה והשכל, ולהישיר מעשיהם. ואם לאו, ואשמם בראשיכם כתיב אמרו חכמים (ספרי דברים יג³²⁹).

סמל מאיר המסילה

³²³ ז"ל: לשארית נחלתו, ולא לכל נחלתו, למי שמשים עצמו כשירים.

³²⁴ נוסף בגמ' שלנו: עושין מאהבה ושמחין ביסורין.

³²⁵ זה המשך לשונו: ואל יהא קפדן כשמאי.

³²⁶ עי' עירובין יג ע"ב: כל המשפיל עצמו הקדוש ברוך הוא מגביהו וכל המגביה עצמו הקדוש ברוך הוא משפילו כל המחזר על הגדולה גדולה בורחת ממנו וכל הבורח מן הגדולה גדולה מחזרת אחריו.

³²⁷ לכם עבדות אני נותן לכם שנאמר וידברו אליו לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה.

³²⁸ עי' ברכות נה ע"א: ואמר רב יהודה, שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם: וכו' והמנהיג עצמו ברבנות וכו' דאמר רבי חמא בר חנינא: מפני מה מת יוסף קודם לאחיו - מפני שהנהיג עצמו ברבנות.

³²⁹ ז"ל: אל תהי קורא ואשימם בראשיכם, אלא ואשמם בראשיכם, מלמד שאשמותיהם של ישראל תלויים בראשי דיניהם.

מסילת ישרים

והכבוד אינו אלא הבל הבלים, המעביר את האדם על דעתו ועל דעת קונו, ומשכחו כל חובתו. ומי שמכירו ודאי שימאס בו, וישנאו. והתהלות אשר יהללוהו בני האדם יהיו עליו לטורח, כי בראותו אותם מגדילים הלוליהם על אשר אינו בו באמת, אינו אלא מתבושש ומתאנה על שלא די לו רעתו, שחסרות ממנו המעלות ההם, אלא שיעמיסו עליו תהלות שקר למען יכלם יותר.

החלק הדי' הוא חילוק הכבוד לכל אדם. וכן שנינו (אבות פ"ד מ"א) איזהו מכובד המכבד את הבריות. ואמרו עוד (פסחים ק"ג ע"ב) מנין היודע בחבירו שהוא גדול ממנו, אפילו דבר אחד, שחייב לנהוג בו כבוד וכו'. ועוד שנינו (אבות פ"ד מט"ו) הוי מקדים בשלום כל אדם. ואמרו עליו על ר' יוחנן בן זכאי שלא הקדים לו אדם שלום מעולם ואפילו גוי בשוק (ברכות יז ע"א). ובין בדיבור ובין במעשים חייב לנהוג כבוד בחבירו. וכבר ספרו ז"ל (יבמות סב ע"ב) מכ"ד אלף תלמידי ר"ע שמתו על שלא היו נוהגין כבוד זה לזה. וכמו שהבזיון הוא דבר מתיחס אל הרשעים, כדבר הכתוב שזכרנו, כבוא רשע בא גם בוז (משלי יח ג), כן הכבוד מתיחס אל הצדיקים, כי הכבוד שוכן עמהם ואינו מתפרש מהם. ואומר (ישעיה כד כג) ונגד זקניו כבוד.

והרי נתבארו חלקי הענוה הראשיים, ופרטיהם בכל פרטי המינים המתרחבים והולכים לפי הנושאים ולפי העתים והמקומות, ישמע חכם ויוסף לקח. והנה זה ודאי שהענוה מסירה מדרך האדם מכשולות רבים, ומקרבת אותו אל טובות רבות, כי העניו יחוש מעט על דברי העולם, ולא יקנא בהבליו. ועוד שחברת העניו נאה עד מאד, ורוח הבריות נוחה הימנו, בהכרח לא יבוא לידי כעס, ולא לידי מריבה, אלא הכל בהשקט, הכל במנוחה. אשרי מי שזוכה למדה זו. וכבר אמרו (ירושלמי שבת פ"א ה"ג) מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסוליתה, כי כל החכמה כולה לא יערכנה וזה ברור.

פרק כג – בדרכי קניית הענוה

שנים הם המרגילים את האדם אל הענוה: הרגילות, וההתבונן. הרגילות הוא שיהיה האדם מרגיל עצמו מעט מעט בהתנהג בשפלות על הדרך שזכרנו, בישיבת המקומות הפחותים, וללכת בסוף החברה, ללבוש בגד צנועים, דהיינו מכובדים אך לא מפוארים, כי בהתרגלו בדרך הזה, תכנס ותבוא הענוה בלבו מעט מעט, עד שתקבע בו כראוי³³⁰. כי הנה בהיות טבע לב האדם לזוח ולהתנשא, קשה עליו לעקור מעיקרה הנטיה הטבעית הזאת, אלא אם כן בפעולות החיצונות המסורות בידו, ימשיך מעט מעט הדבר בפנימיותו, הבלתי מסור לו כל כך. וכענין שביארנו בזריזות³³¹, שכל זה נכלל במאמרם ז"ל (ברכות יז ע"א) לעולם יהא אדם ערום ביראה, דהיינו שיבקש תחבולות נגד הטבע ונטייתו עד שינצחם.

אך ההתבונן, הוא על ענינים שונים: האחד, הוא המוזכר בדברי עקביא בן מהללאל (אבות פ"ג מ"א) דע מאין באת, מטיפה סרוחה. ולאן אתה הולך, למקום עפר

סמל מאיר המסילה

³³⁰ דבר פלא שאפילו בקנין מידת הענוה שמהותה הרגשת הלב, גם אותה רוכשים ע"י מעשי ענוה חיצוניים (שפתי חיים מידות ועבודת ה' ח"ב שנח).

³³¹ פעולה הקב"ה "המפליא לעשות" באיחוד הנשמה עם הגוף, מביאה לכך שהגוף יכול להשפיע על הנשמה לא רק במידת הזריזות שבה המעשה מהוה חלק מרכזי אלא גם במעלת הענוה שבהמותה היא תחושת האפסיות והקטנות בנפש האדם, משפיעים עליה מנהג ענוה של האיברים הגשמיים (שפתי חיים מידות ועבודת ה' ח"ב שנח).

מסילת ישרים

רמה ותולעה. ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. כי באמת כל אלה הם נגדיים לגאווה ועוזרים אל הענוה, כי בהיות האדם מסתכל בפחיתות חומרו וגריעות התחלתו, אין לו מעם לינשא כלל, אלא ליבוש וליכלם. הא למה זה דומה, לרועה חזירים שהגיע למלוד, כל עת אשר יזכור ימיו הראשונים, אי אפשר לו שיתגאה. וכשיחשוב כמו כן, שבסוף כל גדולתו ישוב לעפר, מאכל לתולעת, כל שכן שיכנע גאווה, וישכח שאון גאותו. כי מה טובו ומה גדולתו ואחריתו, בושתי וכלימה. וכשיחשוב עוד וידמה בלבו רגע הכנסו לפני הבית דין הגדול של צבא מעלה, בעת שיראה עצמו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, הקדוש והטהור בתכלית הקדושה והטהרה, בסוד קדושים משרתי גבורה, גבורי כח עושי דברו (תהלים קג ב), אשר אין בהם כל מום, והוא עומד לפניהם, גרוע פחות ונבזה מצד עצמו, טמא ומגואל מצד מעשיו, הירים ראש, היהיה לו פתחון פה. וכי ישאלוהו, איה איפוא פיך, איה גאונך וכבודך אשר נשאת בעולמך, מה יענה או מה ישיב על תוכחתו. הנה ודאי שלו רגע אחד יצייר האדם בשכלו האמת הזה ציור אמתו וחזק, פרוח תפרח ממנו כל הגאווה ולא תשוב אליו עוד.

השני, הוא ענין חילוף תולדות הזמן ורוב תמורותיהם, כי העשיר קל להיות עני, והמושל לעבד, והמכובד לנקלה. ואם הוא יכול כל כך על נקלה לשוב אל המצב הנבזה בעיניו היום, איך יגבה לבו על מצבו, אשר אינו בטוח עליו. כמה מיני חולאים יכולים היו לבוא על האדם שיצטרך במו פיו להתחנן למי שיעזור אותו ויסיעהו, ויקל לו במקצת. כמה צרות היו יכולים לבוא עליו שיצטרך ללכת לשחר פני רבים, אשר מאס לפעמים לתת להם שלום, למען יהיו לו למושיעים. ודברים אלה אנחנו רואים בעינינו דבר יום ביומו, כדאי הם להסיר מלב האדם גאותו ולהלבישו ענוה ושפלות. וכשיתבונן עוד האדם על חובתו לפניו יתברך, וכמה היא נעזבת ממנו, וכמה הוא מתרשל בה, ודאי שיבוש ולא יתגאה, יכלם ולא ירום לבבו. וכן הוא אומר (ירמיה לא יז) שמוע שמעתי אפרים מתנודד וגו', כי אחרי שובי נחמתי, ואחרי הודעי ספקתי על ירך בושתי וגם נכלמתי וגו'. ועל הכל יתבונן תמיד להכיר חולשת השכל האנושי, ורוב טעותיו וכזביו, שיותר קרוב לו תמיד הטעות מהידיעה האמתית. על כן יירא תמיד מהסכנה הזאת, ויבקש ללמוד תמיד מכל אדם, ולשמוע תמיד לעצה, פן יכשל. והוא מה שאמרו ז"ל (אבות פ"ד מ"א) איזהו חכם הלומד מכל אדם, וכן הוא אומר (משלי יב טו) שומע לעצה חכם.

אך מפסידי המדה הזאת הוא הריבוי והשביעה בטובות העולם הזה, וכענין הכתוב שבפירוש אומר (דברים ה יב-יד³³²) פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך וגו', על כן מצאו להם החסידים טוב להיות האדם מענה נפשו לפעמים, למען השפיל יצר הגאווה, אשר איננו מתגבר אלא מתוך הרבוי. וכענין שאז"ל (ברכות לב ע"א) אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר.

והנה בראש כל המפסידים הוא הסכלות, ומיעוט הידיעה האמתית, כי תראה שאין הגאווה מצויה יותר אלא במי שסכל יותר. ורז"ל אמרו (סנהדרין כד ע"א) סימן לגסות הרוח עניות התורה. וכן אמרו (זהר ח"ג קצג ע"ב³³³) סימן דלא ידע כלום שבוחי. ואמרו עוד

סמך מאיר המסילה

³³² ז"ל: פן תאכל ושבעת ובתים טבים תבנה וישבת: ובקרך וצאנך ירביין וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה: ורם לבבך ושכחת את ידוד אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים.

³³³ ז"ל: אלא בספרא לחכמתא דשלמה מלכא הכי אמר תלת סימנין אינון סימן לעצירה ירקון סימן לשטות מלין סימן דלא ידע כלום שבוחי ודא אכרע לשאר שוטה בכל עצירות כלל אית ציה.

תרגום: אלא בספר חכמת שלמה המלך כך אמר, שלשה סימנים הם סימן לעצירה ירקון, סימן לשטות דברים, סימן שלא יודע כלום שבוחי, וזה הכריע לשאר, שוטה בכל עצרות, הכל יס נז.

מסילת ישרים

(ב"מ פה ע"ב) אסתרא בלגינא קיש קיש קריא. עוד אמרו (ב"ר פט"ז סי' ג) שאלו לאלני סרק מפני מה קולכם נשמע, אמרו הלואי יהיה קולנו נשמע ונוכר³³⁴. וכבר ראינו שמשנה, שהוא מובחר שבכל האדם, היה עניו מכל האדם.

עוד ממפסדי הענוה הוא ההתחברות או ההשתמש בבני אדם חנפים, אשר לגנוב לבו בחנפותם, למען ייטב להם ישבחוהו וירוממוהו, בהגדיל מה שיש בו מן המעלות עד התכלית, ובהוסיף עליו מה שאין בו כלל. ולפעמים שמה שיש בו, הוא ההפך ממה שמשבחין אותו. והנה סוף סוף, דעת האדם קלה וטבעו חלש ומתפתה בנקל, כל שכן בדבר שאליו הוא נוטה בטבע. על כן, בשמעו את הדברים האלה, יוצאים מפי שהוא מאמין לו, יכנסו בו כארס בכעוס³³⁵. ונמצא נופל ברשת הגאווה ונשבר.

הרי לנו יואש, אשר הטיב לעשות כל ימי הורוהו יהודע הכהן רבו³³⁶, ואחרי מות יהודע, באו עבדיו והתחילו להחניף לו ולהגדיל הילוליו, עד שדימוהו לאלוה. אז שמע המלך אליהם. ותראה זה הדבר בבירור, כי רוב השרים והמלכים, או כל בעלי היכולת, יהיו באיזה מדריגה שיהיו, נכשלים הם ונשחתים בעבור חנופת משרתיהם. על כן מי שעניו בראשו, יותר יזהר ויעיין במעשי מי שרוצה לקנותו לו לחבר, או ליועץ, או לפקיד על ביתו, יותר ממה שיזהר ויעיין במאכלו ובמשתיו. כי המאכל והמשתה יוכל להזיק לגופו בלבד, והחברים או הפקידים יוכלו להשחית נפשו, ומאודו וכל כבודו.

ודוד המלך ע"ה אומר (תהלים קא ז) לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה הולך בדרך תמים הוא ישרתני. ואין טוב לאדם אלא שיבקש לו חברים תמימים, שיאירו עיניו במה שהוא עור בו, ויוכיחוהו באהבתם, ונמצאו מצילים אותו מכל רע. כי מה שאין האדם יכול לראות לפי שאינו רואה חובה לעצמו, הם יראו ויבינו ויזהירוהו ונשמר. ועל זה נאמר (משלי יא יד) ותשועה ברוב יועץ.

פרק כד – בביאור יראת הטא

הנה ראותנו המדה הזאת נמנית אחר כל המדות הטובות אשר זכרנו עד. הנה די לנו להעירנו על ענינה, שראוי שיהיה ודאי ענין נכבד ועיקרי מאד, וקשה להשיג אותו, שכבר לא יוכל להגיע אליו, אלא מי שכבר השיג כל המדות שקדם זכרם. אמנם צריך שנקדים כי מיני היראה הם ב' שהם³³⁷: האחד, קלה מאד להשיגה, אין דבר קל כמוהו. והב', קשה מן הכל, ושלימותה כמו כן שלימות גדול מאד.

מאיר המסילה

³³⁴ ז"ל בשלימות: רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר אומרים לפרת למה אין קולך הולך, אמר להם איני צריך, מעשי מודיעים אותי, אדם נוטע בי נטיעה והיא עושה לשלשים יום, זורע בי ירק והיא עומדת לג' ימים, אומרים לחדקל, למה קולך הולך, אמר להם הלואי נשמע קולי ונראה, אומרים לאילני מאכל, למה אין קולכם הולך, אמרו להם אין אנו צריכין פירותינו מעידין עלינו, אומרים לאילני סרק למה קולכם הולך אמרו להם הלואי נשמע קולינו ונראה.

³³⁵ בכעוס - נחש כעוסה (רש"י שבת סב ע"ב).

³³⁶ עי' מלכים ב' פרק יב.

³³⁷ עי' זהר ח"א יא ע"ב: פתח רבי שמעון צפקודי אורייתא ואמר פקודי אורייתא ליהב קב"ה לישכאל כללו צאורייתא צארח כלל כתיבי צראשית צרא אלהים (צראשית א א) הדא היא פקודא קדמא"ה דכלל ואקרי פקודא דא יראת יהו"ה דאקרי ראשית דכתיב (תהלים קיא י) ראשית חכמה יראת יהו"ה (משלי א ז) יראת יהו"ה ראשית דעת בגין דמלה דא ראשית אקרי ודא איזי תרעא לאעלא גו מהימנותא ועל פקודא דא חקיים [כל עלמא].

מסילת ישרים

יש יראת העונש, וזהו המין האחד. ויש יראת הרוממות³³⁸, וזהו המין הב', שיראת החטא חלק ב' ממנו. ונבאר עתה ענינם והבדליהם.

יראת העונש כפשוטה, שאדם ירא מעבור את פי ה' אלהיו, מפני העונשים אשר לעבירות, אם לגוף ואם לנפש. והנה זאת קלה ודאי, כי כל אדם אוהב את עצמו, ויירא לנפשו. ואין דבר שירחיק אותו מעשות דבר אחד, יותר מן היראה שלא תבואהו בו איזה רעה. ואין יראה זו ראויה אלא לעמי הארץ³³⁹ ולנשים, אשר דעתן קלה. אך אינה יראת החכמים³⁴⁰ ואנשי הדעת.

המין הב' הוא יראת הרוממות, והוא שהאדם ירחק מן החטאים ולא יעשם מפני כבודו הגדול יתברך שמו, כי איך [יקל] [יחל] או איך יערב לבו של בשר ודם שפל ונמאם,

סג מאיר המסילה

יראה אתפרש לתלת סטרין תרין מנייהו לית צהו עקרא כלקא יאות וחד עקרא ליראה אית צר נש דלחיל מקצ"ה בגין דיחון צנוהי ולא ימותון או לחיל מעונשא דגופיה או דממוניה ועל דא לחיל ליה תדיר אשתכח יראה לחיהו לחילו לקצ"ה [לא] שוי לעקרא אית צר נש דלחיל מן קצ"ה בגין דלחיל מעונשא דההוא עלמא ועונשא דגיהנס תרין חלין לאו עיקרא ליראה חינון ושרשא דלילה ירא"ה לחיהו עקרא למדחל צר נש למאריה בגין לחיהו רב ושלטי עקרא ושרשא דכל עלמין וכלא קמיה כלל [חשיצין] כמא לחתמר (דניאל ד לב) וכל דיירי ארעא כלל חשיצין ולשואה רעותיה צההוא אתר לחקרי <צ>יראה.

תרגום: פתח רבי שמעון במצוות התורה ואמר, מצוות התורה שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל, כולן כתוצאת צתורה בדרך כלל. "צראשית צרא אלהים", זוהי המצוה הראשונה של הכל, ונקראת מצוה זו יראת ה', שנקראת ראשית, שכתוב "ראשית חכמה יראת ה'", "יראת ה' ראשית דעת". משום שדבר זה נקרא ראשית, וזה השער להכנס לתוך האמונה, ועל המצוה הזו מתקיים כל העולם. היראה נפרדת לשלשה כלדים, שנים מהם אין בהם עיקר כראוי, ואחד עיקר של יראה. יש אדם שירא מהקדוש ברוך הוא כדי שיחיו בניו ולא ימותו, או שירא מעונש של גופו או של ממונו, ועל כן ירא ממנו תמיד. נמצאת היראה שהוא ירא מן הקדוש ברוך הוא לא שם אותה לעיקר. יש אדם שפחד מן הקדוש ברוך הוא משום שפחד מעונש אותו העולם ומעונש הגיהנם. שני אלה אינם עיקר ושורש של היראה. היראה שהיא עיקר, שאדם יירא מרצונו משום שהוא גדול ופולט, עיקר ושורש של כל העולמות, והכל לפניו כלל חשודים, כמו שנאמר "וכל דיירי הארץ כלל חשודים, ולשים את רצונו בצאתו המקום שנקרא (צ)יראה.

³³⁸ שתי בחי' אלו הם אחת: בשעת העבודה כגון בתפילה יבוש ויכלם ירעש ויפחד מפני רום כבודו ית' ויראת חטא היא בכל עת ובכל שעה שהנה בכל רגע הוא ירא פן ייכשל ויעשה דבר או חצי דבר שיהיה נגד כבוד שמו ית' (עלי שור ח"ב עמוד תקמא).

³³⁹ לא להבין כפשוטו כי יראת העונש אין זה מדה גבוהה הלא ביארנו כי מדת היראת העונש היא מעיקר סוד היחידות וזה יסוד כל התורה כולה, אלא כוונתו לבקר אלה אשר יראים כנשים אבל בעיקרה של המדה אין גבוהה כמותה אין יותר גבוהה מיראת שכר ועונש (דע"ת ח"ג עמוד רלד).

³⁴⁰ אמנם לכאורה מצינו בחז"ל ג"כ חשיבות יראת העונש הפשוטה (ב"ב ע"ב ע"כ) יאמרו המושלים בואו חשבון וכו' (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד קמז). יראת העונש נתנו לכל ואף נשים ועמי הארץ יתעוררו מיראת העונש, כי הפחד מיסורים ועונשים כוללים הכל, ולכן עיקר הראשון בחובת העבודה צריכה להיות מתוך הכרת העונש, אמנם כאשר יתעורר רק מהבטחות העולם הבא, יתכן שאף לאחר שישמע וידע את הצפוי לו בעולם הבא מ"מ ישאר עדין בדיעותיו והנהגותיו הקודמות. וכאשר נתבונן בהנהגותינו נראה שיסוד זה נעלם מאתנו, ואין חושבים כלל על הפחד והיראה מעונשי ויסורי הגוף, וביותר עלינו. להכיר שהחטא הוא מציאות שאינה מתבטלת, וא"א שתבטל מאליה, ותקון החטא אפשרי רק ע"י יסורים בעולם הזה או ח"ו כאשר אינה זוכה עונשי הגהנם יתקנו אל חטאיו (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד יא). בשעה שהאדם יש ריכול בנקל לראות שכר ועונש. הנה כל התורה כולה מראה לנו עניני שכר ועונש וביותר בתחילת הבריאה מלמדנו הקב"ה מהות שכר ועונש, וכ"ז להורות לנו כי ענין שכר ועונש היא עיקר העבודה ומבלעדו זאת אין אפשרות לקיום האדם והבריאה (שם עמוד מ).

מסילת ישרים

לעשות דבר נגד רצונו של הבורא יתברך ויתעלה שמו. והנה זאת היראה אינה כל כך קלה להשיג אותה³⁴¹, כי לא תולד אלא מתוך ידיעה והשכלה להתבונן על רוממותו יתברך ועל פחיתותו של האדם. כל אלה דברים מתולדות השכל המבין ומשכיל, והיא היראה אשר שמנוה לחלק ב' מא' מחלקי החסידות אשר זכרנו. בה יבוש האדם ויחרד בעמדו לפני קונו להתפלל או לעבוד כל עבודה, היא היראה המשובחת שנשתבחה בה חסידי עולם.

והוא מה שמשא מדבר ואומר (דברים כח נח) ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלהיך³⁴², זאת היראה שאנחנו בביאורה עתה, דהיינו יראת החטא היא כמו חלק מיראת הרוממות שזכרנו, וכמו מין בפני עצמו, והיינו, כי הנה ענינה הוא שיהיה האדם ירא ודואג תמיד על מעשיו, פן נתערב בם איזה שמץ חטא, או פן יהיה שם איזה דבר קטן או גדול, שאינו לפי גודל כבודו יתברך ורוממות שמו.

והנך רואה היחס הגדול שבין יראה זו ויראת הרוממות שזכרנו, כי התכלית בשניהם שלא לעשות דבר נגד רום כבודו יתברך. אמנם ההבדל שביניהם, שבעבורו תחשב כמין אחר ובשם אחר תקרא, הוא כי יראת הרוממות הוא בשעת המעשה או בשעת העבודה או בפרק העבירה. דהיינו, או בשעה שהוא עומד ומתפלל או עובד, שאז יבוש ויכלם ירעש וירעד מפני רום כבודו יתברך, או בשעה שמזדמנת עבירה לפניו, והוא מכיר בה שהיא עבירה שיעזוב מלעשותה, למען אשר לא יעשה דבר למרות עיני כבודו ח"ו. אך יראת החטא, היא בכל עת ובכל שעה, שהנה בכל רגע הוא ירא פן יכשל ויעשה דבר או חצי דבר שיהיה נגד כבוד שמו ית', ועל כן נקראת יראת החטא, כי עיקרה יראה מן החטא, שלא יכנס ויתערב במעשיו מחמת פשיעה והתרשלות או מחמת העלם, יהיה באיזה דרך שיהיה.

והנה על זה נאמר (משלי כח יד) אשרי אדם מפחד תמיד, ופ"ל (ברכות ס ע"א) ההוא בדברי תורה כתיב. כי אפילו בשעה שאינו רואה המכשול לנגד עיניו, צריך שיהיה לבו חרד בקרבנו, פן טמון הוא לרגליו, והוא לא נשמר. ועל יראה זאת אמר משה רבינו ע"ה (שמות כ יז) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, כי זה עיקר היראה, שיהיה האדם ירא ומזדעזע תמיד עד שלא תסור יראה זו ממנו³⁴³, כי על ידי זה, ודאי לא יבוא לידי חטא. ואם יבוא, כאונס יחשב. וישעיהו אמר בנבואתו (ישעיה סו ב) ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי. ודוד המלך השתבחה בזה ואמר (תהלים קיט קסא) שרים רדפוני חנם ומדברך פחד לבי.

וכבר מצאנו שהמלאכים הגדולים והרמים חרדים ורועשים תמיד מפני גאות ה', עד שאז"ל במשל חכמתם (חגיגה יג ע"ב) נהר דינור מהיכן יוצא, מזיעתן של חיות. והוא מפני האימה אשר עליהם תמיד מרוממותו יתברך, פן יעדרו דבר קטן מן הכבוד והקדושה הראוי לפניו³⁴⁴. ובכל שעה שנגלית השכינה, על איזה מקום שיהיה, כבר רעד ורעש ורגז,

ס מאיר המסילה

³⁴¹ כאשר נתבונן מעט הלא נירא ונחרד מאד, שהרי מי הוא אשר יגיע למדרגת יראת העונש וחיוב אדם לעמול כל ימי חייו והלואי שיזכה למעלה זו, אמנם נכון הדבר שאלו שרחוקים מלימוד המוסר טועים וסוברים שבעלי יראת שמים הם וטעותם גדולה יותר שדומה בעיניהם שאף יראת הרוממות נגעה בלבם (אור יחזקאל, אמונה עמוד קמ).

³⁴² ז"ל בשלימות: אם לא תשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתבים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלהיך.

³⁴³ מכאן רואים כי אי אפשר להמלט מחטא אם לא במצב של יראה תמיד ולא תסור ממנו (דעת תורה חלק ה' (ב) עמוד קיט).

³⁴⁴ ולכאורה הדבר מתמיה אחרי שאין הרע שולט בעליונים ואין להם יצר הרע ואיך א"כ יעדיור מכובד ה' בלא יצר הרע? ומוכרחים אונ להגיד שאחרי שבתחוננים הרי שולט הרע וא"כ מפחדים תמיד פן יפלו ממדרגתם הרמה מפני שיש בכחם לפול ממדרגתם וישלוט בהם היצר הרע וזהו פחדם תמיד (דעת חכמה ומוסר ח"ג קנה).

מסילת ישרים

הוא מה שאמר הכתוב (תהלים סח ט) ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים. ואומר (ישעיה סג יט) לו קרעת שמים ירדת מפניך הרים נוולו. כל שכן בני האדם, שראוי שירגזו וירעשו, בידעם שלפני ה' הם עומדים תמיד, ונקל להם לעשות איזה דבר שאינו לפי רוממות כבודו יתברך שמו. והוא מה שאמר אליפו לאיוב (איוב טו יד) מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה הן בקדושי לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו. ואומר (שם ד יח-יט) הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה אף שוכני בתי חומר וגו'. כי הנה על כך, צריך ודאי שיחרד תמיד וירעש כל האדם, וכמאמר אליהוא (שם לו א) אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו שמעו שמוע ברוגז קולו וגו'. זאת היא היראה האמתית שראוי לאיש החסיד שתהיה על פניו תמיד ולא תסור ממנו.

אך חלקי היראה הזאת ב' הא', הוא בהוה או עתיד. והב', בעבר. בהוה, הוא שיהיה האדם ירא ודואג על מה שהוא עושה, או על מה שהולך לעשותו, פן יהיה בו דבר, או פן יכנס בו איזה דבר אשר לא לפי כבודו יתברך, וכמו שכתבתי לעיל. בעבר, הוא שיהיה האדם חושב תמיד על מה שכבר עשה, וירא וידאג פן יצא מתחת ידיו איזה חטא בלא שידע, והוא כענין בבא בן בוטא (כריתות כה ע"א) שהיה מקריב אשם תלוי בכל יום. ואיוב, אחר משה בניו, היה משכים והעלה עולות מספר כלם, כי אמר איוב, אולי חטאו בני וגו' (איוב א ה). ואז"ל (במ"ד פי"ח סי' ט) על משה ואהרן, בענין שמן המשחה שמשח משה לאהרן, שהרי נאמר בו (שמות ל לב) על בשר אדם לא ייסך, ולאהרן נצטוו שימשחו בו, והיו מתיראים שמא מעלו בו באיזה צד שנהגו שלא כמצוה, ז"ל (הוריות יב ע"א): ועל דבר זה דאג משה ואמר, שמא מעלתי בשמן המשחה, יצתה בת קול ואמרה כטל חרמון וגו', ועדיין היה אהרן דואג שמא משה לא מעל ואני מעלתי, יצתה בת קול ואמרה וכו'. הרי לך מדתם של חסידים, שאפילו במצוה שעשו, היו דואגים ואומרים, שמא נתערב בהם שמץ פסול חס ושלום.

ואברהם, אחרי שיצא לעזור לבן אחיו לוט, ששבו אותו, היה מתפחד ואומר, שמא לא זכו מעשיו לגמרי, הוא מה שפ"י ז"ל (ב"ר פמ"ד סי' ד) על פסוק (בראשית טו א) אל תירא אברם, רב לוי אמר, לפי שהיה אברהם מתפחד ואומר, בין כל אוכלוסין שהרגתי, שמא היה ביניהם צדיק אחד או ירא שמים אחד, לפיכך נאמר לו, אל תירא אברם. ואמרו בתנא דבי אליהו (רבה פכ"ה): אל תירא אברם, אין אומרים אל תירא אלא למי שהוא ירא שמים לאמיתו, והיא זאת היראה האמתית שאמרו עליה (ברכות לג ע"ב³⁴⁵) אין לו להקב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים בלבד, שרק למשה היה קל להשיגה מפני רוב דביקותו בו יתברך³⁴⁶, כי האחרים, ודאי שהחומר מונע גדול הוא להם³⁴⁷. אמנם כל חסיד וחסיד, ראוי לו להשתדל להשיג ממנה, כל מה שיוכל, ונאמר (תהלים לד י) יראו את ה' קדושי.

סמל מאיר המסילה

³⁴⁵ ז"ל בשלימות: ואמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה ה' אליך שואל מעמך כי אם ליראה אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא והאמר רבי חנינא משום רבי שמעון בן יוחי אין לו להקדוש ברוך הוא בבית גזיו אלא אוצר של יראת שמים שנאמר יראת ה' היא אוצרו אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא דאמר רבי חנינא משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו ככלי קטן קטן ואין לו דומה עליו ככלי גדול.

³⁴⁶ ע"י ספר הליקוטים (פרשת עקב – פרק י): ארז"ל, וכי יראה מלחא זוטרתא היא, אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא. הנה משה מיסוד אבא, ושם יולאות תאומתו, שהיא תאומתו של הכל, שהיא נוקבא פנימית, והוא אהבה, ויראה, היא רחל. ולגבי משה, רחל שהיא חילונה באחורי הז"א, היא זוטרתא, כי יש לו נוקבא יותר פנימית, וע"י עוד ע"ח שער לו"ר פרק ג.

³⁴⁷ ע"י לעיל הערה 5.

מסילת ישרים

פרק כה – בדרך קניית היראה

אך דרך קניית היראה הזאת הוא ההתבונן על ב' ענינים אמתיים: האחד, הוא היות שכינתו יתברך נמצאת בכל מקום שבעולם, ושהוא יתברך משגיח על כל דבר קטן וגדול, אין נסתר מנגד עיניו, לא מפני גודל הנושא, ולא מפני פחיתותו, אלא הדבר הגדול והדבר הקטן, הנקלה והנכבד הוא רואה והוא מבין בלי הפרש. הוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ו ג) מלא כל הארץ כבודו, ואומר (ירמיה כג כד) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, ואומר (תהלים קיג ה) מי כה' אלהינו המגביהי לשבת המשפילי לראות בשמים ובארץ, ואומר (שם קלח ו) כי רם ה' ושפל יראה וגבוה ממרחק ידע.

וכיון שיתברר לו, שבכל מקום שהוא, הוא עומד לפני שכינתו יתברך, אז מאלה תבוא בו היראה והפחד, פן יכשל במעשיו, שלא יהיו כראוי, לפי רוממות כבודו. והוא מה שאמרו (אבות פ"ב מ"א) דע מה למעלה ממך עין רואה ואזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים. כי כיון שהשנחת הקב"ה על כל דבר, והוא רואה הכל ושומע הכל, ודאי שכל המעשים יהיו עושים רושם, וכלם נכתבים בספר, אם לזכות או לחובה. ואמנם הדבר הזה אינו מצטייר היטב בשכל האדם, אלא על ידי התמדת ההתבוננות וההסתכלות הגדול, כי כיון שהדבר רחוק מחושינו, לא יציירוה השכל אלא אחר רוב העיון וההשקפה. וגם אחר שיציירוהו, יסור הציור ממנו בנקל אם לא יתמיד עליו הרבה. ונמצא, שכמו שרוב ההתבונן הוא הדרך לקנות היראה התמידית, כן היסח הדעת וביטול העיון, הוא המפסיד הגדול שלה, יהיה מחמת טרדות או ברצון, כל היסח דעת ביטול הוא ליראה התמידית.

הוא מה שצוה הקב"ה אל המלך (דברים יז יט) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו, הא למדת שאין היראה נלמדת אלא מן הקריאה הבלתי נפסקת, ותדקדק שאמר, למען ילמד ליראה, ולא אמר למען יירא, אלא לפי שאין היראה הזאת מושגת בטבע, כי אדרבא רחוקה היא ממנו מפני גשמיית החושים, ואינה נקנית אלא על ידי לימוד. ואין לימוד ליראה אלא ברוב ההתמדה בתורה ודרכיה בלי הפסק, והוא שיהיה האדם מתבונן ומעיין בדבר הזה תמיד בשבתו בלכתו בשכבו ובקומו, עד שיקבע בדעתו אמתת הדבר, דהיינו אמתת המצא שכינתו יתברך בכל מקום, והיותו עומדים לפניו ממש בכל עת ובכל שעה, ואז יירא אותו באמת. והוא מה שהיה דוד המלך מתפלל ואומר (תהלים פו יא) הורני ה' דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך³⁴⁸.

פרק כו – בביאור מדת הקדושה

סמל מאיר המסילה

³⁴⁸ עי' זהר ח"א נט ע"א: פתח ואמר (תהלים פו יא) הורני יהו"ה דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך האי קרא קשיא דהא תנינן כלא הוא בידא דקב"ה בר למהוי זכאה או חייבא ודוד היך תבע דא מעם קב"ה אלא דוד הכי קאמר הורני יהו"ה דרכך ההוא ארח מישור ומתקנא לגלאה עיני ולמנדע ליה ולבתר אהלך באמתך איהך בארח קשוט ולא אסטי לימינא ולשמאלא. יחד לבבי מאן לבבי כמה דאת אמר (שם עג כו) צור לבבי וחלקי וכל דא אנא תבע ליראה את שמך [לאתדבק בדחלתך] (אתדבק דחלתא) לאסתמרא אורחי כדקא יאות ליראה שמך אתר חולקי דביה שריא דחלתא למדחל.

תרגום: פתח ואמר, "הורני ה' דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך". פסוק זה קשה, שהרי שנינו, הכל ביד הקדוש ברוך הוא חוץ מלהיות צדיק או רשע, ודוד איך תבע את זה מהקדוש ברוך הוא. אלא דוד כך אמר, "הורני ה' דרכך", אותה דרך מישור ומתוקנת לגלות עיני ולדעת אותו, אחר כך "אהלך באמתך", אלך בדרך אמת ולא אסטה לימין ולשמאל. "יחד לבבי", מה זה "לבבי". כמו שנאמר "צור לבבי וחלקי". וכל זה אני מבקש ליראה את שמך, להדבק ביראתך, לשמור את דרכי כראוי. "ליראה שמך" מקום חלקי שבו שרויה היראה לירא.

מסילת ישרים

ענין הקדושה³⁴⁹ כפול הוא, דהיינו תחלתו עבודה וסופו גמול³⁵⁰. תחלתו השתדלות וסופו מתנה³⁵¹. והיינו שתחלתו, הוא מה שהאדם מקדש עצמו, וסופו מה שמקדשים אותו, והוא משז"ל (יומא לט ע"א) אדם מקדש עצמו מעט מקדשים אותו הרבה, מלמטה מקדשים אותו מלמעלה³⁵². ההשתדלות הוא, שיחיה האדם נבדל ונעתק מן החומריות לגמרי, ומתדבק תמיד בכל עת ובכל שעה באלהיו. ועל דרך זה נקראו הנביאים מלאכים, כענין שנאמר באהרן (מלאכי ב ז) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא, ואומר (ד"ה ב' לו מז) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים וגו'. ואפילו בשעת

סמאל המסילה

³⁴⁹ עי' לעיל הערה 26.

³⁵⁰ עי' לעיל הערה 268. ועי' זהר (ח"ג דף קכז ע"א): כל זר נש אזיל צאורחוי לאורייתא משך עליה רוחא קדישא עלאה כד"א עד יערה עליו רוח ממרום. תרגום: כאשר אדם הולך בדרכי התורה, מושך עליו רוח קדושה עליונה, כמש"נ "עד יערה עליו רוח ממרום".

יש לשים לב שהפסוק עד יערה מדבר על לעתיד לבא, ורואים מהזהר שאפשר במקל לעשות כעת.

³⁵¹ אלולי ההשפעה מלעילא אין אדם יכול להשיג זאת בעצמו מ"מ תחילתו ע"י עבודת האדם (שפתי חיים, אמונה ובחירה ח"ב עמוד קד).

³⁵² עי' זהר ח"ב עט ע"ב: (תנא) ומשה עלה אל האלהים זכאה חולקיה דמשה דזכי ליקרא לא לאורייתא אסהיד בגיניה כך (תאני רבי יהודה) תא חזי מה בין משה לשאר בני עלמא שאר בני עלמא כל סלקין לעותרא סלקין לרבו סלקין למלכו אבל משה כל סליק מה כתיב ביה ומשה עלה אל האלהים זכאה חולקיה

רבי יוסי אמר מכאן אמרו חזרייא הבא ליטהר מסייעין אותו דכתיב ומשה עלה אל האלהים מה כתיב בתריה ויקרא אליו יהו"ה דמאן דבעי לאתקרבא מקרבין ליה

תרגום: (שנינו) ומשה עלה אל האלהים אשרי חלקו של משה שזכה לכבוד זה שהתורה העידה בשבילו כך (שנה רבי יהודה) בא וראה מה בין משה לשאר בני העולם שאר בני העולם כשעולים עולים לעושר עולים לגדולה עולים למלכות אבל במשה כשעולה מה כתוב ומשה עלה אל האלהים אשרי חלקו.

רבי יוסי אמר מכאן אמרו החזרים הבא לטהר מסייעין אותו שכתוב ומשה עלה אל האלהים מה כתוב אחריו ויקרא אליו ה' שמי שרונה להתקרב מקרבים אותו.

ועי' זהר ח"ג כד ע"ב: זכאין אינון לדיקייא דלית לון חולקא עלאה בקודשא בריך הוא בחולקא קדישא בקדושי מלכא בגין דאינון מקדשי גרמיייהו בקדושי דמאריהון וכל מאן דאתקדש בקודשא בריך הוא מקדש ליה דכתיב (ויקרא כ ז) והתקדשתם והייתם קדושים בר נש מקדש גרמיה מלרע מקדשין ליה מלעילא וכד אתקדש בר נש בקדושה דמאריה מלבישין (נ"א ירתין) ליה נשמתא קדישא אחסנא דקודשא בריך הוא וכנסת ישראל וכדין ירית כלל ואלין אקרון בנין לקודשא בריך הוא כמה דכתיב (דברים יד א) בניס אתם ליהו"ה אלהיכם והא אוקמוה

תרגום: אשריהם הדיקים שיש להם חלק עליון בקדוש ברוך הוא, בחלק הקדוש בקדושי המלך, משום שהם מקדשים את עצמם בקדושת רבונם. וכל מי שמתקדש, הקדוש ברוך הוא מקדש אותו, שכתוב (ויקרא כ) והתקדשתם והייתם קדושים, אדם מקדש עצמו מלמטה מקדשים אותו מלמעלה. וכשמתקדש אדם בקדושת רבונו, מלבישים (מוריסים) אותו נשמה קדושה ירושת הקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל, ואז יורש את הכל, ואלו הם שנקראים בניס לקדוש ברוך הוא, כמו שכתוב (דברים יד) בניס אתם לה' אלהיכם, והרי פרשנה.

מסילת ישרים

התעסקו במעשים הגשמיים המוכרחים לו מפאת גופו³⁵³, הנה לא תזוו נפשו מדביקותה העליון, ובענין שנאמר (תהלים סג ט) דבקה נפשי אחרריך בי תמכה ימינך.

ואמנם לפי שאי אפשר לאדם שישים הוא את עצמו במצב הזה, כי כבר הוא ממנו, כי סוף סוף, חומרו הוא בשר ודם, על כן אמרתי שסוף הקדושה מתנה, כי מה שיוכל האדם לעשות, הוא ההשתדלות, ברדיפת הידיעה האמתית, והתמדת ההשכלה בקדושת המעשה. אך הסוף, הוא שהקב"ה ידריכהו בדרך הזה שהוא הפיץ ללכת בה, וישרה עליו קדושתו, ויקדשהו, ואז יצלה בידו זה הדבר, שיוכל להיות בדביקות הזה עמו יתברך בתמידות, כי מה שהטבע מונע ממנו, יעזרהו יתברך וסיועו יתן לו, ובענין שנאמר (תהלים פד יב) לא ימנע טוב להולכים בתמים³⁵⁴. ועל כן אמרו במאמר שזכרתי, אדם מקדש עצמו מעט, שהוא מה שיוכל האדם לקנות בהשתדלותו, מקדשים אותו הרבה, שהוא העזר שעוזר אותו השי"ת וכמו שכתבנו.

והנה האיש המתקדש בקדושת בוראו, אפילו מעשיו הגשמיים³⁵⁵ חוזרים להיות ענייני קדושה ממש, וסימניך אכילת קדשים, שהיא עצמה מצות עשה, ואמרו ז"ל (ספרא שמיני ב) כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים.

ותראה עתה ההפרש שבין הטהור לקדוש, הטהור מעשיו החומרים אינם לו אלא הכרחים, והוא עצמו אינו מתכוין בהם אלא על צד ההכרח, ונמצא שעל ידי זה יוצאים מסוג הרע שבחומריות, ונשארים טהורים. אך לכלל קדושה לא באו, כי אילו היה אפשר בלתם, כבר היה יותר טוב³⁵⁶. אך הקדוש הדבק תמיד לאלהיו, ונפשו מתהלכת בין המושכלות האמתיות באהבת בוראו ויראתו³⁵⁷, הנה נחשב לו כאילו הוא מתהלך לפני ה' בארצות החיים, עודנו פה בעולם הזה³⁵⁸.

מאיר המסילה

³⁵³ עי' ר' בחיי בראשית (כט כא): ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה. - ויתכן לפרש כי הדבור הזה ליעקב לא היה מצד התאוה שהיה בו רוע מוסר רק מצד השכל וידוע שאין הפרש אצל השכל בין אברי המשגל לשאר האברים כגון הפנים והידיים ומעולם אדם ואשתו לא עשו להם חגורות לכסות בשר ערוה עד שאכלו והמשיכו כח מעץ הדעת ונתלבשו בתאוות וכיון שכן היו האבות שכליים כמלאכי השרת אין לתמוה עליהם בדבר הזה כי כל כוונתם בהשתמשם בכלי הגוף כדי להמשך אחר השכל וכו'.

³⁵⁴ עי' זהר ח"ב רכז ע"ב: לא ימנע טוב להולכים בתמים רזא דא (ההוא) דכתיב (איוב לח טו) וימנע מרשעים אורם ולא חיהו נהורא קדמאה דכתיב ביה (בראשית א' ז) וירא אלהים את האור כי טוב לגניזו וסתים ליה קודשא בריך הוא כמה דאוקמוה ומן חייביא גניז ליה ומנע ליה בהאי עלמא ובעלמא דאתי אצל לדקיקא מה כתיב לא ימנע טוב להולכים בתמים דא אור קדמאה דכתיב ביה וירא אלהים את האור כי טוב

תרגום: לא ימנע טוב להלכים בתמים סוד זה (אוחו) שכתוב "וימנע מרשעים אורם וזהו אור ראשון שכתוב בו וירא אלהים את האור כי טוב שגנוזו והסתירו הקדוש ברוך הוא כמו שצארכוהו וגנו אוחו מהרשעים ומנע אותו בעולם הזה ובעולם הבא אצל לדקיקים מה כתוב לא ימנע טוב להלכים בתמים זהו אור הראשון שכתוב בו וירא אלהים את האור כי טוב.

³⁵⁵ כל אשר במשכן היה בו קדושה ולא רק ארון העדות אלא אף העצים והאבנים היו קדושים (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד קע). והיינו דאמרינן ועשו לי משכן ושכנתי בתוכם בתוך כל יחיד ויחיד (שם עמוד רטז).

³⁵⁶ השימוש בעניני העולם הזה הם סכנה רוחנית עבורו שמא יהנה מהחומר לענג את גופו יותר מכדי הצורך (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד תרג).

³⁵⁷ הקדוש הוא כבר במדריגה שהחשש לירידה רוחנית בגלל השימוש בחומר קטן יותר מהעליה שעולה ומעלה את הגשמיות (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד תרג).

³⁵⁸ עי' לעיל הערה 350.

מסילת ישרים

והנה איש כזה הוא עצמו נחשב כמשכן כמקדש וכמזבח³⁵⁹, וכמאמרם זכרונם לברכה (ב"ר פמ"ז סי' ו) ויעל מעליו אלהים האבות הן הן המרכבה, וכן אמרו (רש"י בראשית יז כב) הצדיקים הן הן המרכבה, כי השכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש. ומעתה המאכל שהם אוכלים, הוא כקרבן שעולה על גבי האישים. כי ודאי הוא שיהיה נחשב לעילוי גדול אל אותם הדברים שהיו עולים על גבי המזבח כיון שהיו נקרבים לפני השכינה³⁶⁰, וכל כך יתרון היה להם בזה, עד שהיה כל מינם מתברך בכל העולם, וכמאמרם ז"ל במדרש (ילקוט הבקוק רמז תקסה³⁶¹). כן המאכל והמשתה שהאיש הקדוש אוכל עילוי הוא למאכל ההוא ולמשתה ההוא, וכאילו נקרב על גבי המזבח ממש.

והוא הענין שאמרו עליו ז"ל (כתובות קה ע"ב) כל המביא דורון לת"ח כאילו הקריב בכורים, וכן אמרו (יומא עא ע"א) ימלא גרונם של ת"ח יין במקום נסכים. ואין הדבר הוה שיהיו הת"ח להוטים אחרי האכילה והשתיה ח"ו, שימלאו גרונם כמלעיט את הגרגרן, אלא הענין הוא לפי הכונה שזכרתי, כי הת"ח הקדושים בדרכיהם ובכל מעשיהם, הנה הם ממש כמקדש וכמזבח, מפני שהשכינה שורה עליהם, כמו שהיתה שורה במקדש ממש. והנה הנקרב להם כנקרב על גבי המזבח, ומילוי גרונם תחת מילוי הספלים, ועל דרך זה כל תשמיש שישתמשו מדברי העולם, אחרי היותם כבר דבוקים לקדושתו יתברך. הנה עילוי ויתרון הוא לדבר ההוא, שזכו להיות תשמיש לצדיק, וכבר הזכירו ז"ל בענין אבני המקום שלקח יעקב ושם מראשותיו (חולין צא ע"ב) אר"י מלמד שנתקבצו כולן והיתה כל אחת אומרת עלי יניח צדיק ראשו³⁶².

כללו של דבר, ענין הקדושה הוא שיהיה האדם דבק כל כך באלהיו, עד שבשום מעשה אשר יעשה, לא יפרד ולא יזוז ממנו יתברך, עד שיותר יתעלו הדברים הגשמיים אשר ישמשו לאחד מתשמישיו במה שהוא משתמש בהם, ממה שיורד הוא מדביקותו ומעלתו בהתשתמשו מדברים גשמיים. ואמנם זה בהיות שכלו ודעתו קבועים תמיד בגדולתו יתברך ורוממותו וקדושתו, עד שימצא כאילו הוא מתחבר למלאכים העליונים ממש עודהו בעולם הזה. וכבר אמרתי, שאין האדם יכול לעשות בזה מצדו, אלא להתעורר בדבר ולהשתדל עליו. וזה אחר שכבר ימצאו בו כל המדות הטובות שזכרנו עד הנה, מתחלת הזהירות ועד יראת החטא. בזאת יבא אל הקודש ויצליח, שהרי אם הראשונות חסירות ממנו, הרי הוא כוזב ובעל מום, שנאמר בו (במדבר יח ד) וזר לא יקרב. אך אחרי

ס מאיר המסילה

³⁵⁹ עי' לעיל הערה 26, היינו שהיא דרגא שאין בה כלל ענין חלות היצר (דעת חכמה ומוסר ח"א קי"ז). הקקדוש רואה את עמו מוכרח לרדת לעניני עולם הזה כדי להשתמש בהם לעבודת הבורא וכו' להעלות את ניצוצות הקדושה לתקן את העולם הזה כרצון הבורא. ברור שזו מסירות נפש מצדו וקרבן גדול שכן שונא הוא לרדת ל מקום הטומאה עולם האכילה והשתיה, ושאר עניני עולם הזה המתועבים ומאוסים בעיניו, ברם מתחזק הוא במסירות נפש לעבודה זו לשם קדושת שמו ית', כמדת קונו שצמצם את כבודו האין סופי והוריד את שכינתו אלינו כדי להתחסד עמנו (מכתב מאליהו ח"ג עמוד 152). עבודתנו היא להפוך למשכן וכל המאכלות שהצדיקים אוכלים הם כקרבנות (אור יחזקאל, דרכי העבודה עמוד סא).

³⁶⁰ עי' עמק המלך (שער תיקוני התשובה פרק ט): נאמר, 'ואכלו אתם אשר כפר זהם' (שמות כ"ט ל"ג), ואמרו חז"ל, כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, והקרוב הוא לשון מקרב הנילוזים אל מקורם.

³⁶¹ א"ר חייא בר אבא כשהיו הקרבנות קרבים היה סאה ארבלית עושה סאה סלת, סאה קמח סאה קיבר, סאה סובין סאה מורסן, אבל עכשו אדם מוליך סאה חטים לטחון אינו מביא אלא כשם שהוא מוליך מביא מעט יותר, למה שבטל לחם הפנים. ראה מה היו הקרבנות יפים להם שכל מה שהיה קרב על גבי המזבח היה מברך את מינו.

³⁶² עי' לעיל הערה 62.

³⁶³ עי' לעיל הערה 63.

מסילת ישרים

הכינו את עצמו בכל הכנות אלה, אם ירבה לידבק בתוקף האהבה ועוצם היראה, בהשכלת גדולתו יתברך ועוצם רוממותו, יפריד עצמו מעניני החומר מעט מעט, ובכל פעולותיו ובכל תנועותיו יכוין לבבו אל מצפוני ההתדבקות האמיתית, עד שיערה עליו רוח ממרום³⁶⁴, וישכין הבורא יתברך את שמו עליו כמו שעושה לכל קדושו, ואז יהיה כמלאך ה' ממש, וכל מעשיו, אפילו השפלים והגשמיים, כקרבנות ועבודות.

והנך רואה, שדרך קניית זאת המדה, הוא על ידי רוב הפרישה והעיון העצום בסתרי ההשגחה העליונה ומצפוני הבריאה, וידיעת רוממותו יתברך ותהלותיו, עד שיתדבק בו דבקות גדול, וידע לכוין מחשבתו בהיותו הולך ומשתמש בדרכים הארציים, כמו שהיה ראוי לכהן שיתכוין בעודו שוחט הזבח או מקבל דמו או זורקו³⁶⁵, עד שימשיך בזה הברכה ממנו יתברך החיים והשלום, וזולת זה אי אפשר שישגיג מעלה זו, וישאר על כל פנים חומרי וגשמי ככל שאר בני אדם.

והנה מה שעוזר להשגת המדה הזאת, הוא ההתבודדות והפרישה הרבה, כדי שבהעדר המטרדים, תוכל נפשו להתגבר יותר ולהדבק בבורא.

מפסידי המדה הם חסרון הידיעות האמתיות, ורוב החברה עם בני האדם, כי החומריות מוצא את מינו וניעור ומתחזק, ונשארה הנפש לכודה בו, ולא תצא ממאסרה. אך בהפרדו מהם, והשארו לבד, ויכוין עצמו אל השראת קדושתו, הנה בדרך שרוצה לילך בה יוליכוהו, ובעזר האלהי אשר יותן לו, תתגבר נפשו בו ותנצח את הגופניות, ותדבק בקדושתו יתברך, ותשלם בו. ומשם יעלה אל מעלה גבוהה יותר, והוא הרוח הקדוש, שכבר תגיע השכלתו להיות למעלה מחק האנושי, ויוכל להגיע דביקתו אל מעלה כל כך גדולה, שכבר ימסר בידו מפתח של תחיית המתים, כמו שנמסר לאליהו ולאלישע, שהוא מה שמורה על עוצם ההתדבקות בו יתברך, שבהיות הוא יתברך שמו מקור החיים, הנותן חיים לכל חי, וכמאמרם ז"ל (תענית ב ע"א) ג' מפתחות לא נמסרו ביד שליח, מפתח תחיית המתים וכו'³⁶⁶, הנה הדבק בו יתברך דביקות גמור, יוכל למשוך ממנו יתברך אפילו משך החיים עצמם, שהוא מה שמתייחס לו בפרט יותר מן הכל וכמו שכתבת, והוא מה שסיים הברייתא, וקדושה מביאה לידי רוח הקודש, ורוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים.

ואתה קורא נעים, ידעתי שכמוני תדע אשר לא כליתי בספרי זה את כל חוקי החסידות, ולא אמרתי כל מה שיש לומר בענין זה, כי אין לדבר סוף, ואין להתבונן תכלית. אבל אמרתי קצת מכל פרט שבפרטי הברייתא אשר עליה יסדתי חיבורי זה, והוא מה שיכול להיות התחלה וראשית להרחיב העיון בעניינים ההם, כיון שנגלה דרכם ונפתח אורחם לעינינו ללכת בם בדרך מישור, ועל כל כיוצא בזה נאמר (משלי א ה) ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבולות יקנה, והבא לטהר מסייעים אותו (יומא לח ע"ב), כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה (משלי ב ו) להיטיב איש איש את דרכו לפני בוראו.

סמל מאיר המסילה

³⁶⁴ עי' לעיל הערה 350.

³⁶⁵ עי' לעיל הערה 10.

³⁶⁶ עי' זהר ח"א קטז ע"א: שלש מפתחות בידו של הקדוש צרוך הוא ולא מסרם לא ציד מלאך ולא ציד סרף מפתח של חיה ושל גשמים ושל תחיית המתים צא אליהו ונטל השנים של גשמים ושל תחיית המתים. ועי' עמק המלך (הק' ג' פרק ג): כל אותם היחודים הם כתוצאים אלכלינו תהילה לאל, וזהו סוד שאמרנו חז"ל, אליהו מביא לידי תחיית המתים (עבודה זרה כ ע"ב), במדרש רבה של שיר השירים, וזהו הסוד, מפתח של תחיית המתים, שהוא נמסר ציד אליהו ז"ל, והוא מסרו למורנו ורצנו קודש קדשים האר"י זלה"ה.

מסילת ישרים

וזה פשוט, כי כל אדם לפי האומנות אשר בידו, והעסק אשר הוא עוסק, כך צריך לו הישרה והדרכה, כי דרך החסידות הראוי למי שתורתו אומנתו, אינו דרך החסידות הראוי למי שצריך להשכיר עצמו למלאכת הבירו. ולא זה וזה דרך החסידות הראוי למי שעוסק בסחורתו, וכן כל שאר הפרטים אשר בעסקי האדם בעולם, כל אחד ואחד לפי מה שהוא ראוי לו דרכי החסידות.

לא לפי שהחסידות משתנה, כי הנה הוא שוה לכל נפש ודאי, הואיל ואיננו אלא לעשות מה שיש נחת רוח ליוצרו בו, אבל הואיל והנושאים משתנים, אי אפשר שלא ישתנו האמצעים המניעים אותם אל התכלית, כל אחד לפי ענינו. וכבר יכול להיות חסיד גמור, איש אשר לא יפסוק מפיו הלימוד, כמו מי שמפני צרכו, הוא בעל מלאכה פחותה. וכתוב (שם טז ד) כל פעל ה' למענהו, ואומר (שם ג ו) בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך.

הוא יתברך שמו ברחמיו יפקח עינינו בתורתו ויורנו דרכיו ויוליכנו באורחותיו, ונזכה לתת כבוד לשמו ולעשות נחת רוח לפניו.

אמר המחבר הפעם אודה את ה', אשירה ואזמרה, אשר עד הנה עזרוני רחמיו להוציא לאור ספרי זה מסלת ישרים, אשר להתלמד בו חברתיו, ולהועיל לשכמותי לרבים נתתיו, אולי אזכה שיוזכו אחרים על ידי וייטב להם בעבורי, ואעשה נחת רוח ליוצרי, ותחי זאת נחמתי בארץ תלאובות, ואקרא שמה רחובות, כן יאמר ה' לתת חלקי בתורתו, ללמוד וללמד לשמור ולעשות וחפצו בידי יצליח אמן כן יהי רצון. כה דברי הצעיר משה בכ"ר יעקב חי לוצאטי ס"ט

מסילת ישרים

נספח: אגרת המוסר

אגרת המוסר

א. צרת הדמיון

הדמיון מעניק לאדם את התחושה שאין לו גבולות, ואילו השכל מגביל אותו. הדמיון מוליכו בדרך של פריצת כל הגבולות כתאוות לבו בלי כל פחד מהעתיד הודאי, הרי הוא העת בה ה' ידון אותו על כל מעשיו, ובעונשים קשים יִסֶר, ואף אחד לא

האדם חפשי בדמיונו³⁶⁷, ואסור במושכלו³⁶⁸. דמיונו מוליכו שובב בדרך לב רצונו, בל יחת מהעתיד הודאי, עת יפקוד ה' על כל מפעליו, ובשפטים קשים יִסֶר, בל ילכד זר בגללו³⁶⁹, הוא לברו ישא פרי

מאיר המסילה

³⁶⁷ כאשר אדם עובר על עבירה, חוץ מהעבירה עצמה, היא גם תוליהו ותעשהו לאדם שובב הולך וחפשי לכל צד, והוא כבר יכול לעשות ככל אשר יעלה בדמיונו ללא כל מעצור (דע"ת ח"ד עמוד קפא).

מי שעושה משהו לא בגלל שהוא עצמו החליט לעשותו, אלא בגלל שכולם נוסעים, זהו בזיון לאדם שיהיה נמשך אחר הרבים, כי לא רבים יחכמו, להיפוך כי זאת הוא העולם לעשות רק מה שהיפוך האמת, רק הרצון והכבוד הם המושלים כמש"כ האדם חפשי בדמיונו (אור יחזקאל, מכתבים עמוד רל).

ע"י ספורנו (בראשית ג א): "וכו' אמרו זכרונם לברכה שהיה סמאל רוכב עליו (על הנחש), והוא שהכח המתאוה המחטיא יעשה זה באמצעות הכח המדמה המוביל אליו דמיוני התענוגים החומרניים, המטים מדרך השלמות המכוון מאת האל יתברך. כי אמנם הכח המתאוה עם דמיוני התענוגים המובילים אליו הם מצוים לכחות הגשמיות הפועלות, ומחטיאים כונת ורצון האל יתברך, כשלא יתקומם עליהם הכח השכלי ומחיה בהם וכו'. היה ערום מכל חית השדה - כי הכח הדמיוני המוביל תמונות התענוגים אל הכח המתאוה היה חזק בהם יותר ממה שהיה בשאר בעלי חיים, כאמרם כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו (סוכה נב ע"א) וכו'". עלינו להכיר את הכח אשר על ידו המדות מעוררות אותנו לפעולות, כח זה הוא הדמיון, המדה עצמה מופיעה בתודעתנו רק על ידי דמיונות, כלומר ציורים שונים המתארים לנו בבהירות רבה את אשר המדות שואפות אליו (עלי שור ח"א קנ). "הקדושה צריך יגיעה רבה להשיגה, אבל הסיטרא אחרא הוא להיפך" (אבן שלמה סי' יא). ואם נתעמק בדבר זה, נמצא בו אור גדול מה מושך כל כך את האדם בעבירה, עד שהיא רודפת אחריו. הוי אומר, כח הדמיון הוא המצייר לפני האדם הנאות למילוי יצרו בבהירות כה רבה, עד שפיתויו כמעט מכריח את האדם לעבור (שם ח"ב עמוד מג).

הדמיון מוליך שובב את השכל אחר הרצונו שבלב, ועד כדי כך מושפע השכל על ידי הדמיון מה"רצונו שבלב" (שפתי חיים אמונה ובחירה ח"ב עמוד כא). אמרו רז"ל (סוטה ג ע"א) "אין אדם עובר עבירה אלא א"כ נכנסה בו רוח שטות". כל חטא שאדם עושה, כיון שחי באשליה את ההווה שכרגע הוא טוב ורצוי בשבילו ומתעלם מהעתיד הודאי, והוא מכניס את רצונותיו לדמיון ההווה שזה טוב ולא לפי אמת הבחינה של אמת ושקר (שם עמוד צד).

³⁶⁸ עיקר בחירת האדם היא בין פנימיות לחיצוניות, ומושכלותיו הם פנימיות, ודמיונו הם חיצוניות (דעת חו"מ ח"ג קעג).

החשיבה השכלית מוכרחת ללכת במסלול מצומצם כפי חוקי ההגיון, בניגוד לדמיון שאין מעצור לרוחו (מכתב מאליהו ח"ד עמוד 13). כתוב "וידעת היום והשבות אל לבבך", אם כן חלל גדול יש בנפש האדם פנוי העומד בין הידיעה לאימותה בלב, ושם בונה היצר הרע את משכנו, ושמה נכנסות כל השאיפות והדמיונות העולם הזה, ושמה הן כל מחשבות המדות ומשם הן כובשות את הלב. והדמיונות העולם הזה בנקל יתפתחו מעצמם מידיעה לחמדת הלב משא"כ המושכל. בחלל הזה שבין ידיעה ללב הוא מקום מלחמת היצר ומקום הבחירה (שם ח"א עמוד 212).

מי שלא השיג מדת היראה חי רק בדמיון בעלמא והדמיון מדמה הרהורי דליבא שהם שאיפות חיי עולם הזה אף שבעיניו נראה שתורה וחכמה הם שאיפותיו מ"מ אין זה אלא דמיון בעלמא ורק לאחר שיתגיע בהשגת יראה יוכל לזכות לשלימות (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד צו). יכולים דברי ליצנות הנתפסים בדמיונו להזיק להכרת שנבנו על ידי השכל, לכן א' ששומע דברי כפירה או קורא ספרים ובעתונים שאינם ראויים זה יכול לשנות את כל מצבו הרוחני (שם עמוד ערב). כשמאיר במוחו אור השכל, רואה בחוש כי שקר המה אין בהם ממש (אור יהל ח"א עא). המוח פועל בלי הרף יום ולילה (עלי שור ח"ב עמוד רנט).

³⁶⁹ מונה רבינו בזה את כל ההתחמקויות שהדמיון ממציא לנו א' שאין משפט ואם יש העונשים לא חמורים כל כך, ואפילו העונש חמור אחר יענש במקומו, ואם הוא יענש יוכל לסבול את הצער (עלי שור ח"א עמוד קנא).

מסילת ישרים

יישא באחריות למעשיו מלבדו, נושא העונש והעברייין המה לעולם אותו האדם. והעונשים מרים, לא יוכל האדם לומר שאפשר לסבלם.

תלאות החיים קלים המה בהרבה מצער ענשי העבירות, נפש האדם לא תוכל לסבלם, כל יום של עונש יחשב אצלו כשנה.

אוי לדמיון האויב הרע הזה. אבל תדע שהדמיון הוא מאתנו (רק פועל בגלל שאנחנו רוצים שהוא יפעל), ובכחנו להרחיקו ע"י שנאזין לעצת השכל המלמד אותנו את דברי האמת שיש לחשב את שר עבירה כנגד הפסידה. (וצריכים אנו לחקור) מה נעשה, הדמיון נמשל בנחל שוטף, בו יטבע השכל אם לא נולחנו באוניה. והאוניה הזאת נמשלה הוא התרגשות הנפש וסערת הרוח.

ב. יסוד העבודה: צדיק באמונתו יחיה

ב. בכל דבר ועניין יש כללים ופרטים (הנפרטים לפי סוגים, מינים או אנשים). אם אין כלל, אין פרטים, כי הפרטים המה תמיד מעין מה שבכלל. אמנם, יש כלל ללא פרטים. וממילא ראשית כל דבר הוא ללמוד את הכלל, וממנו הפרטים יובנו מאליהן.

ענה הבה נתבונן בעבודתנו המחוייבת לבוראנו יתברך: מהו הכלל אשר על פיו נבחין מהם הפרטים?

אפילו בלא דעת ותבונה מעמיקים נקל להשיג שהאמונה החדורה בנו כבר שה' הוא שופט הנותן לכל אחד כגמול מעשיו (אם דרכו רע יתיסר בעונשים רעים או בעולם הזה או בעולם הבא, שהוא העולם הנצחי

מאיר המסילה

³⁷⁰ לא האריכה התורה ביעודי עולם הבא אלא רק ביעודי עולם הזה, כי ההשפעה עלינו עיקרה ביעודי עולם הזה (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד יג).

³⁷¹ עי' אבות (פ"ב מ"א): רבי אומר, איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות. והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עברה כנגד הפסדה.

³⁷² דהיינו חזרה שתהיה בקול ובנגינה לעורר התרגשות והתפעלות, וע"י חזרה זו מתבררים עוד יותר הדברים ובווערת בלב ההכרה של גנות העבירות וההפסד האבדון הנמצא בהן, להרחיק נפשו מהן, ותשוקה חזקה לבא לטהר ולתקן עצמו (עלי שור ח"א צא). לימוד מוסר שמטרתו היא התאחדות הידיעה עם האדם תובע שיהיה בשפתיים דולקות וכו' עי' אגרת ב', וצורת הלימוד הוא לכתחילה באופן שאחרי הלימוד והחזרה נגיע להתפעלות (שם ח"ב עמוד קסו).

³⁷³ עבודת האדם היא למשוך את התורה להיות תורה תבלין והוא סוד המוסר איך להמציא עצות להוות את התורה לתורה תבלין תורה בפועל ולא בכח (דע"ת ח"ג דף ל).

³⁷⁴ אדמו"ר בדרכי מוסריו לא הלך בגדולות ונפלאות ולא נשא מדברותיו על בחינות רמות של דרכי יראת הרוממות ואהבת ה' ית' כי אם אחז צדיק דרכו דרך הקדש ברובי מוסריו רק מן יראת העונש כי היא ראשית דעת והצעד הראשון לעבודתו ית' להיות סר מרע ולעשות טוב, שעכ"ז שיש מעלה של יראת הרוממות עכ"ז כאן רק מתייחס ליראת העונש (עלי שור ח"א קח).

מסילת ישרים

ערכה, עד כמה תגדל למעלה ראש באיכות ובכמות. ואם זך ואם ישר פעלו, לעומתו ברוך יאמר, בתענוגים נשאים בעולם הזה, וביותר בעולם הבא, בעדן נפלא למעלה הרבה משכל והרגש אנושי), היא ראשית מצעדנו לעבודתו יתברך.

הוא מאמר חז"ל (מכות כד ע"א) בא חבוק והעמידן על אחת, "וצדיק באמונתו יחיה" וכו' (חבוק ב ד), ומאמר חכמינו ז"ל (בבא בתרא עח ע"ב) "על כן יאמרו המושלים בואו חשבון"³⁷⁵ (במדבר כא כז) הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה.

אכן למורת רוח ודאבון לב, כח הכללי הזה, רק מסתתר בנו, נחבא במצפוני הלב בל יראה החוצה, אם לא נשים לב לשדד אדמת לבבנו בהרחבת רעיוני המוסר³⁷⁶. אי לזאת גם הכח הכללי הלזה בל ישלח פארותיו על האיברים לאסרם במאסר היראה.

ומזה הכלל לא ימשכו הפרטים, להשמר מהעבירות המתרגשות. ונכשלים אנחנו בכל עת בעבירות רמות עד שמים יגיעו³⁷⁷ בחטאי הלשון באין מעצור לרוחנו, ובעסקי משא ומתן למכביר, וביטול תורה על כולנה.

ובכלל, בכל האיברים כמעט אין במו מתום, למתבונן היטב איש לפי ערכו, שכל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו³⁷⁸ (סוכה נב ע"א), ונכשל בעבירות נשאות ורמות, אשר אם גם לחשכת לבבנו כסומים נחשבנו, אין רואה גדלם (נגד עבירות ההמון). רק אם

ואי אפשר לו לאדם להעריכהעד כמה תהיה מידתה, הן באיכות והן בכמות. ואם מעשיו זכים וישרים הרי שהוא יבורך בתענוגים עליונים בעולם הזה, ועוד יותר מכך בעולם הבא יבורך בתענוג שאין להשיג דוגמתו כלל בשכל והרגש אנושי כאן בעולם הזה), היא הצעד (הפסיעה הראשונה) הראשון בדרכינו להגיע לעבודתו יתברך.

והוא מאמר חז"ל (מכות כד ע"א) בא חבוק והעמידן על אחת "וצדיק באמונתו יחיה" (חבוק ב, ד). ומאמר חכמינו ז"ל (בבא בתרא עח ע"ב) "על כן יאמרו המושלים בואו חשבון" (במדבר כא, כז) "באו חשבון" בואו ונחשב חשבוננו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עבירה כנגד הפסדה.

ג. א"א להפנים האמונה בלי מוסר

אמנם לצערינו הכוח הכללי של הכרה זו מצוי בנו רק באופן נסתר, חבוי במצפוני הלב בהשקפה מושכלת בלי שיבוא לידי ביטוי בהכרה חושית ומעשית, אם לא נשים לב לעבד את אדמת לבבנו על ידי הרחבת רעיוני המוסר. ממילא אף הכח הכללי הזה של האמונה בשכר ועונש אינו משפיע על האיברים להגבילם על ידי היראה.

ומזה הכלל לא ימשכו התוצאות והמסקנות האמורות לגרום לנו להישמר מהעבירות האורבות לנו. ואכן נכשלים אנחנו בכל עת בעבירות חמורות ביותר, בחטאי הלשון שאנו כה פרוצים בהם עד שאנו חושבים אותן כמעט להיתר, ובעסקי משא ומתן לרוב, וביטול תורה חמור מכולן.

ובכלל, בכל האיברים כמעט אין בהם חלק שלם למי שמתבונן היטב, כל איש לפי מעלתו, שהרי כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו, ונכשל בעבירות חמורות מאוד אמנם בגלל חשכת לבבנו אנחנו נחשבים כסומים לעניין זה, כך שאיננו מבחינים בחומרת אלו המעשים (מפני שאנו משווים את מעשיהם

סמ מאיר המסילה

³⁷⁵ ועי' המשך דברי הגמ' שם: "המושלים" אלו המושלים ביצרים. "בואו חשבון" בואו ונחשב חשבוננו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה.

³⁷⁶ דהיינו שהידיעה אינה מספקת אלא חייב להרחיב הדברים (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד מ).

³⁷⁷ עי' ערכין טו ע"ב: אמר ריש לקיש, כל המספר לשון הרע מגדיל עונות עד לשמים שנאמר שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ.

³⁷⁸ דהיינו שהעבירות שלו יותר גדולות, כמו אדם גדול שנמצא במקום שעושה שלא כהוגן זה שהוא לא מדבר דברי אמת, ועובר משום לא תגורו מפני איש וזה גם חילול ה' (אור יחזקאל מכתבים עמוד קנה).

מסילת ישרים

נשקיפם על ידי כלי המחזה (המגדלת דבר גדול למאוד, הנראה לחולשת ראותנו כקטן, כמו הכוכבים אשר גדלם יותר מכדור הארץ, ונראים כנקודות קטנות, וע"י כלי המחזה נראים יורת גדולים מעט, ובאמת אין ערוך לגדלם. כן הדבר הזה), הוא השכל הנכון, על פי התורה הנאמנה, נמצא אותם חמורים הרבה באיכותם ביתר שאת ויתר עז.

הוא הדבר אשר נוכל להעמים בדברי רז"ל (יומא ט ע"ב) "מקדש ראשון מפני מה חרב, מפני שלשה דברים שהיו בו עבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים, אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצוות וגמילות חסדים מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם. רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרווייהו ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קצם, אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם. (הענין שנתגלה עונם של הראשונים, להיותן עבירות חמורות לעין הרואה באין פנות אל הבינה, אבל עונות האחרונים בל יראו רק למתבונן היטב הדק גודל חומרם למעלה למעלה להפלא, מסתעפות לפרטי חטאים עצומים באין מעצור ר"ל) כו', ושאלו שם אמוראי, "ראשונים עדיפי או אחרונים עדיפי? והשיבו, "תנו עיניכם בבירה שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים".

הוא הדבר אשר דברנו למעלה, כי הגדול מחברו (כמו בבית שני שהיו עוסקים בתורה וכו') יצרו גדול הימנו ומכשילו בחטאים עצומים, אשר רק מי שמבין את התורה כראוי יודע גודל רעתם.

עתה, בכל האופנים אשר יתיצב האדם, מה יעשה? יום המות מכל מכוסה, פתאום יבוא, והאלהים יפקוד את כל מעשה אשר עשה, מספר מפקד ימי חייו, אחת מהן לא נעדרה, ומר ממות תהיה האחרית באין מנוס ומפלט להינצל. הוא מאמר הכתוב (קהלת ט, ד), "כי מי אשר יחבר אל כל החיים יש בטחון, כי לכלב חי הוא טוב מן

למעשי ההמון המופקרים בעבירות המפורסמות). רק אם נשקיף עליהם ידי ה"טלסקופ" (המגדילה דברים גדולים מאוד הנראים לחולשת ראותנו כקטנים, כעין הכוכבים אשר הינם גדולים מכדור הארץ ונראים כנקודות קטנות, וע"י הטלסקופ נראים קצת יותר גדולים, ואילו האמת לאמיתה היא שא"א לשער את גדלם האמיתי. כן הוא לעניינינו), דהיינו השכל ההמודרך על פי התורה הנאמנה, שכן אז נמצא את אותם המעשים חמורים בהרבה באיכותם ביתר שאת ויתר עז.

ד"ז אפשר לרמוז בדברי חז"ל (יומא ט ע"ב) "מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה זרה, גלוי עריות ושפיכות דמים. אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצוות וגמילות חסדים מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם. רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרויהו: ראשונים שנתגלה עונם, נתגלה קצם. אחרונים שלא נתגלה עונם, לא נתגלה קצם וכו'". (הענין שנתגלה עונם של הראשונים להיותן עבירות אשר חומרתן גלויה לכל ללא צורך בהתבוננות לראות את גודל רעתם, אמנם עוונות האחרונים רעתם רק אחרי ההתבוננות גדול חומרם למעלה למעלה אשר מסתעפות לפרטי חטאים עצומים באין מעצור ר"ל). ושאלו שם אמוראי. "ראשונים עדיפי או אחרונים עדיפי? והשיבו, "תנו עיניכם בבירה שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים".

הוא הדבר אשר דברנו למעלה, כי כל הגדול מחברו (כמו בבית שני שהיו עוסקים בתורה וכו') יצרו גדול הימנו ומכשילו בחטאים עצומים, אשר רק מי שמבין את התורה כראוי יודע גודל רעתם.

ד. גודל טמטום הלב המונע התבוננות

עתה בכל סוגי המקרים אשר ימצאו את האדם מה יעשה? יום המוות המכוסה מכל יבא יום א' בפתע, ואז ה' ידונו על כל מעשה אשר עשה. כל יום מימי חייו יבואו בחשבון, ועונש גיהנם יהיה מר ממות, שכן אין שום מקום לינצל ממנו. הוא מאמר הכתוב (קהלת ט, ד), "כי מי אשר יחבר אל כל החיים יש בטחון, כי לכלב חי הוא טוב מן

מסילת ישרים

החיים יש בטחון, כי לכלב חי (כדרשת רז"ל) הוא טוב מן האריה המת, כדרשת רבותינו ז"ל (בילקוט במקומו), שכל זמן שאדם חי יש לו בטחון ותקוה לעשות תשובה וכיון שמת אבדה תקותו וכו'.

אי לזאת, כל עוד נשמתנו בקרבנו, נמהר להכין את דרכינו אל הטוב. אכן, היצר הרע מעוות ומקלקל את הדרך אשר לפנינו, כך שלא נחרד מיום המיתה גם אם נזכירהו בפנינו, כמאמר רבותינו ז"ל (שבת לא ע"ב) שמא תאמר שכחה היא מהן, תלמוד לומר (תהלים מט יד) ואחריהם בפיהם ירצו סלה.

גם אם עינינו רואות מיתת בני אדם כמונו, לא תתן עוז בנפשנו לשוב בתשובה לבוראנו, אשר לסוף נבוא לפניו למשפט ויתוכח עמנו על כל רוע מפעלינו, היפך מאמר הכתוב (קהלת ז, ב) "טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו".

אין זאת, כי אם רבוי העונות שטמטמו לבנו ויהי לאבן, כדרשת חז"ל (יומא לט ע"א) על הפסוק (ויקרא יא מג) "ולא תטמאו בהם ונטמאתם בהם" אל תקרי "ונטמאתם" אלא ונטמטם. ולכן גם עונותינו נסתרים מלפנינו, ולא נרגיש בהם במהרה, כמאמר רבותינו ז"ל (קידושין מ ע"א) כיון שעבר אדם עבירה ושנה בו נעשית לו כהיתר, והן מסבבים אותנו ליום הדין, כמאמר רבותינו ז"ל (עבודה זרה יח ע"א) "עונות שאדם דש בעקביו בו" הן מסבבין בו". עתה האם אבדה תקותנו חס ושלום, אין מזור לנו חלילה?

אחת היא מצאנו, חכמה ואינה מלאכה, נשיח נא מעט וירווח לנו.

נשימה לב להתבונן בענין העבירות, ונראה כי שתיים הנה בסוגיהם: האחת, נובעת מהתאוה הנפרצה, לאהוב הערב לשעתו, לבלי השקיף הנולד, אם כי מרה תהיה באחרונה. נמצא דוגמתה מה גם בעניני העולם, האיש הסכל, ובפרט החולה לחולשת שכלו, יאהב לחטוף לאכול את

האריה המת, כדרשת רבותינו ז"ל שכל זמן שאדם חי יש בו בטחון ותקוה לעשות תשובה, וכיון שמת אבדה תקותו וכו'.

אי לזאת, כל עוד נשמתנו בקרבנו, נמהר להכין את דרכינו אל הטוב. אכן, היצר הרע מעוות ומקלקל את הדרך אשר לפנינו, כך שלא נחרד מיום המיתה גם אם נזכירהו בפנינו, כמאמר רבותינו ז"ל (שבת לא ע"ב) שמא תאמר שכחה היא מהן, תלמוד לומר (תהלים מט יד) ואחריהם בפיהם ירצו סלה.

גם אם עינינו רואות מיתת בני אדם כמונו, לא יתן הדבר כח בנפשנו לשוב בתשובה לבוראנו בכל הלב, אשר בסוף נבוא למשפט לפניו ואז יוכיח אותנו על כל מעשיו הרעים, והוא הפך מאמר הכתוב (קהלת ז ב) "טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה, באשר הוא סוף כל האדם, והחי יתן אל לבו".

לא יתכן להסביר תופעה זו כי אם על ידי ריבוי העונות שטמטמו את לבנו ונהיה קשה כאבן, כדרשת חז"ל (יומא לט ע"א) על הפסוק (ויקרא יא מג) "ולא תטמאו בהם ונטמאתם בהם" אל תקרי "ונטמאתם" אלא ונטמטם, עבירה מטמטמת לבו של אדם. ולכן גם עונותינו נסתרים מלפנינו ויקשה עלינו להרגיש בהם, כמאמר רבותינו ז"ל (קידושין מ ע"א) כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה וכו' נעשית לו כהיתר. והמה מלויים אותנו ליום הדין לקטרג עלינו, כמאמר רבותינו ז"ל (עבודה זרה יח ע"א) "עונות שאדם דש בעקביו בו" מסבבין וכו'". עתה, האם אבדה תקותנו חס ושלום, אין רפואה לנו חלילה?

ה. סוג ראשון של עבירות: טבעי, אהבת הערב, והמוסר תרופה לו

מצאנו רפואה אחת, חכמה ואינה מלאכה, נדבר עליה קצת ויהיה הדבר לנו למרגוע.

נשימה לב להתבונן בעניין העבירות, ונראה כי הן מחולקות לשני סוגים: האחת נובעת מהתאוה לאהוב את הערב לנו מיידית, לבלי להתבונן מה תהיינה תוצאות זה המעשה, אע"פ שלבסוף יהיו תוצאותיו מרות. נמצא משל מעין דבר זה גם בעניני העולם, הרי הוא האיש הסכל, ובפרט החולה, המתנהג בסכלות מחמת חולשת

מסילת ישרים

הערב לחכו, וישכח כי זה יביאנו למחלה נפרצה. לכך אמרו רבותינו ז"ל (אבות פ"ב מ"ט, תמיד לב ע"א) "איזה חכם הרואה את הנולד" הוא מאמר רבותינו ז"ל (סוטה ג ע"א) "אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות".

וזה כל עמל האדם לעבודתו יתברך, לחשוב ולהתבונן ביראת ה' בפחד ענשו על ידי ספרי המוסר ואגדות חז"ל, עד אשר באזניו ישמע כמעט בעיניו יראה העונש הגדול בכמות ואיכות ניצב לנגד עיניו, כמאמר רבותינו ז"ל (סנהדרין ז' ע"א) לעולם יראה דין (להיותו עלול להכשל, וה"ה כל אדם. להשמר מפגע רע מעבירות החמורות) כאלו כל גיהנם פתוחה לו מתחתיו.³⁷⁹ ואם כה יעשה האדם ולבבו יבין, ושב ורפא לו.

שכלו, יאהב לחטוף ולאכול את הערב לחיכו, וישכח כי זה גופא יביאנו לידי מחלה. לכך אמרו רבותינו ז"ל (תמיד לב ע"א) "איזהו חכם? הרואה את הנולד". והוא מאמר רבותינו ז"ל (סוטה ג ע"א) "אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות".

וזה כל עמל האדם לעבודתו יתברך, לחשוב ולהתבונן ביראת ה' בפחד עונשו על ידי ספרי המוסר ואגדות חז"ל, עד אשר יהיה הדבר מוחשי כל כך עד אשר באזניו תמיד ישמע את הדברים וכמעט שיראה בעיניו את העונש הגדול בכמות ואיכות ניצב לנגדו, וכמאמר רבותינו ז"ל (סנהדרין ז' ע"א) "לעולם יראה דין (הביא את דוגמת הדין מכיוון שהוא תמיד קרוב ליכשל בטעויות, וממנו נלמד בכ"ש על כל אדם שישמר מפגע רע של עבירות חמורות האורכות לפתחו) כאילו גיהנם פתוחה לו מתחתיו". ואם כה יעשה האדם ולבבו יבין, ושב ורפא לו.

ו. סוג שני של עבירות: רוחני, ההימנעות מהתבוננות

אכן רבה רעת האדם בארץ, אין דורש בצדק ואין משכיל ביראת ה', לקבוע עתים סדורות בעמל היראה, לדלות מי תבונה מהאמונה הנחבאה ומסותרת במחבואי הלב, להרחיבה ולסעדה, לתת לה תוקף ועוז, לשים המשרה על שכמה, למשול על האיברים לבל יפרצו גדרה וכתורה יעשו. זהו הסוג השני.³⁸⁰

אכן, רבה רעת האדם בארץ, אין מהם ולו אחד הדורש לידע מהו הצודק והישר ואין מעמיקים להבין ביראת ה', ע"י קביעות של זמנים מסודרים לעסוק בעבודת היראה, ללחסיק מסקנות מתוך האמונה המסתתרת בתוככי לבבנו, להרחיבה ולחזקה, לתת לה כח, להעניק לה את השלטון על האיברים לבל יפרצו גדרה ויפעלו אך ורק לפי התורה. זהו הסוג השני של העבירות.

דוגמת זה הדבר לא מצאנו בעניני העולם, אין איש שרואה בחוש שצרות אורכות לו, ולא ייחד לעצמו זמן לחשוב מחשבות כיצד לינצל מהן. וממילא לא יתכן לומר כי

דוגמת זה הדבר לא מצאנו בעניני העולם, אין איש שרואה בחוש שצרות אורכות לו, ולא ייחד לעצמו זמן לחשוב מחשבות כיצד לינצל מהן. וממילא לא יתכן לומר כי

מאיר המסילה

³⁷⁹ כל אדם הוא דין על עצמו ומכיון שהוא נשפט על מעשיו ידע כי הוזהר על "ושחד לא תקח" היינו מאוויי הגוף וחמדת הלבב (אור יהל ח"ב דף רמו, עיין עוד ח"א קנו). האדם חייב לשפוט את מעשיו, והוא כולו מלא שוחד. והשוחד הגדול הם רצונותיו ותאוותיו של האדם שאינו רוצה לטרוח ולעמול נגד רצונו (אור יחזקאל מדות רטו).

³⁸⁰ בענין היצר הטבעי והרוחני, עי' מכתב מאליהו (ח"ד עמוד 133): היצר הרוחני מסיתו נגד טבעו, לדוגמא בן אדם שלא אוהב ללמוד, ופתאום כאשר הוא במקום שאסור ללמוד בא לו חשק, וכאשר היצר הרע הרוחני שולט באדם הוא פועל בו באופן של יודע את רבונו ומכוון למרוד בו, כי חוזק הרצון דוחה גם מה שברור וגלוי ללב, וככל שהאמת ברורה לו יותר כח הרצון דוחפו יותר לעשות נגד האמת שהוא מכיר.

וכן שם (ח"ה עמוד 23, 1431): טבעי, היינו מידות רעות, והרוחני הוא המלאך המסית. כל עוד שלא תיקן האדם את מדותיו הרעות, מדרגתו ומציאותו רעה, ואז אין צורך למלאך לבא בתחבולות, אבל אם כבר עלה כל כך בעבדות הרוחנית שלו עש ששינה טבע מדותיו ואין היצר הרע יכול עוד להסיתו בהן אז בא המלאך בעצותיו ותחבולותיו להכשילו.

מסילת ישרים

מהן. אי לזאת, גם אין התאוה סיבתה, פליאה היא העבירה הלזו, וזה שמה פלאי, לבלי שם על לב להתבונן ביראת ה' ובמוסר ענשו עבירות כאלו לא יוכלו היות מסוג הראשון, יען אין די בהתאוה להיות סיבתן, רק הן מרוחניות הטומאה המלפפת את האדם להחטיאו, וביותר בחטאי הדיבור, כי מה יתרון לבעל הלשון, כמאמר רבותינו ז"ל (ערכין טו ע"ב), עיין שם.

בזאת מצאנו פשר דבר בין השיטות, בענין יצר הרע ויצר טוב מה המה, השיטה האחת היא השיטה הנודעת, כי יצר הרע, הוא כח הטומאה באדם המובילו לפשעים, ויצר הטוב הוא כח הקדושה באדם המובילו לטוב³⁸¹. היא שיטת רוב המחברים הגדולים. והשיטה השניה היא, שיצר הרע הוא כח תאות האדם, המשקפת אל כל דבר הָעָרֵב לשעתו, אותו תאספהו אל ביתה ובו תדבק לאהבה, ויצר טוב הוא השכל הישר הצופה ומביט להנולד, הוא פחד יראת ה' יתברך שמו ומשפטיו הרעים למרבה. ובוחר בדבר המועיל, לכבוש התאוה, למען יתעדן באחרונה בעונג נפלא, אשר אין די באר יקרת תפארתה³⁸².

באשר אנחנו רואים בכל עת עניני האדם מתחלפים, כל אחד נדבק יותר לעבירה אחרת, יש אשר חטאתם תגדל יותר בביטול תורה ממשא ומתן באמונה ונתינת צדקה ויש להפך, וכן בכל העבירות אין אדם דומה לחברו. ואילו היה היצר הרע רק כח הטומאה המפתהו, מדוע לא תלפף את כל בני אדם בשוה (אם לא נשקיף על שרשיהם למעלה).

אמנם אם נאמר כי היצר הרע הוא כח התאוה, הדבר נכון, כי תאות האדם תלויה

התאוה היא שגרמה לכך. העבירה הזאת היא פלא, ההתעלמות מיראת ה' ומהמוסר, ענשו על עבירות אלו לא יוכלו להיות מהסוג הראשון, שהרי אין כח התאוה יכולה להיות סיבתן, כאמור. בעל כרחך נמצית למד כי שרשן הוא רוחניות הטומאה הסובבת את האדם ומסיתה אותו להחטיאו, כאשר הדוגמא הבלטת ביותר לעבירות מסוג זה המה חטאי הדיבור, עליהם המליצו חז"ל "מה יתרון לבעל הלשון" (ערכין טו ע"ב), עיין שם.

ז. שתי השיטות בענין מהות היצר, והקושיות שיש על שתיהן חידוש זה הוא פשרה בין השיטות בענין יצר הרע ויצר הטוב, מה המה. השיטה האחת, היא השיטה הנודעת כי יצר הרע הוא כוח הטומאה באדם המובילו לפשעים, ויצר הטוב הוא כוח הקדושה באדם המובילו לטוב, היא שיטת רוב המחברים הגדולים. והשיטה השניה היא, שיצר הרע הוא כוח תאוות האדם, המשקפת אל כל הָעָרֵב לשעתו. ויצר הטוב הוא השכל הישר הרואה מראש את הנולד, הנובע מפחד יראת ה' יתברך שמו ומשפטיו הרעים למרבה, ובוחר בדבר המועיל ע"מ לכבוש את התאוה, למען יתעדן לעתיד לבא בעונג נפלא, אשר אין מילים היכולים לתאר את גדולתה.

(והנה הבה נתבונן לראות שלא יתכן להכריע רק כאחד מהדעות) באשר אנחנו רואים בכל עת כי אין שני בני אדם הדומים זה לזה בנטיותיהם, כל אחד נדבק יותר לעבירה אחרת, יש אשר חטאתם תגדל יותר בביטול תורה מאשר במשא ומתן באמונה ונתינת צדקה, ויש להפך. וכן בכל העבירות אין אדם דומה לחברו. ואילו היה היצר הרע רק כוח הטומאה המפתהו, מדוע לא תכשיל את כל בני האדם בשווה (בלי לומר שהדבר תלוי במזלם שנקבע מראש)?

אמנם אם נאמר מאידך גיסא כי היצר הרע הוא רק כוח התאוה, אמנם כן הדבר נכון כי

סמל מאיר המסילה

³⁸¹ מלבד זאת יש כח התאוה באדם המשקפת לאשר ערב בשעתו ולהלחם בתאוות צריך להשכל הישר הצופה ומביט אל הנולד, יש חטאים הנובעים רק מכח הטומאה וכן ההתבוננות אל העתיד בזה אין לתאוה סיבה להתנגד וכ"ז בא מחמת כח הטומאה, דהיינו כח המינות שבאדם (אור יחזקאל מדות רו).

³⁸² היצר הטבעי הוא פנימי והרוחני הוא חיצוני (שפתי חיים, אמונה ובחירה ח"ב עמוד קיג).

מסילת ישרים

במזגו (לידתו והרכבתו שעתו ועניניו), ומזגי בני אדם מתחלפים, לזאת גם עונותיהם מתחלפים. אכן גם בזה לא יתכן, הלא עינינו רואות בני אדם עושים עבירות עצומות, שאין תאותם גורמת להם כל כך. ולפעמים התאוה מנגדתה, כמו, האדם החפץ ומשתוקק הרבה אל הכבוד המדומה, ובכבוד מצוה תגעל נפשו וכיוצא בזה, אין זאת, כי אם רוח הטומאה המבלבלו להרע גם נגד תשוקתו ההבלית.

מזה נראה בעליל, כי שתי השיטות נכונות. היצר הרע הוא כח התאוה, וגם יש בו רוח הטומאה. וכן יצר הטוב, הוא השכל הנכון (שלא נתקלקל ע"י העבירות והתאוות) הרואה את הנולד, וגם יש רוח הקדושה באדם.

והנה בשני הצדדים, ישנו באדם גשמי ורוחני, כענין בריאת האדם עצמו ע"ב גופני ונפשי. הגופני נראה לעין בשר, והנפשי נודע מפעולות ועניני הגוף. תחבולות האדם ומזימותיו להחזיק הנפש בגוף, המה רק בגוף לבדו, לתומכו באכילות טובות ובשמירות מעולות מכל נזק ופגע רע, ובזה ישמר נפשו בגופו, אין מבוא בטבעי (ע"פ רוחניות, לפי האמת, עיקר שמירת הנפש בגוף תלוי רק בנפשו, לפי עבודתם לבוראה ית"ש). לעשות תחבולה בנפש להחזיקה בגוף, כי אין רואה ואין מרגישה לבדה, ומה יעשה בה.

כן בעבודת ה' יתברך שמו, עיקר התחבולה להחזיק את היצר טוב לפי שתי השיטות. היותו כח הקדושה והשכל הנכון (אשר לא נתקלקל), ולדחות את היצר הרע, הוא כח הטומאה והתאוה. תלוי בבחינה הגופנית, להאכילה מאכלים טובים, המה התבוננות היראה והמוסר הנובעים מהתורה הטהורה.

תאוות האדם תלויה במזג טבעו (לידתו, הרכבתו, שעתו ושאר ענייניו), ומזגי בני אדם שונים איש מרעהו, לזאת גם עונותיהם מתחלפים. אכן גם בזה יש פירכא אם נאמר שזהו הגורם הבלעדי, הלא עינינו רואות בני אדם עושים עבירות עצומות, שלא יתכן לומר כי תאוותם גרמה להם כל כך. ולפעמים אדרבא התאוה סותרתם, כמו האדם החפץ ומשתוקק הרבה אל הכבוד המדומה, ואילו בכבוד מצוה תגעל נפשו וכיוצא בזה. אלא בע"כ נמצינו למדים, שהדבר נגרם על ידי רוח טומאה המבלבלו ומובילו להרע גם כאשר הדבר סותר את תשוקתו הטבעית.

ח. שיטת רבינו, ששתי השיטות נכונות כאחד

מזה נראה בבירור, כי שתי השיטות נכונות. היצר הרע הוא כח התאוה, וגם יש בו רוח טומאה. וכמו כן יש לומר על היצר הטוב, שהוא גם השכל הנכון הרואה את הנולד, וכמו כן יש בו את רוח קדושה.

יוצא אם כן כי לשני היצרים שבאדם כאחד ישנם חלק גשמי וחלק רוחני, כעניין בריאת האדם עצמו, המורכב מבחינות הגופני והנפשי. הגופני נראה לעין, ואילו הנפשי נודע רק מפעולות וענייני הגוף. תחבולות האדם ומזימותיו להחזיק את הנפש בגוף, המה רק בפעולות המתייחסות אל הגוף לבדו, לתומכו באכילות טובות ובשמירות מעולות מכל נזק ופגע רע, ובזה ישמר נפשו בגופו. אין דרך ע"פ חוקות הטבע לעשות איזו תחבולה בנפש כדי להחזיקה בגוף, כי אין היא רואה ואין מרגישה לבדה ומה יעשה בה בלי סיוע מהגוף (אם כי ע"פ כללי הרוחניות אליבא דאמת עיקר דרכי שמירת הנפש בגוף למען יחיה לאורך ימים תלוי אך ורק בפעולות נפשו, לפי גודל עבודתו את הבורא ית"ש).

כן הוא בעבודת ה' יתברך שמו, עיקר התחבולה להחזיק את היצר הטוב לפי שתי השיטות כאחד הן מצד היותו כוח הקדושה והן מצד היותו השכל הנכון (אשר טרם נתעוות), ולדחות את היצר הרע, הן מצד היותו כוח הטומאה והן מצד היותו כח התאוה הגשמית, תלויה בבחינה הגופנית להאכילו מאכלים טובים, הרי המה התבוננות היראה והמוסר הנובעים מהתורה

מסילת ישרים

הטהורה.

ט. הרפואה המיוחדת לזה: לימוד בעיון דיני התורה הנוגעים לכל פגם

והוא מאמר רבותינו ז"ל (ב"ב טז ע"א): "ביקש איוב לפטור את כל העולם כולו מן הדין. אמר לפניו, רבוננו של עולם, בראת שור פרסותיו סדוקות, בראת חמור פרסותיו קלוטות, בראת גן עדן, בראת גיהנום, בראת צדיקים, בראת רשעים. מי מעכב על ידך? ומה אהדרו ליה חבריה דאיוב, 'אף אתה תפר יראה, ותגרע שיחה לפני אל' (איוב טו ד). ברא הקדוש ברוך הוא יצר הרע, ברא לו תורה תבלין." בזה הורונו חכמינו ז"ל, כי ה"תבלין של תורה", אין הכוונה לעצם התורה כי אם ליראה הנובעת ממנה, כמאמר הכתוב שהובא להוכיח זאת "תפר יראה", והיא בחינה גשמית, מובנת לעיני בשר, והיא סיבת רפואתה לחולי הנפש, אם ישים האדם לבו ונפשו אל יראת התורה. אם באופן כללי, לידע ולהבין מהתורה כי לכל עבירה יש עונש עצום ונורא, ולכל מצווה יש שכר נעלה מאוד, אם על דרך פרט, והוא העיקר, ללמד תורת כל עבירה ועבירה לבדה: לגאווה תורת הגאווה; למשא ומתן באמונה חלקי התורה אשר לעניינים שבין אדם לחברו בעסקי העולם, וכדומה. וכן לכל מצווה וכל עבירה ודברי התורה הנוגעים אליה.

הוא מאמר רבותינו ז"ל (ב"ב טז ע"א) "ביקש איוב לפטור את כל העולם כולו מן הדין. אמר לפניו רבוננו של עולם, בראת שור פרסותיו סדוקות בראת חמור פרסותיו קלוטות, בראת גן עדן בראת גיהנום, בראת צדיקים בראת רשעים. מי מעכב על ידך? ומה אהדרו ליה חבריה דאיוב, "אף אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל" (איוב טו ד), ברא הקדוש ברוך הוא יצר הרע, ברא לו תורה תבלין כו³⁸³. בזה הורונו חכמינו ז"ל, כי תבלין של תורה, היא היראה הנובעת ממנה, כמאמר הכתוב הנ"ל "תפר יראה", והיא בחינה גשמית, מובנת לעיני בשר, סיבת רפואתה לחולי הנפש, אם ישים האדם לבו ונפשו אל יראת התורה. אם בכלל, לידע ולהבין מהתורה, כי לכל עבירה יש עונש עצום ונורא, ולכל מצווה יש שכר נעלה מאוד. אם בפרט, והוא העיקר, ללמוד תורת כל עבירה ועבירה לבדה, לגאווה תורת הגאווה, למשא ומתן באמונה חלקי התורה אשר לעניינים שבין אדם לחברו בעסקי העולם וכדומה, וכן לכל מצווה ולכל עבירה את תורתה.

השימוש החשוב ביותר מרפואות התורה לחולי היצר, הוא ללמוד בעיון היטב דיני העבירה עצמה, ההלכה עם כל סעיפיה. כי עינינו הרואות הרבה מהעבירות אשר בטבע ולא יעבור עליהם, אף גם בעת אשר תהיינה לו אילוצים ונסיונות קשים. ומאידך גיסא ישנם עבירות חמורות מאלו, והאדם הזה בעצמו יעבור עליהם בנקל. דרך משל: חלק גדול מאחינו בני ישראל, כמעט רובן ככולם, לא יאכלו בלי נטילת ידים חלילה, אף גם בעת אשר ירעבו ויצטערו הרבה. ואילו בלשון הרע החמור, בנקל יעברו עליה גם בלי תאוה גדולה.

הנשגב והעיקר בשימוש רפואות התורה לתחלואי היצר, הוא ללמוד בעוז ועיון עמוק היטב, דיני העבירה עצמה, ההלכה עם כל סעיפיה. כי עינינו הרואות הרבה מהעבירות אשר בטבע ולא יעבור עליהם, אף גם בעת אשר תהיינה לו אילוצים ונסיונות קשים. ומאידך גיסא ישנם עבירות חמורות מאלו, והאדם הזה בעצמו יעבור עליהם בנקל. דרך משל: חלק גדול מאחינו בני ישראל, כמעט רובם ככולם, לא יאכלו בלי נטילת ידים חלילה, אף גם בעת אשר ירעבו ויצטערו הרבה. ובלשון הרע החמורה, בנקל יעברו עליה גם בלי תאוה גדולה.

סמל מאיר המסילה

³⁸³ מדבר כאן על יראה הנובעת מהתורה, שכל עיקר ביטול הרע הוא דווקא במצב של יראה (דע"ת ח"ה (ב) עמוד רכא).

מסילת ישרים

ועתה הננו רואים כי עיקר השמירה מהעבירה היא רק לעשות את ההרגל טבע (השימור) טבע אצל האדם, על כן אף אם יתאמץ האדם הלזה ללכת בדרכי המוסר, ליגע עצמו בהשמירה מלשון הרע עם כל חושיו ורעיוניו כיאות, בכל זאת, כל עוד שלא נתחלף טבעו והרגלו בזה שלא יהיה לו שום חפץ טבעי לספר לשון הרע, ייחיה לו קל יותר לספר לשון הרע מאשר לאכול בלי נטילת ידים חלילה. וכן הוא העניין בכל מיני עבירות, הכל לפי האדם והזמן ואזור מגוריו, שכן בדרך כלל אין תנאי מגורי מקום דומה לאופן המגורים במקומות אחרים, כל מקום פרוץ בעבירות אחרות אשר יכולים להשמר מהם בנקל, ואעפ"כ מרוחקים מהם בטבע. וזאת הלא ידוע, כי השתנות הטבע לא תולד כי אם ע"י לימוד והרגל רב. לכן היסוד העיקרי והאמיתי להכין את עצמו לשמירה מהעבירות ועשיית המצוות, הוא רק הלימוד הרב בהלכה זו הנוגעת לעבירה זו או למצווה זו, ובפרט בעיון הדק היטב, כי זה הלימוד עושה קניין חזק בנפש שלא יימשך טבעו עוד אחר זה העבירה.

ועתה הננו רואים, כי עיקר השמירה מהעבירה היא רק לעשות את ההרגל טבע אצל האדם. על כן, אף אם יתאמץ האדם הזה ללכת בדרכי המוסר, ליגע עצמו בשמירה מלשון הרע עם כל חושיו ורעיוניו כראוי, בכל זאת, כל עוד שלא נתחלף טבעו והרגלו בזה שלא יהיה לו שום חפץ טבעי לספר לשון הרע, ייחיה לו קל יותר לספר לשון הרע מאשר לאכול בלי נטילת ידים חלילה. וכן הוא העניין בכל מיני עבירות, הכל לפי האדם והזמן ואזור מגוריו, שכן בדרך כלל אין תנאי מגורי מקום דומה לאופן המגורים במקומות אחרים, כל מקום פרוץ בעבירות אחרות אשר יכולים להשמר מהם בנקל, ואעפ"כ מרוחקים מהם בטבע. וזאת הלא ידוע, כי השתנות הטבע לא תולד כי אם ע"י לימוד והרגל רב. לכן היסוד העיקרי והאמיתי להכין את עצמו לשמירה מהעבירות ועשיית המצוות, הוא רק הלימוד הרב בהלכה זו הנוגעת לעבירה זו או למצווה זו, ובפרט בעיון הדק היטב, כי זה הלימוד עושה קניין חזק בנפש שלא יימשך טבעו עוד אחר זה העבירה.

י. אנו נכשלים בגזל יותר מאשר בטרפות, הסיבה לזה

כעין זה הוא במקומותינו, תהילה לאל, בהם איסורי נבילות וטריפות ודומיהם מוטבעים בנפש הישראלי, עד אשר לא יצטרך שום איש מאיתנו להתגבר על טבעו ותאוותו ע"מ להתרחק מהם. לא יעלה חלילה על לב שום אחד ממוכרי בשר כשר, להתרפות מלדרוש אצל מורה צדק במצאו שום דבר שיש בו חשש טרפות באיברים הפנימיים, עם היות לו לפעמים בעניין כזה הפסד מרובה, ואין יודע בו זולתו. מורא שמים עליו בטבעו והרגלו. חלילה לו מלהכשיל את ישראל.

כדומה במחוזותינו אלו, תהלה לאל איסורי נבילות וטריפות ודומיהם מוטבעים בנפשות הישראלי, עד אשר לא יצרך שום איש לאכוף טבעו ותאוותו להתרחק מהם, כי המה לו לזרא. הלא לא יעלה חלילה על לב שום אחד ממוכרי בשר כשר, להתרפות מלדרוש אצל המורה צדק, במצאו שום דבר שיש בו חשש טרפות באיברים הפנימיים, עם היות לו לפעמים בענין כזה הפסד מרובה. מורא שמים עליו בטבעו והרגלו, חלילה לו מרשע, להכשיל את ישראל.

ואולם בעונותינו הרבים, במשא ומתן הוא בהיפך, רוב בני אדם לא ידרשו על חשש גזל ועושק מעצמם, טרם יתבענו חבירו, ומהם אשר גם אחר התביעה יעשה תחבולות מרמה או יעזי פניו. והלא בתורה הכל האיסורים שווה, זה לא תעשה וזה לא תעשה, כפי ענין

אולם בעונותינו הרבים, במשא ומתן הוא בהיפך: רוב בני אדם לא ישאלו רב על חשש גזל ועושק לפני שיתבענו מחבירו, ומהם אשר גם אחר התביעה יעשה תחבולות מרמה או יעזי פניו. והלא בתורה חומרת כל האיסורים שווה, זה לא תעשה וזה לא תעשה, כפי עניין התורה ומשפטיה, "ובשר

מסילת ישרים

התורה ומשפטיה, "ובשר בשדה טרפה לא תאכלו" (שמות כב, ל), "לא תאכל כל נבלה" (דברים יד, כא), או "לא תעשוק את רעך, ולא תגזול" (ויקרא יט, יג), ודומיהם. וכמו שהוטבע בנפש הישראלי, שכל מיני טרפות שוים אצלו, וכל אשר יורה המורה כי הוא טרפה מרוחק אצלו וכתורה יעשה, כן בממון, הלא כל מה שעל פי התורה שייך לחברו הוי גזל ועובר ב"לא תגזול". ואנחנו רואים שבעונותינו הרבים אפילו הלומדים וכמעט גם היראים, אינם נזהרים כמאות בלא תעשה הלזו, אשר יום הכיפורים וגם המיתה אינם מכפרין עליה.

אכן אם ישים האדם לבו ונפשו, ללמוד ההלכות השייכות לממון בעיון, גמרא ופוסקים איש לפי ערכו, ובפרט אם המרכז יהיה על תכונת איסור והיתר, לידע איך להשתמר מגזל (אף אם לא יקיים בתחילה כי התאוה רבה בזה, וגם רחוק הדבר מהרגל המדיני), מה רב כחה להשריש לאט לאט קנין רב בנפש, עד אשר יהיה שוה בעיניו שאלות איסור והיתר ושאלות השייכים לממון.

כן אם האדם נכשל רחמנא לצלן בעבירה אשר אין העולם רגילין בה, כמו בניאוף וכיוצא, וכמאמרם ז"ל (בבא בתרא קסה ע"א) "מעוטן בעריות", ותקף עליו יצרו שנעשה לו כהיתר רחמנא לצלן, עיקר רפואתו (לבד התבוננות היראה והמוסר מאגדות ומדרשי חז"ל וספרי מוסר השייכים לזה), הוא לימוד ההלכות השייכים לזה בעיון, ובפרט על מנת לעשות, זאת תתן פריה לאט לאט, לתת עוז בנפש להשמר מעט משאול תחתית, לכל הפחות מלעשות את העבירה בבחינת להכעיס*, עד אשר תוכל תת כחה, על ידי עסק רב בהלכות השייכים להעבירות הרגילות, לקנות טבע אחר, לבל יעלה על לב לעבור עליהם גם אם יכבד הדבר.

* בתחלתה ישתמש במה שאין יצרו תוקפו

בשדה טרפה לא תאכלו" (שמות כב, ל), "לא תאכלו כל נבלה" (דברים יד, כא), או "לא תעשוק את רעך ולא תגזול" (ויקרא יט, יג) ודומיהם. כמו שהוטבע בנפש הישראלי שכל מיני הטרפות שווים אצלו וכל אשר יורה המורה כי הוא טריפה, מרוחק אצלו ויעשה כדבריו, כן צריך הדבר להיות באיסורי הממון. הלא כל מה שעל פי התורה שייך לחברו, הוי גזל ועובר ב"לא תגזול". ואנחנו רואים שבעונותינו הרבים שאפילו הלומדים, וכמעט גם היראים, אינם נזהרים כראוי בלא תעשה הזה, אשר אפילו יום הכיפורים או המיתה אינם מכפרים עליה.

אמנם, אם האדם ישים לבו ונפשו ללמוד בעיון את ההלכות הנוגעות לממון, גמרא ופוסקים איש כפי יכלתו, ובפרט אם הדגש יהיה על ידיעת האסור והמותר שבדברים, לידע איך להשתמר מגזל (אף אם לא יקיים בתחילה, כי התאוה רבה בזה וגם אינו מקובל בחברה), מה רב כוח לימוד זה להשריש קנין בנפש לאט לאט, עד אשר יהיו שווים בעיניו שאלות איסור והיתר ושאלות השייכות לממון.

יא. תועלת רוב ההרגל על היצר הגשמי על ידי הלימוד של הפגמים עצמם

כמו כן אם האדם נכשל בעבירה אשר אין העולם רגילין בה, כמו בניאוף וכיוצא, כמאמרם ז"ל (בבא בתרא קסה ע"א) "מעוטן בעריות". ותקף עליו יצרו עד שנעשית לו כהיתר, רחמנא לצלן, עיקר רפואתו הוא לימוד ההלכות השייכות לזה בעיון, ובפרט על מנת לעשות. וזה יתן פרי לאט לאט, לתת עוז בנפש להישמר מעט לכל הפחות מלעשות את העבירה בלי ייסורי מצפון*, עד שעל ידי העסק הרב בהלכות השייכות לעבירות שהורגל בהן בסופו של דבר ישפיע עליו יותר ויותר לקנות טבע אחר, לבל יעלה על לב לעבור עליהם גם אם יהיה הדבר קשה מאוד.

* בתחלתה ישתמש במה שאין יצרו תוקפו

מסילת ישרים

לזה, כדאשכחן בגמ' (חולין דף ד) במומר לתיאבון, שהחמץ שהיה בביתו בפסח ועבר על כל יראה, מחליפה אחר הפסח להקל האיסור (כפי' רש"י שם), וסמכין על זה דודאי עושה כן. ואיך לא נבוש ולבבנו כל ימס כמים, בראותנו שפלות נפשנו נגד דורות הראשונים, שהמומר לפנים, אשר החזיק חמץ בפסח בביתו, היתה לו קניה טבעית להקל איסורו בהדבר ההוא, במה שאין לו תאוה. ובדורותינו בעוה"ר אנחנו נופלים בגדר להכעים, בעבירות אשר הורגלנו, לא נשים לב, להחליף תאוותנו בהם להקל האיסור, ורעתנו רבה כדין מומר להכעים ר"ל. ורואים אנחנו אשר גם לדינא נשתנה בזמן הזה, כמ"ש הבית הלל (יו"ד סימן ב' סק"ב) וז"ל, מומר אוכל נבלות לתאבון, ונראה דעכשיו בזמננו מי שהוא חשוד לאכול נבלות לתיאבון, אין אוכלין ממנו שום דבר מאכל, שיש לחוש בו חשש איסור לשום דבר שבקדושה (ר"ל שחשוד הוא לעשות אף שלא לתיאבון, אע"פ שלפנינו לא הוחזק אלא לאכול לתיאבון), ומכל שכן שלא ליתן לו סכין בדוק לשחוט ולאכול משחיטתו (שהיה מותר מדינא דגמ'), ומי שעושה דבר זה, מומר יחשב לכל התורה כולה³⁸⁴.

והנה בתבלין התורה ליצר הרע, יש עוד בחינה רוחנית (שהשכל וחושי האדם נלאו להכיר סיבתה), הוא מאמר חכמינו ז"ל (סוטה כא) תורה בעידנא דעסיק בה מצלא כו'. ואין חילוק באיזה דבר תורה שיהיה עסקו, תצילנו מחטא³⁸⁵, אם יעסוק בענין שור שנגה את הפרה וכיוצא, תצילנו, גם מלשון הרע וכיוצא, הגם כי אינם שייכים זה

לעשותו, כדאשכחן בגמ' (חולין דף ד) במומר לתיאבון שהחמץ שהיה בביתו בפסח ועבר על כל יראה מחליפה אחר הפסח בכדי להקל האיסור (כפי' רש"י שם), וסמכין על זה דודאי עושה כן, ואיך לא נבוש ולבבנו כל ימס כמים בראותנו שפלות נפשנו נגד דורות הראשונים, שהמומר בדורות ההם, כאשר החזיק חמץ בפסח בביתו היה הדבר פשוט לו, קניין בנפשו, לרצות להקל את חומרת העבירה שלו בדבר ההוא במה שאין לו תאוה. ואילו בדורותינו בעוה"ר אנחנו נופלים בעבירות אשר הורגלנו להם עד כדי שאין הדבר אכפת לנו כלל, לא נשים לב מעצמינו להחליף את תאוותנו במעשים קלים יותר בכדי להקל עכ"פ את חומרת האיסור, ורעתנו רבה כדין מומר להכעים, ר"ל. ורואים אנחנו אשר גם לדינא נשתנה הדבר בזמן הזה, כמ"ש הבית הלל (יו"ד סימן ב' סק"ב) וז"ל, מומר אוכל נבלות לתאבון, ונראה דעכשיו בזמננו מי שהוא חשוד לאכול נבלות לתיאבון אין אוכלין ממנו שום דבר מאכל, שיש לחוש בו חשש איסור לשום דבר שבקדושה (ר"ל שחשוד הוא לעשות אף שלא לתיאבון אע"פ שלפנינו לא הוחזק אלא לאכול לתיאבון). ומכל שכן שלא ליתן לו סכין בדוק לשחוט ולאכול משחיטתו (שהיה מותר מדינא דגמ'), ומי שעושה דבר זה מומר יחשב לכל התורה כולה.

יב. השפעת לימוד התורה בסתמא היא על היצר הרוחני

והנה בתבלין התורה ליצר הרע, יש עוד בחינה רוחנית. והוא כעניין מאמר חכמינו ז"ל (סוטה כא) תורה בעידנא דעסיק בה מצלא כו'. ואין חילוק באיזה דבר תורה שיהיה עסקו, אפילו אם יעסוק בעניין שור שנגה את הפרה וכיוצא, היא תצילנו מחטא, ואפילו מלשון הרע וכיוצא, אע"פ שאינם שייכים זה לזה, הרי שעכ"פ רוחניות התורה תשמרנו.

מאיר המסילה

³⁸⁴ ז"ל: ונראה דעכשיו בזמנינו שהוא חשוד לאכול נבלות לתיאבון אין אוכלין ממנו שום דבר מאכל שיש לחוש בו חשש איסור ומכל שכן שלא ליתן לו הסכין בדוק לשחוט ולאכול משחיטתו ומי שעושה דבר זה בכלל מומר יחשב לכל מילי.

³⁸⁵ עי' בהגר"א על משלי כו יג: תורה מגינה ומצלה, וכל זמן שהיה עוסק בתורה לא היה בו כלל היצר הרע.

מסילת ישרים

לזה, רק רוחניות התורה תשמרנו³⁸⁶.

והנה אם נשקיף בעין חודרת נראה, כי תחבולותינו המכוונות לעיקר רפואת היצר הרע המה רק בבחינה הגשמית, היא התבוננות היראה ולמוד ההלכות כנ"ל. כי הרפואה השנייה, היא בחינה הרוחנית, באה ממילא, ועל כן תקרא רפואה מקריית, כי מצות לימוד התורה, היא מצות עשה בפני עצמה, תלויה בגדרה המבואר בהלכות תלמוד תורה, איך להתנהג בה נגד עניני העולם, אין נפקא מינה בהנהגתה, איך יצרו של אדם מתגבר עליו, אם מעט ואם הרבה, והאדם צריך ללמוד תמיד לקיים מצות תלמוד תורה כראוי, גם אם אין יצרו מתגבר עליו (עיין דברינו במאמרנו הקודם³⁸⁷). ואין בידו ללמוד יותר מחיובו, וכשיקיים מצות תלמוד תורה כראוי, ממילא נמשך רפואתה הרוחנית ליצרו, על איזה אופן שהוא.

אכן בחינה הגשמית, היא ההתבוננות ביראת ה' ולימוד ההלכות, היא רפואה עצמית, והאדם צריך להתנהג בה, כדרך רפואת חולי הגוף, אשר לפי ערך המחלה כן ערך הרפואה בכמות ובאיכות, כן בחולי הנפש הרפואה הלזו תתסדר לפי ערך המחלה, כל עוד אשר יצרו יתקוף עליו כן ההכרח להוסיף בהתבוננות היראה ולימוד ההלכות כנ"ל. ואם לא ישתמש האדם ברפואה הגשמית, אזי גם הרוחנית היא לימוד התורה, לא תתן כחה כל כך ליצר הרע הרוחני, כתכונת בריאת האדם, אשר פעולת הרוחנית, היא הנפש, תלוי בבחינת הגוף, כנ"ל.

והנה האויב האורב להאדם, הוא היצר

והנה אם נעמיק להתבונן נראה, כי תחבולותינו המכוונות לעיקר רפואת היצר הרע המה מרפאות רק את הבחינה הגשמית שלו, והיינו התבוננות היראה ולמוד ההלכות כנ"ל. ואילו הרפואה השנייה, הרי היא רפואת הבחינה הרוחנית, באה ממילא באופן סגולי. שהרי מצוות תלמוד התורה היא מצוות עשה בפני עצמה התלויה בגדריה המבוארים בהלכות תלמוד תורה איך להתנהג בה ביחס לשאר עניני העולם (יוצאים בה בקביעות עתים ופטורים ממנה מסיבות שונות). אין נפקא מינה בהנהגתה לידע עד כמה יצרו של אדם מתגבר עליו, אם מעט ואם הרבה. אלא על האדם ללמוד תמיד, לקיים מצוות תלמוד תורה כראוי, גם אם אין יצרו מתגבר עליו (עי' דברינו במאמר הקודם), ואין בידו ללמוד יותר ממה שמחוייב מן התורה. וכשיקיים מצות תלמוד תורה כראוי, ממילא נמשכת רפואתה הרוחנית להועיל לרפאות את יצרו ברפואה הרוחנית (אפילו אם יהיה יצרו גדול מאוד, די בקיום המצווה כדי להועיל את הרפואה ליצר הרוחני).

אמנם רפואת הבחינה הגשמית, הרי היא ההתבוננות ביראת ה' ולימוד ההלכות, היא רפואה מכוונת. והאדם צריך להתנהג בה כדרך רפואת חולאי הגוף, אשר לפי ערך המחלה כן ערך הרפואה בכמות ובאיכות. וכך הוא בחולאי הנפש, הרפואה נקבעת לפי גודל וסוג המחלה. ככל שיתקפנו יצרו, כן יגדל ההכרח להוסיף בהתבוננות היראה ולימוד ההלכות כנ"ל. ואם לא ישתמש ברפואה זו הגשמית, אזי גם הרוחנית, הרי היא לימוד התורה, לא תיתן כוחה כל כך ליצר הרע הרוחני. כתכונת בריאת האדם, אשר פעולתו הרוחנית היא הנפש, תלויה בבחינת הגוף, כנ"ל.

והנה האויב האורב לאדם הוא היצר הרע,

סמל מאיר המסילה

³⁸⁶ בחינה הרוחנית לא תוכל לפעול אם לא יעסוק תחילה בבחינה הגשמית, היינו לימוד ההלכה עם כל סעיפיה, כשעומד על גאוה ילמד כל הדינים השייכים לתורת הגאוה למו"מ באמונה וכו' וזה דווקא ע"מ לעשות שבע"מ לעושת הכוונ הוהידיעה שהולך לפעול נס ושינוי הטבע, ומבלי הכוונ הע"מ לעשות אי אפש רשישתנה טבעו, ואם ידקדק ויעסוק היטב בבחינה זו שהיא הבחינה הגשמית אזי הבחינה הרוחנית באה כבר ממילא (דחו"מ ח"א דף ד).

³⁸⁷ ז"ל שם: כי הלימוד מצוה היא אף אם לא היתה מביאה לידי מעשה וכו' והשכל האנושי מנגדה.

מסילת ישרים

הרע, הפועל בו, לשום לבו לאבן, לבל ירגיש את הטאיו העצומים, לבלי יראה חסרונו, וידיו בל תעשינה תושיה, להתבונן ביראת ה', לבקש רפואת תעלה, היא רפואה הגשמיית.

הפועל בו לעשות לבו כאבן, שלא ירגיש בחטאיו העצומים, לבלי יראה חסרונו עצמו, וימנע ממנו מלעשות הצלה להתבונן ביראת ה', לבקש רפואה המועילה, הרי היא רפואה הגשמיית.

יג. חשיבות ההתעוררות למוסר

לזאת ישים האדם אל לבו, לזכות את הרבים, לעוררם להתבוננות היראה והמוסר. כי עיני האדם פקוחות על אחרים לדעת ולהכיר את חסרונותיהם, וכי נצרכים המה למוסר למרבה. כן יחזיק בכל עוז בלימוד המוסר, למען ישוטטו בו רבים ותרבה יראת ה' וזכות הרבים תהיה תלויה בו. וממילא לאט לאט לימוד המוסר ידריכהו בנתיב הצדק, והיא רפואה גשמיית וגם רוחנית, כמאמר חכמינו ז"ל (יומא פז) "כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו".

לזאת ישים האדם אל לבו לזכות את הרבים, לעוררם להתבוננות היראה והמוסר. כי עיני האדם פקוחות על אחרים לדעת ולהכיר את חסרונותיהם, וכי נצרכים המה למוסר רב. כן יחזיק בעצמו בכל עוז בלימוד המוסר, למען ישוטטו בו רבים ותרבה יראת ה' וזכות הרבים תהיה תלויה בו. וממילא לאט לאט לימוד המוסר ידריך אף את עצמו בנתיב הצדק. והיא רפואה גשמיית וגם רוחנית, כמאמר חכמינו ז"ל (יומא פז) "כל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו".

ומה מאוד תגדל המצווה הזו בעיני האדם, לשום לבו ונפשו, להדריך בני אדם ללימוד המוסר, להציל נפשם משאול תחתית. וכמאמר רבותינו זכרונם לברכה (שבת קנא ע"ב) "כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים", ואין לך רחמנות גדולה מלהזכיר ולעורר לבב בני אדם ללימוד היראה, כי אז בעיניהם יראו, ואזניהם ישמעו, ולבבם יבינו גודל המכשלה אשר לפניהם, וינהמו על אחריתם. לשוב אל ה' יתברך, להיות סר מרע ועושה טוב, אם מעט ואם הרבה. האדם המעורר לזה, יהיה לו חלק נכון בכל אשר יולד מזה, להתעדין בעדן נצחי אשר עין לא ראתהו. נלאה שכל אנושי להקיף ולהכיר היטב כמות ואיכות מצוות הרבים, אשר תלויה להאדם מהדבר הפעוט הלזה. העמל מעט והשכר הרבה, באין ערך ושיעור. לזאת, ישים האדם עינו וכוח שכלו לדבר הגדול הלזה, אם בעל נפש הוא.

ומה מאוד תגדל המצווה הזו בעיני האדם, לשום לבו ונפשו להדריך בני אדם ללימוד המוסר, להציל נפשם משאול תחתית. וכמאמר רבותינו זכרונם לברכה (שבת קנא ע"ב) "כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים". ואין לך רחמנות גדולה מלהזכיר ולעורר לבב בני אדם ללימוד היראה, כי אז בעיניהם יראו ואזניהם ישמעו ולבבם יבינו גודל המכשלה אשר לפניהם, ויבכו על אחריתם, לשוב אל ה' יתברך, לסור מרע ולעשות טוב, אם מעט ואם הרבה. האדם המעורר לזה יהיה לו חלק נכון בכל אשר יולד מזה, להתעדין בעדן נצחי אשר עין לא ראתהו. נלאה שכל אנושי להקיף ולהכיר היטב כמות ואיכות מצוות הרבים, אשר תלויה להאדם מהדבר הפעוט הלזה. העמל מעט והשכר הרבה, באין ערך ושיעור. לזאת, ישים האדם עינו וכוח שכלו לדבר הגדול הלזה, אם בעל נפש הוא.